

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 2





ANNALES

**Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies**

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 2

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 2

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlovič (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povalo (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoča urednica/Editore ospite/
Guest Editor:**

Klara Šumenjak

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper r/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 6. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si/>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Andrejka Žejn:** Znani in neznani dialektolog Karel Štrekelj 171
Il dialettologo conosciuto e sconosciuto Karel Štrekelj
The (Un)known Dialectologist Karel Štrekelj
- Januška Gostenčnik:** Morphological Alternations in the Local Dialect of Ravnice (SLA T411) from Slavic Comparative Perspective 187
Alternazioni morfonologiche della parlata del luogo di Ravnice (SLA T411) dalla prospettiva comparativa slava
Oblikoglasne premene v krajevnem govoru Ravnic (SLA T411) s primerjalnega slovanskega vidika
- Jožica Škofic:** Ziljsko narečje v Ratečah na Gorenjskem (SLA T008) 203
Il dialetto Zegliano a Rateče nella regione della Gorenjska (SLA T008)
Ziljsko (Gailtal) Dialect at Rateče, Upper Carniola (SLA T008)
- Tjaša Jakop:** Slovenski kraški govor Sovodnj ob Soči 215
La parlata carsica Slovena di Savogna d'Isonzo
The Local Dialect of Sovodnje ob Soči Savogna D'Isonzo) in the Westernmost of the Karst Dialect
- Klara Šumenjak:** 1. in 2. sklanjatev samostalnikov ženskega spola v koprivskem govoru: uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora 225
Prima e seconda declinazione dei sostantivi femminile nella parlata di Kopriva sul Carso: l'utilità dell'elaborazione dei dati dai corpora nell'analisi morfologica della parlata dialettale
First and Second Declension of Feminine Nouns in the Dialect of Kopriva na Krasu: Usefulness of the Corpus Approach for Morphological Analysis of Dialects
- Metka Furlan:** Iz Primorske leksike IV 237
Dal lessico del Litorale IV
From Primorska lexis IV
- Anja Zorman & Nives Zudič Antonič:** Intercultural Sensitivity of Teachers 247
Sensibilità interculturale tra gli insegnanti
Medkulturna občutljivost učiteljev
- Nada Poropat Jeletić:** Dijatopijska rasprostranjenost recepcije kodnoga preključivanja u Istri 259
Stratificazione diatopica della ricezione della commutazione di codice in Istria
Diatopic Stratification of the Code-Switching Reception in Istria

Pavel Jamnik & Bruno Blažina: Po več kot sto letih odkrita prava Ločka jama (nad vasjo Podpeč na Kraškem robu) 273 <i>Dopo oltre cent'anni scoperta la vera Ločka jama (sopra il villaggio Popecchio sul ciglione carsico)</i> <i>The Real Ločka Cave Discovered After More Than Hundred Years (Above the Village Podpeč on the Karst Rim)</i>	Danijel Baturina: The Struggles of Shaping Social Innovation Environment in Croatia 323 <i>La lotta della formazione dell'ambiente di innovazione sociale in Croazia</i> <i>Prizadevanja za oblikovanje družbeno inovacijskega okolja na Hrvaškem</i>
Marija V. Kocić & Nikola R. Samardžić: Dve strane jednog napada: otmica britanskog trgovačkog broda Adventure 1718. godine 293 <i>Due lati di un attacco: il rapimento della nave mercantile britannica Adventure nell'anno 1718</i> <i>Dve plati enega napada: ugrabitev britanske trgovske ladje Adventure leta 1718</i>	Kazalo k slikam na ovitku 335 <i>Indice delle foto di copertina</i> 335 <i>Index to images on the cover</i> 335
Cezar Morar, Gyula Nagy, Mircea Dulca, Lajos Boros & Kateryna Sehida: Aspects Regarding the Military Cultural-Historical Heritage in the City Of Oradea (Romania) 303 <i>Aspetti relativi al patrimonio militare culturale-storico nella città di Oradea (Romania)</i> <i>Vidiki vojaške kulturno-zgodovinske dediščine v mestu Oradea (Romunija)</i>	Navodila avtorjem 337 <i>Istruzioni per gli autori</i> 339 <i>Instructions to Authors</i> 341

ZNANI IN NEZNANI DIALEKTOLOG KAREL ŠTREKELJ

*Andrejka ŽEJN*ZRC SAZU Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: andrejka.zejn@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V članku predstavljamo dialektološke raziskave Karla Štreklja, njegove poglede na metodologijo teh raziskav ter njegove načrte na tem področju. Pregled poleg Štrekljevih redkih objav upošteva tudi razne arhivske vire, ki pričajo o njegovem neobjavljenem delu in načrtih. Čeprav je Štrekelj objavil samo en članek o domačem srednjekraškem narečju takoj po habilitaciji, drugi pa je bil objavljen le delno posthumno, se je z vprašanji slovenske dialektologije ukvarjal praktično vse do smrti, večina njegovih razprav in obravnav pa danes velja za izgubljeno.

Ključne besede: Karel Štrekelj, kraško narečje, fonologija, morfologija, zgodovina dialektologije

IL DIALETTOLOGO CONOSCIUTO E SCONOSCIUTO KAREL ŠTREKELJ

SINTESI

In questo articolo vengono presentate le ricerche di Karel Štrekelj in ambito della dialettologia, nonché le sue considerazioni sulla metodologia usata in tali ricerche e i suoi progetti. Il saggio non si basa solamente sulle poche ricerche di Štrekelj che vennero pubblicate ma attinge anche dal materiale d'archivio a testimonianza delle ricerche che non furono mai pubblicate e dei suoi numerosi progetti. Sebbene subito dopo aver ottenuto l'abilitazione avesse pubblicato un solo articolo sul dialetto del Carso centrale, parlato da lui stesso, e nonostante un altro suo articolo fosse stato pubblicato postumo solo parzialmente, Štrekelj si dedicò a questioni inerenti alla dialettologia della lingua slovena praticamente fino alla sua morte. Oggi la maggior parte dei suoi trattati e saggi è data per persa.

Parole chiave: Karel Štrekelj, dialetto carsico, fonologia, morfologia, storia della dialettologia

UVOD

Karel Štrekelj je danes verjetno najbolj znan kot profesor na graški slavistiki in urednik monumentalne zbirke slovenskih ljudskih pesmi (Štrekelj, 1895–1923), ki so ji kot metodološko dovršenemu znanstvenemu delu ves čas izražali priznanje ugledni evropski slavisti (med njimi Jagić, Jireček, Brückner, Pastrnek, Iljinski), medtem ko je v Ljubljani bolj ali manj z nekaj izjemami njegovo delo naletelo na nasprotovanje in cenzuro (Kropej, 2001, 71). Štrekelj ima v zgodovini slovenskega znanstvenega etnološkega raziskovanja nedvomno tudi širše zasluge, ki so že bile predmet obravnav,¹ prav tako je bilo ob knjižni objavi njegovih graških literarnozgodovinskih predavanj v slovenskem jeziku (prim. Štrekelj, 2012–2014) ponovno ovrednoteno njegovo delo na tem področju. Njegove dialektološke raziskave pa so bile doslej obravnavane in ovrednotene le parcialno, najpogosteje v okviru zgodovinskih pregledov razvoja slovenske dialektologije (prim. Orožen, 1986; Toporišič, 1987) in razvoja obravnave oblikoslovja v slovenskih narečjih (prim. Orožen, 1994; Orožen, 1999).

Štrekelj je doktoriral na dunajski slovanski filologiji, smeri dunajske filozofske fakultete, od koder je izšla večina prvih rednih profesorjev ljubljanske univerze, ustanovljene po prvi svetovni vojni. Pogled na Štrekljevo znanstveno kariero v luči njegovega študija na Dunaju² je izpostavil potrebo po podrobnejši analizi njegovega pristopa k dialektološkimi vprašanjem in pokazal na obseg njegovega dela ter načrtov, ki bistveno prestopajo obseg objav. V članku bomo po različnih virih, zlasti arhivski dokumentaciji ter objavljeni in neobjavljeni korespondenci, poskušali slediti načrtom, nastajanju, metodologiji in sprejemu Štrekljevih dialektoloških raziskav ter ugotavljali, kakšni so bili njegovi neuresničeni načrti v slovenski dialektologiji, ki se je začela sistematično razvijati šele v prvi polovici 20. stoletja, vendar vsekakor ne brez osnov, ki jih je postavljala tudi Karel Štrekelj.

KRATEK ORIS ŽIVLJENJA

Karel Štrekelj se je rodil v Gorjanskem na Krasu 24. februarja leta 1859, od 1876 do 1870 je obiskoval normalno v Gorici, nato goriško gimnazijo, kjer je leta 1878 maturiral. Na dunajsko univerzo se je vpisal v zimskem semestru leta 1879 in tam študiral slovansko in klasično filologijo ter primerjalno jezikoslov-

je. Na slovanski filologiji sta ga zanimali zlasti slovanska in slovenska dialektologija (UAW-PH RA 307, 1883.07.28). Še istega leta je bil izvoljen za tajnika Slovenskega literarnega društva na Dunaju. Študij je končal s promocijo leta 1884. Leta 1885 je postal domači učitelj družine Mannsfeld-Collored, s katero se je čez poletje 1885 preselil na Češko. Avgusta 1886 je na dunajski univerzi pridobil naziv privatnega docenta, po habilitaciji je predaval na dunajski univerzi od zimskega semestra 1886/87 in vse do 1896/97. Januarja 1890 je postal urednik slovenske izdaje državnega zakonika na Dunaju, bil je tudi sodelavec pri Miklošičevem primerjalnem slovarju. Leta 1886 se je začelo njegovo delo pri izdajanju slovenskih narodnih pesmi. 4. 9. 1896 je bil s cesarskim sklepom imenovan za izrednega profesorja slovanskih jezikov s posebnim oziranjem na slovenski jezik in književnost na univerzi v Gradcu. Službo je nastopil 1. 4. 1897, predaval je od zimskega semestra 1897/98 do smrti leta 1912. Leta 1905 je bil imenovan za vodjo Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi, ki je bil zadolžen za slovenski del zbirke *Narodne pesmi v Avstriji*. Oktobra 1905 je postal član izpitne komisije za srednje šole, leta 1908 je bil imenovan za rednega profesorja, leta 1910 pa je postal eden od urednikov Jagičevega *Archiva für slavische Philologie*. Od leta 1900 je bil dopisni član Društva Češkoslovaškega narodopisnega muzeja, od 1902 častni član imperatorske akademije znanosti v Sankt Peterburgu in od leta 1910 dopisni član Kraljevske akademije v Beogradu. Umril je leta 1912 v Gradcu.

ISKANJE METODOLOŠKEGA OKVIRA RAZISKAV
MATERNEGA KRAŠKEGA NAREČJA IN NAČRTI
RAZISKAV SLOVENSКИH NAREČIJ

V že navajani avtobiografiji Štrekelj piše, da so ga pri iskanju ustreznega metodološkega pristopa k obravnavi lastnega narečja intenzivno zaposlovala tri področja: primerjalna slovanska slovnica, o kateri se je največ lahko poučil na Miklošičevih predavanjih in iz njegove *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov*, zlasti pa najnovejši razvoj fonetike in vprašanje obravnave akcenta (UAW-PH RA 307, 1883.07.28). V tem iskanju je našel le delno ustrezna izhodišča v izobrazbi, ki so mu jo nudila predavanja na slovanski in klasični filologiji ter primerjalnem jezikoslovju, v dotedanjih dialektoloških in akcentoloških raziska-

1 Pri Štrekljevi biografiji in bibliografiji ne moremo mimo izčrpne monografije *Karel Štrekelj: Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti* (prim. Kropej, 2001), ki prinaša kronološki pregled Štrekljeve življenjske, izobrazbene in profesionalne poti ter se osredotoča na kritični pretres njegovih nazorov s stališča začetkov razvoja slovenske etnologije kot znanosti in na pomen njegovega etnološkega dela (o folklorističnem portretu Štreklja prim. še Stanonik, 2012, 359–417), navaja pa tudi bistvene podatke o njegovem dialektološkem in literarnozgodovinskem delu. Še prej je bilo Štrekljevo življenje in delo natančno popisano v *Slovenskem biografskem leksikonu* (prim. Kranjec, 1971) in *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* (prim. Matičetov, 1989).

2 Štrekelj je bil eden od vrste intelektualcev, katerih vloga in pomen sta bila analizirana v okviru interdisciplinarnega projekta *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v Avstro-Ogrski monarhiji (1872–1918)*. Projekt obravnava študente s slovenskega etničnega ozemlja, ki so v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja študirali na Dunaju, v Gradcu in v Pragi in promovirali na filozofski fakulteti teh univerz. Projekt financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (J7-7276 (B)), vodja projekta je dr. Tone Smolej.

vah slovenskega jezika in drugih slovanskih jezikov, oboje pa je nadgrajeval v pisemskih razpravah z Baudouinom de Courtenayjem,³ čigar stiki tako s Karlom Štrekljem kot tudi z Vatroslavom Oblakom so z metodološkega in teoretičnega vidika vplivali na nadaljnji razvoj slovenske sinhronne in zgodovinske dialektologije (Kenda-Jež, 2017, 192). Že v prvem semestru študija na Dunaju leta 1879 je Štrekelj v iskanju sodobnih pristopov k obravnavi fonetike vpisal predavanje o fiziologiji glasu in govora pri Ernstu Wilhelmu Brückeju (Kropej, 2002, 14), fiziologu na področju medicinske znanosti. Brücke je zasnoval splošno veljaven sistem glasov na podlagi njihove fiziologije in fonetično transkripcijo za zapis glasov kateregakoli jezika ter tako ključno prispeval k skokovitemu razvoju fonetike (Jankowsky, 1999, 242).⁴ Po Brückeju je Štrekelj povzel stališče, da je pogoj za natančen opis dialekta podroben in pravilen opis fiziologije glasov, tj. razmerja med glasom in njegovo tvorbo z govornimi organi (UAW-PH RA 307, 1883.07.28). Novembra 1880, v začetku drugega semestra študija,⁵ se je Štrekelj glede dialektoloških vprašanj prvič v pismu obrnil na Baudouina de Courtenayja, saj je želel pred zbiranjem gradiva med prazniki že zasnovati ustrezno narečjeslovno metodo, za katero v delih svojega dunajskega profesorja Frana Miklošiča ni mogel najti ustrezne osnove (Lenček, 1985, 73). Baudouin de Courtenay mu je že v prvem odgovoru konec leta 1880 posredoval svoje razprave, med njimi razpravi o fonetiki rezijanskega narečja in bohinjsko-posavskem govoru, vendar ga je obenem opozoril, da bo ustrezna narečjeslovna metoda, po kateri naj se zgleduje, uporabljena v njegovem prihodnjem narečjeslovnem članku (Lenček, 1985, 86–87).⁶ V nadaljnjih pismih sta Štrekelj in Baudouin de Courtenay pretresala dotedanje narečjeslovne razprave, ki jih je Štrekelj navedel tudi ob vlogi za opravljanje strogih izpitov: poleg Baudouin de Courtenayjevih obravnav rezijanščine in bohinjsko-posavskega govora še Klodičev prispevek o narečju beneških Slovencev, Valentejevo razpravo o rezijanščini, Scheiniggovo obravnavo rožanskega narečja ter Valjavčev opis govora Preddvora na Gorenjskem.⁷

Štrekelj in Baudouin de Courtenay sta v korespondenci načela tudi vprašanje slovenskega naglasa in ustreznih znamenj za zapisovanje v slovenščini (Lenček, 1985, 74–75), kar je Štreklju vseskozi predsta-



Slika 1: Karel Štrekelj (1859–1912) (Wikimedia Commons).

vljalo največ težav (Lenček, 1985, 79). Medtem ko je Štrekelj v avtobiografiji zgolj našteval avtorje akcentoloških študij, ki jih je preučeval (Svetec, Žepič, Valjavec, Škrabec, Miklošič, Brandt, Šuman), in poudaril, da je študiral tudi srbski naglas, je v korespondenci z Baudouinom de Courtenayjem razpravljal zlasti o delu Stanislava Škrabca in Matije Valjavca ter previdno zavračal nekatere Miklošičeve nazore (Lenček, 1985, 74).

V prvi polovici leta 1881, še v času drugega semestra študija, je Štrekelj v »nekem tukajšnjem dijaškem društvu«⁸ že predstavil prvo verzijo razprave o vokalizmu gorjanskega narečja. Po prvi javni predstavitvi je

3 Z Janom Baudouinom de Courtenayjem se je Štrekelj prvič srečal v Gorici, ko je bil dvanajstletni dijak (Baudouin de Courtenay, 1887, 603) in je že »vestno in natančno« zapisoval domače narečje (Lenček, 1985, 86).

4 Za slovanske jezike Avstro-Ogrske mu je pomoč nudil Franc Miklošič (Jankowsky, 1999, 246).

5 Med prvim in drugim semestrom je Štrekelj opravil obvezno služenje vojaškega roka.

6 Skoraj zagotovo gre za razpravo *Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim)* (prim. Baudouin de Courtenay, 1884, 1885), v kateri je uporabil metodološko inovativno sinhrono izhodišče obravnave.

7 Štrekelj nikjer v ohranjeni dokumentaciji ne omenja razprave Sreznjevskega, mentorja Baudouina de Courtenayja, *O narečjih slavjanskih* iz prve polovice 19. stoletja, ki danes velja za prvo znanstveno dialektološko razpravo, ter Jarnikove razprave *Obraz slovenskega narečja na Koroškem* iz leta 1842.

8 Gre za Slovensko literarno društvo, o katerem je Štrekelj kot njegov prvi tajnik poročal v *Slovenskem narodu* takoj po ustanovitvi leta 1879 (prim. Štrekelj, 1879).

bil do razprave zelo kritičen in je ponovno ugotavljal, da se mora še ustrezno teoretično in metodološko podkovati (Lenček, 1985, 78–79). Posledično se je ponovno začel intenzivneje ukvarjati z vprašanji fonetike. V tretjem semestru je še drugič vpisal predavanje o fiziologiji glasu in govora pri Brückeju (Kropej, 2002, 17) in začel preučevati teorijo Eduarda Sieversa, klasičnega in germanskega filologa ter enega od utemeljiteljev neogramatike, ki je tudi na temelju Brückejevih prelomnih raziskav leta 1876 objavil delo *Grundzüge der Lautphysiologie zur Einführung in das Studium der Lautlehre der indogermanischen Sprachen* (Jankowsky, 1999, 248). Štrekelj je Sieversovo delo označil kot dokaz o velikem napredku fonologije kot znanosti in po njem povzel, da mora raziskovalcu narečja izhodišče za raziskave drugih narečij nuditi raziskava materne narečja (UAW-PH RA 307, 1883.07.28). Tudi v pismu Baudouinu de Courtenayju je Štrekelj citiral odlomek iz Sieversovega dela, iz druge izdaje *Indoevropske slovnice* iz leta 1881, v katerem je izpostavljen pomen fonoloških raziskav kot izhodiščnih v proučevanju materne jezika in nato bližnjih ter vedno bolj oddaljenih jezikov in narečij:

Den Ausgangspunkt für alle weiteren Studien muss dabei jedem Beobachter die ihm von Jugend auf geläufige Mundart bilden. Zu dieser Selbstbeobachtung soll zunächst die gegenwärtige Schrift eine Anleitung geben. Ist man mit Berücksichtigung der in ihr vorgezeichneten Gesichtspunkte zu völliger Klarheit über alle lautlichen Erscheinungen der eigenen Mundart gekommen, so gehe man zum Studium erst näher liegender, dann allmählig auch zu dem der ferner liegenden Sprachen und Mundarten über. (Lenček, 1985, 78)

Citat razkriva, da je Štrekelj že med študijem načrtoval obravnavo vseh slovenskih narečij. Ustrezna znanstvena obravnavo domačega narečja mu je bila toliko bolj pomembna kot izhodišče za opis ostalih. Ob teh načrtih se je zavedal obsežnosti dela in takratne metodološke neizdelanosti slovenskih dialektoloških raziskav. Njegovo zanimanje za vsa slovenska narečja potrjuje tudi odlomek o načrtih v času študija iz avtobiografije, ki jo je priložil vlogi za prevajalca državne zakonika:

Tega istega leta [1881, opomba A. Ž.] se lotim tudi slovenske dijalektologije, da kolikor se dá na-

tančno spoznam živ [poudarjeno v izvorniku] slovenski jezik. Za to imam na Dunaju prilike dovolj, ker so se tukaj zbirali ljudje iz različnih krajev slovenskih dežel. (NUK-Ms 1452/I)

DISERTACIJA TER OBRAVNAVA MORFOLOGIJE NAREČJA

Avgusta 1882 je Štrekelj na Krasu ponovno zbiral gradivo in načrtoval fonološko razpravo za disertacijo ter tudi že morfološko obravnavo narečja (Lenček, 1985, 79). Čez slabo leto, 28. julija 1883, je na dunajsko univerzo predložil disertacijo z naslovom *Phonologie des Görzer Mittelkarstidialektes in ihren Grundzügen dargestellt*. Fran Miklošič, glavni referent ob Štrekljevem rigorozu, naj bi bil z disertacijo »popolnoma zadovoljen« (Lenček, 1985, 81). Promoviral je poleti 1884. Naslednje leto je med opravljanjem službe domačega učitelja na Češkem našel čas za ponovno dopolnjevanje in preurejanje svoje »tolikrat pričete in tolikrat preosnovane razprave o našem narečju« (Lenček, 1985, 81). Ko je bil na Češkem, je od Baudouina de Courtenayja prejel njegovo prvo razpravo o cerkljanskem narečju (Lenček, 1985, 81), objavljeno leta 1884 (prim. Baudouin de Courtenay, 1884).

Z Miklošičem naj bi se Štrekelj dogovoril za objavo dodelane fonologije v spisih dunajske akademije, vendar je razprava postala preobsežna za en članek, zato je načrtoval razpravo v več poglavjih: prvi del bi obravnaval morfološke posebnosti s posebnim ozirom na naglaševanje, drugi del fonološke posebnosti in tretji del skladenjske in leksikalne posebnosti (Lenček, 1985, 81). Celotno razpravo je še konec leta 1885 nameraval predložiti kot habilitacijsko razpravo (Lenček, 1985, 81), 15. maja 1886 pa je vlogi za podelitev *venia legendi* kot dve od treh⁹ razprav predložil le močno predelano doktorsko disertacijo o fonologiji srednjekraškega narečja ter obravnavo morfološke in akcenta (Kropej, 2001, 29).¹⁰

Z datumom 10. junij 1886 je datirana kratka Miklošičeva ocena vseh treh Štrekljevih razprav, ki so jo podpisali vsi člani komisije za habilitacijo, poleg Miklošiča še Friedrich Müller, profesor sanskrta in primerjalnega jezikoslovja ter utemeljitelj t. i. jezikovne etnografije, in germanist Richard Heinzel.¹¹ V oceni Miklošič za razpravo o morfološki ugotavlja ustrezno metodologijo, izpostavlja asimilacijo v narečju in številne na naglasu utemeljene analogije v oblikah, za fonološko razpravo navaja, da avtor predstavlja glasove svojega narečja s stališča sodobne slovenščine,

9 Tretja razprava se ukvarja s prispevki k slovanski etimologiji, nastala je med bivanjem na Češkem (NUK-Ms 1452/I).

10 Prim. še zapis v Štrekljevi vlogi za habilitacijo, ki je del *Dokumentacije ob Štrekljevi habilitaciji*. Uporabljeno gradivo, kopije in prepise dokumentacije ob Štrekljevi habilitaciji, ki jih je posredoval dr. Pavel Zdovc, hrani ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje. Za dostop do gradiva se najlepše zahvaljujem dr. Moniki Kropej Telban.

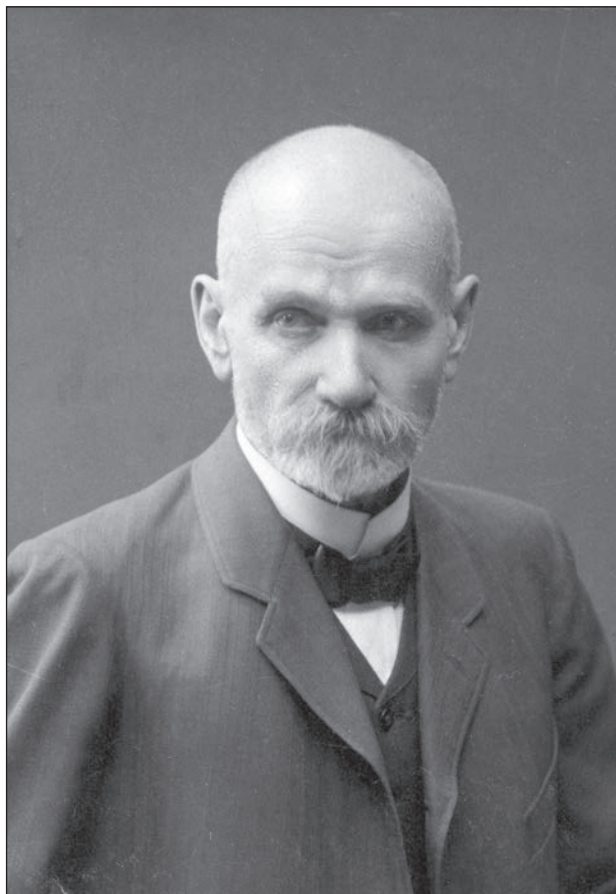
11 Richard Heinzel se je rodil leta 1938 v Kopru. V njegovih biografijah najdemo podatek, da je bila njegova mati Prusinja, oče pa gimnazijski prefekt v Kopru in Gorici. Po očetovi zgodnji smrti se je preselil v Maribor, kjer je začel obiskovati gimnazijo, in se še kot dijak preselil na Dunaj (Jellinek, 1905, 506).

in jo opredeli kot ustrezno, tretjo razpravo na kratko povzame kot obravnavo izposojenk in njihovih razlag. V sklepu ugotavlja, da je goriško narečje vredno raziskovati, saj zanj niso značilne le germanske, temveč tudi romanske (furlanske in italijanske) izposojenke. Dela Karla Štreklja označi kot razširitev slovanskih jezikoslovnih raziskav.¹² Očitno je Miklošič kljub temu, da se je Štrekelj oddaljil od njegove metodologije, priznal vrednost Štrekljevih raziskavam.

ODZIVI NA OBJAVLJENO MORFOLOGIJO SREDNJEKRAŠKEGA NAREČJA

Kot je napovedal Štrekelj v vlogi za habilitacijo, je bila razprava o morfologiji srednjekraškega narečja, v kateri je največ gradiva iz Komna, Gorjanskega in sosednjih vasi, objavljena še isto leto (prim. Štrekelj, 1886), naslednje leto je bila ponatisnjena kot separat (prim. Štrekelj, 1887). Gre za prvo izčrpno analitično, sinhrono naravnano oblikoslovno monografijo pre-gibnih besednih vrst, ki temelji na trdnih fonoloških podstavah in upošteva pomen naglasa pri obravnavi oblikoslovne ravnine (Orožen, 1999, 110–115). Razprava obravnava morfologijo in naglas, med ponazarjalnim gradivom enakovredno navaja izposojenke in neprevzete besede, način zapisa fonemov pa je utemeljen tudi v razmerju do Brückejevih in Sieversovih opredelitev.

Štrekelj je Baudouinu de Courtenayju januarja 1887 poslal dva separata članka o morfologiji goriškega srednjekraškega narečja in ga zaprosil za oceno v katerem od filoloških časopisov (Lenček, 1985, 82). Prvo oceno Štrekljeve razprave o morfologiji in naglasu pa je leta 1887 v nadaljevanjih v *Ljubljanskem zvonu* objavil Vatroslav Oblak (prim. Oblak, 1887a).¹³ Na Oblakovo oceno v *Ljubljanskem zvonu* se je Štrekelj odzval v pismu Baudouinu de Courtenayju septembra 1887, ko je o njej zapisal, da je »jako stvarna in poučna«, vendar se v vsem z njo ne more strinjati. Ugotavlja, da imata z Oblakom različen pristop k razlagi narečnih pojavov. (Lenček, 1985, 83) Ista Oblakova ocena je bila objavljena tudi v nemščini v *Archivu für slawische Philologie* (prim. Oblak, 1887b). Oblak je v uvodu izpostavil razpravo kot dragocen prispevek k leksikologiji ter pohvalil obseg in zanesljivost gradiva. Na sledečih straneh je povzel zanimivejše pojave in jih primerjal s pojavi v drugih dialektih. Zadnja polovica je namenjena obširnim razlagam pojavov z vključitvijo zgodovinskega in narečnega gradiva. Kljub očitanim pomanjkljivostim je Oblak oceno sklenil s pozitivnim tonom, saj naj bi razpravo bral z velikim zanimanjem in željno pričakoval nadaljevanje, v katerem bo »z



Slika 2: Jan Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929) (Wikimedia Commons).

isto vestnostjo« podano glasovje.

Na Oblakovo oceno moramo – kot je ugotavljal tudi Štrekelj v pismu Baudouinu de Courtenayju –, pogledati s stališča različnih metodologij, pristopov k obravnavi narečnega gradiva. Vsekakor je Oblak kot utemeljitelj slovenskega zgodovinskega oblikoslovja in slovenske zgodovinske dialektologije v svoji oceni izhajal s historičnega stališča, medtem ko je Štrekelj upošteval najnovejše razvoje v fonetiki in Baudouin de Courtenayjevo sinhrono metodo. Čeprav je bila Oblakova ocena v *Ljubljanskem zvonu* objavljena v rubriki Književna poročila in v *Archivu für slawische Philologie* v kritičnem delu, gre dejansko za Oblakovo prvo razpravo o slovenščini, izhodišče za eno njegovih pomembnejših razprav o zgodovini samostalniških sklanjatev v slovenščini (prim. Oblak, 1888–1890), v kateri je uporabljal tako Baudouin de Courtenayjevo kot Štrekljevo gradivo (Kenda-Jež, 1998, 148). Tudi sam Oblak je oce-

¹² Iz kopije Miklošičeve ocene iz *Dokumentacije ob Štrekljevi habilitaciji*.

¹³ Oblak je bil v času objave kritike študent prvega semestra na dunajski slovanski filologiji, vendar pa je že od dijaških let z Baudouinom de Courtenayjem razpravljal o jezikovnih in metodoloških vprašanjih, bil na tekočem z aktualnimi jezikoslovnimi in zlasti fonetičnimi raziskavami ter se zanimal zlasti za zgodovinski razvoj oblik v slovenskem jeziku (Murko 1899, 155; Orožen, 1999, 114).

no Štrekljeve monografije imel za razpravo, na kateri temelji njegov članek o samostalniški sklanjatvi, kar potrjuje odlomek iz Oblakovega pisma Baudouin de Courtenayju junija 1887:

Spis bo na isti način osnovan, kakor razprava o -am (datpl.) v oceni Štrekelj. knjige, samo mnogo bolj obširno in mnogo več gradiva in primerov od konca XIV–XVIII st. (Baudouin de Courtenay & Oblak, 1992, 198)

Štrekelj je imel septembra 1887 za objavo pripravljen tudi fonološki del razprave. Podporo in odobravanje za objavo fonologije je že dobil pri Miklošiču, morfologijo pa je načrtno izdal prej, ker se je želel v fonologiji naslanjati na morfologijo, v kateri je obravnaval tudi naglas. Pred objavo fonologije srednjekraškega narečja je želel počakati na Baudouin de Courtenayjevo oceno morfologije (Lenček, 1985, 82–83). Ta je izšla v *Archivu für slavische Philologie* (prim. Baudouin de Courtenay, 1887) neposredno pred oceno Vatroslava Oblaka,¹⁴ vendar Štreklju ni bila najbolj naklonjena. V uvodu je avtorja razprave sicer pohvalil za izbiro teme in upoštevanje akcenta, na kratko povzel členitev in vsebino, nadaljeval pa z obsežno kritiko nedoslednosti načela, po katerem je razporejena obravnava znotraj besednih vrst. Očital mu je napake pri opisu izgovorjave glasov, nejasno, celo neustrezno izražanje in neustrezno terminologijo, napačne razlage izvora oz. nastanka končnic, premajhno upoštevanje zgodovine razvoja jezikovnih pojavov. Za vse te očitke je navajal številne primere iz razprave in podajal svoje razlage. V le dveh vrsticah je razpravo pohvalil zaradi velike količine ter skrbnega urejanja in klasifikacije gradiva. Na zadnjih dveh straneh se je kritiki izognil in povzel zanimivejše pojave iz narečja. Oceno je sklenil z ugotovitvijo, da razprava sicer ne spada k znanstvenim dosežkom prvega ranga, pohvalil pa je ravno metodologijo razprave. Baudouin de Courtenay je Štreklju po objavi ocene v *Archivu für slavische Philologie* pisal, da upa,

da mu ne zameri, če je bil v svoji oceni ponekod tudi bolj oster, in da bosta kljub temu še ostala prijatelja (Lenček, 1985, 94).

PREDELAVE IN DODELAVE FONOLOGIJE TER DELNA POSTHUMNA OBJAVA LETA 1913

Štrekelj po objavi obeh ocen v *Archivu für slavische Philologie* Baudouinu de Courtenayju svojega dialektološkega dela ali načrtov v ohranjeni korespondenci ni več omenjal. Objavo fonologije pa je še vedno imel v načrtu, o čemer je Baudouinu de Courtenayju poročal Vatroslav Oblak konec leta 1890: »Kakor sem pozvedel, hoče Štrekelj v kratkem objaviti fonetiko kraško-goriškega narečja.« (Baudouin de Courtenay & Oblak, 1992, 211) Oblak je Štreklja v pismih¹⁵ tudi sam nagoval, naj objavi fonologijo, ki si jo je očitno izposodil¹⁶ za svoje študije: »S tem delom bi – kakor sem se prepričal – mnogo koristili slovan. dialektologiji še več pa naši leksikografiji.« (SI_PAM/1632/001/00049, pismo 28. 6. 1890)

Štrekelj sam fonologije ni objavil. Sklepali bi lahko, da je k opustitvi Štrekljevih načrtov za objavo fonologije goriškega srednjekraškega narečja pripomogla zlasti ocena Baudouina de Courtenayja, s katero je nekako pogojeval objavo, potencirana z lastno Štrekljevo že večletno negotovostjo glede ustrezne metodologije razprave.

O nadaljnji usodi Štrekljeve fonološke razprave je znano, da se je v njegovi rokopisni zapuščini ohranila tudi razprava o fonologiji srednjekraškega narečja. Leta 1913, leto po Štrekljevi smrti, je bil del razprave, ki naj bi bil končan že pred časom (prim. Štrekelj, 1913, 130), objavljen v *Archivu für slavische Philologie* pod naslovom *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Erster Teil: Vocalismus* (prim. Štrekelj, 1913). Da gre le za del daljše razprave, poleg uredniške opombe pod črto potrjujejo tudi napovedi podrobnejše obravnave pojava na drugem mestu. Fonološka obravnava v članku je omejena na vokal *a*, v njem je opis fonologije po obsegu skoraj enakovredno nadgrajen še z drugimi

14 Ker je Oblak želel s svojim delom doseči širši krog slovanskih filologov, kot jih je lahko z objavo v *Ljubljanskem zvonu*, je svojo oceno Štrekljeve razprave »s *historičnega stališča*« aprila 1887 ponudil Baudouinu de Courtenayju za objavo v poljski reviji *Prace filologiczne* (Murko, 1899, 171; Lenček, 1992, 196). Baudouin de Courtenay je nato Oblakovo oceno poslal Jagiću (Jakopin, 1998, 55), ki je že imel za objavo v *Archivu für slavische Philologie* pripravljeno Baudouin de Courtenayjevo oceno, za katero ga je tudi sam zaprosil (Baudouin de Courtenay & Oblak, 1992, 197). Jagić se je odločil, da Oblakovo oceno v nemščini objavi v *Archivu für slavische Philologie* kot dopolnilo Baudouin de Courtenayjeve ocene, ki je obravnavala bolj glasoslovna vprašanja, medtem ko je bila Oblakova pisana z jezikovnozgodovinskega stališča (Murko, 1899, 171–172).

15 Korespondenca med Oblakom in Štrekljem, ki jo hrani Pokrajinski arhiv Maribor, zajema obdobje 11. 11. 1889 do 1892 oz. 1898 (zadnje ohranjeno pismo v arhivu je iz leta 1892, iz popisa gradiva pa izhaja, da je bilo v arhivu še pismo iz leta 1898), prim. SI_PAM/1632/001/00049. V tem obdobju je Štrekelj kot privatni docent predaval na Dunaju (1886/87–1896/97), Oblak pa je bil študent višjih letnikov in je obiskoval tri Štrekljeva predavanja: o slovanski ljudski pesmi (1887/88), o srbskih pisnih spomenikih in ruski ljudski epiki (1889/90). Najverjetneje sta se seznanila že kmalu po Oblakovem prihodu na Dunaj 6. 10. 1886 (Baudouin de Courtenay & Oblak, 1992, 195), saj je Oblak Baudouinu de Courtenayju o svojem pogovoru s Štrekljem pisal že leta 1887 (prim. Baudouin de Courtenay & Oblak, 1992, 197).

16 Oblak v več pismih piše o »manuskriptu«, ki si ga je sposodil od Štreklja, da je iz njega črpal gradivo za svoje raziskave, in mu ga je nazadnje tudi vrnil. Zagotovo v tej zvezi ne govori o objavljeni Štrekljevi morfologiji, saj se nanjo sklicuje neposredno: »*Iskal sem tudi v Morphol. besedo plamen, toda vedno pri konson. sklanjatvi (n-deb.)*, v *manuskriptu pa na različnih mestih*« (SI_PAM/1632/001/00017, pismo 1. 7. 1890).

analizami, v katerih prepoznamo teme, ki jim je Štrekelj posvečal interes v svojih nadaljnjih jezikoslovnih (romanske in germanske izposojenke, etimologije) in etnoloških raziskavah.¹⁷ Posamezna mesta v objavljeni razpravi o fonologiji potrjujejo ugotovitve, da je obstajalo več verzij besedila¹⁸ in da je Štrekelj besedilo dopolnjeval še v letih po doktoratu.¹⁹ Preostali del razprave naj bi s pomočjo Štrekljevega nekdanjega študenta Antona Breznika, ki je že v tej objavi podal nekaj opomb, objavili v prihodnje (Štrekelj, 1913, 130–131). Ti načrti se niso uresničili, danes pa ta del Štrekljeve zapuščine velja za izgubljen.

RAZPRAVA O CERKLJANSKEM NAREČJU

Januarja 1887, ko sta si Štrekelj in Baudouin de Courtenay še izmenjavala poglede na dialektologijo, je Štrekelj predlagal, da napiše oceno Baudouin de Courtenayjeve razprave o cerkljanskem narečju, saj je s pomočjo enega od njegovih informantov, Janeza Jereba, opazil nekatera neskladja (Lenček, 1985, 83; Kenda-Jež, 1898, 145). Baudouin de Courtenay se je s tem Štrekljevim predlogom strinjal (Lenček, 1985, 94). Baudouin de Courtenayjevo razpravo o cerkljanskem narečju je Štrekelj označil kot »*nezanesljiv[o] in pogrešn[o]*« (NUK-Ms 1452/I), zato je kasneje načrtoval obravnavo morfologije cerkljanskega narečja, za kar bi tudi zbiral in preverjal gradivo na terenu (Lenček, 1985, 83; Kenda-Jež, 1898, 145). Oktobra 1889 naj bi bila Štrekljeva obsežna razprava o cerkljanskem narečju, v obsegu 12 pol, končana, vendar zanjo (še) ni našel založnika (NUK-Ms 1452/I). Tudi ta Štrekljeva razprava danes velja za izgubljeno.

NAČRTOVANA PREDSTAVITEV SLOVENSkih NAREČIJ V ENCIKLOPEDIJI SLOVANSKE FILOLOGIJE

Po prihodu v Gradec leta 1897 se je Štrekelj v največji meri posvečal predavanjem na vseh področjih slovanske filologije, jezikoslovju, literarni zgodovini in etnologiji, za vse fakultete je imel praktične vaje iz slovanske stilistike (Kropej, 2001, 61). Nadaljeval je tudi delo za zbirko slovenskih narodnih pesmi

pri Slovenski matici in začel sodelovati pri zbiranju narodnih pesmi v Avstriji. Ob vsem tem ga je Jagić pritegnil k delu za *Enciklopedijo slovanske filologije*, »široko zasnovano delo, ki naj bi v posameznih knjigah pokazalo vse naše današnje znanje v slavistiki« (Glonar, 1912, 414). Pobudnik »projekta« Vatroslav Jagić je o enciklopediji začel razmišljati že leta 1882, kmalu po prihodu na Dunaj (Hamm, 1951, 152–153). Priprave nanjo so se nato razvijale le počasi. V zvezi s konceptom enciklopedije se je Jagić obrnil na ugledne evropske slovanske filologe (Hamm, 1951, 85–86), med njimi tudi na Karla Štreklja v pismu februarja 1898 (prim. Kropej, 2001, 60–61; Jembrih, 2002, 79). Snovanju načrtov in delu za predstavitev slovenskega jezika lahko sledimo po korespondenci med Jagićem iz Štrekljem.²⁰

Štrekelj se je ob predstavitvi prvega Jagičevega koncepta, ki je nastal še v času, ko je nameraval izdati oris slovanske filologije v nemščini (Hamm, 1951, 198), zavezal za pripravo prispevka o vplivih romanskih jezikov in madžarščine na slovenski jezik ter za glasoslovni in morfološki opis slovenskega jezika z zgodovinskim uvodom (Jembrih, 2002, 80). Leta 1903 se je Jagić za financiranje *Enciklopedije slovanske filologije* v ruskem jeziku dogovoril z rusko akademijo v Sankt Peterburgu (Hamm, 1951, 98).²¹ V začetku januarja 1904²² je Štreklju v pismu predstavil novi koncept s podrobneje razdelano vsebino za posamezne slovanske jezike, ki je vključeval tudi pregled slovenskih narečij. Za sodelavca za dialektološki pregled je Jagić predlagal Baudouina de Courtenayja za rezijanščino in Grafenauerja za koroška narečja, kot mogočega kandidata je navedel še Rajka Nahtigala ter Štreklja spraševal za primerne raziskovalca za ostala narečja (Strmšek, 1924, 28–29). V odgovoru na to pismo 17. januarja 1904 se je Štrekelj strinjal, da prevzame opis pisave in historično slovnico slovenskega jezika, kritično pa je pretresel Jagičeve načrte glede predstavitve slovenskih narečij: opozoril je na preveliko razdrobljenost in s tem prevelik obseg obravnave slovenskih narečij, kot problematično za raziskavo je izpostavil nejasnost mej med narečji, opisal prehode med njimi in za ponazoritev izdelal karto z 29 glav-

17 Primerjava z aktualnim narečnim besediščem in pomen razprave za raziskave italijanske tržaščine in furlanskih narečij sta bila predstavljena v Godini, 1994.

18 Prim. uredniško opombo pod črto: »in der älteren Vorlage stand hier in Klammern folgender Zusatz: [...]« (Štrekelj, 1913, 131).

19 Prim. Štrekljeva sklicevanja na razpravo o morfologiji: »weshalb ich es in der Morphologie 4,5 als »ein gleichsam reduziertes a« charakterisierte« (Štrekelj, 1913, 134).

20 Pisma Vatroslava Jagića in Štrekljeve nedatirane koncepte odgovorov nanje iz obdobja od 19. julija 1888 do 10. novembra 1911 hrani Pokrajinski arhiv Maribor, prim. SI_PAM/1632/001/00017. Delno je bila ta korespondenca objavljena v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* pod naslovom *Iz korespondence Jagić – Štrekelj* (prim. Strmšek, 1924), kjer pa so nekatera pisma in odlomki pisem brez razvidnega razloga in brez obrazložitve izpuščeni. Štrekljeva pisma Jagiću hrani Nacionalna in univerzitetna knjižnica v Zagrebu in obsega skupno 43 pisem, vključno s tremi dopisnicami. Deloma so bila pisma objavljena v Jembrih, 2002.

21 Nastajanje enciklopedije so v prvih letih spremljale težave s financiranjem zaradi rusko-japonske vojne v letih 1904 in 1905 (Strmšek, 1924, 31), začetek tiskanja se je vedno bolj odmikal. Kot prvi zvezek enciklopedije je leta 1910 izšla Jagičeva obsežna *Istorija slavjanskoj filologii*, skupno je izšlo le enajst zvezkov, kar pomeni manj kot desetino načrtovanega obsega (Hamm, 1951, 217). Za seznam naslovov po posameznih zvezkih prim. Nahtigal, 1949, 59–60.

22 Prim. Jagičevo pismo Štreklju 6. januarja 1904.

nimi narečji in 13 podnarečji, na kateri je označil že raziskana, in jo priložil pismu. Štrekljev predlog je bil, da bi v popisu sodelovali njegovi slovenski študenti in pri tem upoštevali vprašalnico Vatroslava Oblaka,²³ Štrekljevega predhodnika v Gradcu. Tako je Štrekelj zapisal svoje dileme in opažanja:

Gledé točke 3. se bojim, da bi se po Vašem načrtu utegnila preveč razkosati, če bi jo obdelovalo preveč pisateljev; postala bi lahko premalo pregledna in zlasti gledé dijalektoloških kart je mnogobrojnost pisateljev neprimerna. Po naravnih mejah od drugih ločena narečja se pač dado opisati tako, kakor mislite Vi. Tako bi lahko rezijansčino opisal Baudouin, ker je ta po visokih gorah ločena od drugih narečij, zato pa še ni poseben jezik, kakor misli Baudouin. Tudi koroška narečja se v zapadnih dveh vsaj ločijo od drugih, junsko pa se že pretaka deloma v savinjsko – slovenjegraško – pohorsko – gorenje – dravsko. Vendar bi tudi ta še lahko popisal en obdelovalec, n. p. Grafenauer. Enako bi se lahko izročilo enemu pisatelju belokranjsko narečje, po Gorijancih in Kočevcih ločeno od Dolenjskega. Druga pa je z ostalimi narečji, ki so vsa le nedoločno omejena: benečanska narečja prehajajo polagoma deloma v kobarško, deloma v briško-kanalsko; goriška prehajajo v vipavsko-notranjsko, v tržaško-istrska in pivško in pa v gorenjsko. Na Kranjskem celó ni pravih mej, razen nasproti Belim Kranjcem in proti Koroščem: povsod vidimo nedoločno in nedoločljivo prelivanje iz narečja v narečje: dolenska prehajajo v savsko-štajerska, gorenjska v savinjsko-celjska. O Štajerskem velja isto kar o Kranjskem. Nekaj meje dela Pohorje z Veliko Kopo in na drugi strani Boč. Primerjajte o tem priloženo karto, na kateri vidite že zdaj 29 glavnih narečij, v tem ko jih je nekaj (pri gorenjskem, notranjskem, dolenskem, savinjskem in panonskem [mursko-dravskem]) le skiciranih, ker nimamo dovolj podatkov; če prištejete pak tudi ta podnarečja, dobimo 42 narečij! Kje neki dobite potrebnih moči za njih kratek popis, če mislite ostati pri razdelitvi, kakor ste jo namignili v pismu? Specijalistov ni, dozdej je popisanih le malo narečij (na karti so pri imenih zaznamovana z rdečo tinto). Popis pak tudi ne sme biti preobširen. Če računimo povprek na narečje 1 ali 2 strani, je dovolj. Pomislite, dá že to 40–60 strani. Glavna stvar pri takih rečeh pak so dijalektološke karte, katerih bi bilo za voljo preglednosti treba najmanj 8–10. Kar je

teksta nad 60 strani, je odveč in preveč, ker si ni mogoče zapomniti glavnih, karakterističnih črt, katere bi mogle pregledno predočiti karte. Take črte je seveda izbrati iz fonologije in morfologije; leksikalna stran je preveč nedoločena, premalo vestno preiskana, da bi se mogli sploh nanašati in naslanjati na njo; še celo moj obširni popis kraškega narečja je nepopoln, delo človeško! Podati vsaj nekako podobo slovenske dijalektologije torej ni lahko; preveč kuharjev pa bi po mojem mnenju to dijalektološko juho še slabše zvarilo od enega samega. Za pregled so glavna stvar – karte; enciklopedija tako ne more biti korpus ali thesaurus naše slovenske dijalektologije. Nekoliko popolnjeno Oblakovo navodilo (cf. Murko v Oblakovem životopisu) bo najboljši pripomoček, da dobimo tudi iz krajev, katerih narečje še ni popisano, kolikor toliko potrebnih in zanesljivih podatkov; to se pa ne more izročiti Bog ve koliko ljudem. Jaz sem pripravljen poskrbeti za to, ker sploh nameravam v enem od prihodnjih semestrov brati o naših narečjih in združiti s tem potrebne vaje, h katerim povabim ne samo filozofe, ampak – kot preiskavne objekte – tudi druge slovanske slušatelje. (Jembrih, 2002, 83–85)²⁴

Štrekljeva ideja o prikazu več narečnih jezikovnih pojavov na več jezikovnih kartah, ki bi se dokumentirali po posebni vprašalnici, sovpada z delom na prvih nemških (Wenkerjev atlas, objavljen 1881, dopolnjen 1926) in francoskih (Gilliéronov atlas 1902–1910) lingvističnih atlasih. Opis problematike raziskovanja slovenskih narečij in dialektološke karte pa se bere kot uvod v slovensko dialektologijo, kot jo je približno 30 let kasneje veliko podrobneje utemeljil Fran Ramovš zlasti v *Dialektološki karti slovenskega jezika* (1931) in *Historični gramatiki – Dialekti* (1935), kjer je med drugim razpravljal o nedoločenosti mej med slovenskimi narečji (prim. Ramovš, 1931, 20–21) in določanju mej glede na več jezikovnih, v prvi vrsti fonoloških in nato morfoloških pojavov, šele nato tudi leksikalnih (prim. Ramovš, 1931, 22). Z delitvijo na 42 narečij v osnutku karte se je Štrekelj bistveno oddaljil od dotedanjih dvodelnih delitev na podlagi razvoja enega pojava pri Kopitarju, Miklošiču in Oblaku, presegel druge posamezne poskuse s podrobnejšimi delitvami od Sreznjevskega dalje in se zelo približal številu narečij na prvi Ramovševi *Dialektološki karti slovenskega jezika* (1931). Karta, ki jo Štrekelj okvirno opisuje v pismu, se je ohranila v arhivu Štrekljevih pisem Jagiću v Hrvaški narodni in univerzitetni knjižnici

23 Vprašalnico je objavil Murko leta 1899 po Oblakovi smrti (prim. Murko, 1899, 286–291). Oblakova vprašalnica vsebuje 34 vprašanj, od tega 21 glasoslovnih in 13 morfoloških, vsako vprašanje ima več »podvprašanj«.

24 Koncept tega Štrekljevega pisma Jagiću je ohranjen v Pokrajinskem arhivu Maribor med korespondenco Štrekelj – Jagić in objavljen v Strmšek, 1924, 30. V Štrekljevem osnutku je vse polno prečrtanih mest in popravkov.

in je objavljena v Jembrih, 2002, [84]. Primerjava z Ramovševo delitvijo na sedem narečnih skupin, ki je Štrekelj ne pozna, jih pa nakaže in tudi delno tako poimenuje, pokaže:

1. Koroška narečna skupina: ziljskemu, rožanskemu in (pod)junskemu narečju Ramovš v primerjavi s Štrekljem doda še remšeniško (kasneje obirsko), mežiško (oboje pri Štreklju del junškega) in remšniško, ki pretežno sovпада z vuzeniško-marenberškim²⁵ in deloma pohorskim na Štrekljevi karti.
2. Panonska narečna skupina: Štrekelj poimenuje eno od narečij panonsko (vzhodnoštajersko) in zanj v pismu Jagiću predvidi še nadaljnjo diferenciacijo. To Štrekljevo panonsko (vzhodnoštajersko) narečje približno sovпада z Ramovševo vzhodnoštajersko skupino, ki je diferencirana še na goričansko, prleško, vzhodno-prleško, haloško (pri Štreklju dravinško-haloško) in sredičansko. K vzhodnoštajerski skupini Ramovš prišteva še prekmursko narečje, ki je na istem območju zarisan tudi pri Štreklju, in znotraj njega prepozna severni, osrednji in južni govor.
3. Štajerska narečna skupina: na območju, ki ga Ramovš poimenuje zapadna štajerska skupina, posamezna narečja tudi približno sovpadajo: na Štrekljevem slovenskobistriško-konjiškem in pohorskem narečju je zarisan večji del Ramovševega pohorskega²⁶ narečja; »krajinci« in Planina-Kozje²⁷ na Štrekljevi karti se približno pokrivata z Ramovševim sotelskim, ki je glede na šrafuro ravno tako dvodelno;²⁸ deloma narečje Planina-Kozje pri Štreklju sega v Ramovševo osrednještajersko narečje; Štrekljevo savinjsko-celjsko narečje, za katerega je predvidel še notranjo diferenciacijo, pokriva del osrednještajerskega narečja (širše območje s Celjem v središču) in savinjsko narečje na Ramovševi karti; na področju, kjer je Ramovš zaznamoval kozjaško narečje,²⁹ pa je pri Štreklju načrtan del vuzeniško-marenberškega narečja.
4. Gorenjska narečna skupina: gorenjsko narečje Štrekelj deli na bohinjsko-posavsko, kranjsko-kamniško, bukoviško-trojansko in poljansko-škofjeloško, kar sovпада z Ramovševim enotnim gorenjskim narečjem, vključno s selškim na zahodu (pri katerem Ramovš izpostavlja njegovo tesno povezanost z rovtarskimi narečji) in medijskim na vzhodu (navезanim na dolensko narečje),³⁰ s to razliko, da Ramovš poljansko narečje s škofjeloškim govorom prišteva k rovtarskim, ne gorenjskim narečjem.
5. Dolensko narečna skupina: dolensko narečje pri Štreklju zavzema največjo površino, znotraj katere je predvidel še nadaljnjo diferenciacijo. Na tej površini je Ramovš načrtal dolensko, vzhodnodolensko in posavsko narečje (pokriva del dolenskega narečja in del Planina-Kozje pri Štreklju), pri čemer je meje dolenskega narečja načrtal zahodnejše kot Štrekelj. Belokranjsko narečje pri Štreklju sovпада z Ramovševo belokranjsko skupino, diferencirano na šokarso, poljsko, osrednje belokranjsko, privrško³¹ in kostelsko narečje (slednje pri Štreklju ni vključeno). Na obeh kartah je tudi brezbarvno zaznamovano območje Kočevarjev, kjer so se po drugi svetovni vojni oblikovali mešana kočevski govori.
6. Primorska narečna skupina: področje, kjer je Ramovš zarisal notranjsko narečje, je pri Štreklju diferencirano na notranjsko (znotraj notranjskega je Štrekelj predvidel še natančnejšo delitev), pivsko (pivško), vipavsko in vzhodni del čiškega (vzhodnoistrskega) narečja. Vendar pa je tudi Ramovš v *Dialektih* ugotavljal, da »[n]otranjski dialekt kaže dokaj lokalnih razlik, pri čemer pa notranja vrednost teh diferenc ni tolikšna, da bi smeli govoriti o več dialektih«, razlikuje pa vipavski, postojnski in pivški govor (Ramovš, 1935, 27). Istrski narečji, pri Štreklju poimenovani čiško (vzhodnjeistrsko) – to zajema tudi južni del Ramovševega notranjskega narečja – in brežansko, sta pri Ramovšu poimenovani brkinsko in šavrinsko, meja med njima poteka nekoliko drugače – pri Ramovšu sega brkinsko narečje bistveno bolj vzhodno.³² Kraška narečja so pri Štreklju deljena na kraško, goriško in kranjsko,³³ pri Ramovšu je označena na karti le dvodelnost kraškega narečja, meje približno sovpadajo, le da je pri Ramovšu severna meja postavljena nekoliko višje, tako da Ramovševo kraško narečje pokriva še del Štrekljevega briško-kanalskega.
7. Rovtarska narečna skupina: Štrekelj skoraj celotno rovtarsko skupino, kot jo kasneje opredeli Ramovš, poimenuje tolminsko-idrijsko narečje in

25 Po krajevem imenu Marenberg, danes Radlje ob Dravi.

26 Na Logar-Riglerjevi karti južnopohorsko narečje.

27 Prepoznamo lahko delitev na nižinsko pokrajino (»krajinci«) in višinsko (Planina-Kozje).

28 Na Logar-Riglerjevi karti je narečje poimenovano kozjansko-bizeljsko.

29 Na Logar-Riglerjevi karti le še kozjaški govor južnopohorskega narečja.

30 Pri Riglerju in Logarju je to področje uvrščeno v dolensko narečno skupino kot zagorsko-trboveljski govor.

31 Na Logar-Riglerjevi karti je ta diferenciacija zreducirana le še na južnobelokranjsko in severnobelokranjsko narečje, kar je bližje Štrekljevi opredelitvi.

32 Na kasnejši Logar-Riglerjevi karti sta določeni čiško narečje, ki pokriva manjši del čiškega narečja, kot ga je zaznamoval Štrekelj, in istrsko narečje z rožanskim in šavrinskim govorom.

33 Verjetno gre za poimenovanje za kraško narečje, ki se je govorilo v deželi Kranjski in ne v Goriško-Gradiški oz. Avstrijskem Primorju.



Slika 3: Štrekljev osnutek karte slovenskih narečij (Jembrih, 2002, [84]).

ga diferencira na tolminsko (enako pri Ramovšu), cerkljansko (enako pri Ramovšu), idrijsko (pri Ramovšu črnovrško) in čepovansko-lokavsko (pri Ramovšu del cerkljanskega oz. na Logar-Riglerjevi karti del tolminskega narečja). Ramovš v okviru rovtarskih narečij ločuje še poljansko narečje s škofjeloškim govorom³⁴ (slednji sta po Štreklju gorenjski narečji) in vrhniško-horjulska narečje z logaškimi govorom,³⁵ ki je pri Štreklju še del notranjskega narečja. Briško-kanalsko-južnobenečansko, čedadsko-šempetrsko in tersko-črnjelsko narečje na Štrekljevi karti so pri Ramovšu poimenovana beneška skupina z briskim (briškim), nadiškim in terskim narečjem; Štrekljevo kobarjsko narečje in bolšansko (bovško) narečje sovpade z Ramovševovo obsoško skupino, ki jo sestavljajo kobarjsko, borjansko in bolško (bovško) narečje.³⁶ Na istem mestu oba začrtata rezijansčino, ki je – kot piše Štrekelj Jagiču – »po visokih gorah ločena od drugih narečij«.

34 Na Logar-Riglerjevi karti že škofjeloško narečje.

35 Kasneje le še horjulska narečje.

36 Ravno borjansko narečje je bilo na kasnejši Logar-Riglerjevi dialektološki karti (prim. Logar & Rigler, 1986) deloma uvrščeno k terskemu, deloma k izobsoškemu.

37 Prim. tudi Jagičevi pismi Štreklju 24. januarja 1904 in 10. maja 1904 ter nedatirane osnutke Štrekljevih pisem.

Ugotovimo lahko, da razlike med obema kartama – poleg v nekaterih poimenovanjih za narečja – prepoznamo zlasti na prehodih med posameznimi narečji in v podrobnejši klasifikaciji znotraj narečij na eni in drugi karti. Kasnejša Logar-Riglerjeva dialektološka karta (prva izdaja 1963), dopolnjena z gradivom za *Slovenski lingvistični atlas*, je na nekaterih področjih bolj pritrdila Štrekljevi (deloma belokranjsko narečje, obsoška skupina), na drugih pa Ramovševi (koroška narečja na vzhodu, meja med dolenskim in notranjskimi narečji) delitvi.

V naslednjem pismu, datiranem 1. 2. 1904, je Štrekelj Jagiču potrdil, da prevzame poleg že dogovorjenega (pisava, historična slovnica) še nemške in romanske izposojenke v slovenščini in slovensko dialektologijo, razen Rezije in Koroške, ki naj ju prevzame meta Baudouin de Courtenay in Grafenauer (Jembrih, 2002, 82–83).³⁷ Kot možnost je navedel – podobno še v pismu 29. februarja 1904 –, da sam prevzame opis koroških narečij, in sicer s pomočjo svojih študen-

tov s Koroške, »*enega Rožanca in enega Podjunca*«, medtem ko bi na Zilji sam zbiral gradivo na terenu (Jembrih, 2002, 87).³⁸ Jagić se je, kot poroča Štreklju v pismu 10. maja 1904,³⁹ z Ivanom Grafenauerjem, ki je ravno končal študij na slovanski filologiji in že sprejel mesto srednješolskega učitelja v Kranju, dogovoril, da zbere gradivo na Koroškem in ga posreduje Štreklju. Grafenauer se je zbiranja gradiva intenzivno lotil poleti 1904. S Štrekljem se je osebno in v pismih⁴⁰ posvetoval glede zbiranja gradiva, mu tudi že poročal o svojih ugotovitvah ter večkrat napovedoval, kdaj mu pošlje urejeno gradivo, kar pa je ostalo le pri načrtih in obljubah. Na podlagi tega gradiva je Grafenauer napisal članek o naglasu v ziljskem narečju (prim. Grafenauer, 1905),⁴¹ ostalo ziljsko in podjunsko gradivo pa je ostalo neobjavljeno.⁴²

Iz Jagičevega pisma Štreklju 13. oktobra 1905 razberemo še, da naj bi bila v enciklopediji ob predstavitvi slovenskih narečij objavljena tudi dialektološka karta, ki jo je pripravljala Štrekelj, verjetno na podlagi karte, ki se je ohranila v zagrebškem arhivu Štrekljevih pisem Jagiću. Vprašanje ostaja, kako se je njegova danes izgubljena dialektološka karta, ki jo je pripravljala za objavo v *Enciklopediji slovanske filologije*, razlikovala od te, ki jo je kot osnutek poslal Jagiću. Štrekelj je namreč gradivo za izdelavo karte za objavo – kot je o svojih načrtih pisal Jagiću – še dopolnjeval po seminarskih, diplomskih in doktorskih nalogah svojih študentov, monografsko zasnovanih narečnih zapisih, ki so jih prispevali študentje iz različnih narečnih področij Slovenije. Te dopolnitve zagotovo niso bile zamenljive, saj dela Štrekljevih študentov, med njimi Tomiška, Osvalda, Breznika, Kotnika, predstavljajo jedro slovenskih dialektoloških raziskav obdobja pred prvo svetovno vojno (prim. Toporišič, 1987, 236–239; Orožen, 1986, 115–116). Poleg tega je Štrekelj kot informante za svoje dialektološke raziskave vključil tudi slovenske študente drugih smeri in fakultet v Gradcu.

V korespondenci Jagić – Štrekelj opazimo, da sprva intenzivne razprave, Štrekljevi konkretni predlogi, med drugim glede vsebine posameznih zvezkov enciklopedije in posameznih sodelavcev za slovenski

jezik, že proti koncu leta 1905 postopoma začnejo usihati v kratke Jagičeve opomnike na koncu pisma Štreklju, kdaj bo napisal in mu poslal, za kar se je obvezal, ter Štrekljeve komentarje posameznih nastajajočih zvezkov in poročila o dogovorih s Škrabcem glede akcentologije. V zadnjih dveh letih pisemskih stikov Jagić enciklopedije ni več omenjal. Vendar pa je očitno Štrekelj ves ta čas pripravljala svoj prispevek, saj je še 25. aprila 1911, dobro leto pred smrtjo, ko je že čutil breme in usodnost svoje bolezni (prim. Breznik, 1912, 453), Jagiću pisal: »*Kar se tiče izdelave obljubljenih delov [za Enciklopedijo slovanske filologije, op. A. Ž.], upam jih dokončati nekaj že to leto, če mi Bog da zdravje.*« (Jembrih, 2002, 88) Sklepamo lahko, da Štreklju ni uspelo končati dela, ki ga je Jagiću obljubil za enciklopedijo,⁴³ zaradi preobilice ostalega dela, bolezni in prezgodnje smrti.

FONETIKA SLOVENSКИH NAREČIJ

Rezultati Štrekljevih preučevanj slovenskih narečij so razvidni tudi iz njegovih navodil za zapisovanje slovenskih narodnih pesmi za publikacijo *Avstrijske narodne pesmi* (prim. N. N., 1906). Čeprav je Štrekelj z navodili hotel postaviti sistem za zapis narodnih pesmi, ki naj bi kar se da posnemal narečno podobo, hkrati pa ne bi bil preveč zapleten za »nefonetike« (N. N., 1906, 5), je nastal do tedaj najbolj obsežen popis in opis narečnih fonemov slovenskega jezika (Klobčar & Smole, 2001, 269). V navodilih je Štrekelj s sinhronega stališča opredelil narečne foneme, deloma tudi opredelil njihovo zemljepisno razširjenost in jih povezal z Bell–Sieversovimi fonetičnimi raziskavami.⁴⁴ O izraziti dialektološki naravnosti navodil priča tudi ugotovitev, da jih zapisovalci zaradi kompleksnosti skorajda niso upoštevali (Klobčar & Smole, 2011, 273).

SKLEP

Štrekljev obširen in poglobljen razgled po slovenskih narečjih, kot ga razberemo iz njegovega opisa v pismu Jagiću in osnutka dialektološke karte ter navodil za zapisovanje narodnih pesmi, potrjuje, da je v času graške profesure še vedno intenzivno sledil

38 V Pokrajinskem arhivu v Mariboru so hranjena Grafenauerjeva pisma Štreklju iz obdobja 2. januarja 1903 do 4. novembra 1907, prim. SI_PAM/1632/001/00015. Iz Grafenauerjevega pisma Štreklju 6. 6. 1905, v katerem Grafenauer odgovarja, kje bi bilo najbolj smiselno raziskovati »pravo« ziljsko narečje, in piše o tem, kje bi »profesor« lahko opazoval posamezne ziljske govore, bi lahko sklepali, da je Štrekelj Grafenauerja spraševal, kje bi sam zbral najbolj reprezentativno gradivo za Ziljo.

39 Prim. Jagičevo pismo Štreklju 10. maja 1904.

40 V pismu 14. julija se Grafenauer prvič obrne na Štreklja glede zbiranja gradiva za »*nameravano enciklopedijo*« in piše, da namerava priti »*prihodnjo nedeljo*« v Gradec, kjer bi se lahko srečala. Žal Štrekljevi odgovori na Grafenauerjeva pisma niso ohranjeni oz. dostopni.

41 Razpravo je Ivan Grafenauer priložil leta 1917 vlogi za opravljanje strogih izpitov kot svojo doktorsko disertacijo.

42 Po navedbah Boga Grafenauerja (1973, 240), sina Ivana Grafenauerja, je Ivan Grafenauer še leta 1907 ponujal Slovenski matici razpravo o koroških narečjih, ki pa ni bila nikoli dokončana in objavljena. Ali se je razprava kje ohranila, ni znano.

43 Podobno velja za večino ostalih slovanskih filologov, ki jih je Jagić angažiral za enciklopedijo po posameznih jezikih (Hamm, 1951, 189).

44 Štrekelj v navodilih navaja Bell–Sieversove opredelitve samoglasnikov, saj je Eduard Sievers pri samoglasnikih prevzel klasifikacijo samoglasnikov po Alexandru Melvillu Bellu. Bell je leta 1867 objavil delo *Visible Speech*, revolucionarni model za artikulacijo samoglasnikov, ki je imel odločilen vpliv na kasnejši razvoj fonetike.



Slika 4: Ramovševa dialektološka karta slovenskega jezika (Ramovš, 1931).

svojemu zanimanju za dialektologijo in načrtom za popis vseh slovenskih narečij, ki so se kot rdeča nit pletli skozi celotno njegovo kariero od študija dalje in v času njegovega življenja postali javni le z objavo razprave o morfologiji srednjekraškega narečja. V svojih dialektoloških raziskavah je bil vse od študija na Dunaju do profesure v Gradcu vedno v koraku z aktualno evropsko znanostjo.

O usodi Štrekljevega celotnega dialektološkega (in ostalega) dela za enciklopedijo, med katerim bi bila verjetno najbolj zanimiva njegova dopolnjena dialektološka karta slovenskega jezika, bi lahko le ugibali. Poleg manjšega dela fonologije srednjekraškega narečja je bil iz rokopisne ostaline, ki jo je Štrekelj pred smrtjo uredil »natančno in premišljeno«

(Breznik, 1912, 453), objavljen le še del historične gramatike,⁴⁵ v zvezi s katero pa ne moremo govoriti o bistvenem Štrekljevem doprinosu k slovenski znanosti (Ahačič, 2015).⁴⁶ Čeprav je Fran Ramovš v Štrekljevih razlagah zgodovinski razvoj jezikovnih pojavov našel številne pomanjkljivosti in napake⁴⁷ ter celo ugotavljal, da Štreklju manjka znanje iz zgodovinske in »moderne« dialektologije, ki naj ne bi bili del Štrekljevega znanstvenega zanimanja (Ramovš, 1925, 311), ne moremo spregledati, da je Ramovš s svojo *Dialektološko karto slovenskega jezika* v veliki meri potrjeval Štrekljevo klasifikacijo slovenskih narečij. Ne nazadnje so pomemben del Štrekljeve zapuščine tudi naloge njegovih študentov v Gradcu, na katere se je po mnenju Martine Orožen

45 Anton Breznik je leta 1912 v *Domu in svetu* v spominskem zapisu ob Štrekljevi smrti med drugim poročal o zgodovinski slovnici, ki naj bi jo Štrekelj popisal po vzoru Vatroslava Oblaka in ki ji naj bi posvetil polovico dela na univerzi v Gradcu. Opreti jo je želel na vsa slovenska narečja in knjižni jezik. Slovnico naj bi Štrekelj dokončal približno do polovice: začel je s pregledom dotedanjih raziskav slovenskega jezika, obdelal glasoslovje, oblikoslovje samostalnika, pridevnika in zaimkov, sredi glagola pa mu je nadaljevanje onemogočila bolezen (Breznik, 1912, 452, 454). Za objavo je leta 1922 poskrbelo Zgodovinsko društvo v Mariboru, vendar brez ustrezne uredniške obdelave (Ahačič, 2015). Delo obsega pregled slovenskih slovniciarjev, zgodovino slovenske pisave in pravopisa ter sinhrono in zgodovinsko glasoslovje (brez naglasa).

46 Historična slovnica je bila sprva predvidena za objavo pri Slovenski matici, vendar sta Anton Breznik in Fran Ramovš presodila, da rokopis slovnice brez ustrezne predelave, ki bi pomenila, da to ni več Štrekljevo delo, ni primeren za objavo (Ramovš, 1925, 310).

47 Ramovš je v ugotavljal, da je Štrekljeva zgodovinska slovnica le pomanjkljiva in površinska kompilacija iz del jezikoslovcev pred njim, da gradivno ne prinaša nič novega, da se ne opredeljuje do morebitnih neustreznih razlag pojavov, če pa že, je argumentacija šibka in neustrezna, da ne pozna dobro osnovnih zakonitosti razvoja slovenskega jezika in da je časovna in zemljepisna uvrstitev gradiva netočna, pogosta tudi ni navedena (Ramovš, 1925, 310).

(1986, 116) v svojih raziskovalnih nagnjenjih navezal Fran Ramovš, saj je zagotovo imel dostop do tega gradiva. Ramovš je namreč v letih 1911 do 1914 študiral v Gradcu pri Rudolfu Meringerju in bil njegov asistent, leta 1914 je tam doktoriral in bil predviden za privatnega docenta na graški slavistiki, po prvi vojni pa je postal eden od prvih štirih rednih profesorjev novoustanovljene ljubljanske univerze.

Sklenemo lahko, da je Karel Štreklj s svojimi dialektološkimi raziskavami in metodologijo nedvomno

pomembno vplival na nadaljnji razvoj slovenske dialektologije, ji postavil trdne, na aktualnih znanstvenih spoznanjih temelječe podlage, čeprav danes ta pomen njegovega dela ni tako znan in dovolj priznan. Ugotovimo lahko tudi, da Štrekljeva obsežna neobjavljena korespondenca, hranjena na več mestih (prim. Strmšek, 1924; Matičetov, 1962), še vedno ostaja neizkoriščen, a pomemben vir za razumevanje celote in kompleksnosti Štrekljevih dialektoloških raziskav ter pomena njegovega dela za slovensko dialektologijo.

THE (UN)KNOWN DIALEKTOLOGIST KAREL ŠTREKELJ

*Andrejka ŽEJN*SRC SASA Institute of Slovenian Literature and Literary Studies, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: andrejka.zejn@zrc-sazu.si

SUMMARY

Karel Štrekelj carried out extensive research in all fields of Slavic philology, the least known field of his activity being his work in the field of Slovene dialectology. Various archival material, as well as Štrekelj's correspondence lead us to the conclusion that most of his research in the field of dialectology was never published and appears to have been lost. Štrekelj's interest in dialectology dated back to his student years. His doctoral dissertation dealt with the phonology of his own Central Karst dialect, while one of his habilitation dissertations included an analysis of the morphology and accentuation in that dialect. After his article on morphology was published, Štrekelj's scientific research in the field of dialectology seems to have become of secondary importance, although he is known to have completed a dissertation on the Cerčno dialect and to have spent several years preparing his doctoral dissertation for publishing. Less known is his work in the field of Slovene dialectology for the planned Encyclopedia of Slavic philology. With a view to contributing to this encyclopedia, Štrekelj worked on an overview of Slovenian dialects based on his own research, as well as on existing dialectological analyses of individual dialects and his students' research. To this end he also devised a dialectological map of the Slovenian dialects, which is very similar to the dialect map subsequently created by Fran Ramovš. Štrekelj's research and plans were in line with contemporary scientific developments on a European level. He certainly laid the foundations of Slovenian dialectology, fostering its development alongside that of other scientific disciplines in the first half of the twentieth century.

Keywords: Karel Štrekelj, Karst dialect, phonology, morphology, history of dialectology

VIRI IN LITERATURA

Dokumentacija ob Štrekljevi habilitaciji – V prepisu Pavla Zdovca, hrani ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje.

NUK–Ms 1452/I – Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK). Rokopisna zbirka, Štrekelj, Karel, Ostalina. I. Curriculum vitae (I) (Ms 1452/I).

SI_PAM/1632/001/00015 – Pokrajinski arhiv Maribor (SI_PAM), Korespondenca Ivana Grafenauerja, naslovljena na Karla Štreklja, 1903.01.11–1907.11.04 (1632/001/00015).

SI_PAM/1632/001/00017 – SI_PAM, Korespondenca Vatroslava Jagića, naslovljena na Karla Štreklja, 1888.07.19–1911.11.10 (1632/001/00017).

SI_PAM/1632/001/00049 – SI_PAM, Korespondenca Vatroslava Oblaka, naslovljena na Karla Štreklja, 1889.11.18–1898.12.20 (1632/001/00049).

UAW-PH RA 307, 1883.07.28 – Universitätsarchiv Wien (UAW), Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät (1873–2003) (PH RA 307), Štrekelj, Karl (1883.07.28).

Ahačič, K. (2015): Karel Štrekelj. Historična slovnica slovenskega jezika. V: Ahačič, K. (ur.): Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes. Različica 1.0. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/37/1922-strekelj> (zadnji pristop: 10. 6. 2015).

Baudouin de Courtenay, J. (1884): Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim). Archiv für slavische Philologie, 7, 386–404, 575–590.

Baudouin de Courtenay, J. (1885): Sprachproben des Dialektes von Cirkno (Kirchheim). Archiv für slavische Philologie, 8, 103–119, 274–290.

Baudouin de Courtenay, J. (1887): Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, von Dr. Karl Štrekelj. Wien 1887. Archiv für slavische Philologie, 10, 603–615.

Baudouin de Courtenay, J. & V. Oblak (1992): The Correspondence between Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) and Vatroslav Oblak (1864–1896). The Beginnings of the Scientific Study of Minor Slavic Languages. München, Slavica Verlag dr. Anton Kovač.

Breznik, A. (1912): Dr. Karolu Štreklju za spomin. Dom in svet, 25, 452–454.

Glonar, J. (1912): Dr. Karel Štrekelj. Ljubljanski zvon, 32, 409–416.

Godini, N. (1994): Srednjekraška leksika v Štrekljevih časih in danes. Slavistična revija, 42, 267–273.

Grafenauer, B. (1973): Življenje in delo. V: Grafenauer, I.: Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. Celje, Mohorjeva družba, 225–309.

Grafenauer, I. (1905): Zum Accente im Gailthalerdialekte. Archiv für slavische Philologie, 27, 195–228.

Hamm, J. (1951): Vatroslav Jagić i Poljaci. Rad Jugoslavenske akademije znanosti in umjetnosti, Odjel za filologiju, 1, 75–222.

Jakopin, F. (1998): Vatroslav Oblak kot kritik v Jagićevem Arhivu. V: Šivic-Dular, A. (ur.): Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja. Zbornik. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 53–61.

Jankowsky, K. R. (1999): The Works of Ernst Wilhelm Brücke (1819–1892) and Johann N. Czermak (1828–1873). Landmarks in the History of Phonetics. V: Cram, D., Linn, A. R. & Nowak, E. (ur.): History of Linguistics 2: From Classical to Contemporary Linguistics. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 241–256.

Jellinek, M. H. (1905): Richard Heinzel. Zeitschrift für Deutsche Philologie, 37, 506–508.

Jembrih, A. (2002): Karel Štrekelj u zrcalu svojih pisama Vatroslavu Jagiću. V: Derganc, A. (ur.): Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture: ob 80-letnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani/Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 73–99.

Kenda-Jež, K. (1998): Cerkljansko narečje v luči raziskav Jana Baudouina de Courtenayja. V: Šivic-Dular, A. (ur.): Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja. Zbornik. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 145–152.

Kenda-Jež, K. (2017): Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław (Ivan Aleksandrovič Boduën de Kurtenè). V: Šterbenc Svetina, B. (ur.): Novi Slovenski biografski leksikon. Zv. 2: B–Bla. Ljubljana, Založba ZRC, 187–193.

Klobčar, T. & V. Smole (2011): Ozadje sto let stare zbirateljske akcije Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi in Štrekljeva vloga v njej. V: Jesenšek, M. (ur.): Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici. Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 265–275.

Kranjec, M. (1971): Štrekelj, Karel (1859–1912). V: Gšpan, A., et al. (ur.): Slovenski biografski leksikon: 11. zv.: Stelè - Švikaršič. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 693–696.

Kropej, M. (2001): Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Lenček, R. L. (1985): Štrekljeva pisma Janu Baudouinu de Courtenayju in Baudouinova Štreklju. Slavistična revija, 33, 71–100.

Logar, T. & J. Rigler (1986): Karta slovenskih narečij. Ljubljana, Avtotehna: Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije.

Matičeto, M. (1962): Štrekljeva zapaščina in korespondenca s Francem Kramarjem: ob petdesetletnici smrti dr. Karla Štreklja. Slovenski etnograf, 15, 223–242.

Matičeto, M. (1989): Štrekelj Karel. Primorski slovenski biografski leksikon, zv. 3, sn. 3, 592–597.

Murko, M. (1899): Dr. Vatroslav Oblak. V: Levec, F. (ur.): Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov VI. Ljubljana, Slovenska matica, 142–313.

Nahtigal, R. (1949): Uvod v slovansko filologijo. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

N. N. [Karel Štrekelj] (1906): Navodila, kako zapisovati narodne pesmi in narodne melodije. V: Navodila in vprašanja za zbiranje in zapisovanje narodnih pesmi, narodne godbe, narodnih plesov in šeg, ki se nanašajo na to. Ljubljana, Slovenski delovni odbor za publikacijo »Avstrijske narodne pesmi«, 3–14.

Oblak, V. (1887a): Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse von Dr. Karl Štrekelj; Wien 1887, 8°, 122. Ljubljanski zvon, 7, 430–436, 497–501, 565–571, 624–627.

Oblak, V. (1887b): Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, von Dr. Karl Štrekelj. (Aus der Jahrgänge 1886 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der K. Akademie der Wissenschaften [CXIII. Bd. 1. Heft S 377] besonders abgedruckt). – 8°, 122 S. Archiv für slavische Philologie, 10, 615–626.

Oblak, V. (1888–1890): Zur Geschichte der nominalen Declination in Slovenischen. Archiv für slavische Philologie, 11, 395–423, 523–561, 12, 1–47, 358–450, 13, 25–68, 471–475.

Orožen, M. (1986): Jubilej slovenske dialektologije. Slavistična revija, 34, 111–119.

Orožen, M. (1994): Ramovševa oblikoslovno razvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika. Slavistična revija, 42, 313–329.

Orožen, M. (1999): Pogled na slovensko narečno oblikoslovje od V. Oblaka do T. Logarja. V: Zorko, Z. & Koletnik, M. (ur.): Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru. Maribor, Slavistično društvo, 110–123.

Ramovš, F. (1925): Štrekelj, Dr. Karel: Historična slovnica slovenskega jezika. Maribor, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Marburg a. d. Drau, 1922, II + 139 S (in drei Heften), 8°. Zeitschrift für slavische Philologie, 2, 310–317.

Ramovš, F. (1931): Dialektološka karta slovenskega jezika. Ljubljana, Rektorat Univerze kralja Aleksandra I.

Ramovš, F. (1935): Historična gramatika slovenskega jezika – 7 Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.

Stanonik, M. (2012): Folkloristični portreti iz treh stoletij: od baroka do moderne. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Strmšek, P. (1924): Iz korespondence Jagić – Štrekelj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 19, 28–36.

Štrekelj, K. [šifra n] (1879): Dopis z Dunaja. Slovenski narod, 12, 5. 2. 1879, št. 29.

Štrekelj, K. (1886): Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 113, 377–496.

Štrekelj, K. (1887): Morphologie des Görzer Mittelkarstialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. P.o. iz: Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der der K. Akademie der Wissenschaften, Jg. 1886, Bd. CXIII, Hft. 1. Wien: [s. n.], 377–496.

Štrekelj, K. (1895–1923): Slovenske narodne pesmi I.-IV. Ljubljana, Slovenska matica.

Štrekelj, K. (1913): Phonologie des Görzer Mittelkarstialektes. Erster Teil: Vocalismus. Archiv für slavische Philologie, 35, 130–150.

Štrekelj, K. (2012–2014): Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Toporišič, J. (1987): Portreti, razgledi, presoje. Maribor, Obzorja.

MORPHONOLOGICAL ALTERNATIONS IN THE LOCAL DIALECT OF RAVNICE (SLA T411) FROM SLAVIC COMPARATIVE PERSPECTIVE

Januška GOSTENČNIK

SRC SASA, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: januska.gostencnik@zrc-sazu.si

ABSTRACT

In this article we present an »intermediate« linguistic layer, namely morphophonology or morphonology. We present the beginnings of attaining independence as a discipline and tasks of morphophonology. Types of alternations are given. On the base of the selected lexical corpora of the local dialect of Ravnice (SLA T411) morphonological stem alternations on the paradigmatic axis are presented. We show that vowel alternations occur namely as a result of vowel changes as a consequence of suprasegmental/accent alternations. The presence or absence of alternation can be semantically distinguishing.

Keywords: morphonology, alternation, Lower Carniolan dialect group, Slovenski lingvistični atlas (Slovenian Linguistic Atlas), comparative Slavic linguistics

ALTERNAZIONI MORFONOLOGICHE DELLA PARLATA DEL LUOGO DI RAVNICE (SLA T411) DALLA PROSPETTIVA COMPARATIVA SLAVA

SINTESI

Il contributo presenta uno strato linguistico "intermedio", vale a dire la morfofonologia ovvero morfonologia. Vengono presentati gli inizi della sua indipendenza come disciplina indipendente e i compiti della morfonologia. Vengono indicati anche i tipi di alternanze. Sulla base dei corpora lessicali selezionati della parlata del luogo di Ravnice (SLA T411) si presentano alternanze morfonologiche sull'asse paradigmatico. Abbiamo dimostrato che le alternanze vocali si verificano in particolare a causa di alternanze suprasegmentali/ di accento. La presenza o l'assenza di alternanza può essere semanticamente distinta.

Parole chiave: morfonologia, alternanza, gruppo dialettale della regione Dolenjska, Slovenski lingvistični atlas (Atlante linguistico sloveno), linguistica slava comparata

INTRODUCTION

In synchronic linguistics Slavic languages are, within morphological typology, placed amongst flecive languages.¹ Their characteristics are: the existence of null morpheme, homonymy and synonymy of grammatical affixes, root suppletion, alternations in grammatical affixes, stem alternations (Ružička, 1972, 201).

The focus of this article are the alternations in grammatical morphemes and stem alternations. Alternation is a replacement of one linguistic sign with the other within the phoneme, morphoneme. However, the stem alternation is a deviation of all sorts from the declension pattern either in phonetic or in prosody (Toporišič, 1992, 212).

Stem alternation which occur as a result of vowel changes as a consequence of suprasegmental alternations are presented on the base of the selected dialectal corpora from the non-tonal local dialect of Ravnice. Namely, for a non-tonal local dialect quantitative and qualitative vowel characteristics are the only witness of different stress movements which occurred in the past of a certain language system. Solely a synchronically presented system of alternations can reveal a potential regularity of different movements.

THEORETICAL FRAMEWORK

Definition of the term

Morphonology (←morphophonology) is a linguistic discipline established by the structuralist scholars. It deals with alternations which occur within a word itself. It has long been just a branch of phonology or rather an intermediate discipline between phonology and morphology. The reasons why lie in the fact that alternations which are treated within morphonology are based on phonetics (Bernštejn, 1974, 7). Within linguistics the foundations of science, later named morphonology, were laid by Jan Baudouin de Courtenay, Mikołaj H. Kruszewski and N. S. Trubetzkoy who made a theoretical base for it. They were especially strong in the theoretical aspect of morphonology as they were the first in history to try to delimit the research of the acoustic side of the language and alternations. The term morphonology itself was first used by Nikolaj S. Trubetzkoy (1988, 231),² who defined it as a part of linguistics which studies the morphological use of phonological differences (Bernštejn, 1974, 10).

After Trubetzkoy we could only in the 1960s and 1970s once again witness the rebirth of interest for the theoretical questions of morphonology and concrete morphonological descriptions of Bulgarian, Russian

and Polish language were being made as well (Tolstaja, 1998). A lot of attention was put on morphonology from the historical point of view by S. B. Bernštejn in his comparative grammar of Slavic languages (1974). Convinced that morphonology is not just a passage between phonology and morphology, as often described, but rather occupying a completely equivalent place next to phonetics, phonology, morphology and syntax, he stressed that the definition of the sound function fundamentally differs in specific sciences. Phonology is defined by the distribution of the sound and its position in the word while morphonology is interested in grammatical position of a specific sound thus dealing with exploring different structures, activity of alternations and their history (Bernštejn, 1974, 7). Later he pointed out the importance to distinguish paradigmatical and sintagmatical types of alternations. Paradigmatic alternations are those which occur within one word within a paradigm (so called morphonologically marked paradigm), while sintagmatical or derivative ones are defined with morpheme alternations of different words which belong to the same word family.

V. V. Lopatin (1977) presented morphonology within Russian word formation, while S. M. Tolstaja in her monograph (1998) gave an elaborate introduction to morphonology and the term itself as well as a detailed synchronic morphonological treatment of Polish. Morphonology of Polish was also studied by K. Kowalik (1997). Bulgarian was treated by N. J. Aronson (1968) who presented morphonology within noun inflection patterns, while T. V. Popova (1975) within verbs. Suprasegmental alternations in Proto Slavic were in detail described by V. Dybo (1981).

In Slovenian studies morphonology (Sln. *oblikoglasje*) is defined as a science of sounds and prosody of morphemes or words (Toporišič, 1992, 152). It studies sound alternations in morphemes carrying a specific meaning which is not subdued to change even if one of the sounds of the morpheme alternates (Toporišič, 2006, viii).

Morphoneme, alternant

Basic unit of morphonology is a morphophoneme or morphoneme which in contrast with phoneme does not change the meaning of the word, but rather finds its expression when it alternates due to the vocal surroundings in specific grammatical categories. That occurs in verb and noun inflection and in word formation.

Toporišič (1992, 112) defines a morphoneme (Sln. *oblikoglasnik*) as a sound with its prosodic characteristic which is subdued to alternation in a specific position of the morpheme (for example: //ò-ô//, //a-e//, //k-č//). A morphoneme which alternates is named

1 This article has been supported by ARRS (program P6-0038).

2 A short record is an author's summary expressed at the 1st international Slavistic congress in Prague in 1929.

alternant. Toporišič (2006, 321) uses a Slovenian term *premenilnik*. In Slovenian literature this expression is seldom used, the most frequent is a collocation »sound which alternates with«.

For an entire chain of morphemes or alternants Bernštejn (1974, 7) uses a term *link* or *article* (Russ. člen). Examples from standard Slovenian: //ă-â-ã//: Nsg *brāt* 'brother' – Gsg *bráta* – Npl *brátje*.

In Slovenian studies morphemes are marked with two slashes (Toporišič, 1992, 112), for example //g-ž// in words *knjiga* 'book' – diminutive *knjižica* 'booklet'.³ This type of marking will be used in this article as well.

Types and regularity of alternations

Within morphological alternations we can distinguish, as mentioned above, paradigmatical and sintagmatical (derivational) types of alternations (Bernštejn, 1974, 15). Paradigmatical alternations are presented within one word, one inflection pattern, while sintagmatical ones are characterized by alternations of morphemes in different words (of the same word family). The latter bring morphonology closer to word formation, while the paradigmatical alternations bring it closer to morphology.

Regarding the position in the word where the alternation occurs we can distinguish two types, that is alternations which occur on: 1) morphemic seams (on the boundary of the base word and prefix/suffix): Sln. *roka* 'hand' – diminutive *ročica*, Croatian *vuk* 'wolf' – Npl *vuci*; and 2) stem alternations: Sln. *brati* 'to read' – 1sg praes *berem*, Polish *miasto* 'town' – D/Lsg *mieście*.

Regarding the alternant we can distinguish two types of morphological alternations, that is vowel and consonant alternations. 1) Vowel alternations or alternations of vowel alternants: Sln. *trėti* 'to crack' – 1sg praes. *tarem*, Polish Nsg *ząb* 'tooth' – Npl *zęby*. Within we can distinguish quantitative alternations (Nsg *nít* 'thread', Gsg *níti*) from qualitative alternations (Std. Sln. *brati* 'to read' – 1sg praes *berem*). 2) Consonant alternations or alternations of consonant alternants: Sln. *pečí* (< PS. **pekti*) 'to bake' 2sg imp *peci!*, Polish Nsg *osoba* 'person' – D/Lsg *osobie*.

In Slovenian linguistics Toporišič (2000, 262–266) treated morphological alternations of morphemes within morphology and categorized the following alternations: 1) consonant alternations (alternations due to: *j*-palatalization, palatalizations of velars, dis-

simulations and assimilations, distribution of phonetic variants (such as the distribution of sonants), consonant reduction, base lengthening with consonants in oblique cases) and 2) vowel alternations (alternations due to: ablaut,⁴ changing the quantity of the stressed vowel, umlaut, metathesis, alternations of stressed vowels due to different accent paradigms).

Toporišič presented alternations solely on a synchronic level making it difficult to distinguish which alternations are still active and which are inactive, but were active in the past of a certain language system respectively. With a synchronic presentation of alternations, we may lose a chronological insight into alternations, yet with a diachronic presentation we quickly realize that every alternation is a result of a sound change in different time periods of a certain language system. Also Trubeckoy (1988, 233), being very critical namely towards descriptive grammars of Slavic languages, claimed that ordinarily authors in their (synchronic) descriptions of individual Slavic languages usually very quickly pass over to historical linguistics thus obstructing different peculiar morphological systems of individual Slavic languages. In that way not only the descriptions of alternations become an enumeration of phonetic alternations lacking any kind of distinction between active and inactive alternations in the language, but also phonetically based alternations and morphologically based alternations are treated in the same manner. In this way an idea of morphonology as a special branch of descriptive grammar disappears.

In contemporary Croatian grammar from Barić et al. we find a sensible presentation of different alternations. Authors (Barić et al., 1997, 76) distinguish two types of alternations within a phoneme/phonological system of a morpheme (so-called *alternacije fonema*):⁵ 1) phonologically based alternations (for example devoicing assimilation), 2) morphologically based alternations (such as the umlaut, *j*-palatalization, palatalizations of velars). The first type includes the entire language material (e.g. Croatian *vrabac* 'vrabec' – Gsg *vrápca*), while the alternations of the second type germinate from morphology and word formation and thus include only specific morphological and word formational categories (e.g. Croatian Nsg *momak* 'fant' – Vsg *momč-e* – Npl *momc-i*; *daska* 'deska' – diminutive *daščica* – Lsg *na dasci*).

Morphological alternations are (in a specific language period) always systematical and not individual

3 In Russian linguistics some authors such as Bernštejn uses square brackets [k : č]: *ruka* - *ručka*; S. M. Tolstaja in her morphological description of Polish uses an arrow for alternants and brackets for a starting variant: *r* → *ż* {por-e} → *porze*. Steenwijk in his description of the Resia/Rezija dialect is using a slash, e.g. /i/ ~ /é/ Gsg *síra* 'cheese' ~ N/Asg *séř*. IPA (International phonetic alphabet) anticipates these signs for marking morphemes: //...//, |...|, ||...|| or {...}.

4 In contrast with the definition of ablaut in diachronic linguistics, in synchronic Slovenian linguistics ablaut can be any kind of a vowel stem alternation, named as »young« (e.g. 1sg praes *nósim* 'to carry' ~ 2sg imp *nósi*). This is pointed out by Šekli (2012, 604, note 3).

5 The term *glasovne promjene* (sound changes) is in Barić grammar justifiably used only in explanation of historic language changes, so in a diachronic view of a language system.

which means that a morphoneme in a specific position in a word is subjected to alternation following a certain rule. For example, each consonant alternates only with a specific consonant (e.g. //g-ž//) and not just with any (Tolstaja, 1998, 16). Vowel alternations are subjected to their laws as well (e.g. Polish //a-'e//) which confirms the regularity of morphonological manifestation and enables their predictability. However, not only phonological criterion and grammatical position of a word are relevant in morphonology. Also semantic, lexical or stylistic criterion may appear, although the influence of analogy may be strong as well.

Alternations on a paradigmatic axis

According to Stojanova (2003, 161) on a paradigmatic axis, that is within nominal inflected pattern, we can distinguish morphonologically unmarked and morphonologically marked paradigms. In unmarked paradigms the nominal base is unaltered in all paradigmatic positions, variable being only the ending. However, in marked paradigms the nominal base segmentally differs in certain paradigmatic positions. Segment differentiation can appear either on a morphemic boundary or in word base. Sometimes, due to active influence of morphonological analogy, it can come to the disintegration of a morphonological link or article of alternants and finally to the transition of a paradigmatic pattern into morphonologically unmarked paradigms.

Within morphonologically marked paradigms we must distinguish (Stojanova, 2003, 162): 1) a starting-point variant (with a starting-point base alternant) and 2) a modified variant (with a secondary base alternant). To determine a starting-point variant in synchronic descriptions two basic criteria exist: dictionary form or lemma (e.g. Nsg for nouns) and a criterion of morphonological distribution, that is a base most frequent.⁶

MORPHONOLOGICAL ALTERNATIONS ON A PARADIGMATIC AXIS WITHIN THE LOCAL DIALECT OF RAVNICE

Local dialect of Ravnice

The locality of Ravnice lies in Gorski Kotar, Croatia. The local dialect of Ravnice is classified as a part of the Čabranka dialect within the Lower Carniolan dialect group of Slovenian (Gostenčnik, 2018) and is a part of the data-point network for the Slovenski lingvistični atlas (Slovenian Linguistic Atlas, SLA).⁷ The local dialect is characterized by the loss of tonal

distinctions, thus knowing only dynamic stress, stress retractions of a younger descent, shortening of high vowels *u* and *i*. Characteristics of modern vocal reduction are strongly present, therefore we find akanye in syllables, stressed according to newer accent shifts (Gostenčnik, 2018, 229).

Stem alternations which occur as a result of suprasegmental changes are presented on the base of the selected dialectal corpora. Vowel alternations were chosen namely for the information this insight into the dialectal data can enable. Namely, for a non-tonal local dialect quantitative and qualitative vowel characteristics are the only witness of different stress movements which occurred in a certain language system. Solely a synchronically presented system of alternations can reveal a potential regularity of different movements.

Different examples of morphonologically unmarked paradigms and morphonologically marked paradigms are presented, the latter are shown in a synchronic system of vowel alternations. For each separate case within the nominal inflection paradigm the vowel alternation is recognized either as a) a regular reflection of Proto-Slavic accent paradigms within regular sound and accent changes; or as b) an intraparadigmatic, i.e. analogical levelling within one flexional paradigm, or c) interparadigmatic analogical levelling, i.e. analogical levelling between different flexional paradigms.⁸

Firstly, examples for morphonologically unmarked paradigms are presented followed by examples for morphonologically marked paradigms. As a starting-point variant a dictionary form of a word was used.

All exemplars are limited to those nouns which do or do not express vowel stem alternation and which do not express base lengthening, these are: monosyllabic masculine and feminine nouns of accent paradigm (henceforth a. p.) a, b and c; monosyllabic masculine nouns of a. p. d; disyllabic masculine, neutrum and feminine nouns of a. p. b; disyllabic neutrum and feminine nouns of a. p. c; disyllabic neutrum nouns of a. p. a.

Words having three or more syllables in nominative singular or in singular of oblique cases are not discussed (e.g.⁹ *'mačerat* – *mače'ra:da* 'salamander', *'čuo:viĕk* (arch.) – *ča'vė:iĕka* 'man, human', *'pelin* – *pe'lè:na* 'absinthe', *'p̣uo:grep* – *pag'rè:ba* 'funeral', *'yo:trak* – *yo't'ra:ka* 'child', *'p̣uo:tĕk* – *pa'tò:ka* 'brook', *'teĕu* – *te'lè:sa* 'body', *'uoku* – *u'čė:sa* (arch.) ~ *'uaka* (new.) 'eye',¹⁰ *'vĕxu* – *vĕ'sĕ:sa* ~ *'vĕxa* 'ear', *'peru* – *pe'rè:sa* ~ *'pera* 'feather', *v're:ĭme* – *vre'mè:na* 'weather',

6 This form of a starting-point variant is probably more often used (such as E. Stojanova, S. M. Tolstaja, H. Steenwijk).

7 Open access to SLA (1 and 2) on the website <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=204&View=1&Query=%2A>.

8 Terminology from Hock, 1991.

9 First form is always nominative singular, the second genitive singular.

10 Label newer or archaic, which is sometimes given next to the word in brackets, is always a subjective view of the speaker and does not necessarily represent an etymologically younger or archaic form.

'pepiu – pe'pè:ua 'ash', 'gauop – ga'uoba 'pigeon', 'kakuš – ka'kuši 'chicken').

Additionally, words showing an irregular development in the nominative case (taken as a starting-point form) due to its consonant vicinity (such as the development of jat in position before *r*: 'mè:ra 'measure') were not treated.

Within given declension patterns the etymologically irregular forms (due to intraparadigmatic or interparadigmatic analogical levelling) are in grey colour. To determine an (ir)regular reflex we stem from Common Slovenian accent system which was reconstructed on the base of Proto-Slavic accent paradigms within declension patterns (Stang, 1957; Dybo, 1981, 2000) and the documented accent changes in the Slovenian dialects (Ramovš, 1950, 16–23; Logar, 1981, 29–33).

Morphologically unmarked paradigms

Morphologically unmarked paradigms are characteristic for: mono- or disyllabic nouns with a long root vowel of a. p. b (examples for *pot* 'path, way', *gnezdo* 'nest', *zvezda* 'star'; PSl. *pōtī Gsg *pōti (b) 'path, way' > CSln. *pōt *pōti ≥ Ravnice 'pō:t 'pō:ta, Std. Sln. pōt potí, pōt pōta; PSl. *gnězdō (b) 'nest' > CSln. *gnězdo > Ravnice g'nē:izdu, Std. Sln. gnězdo; PSl. *gvězdā, Asg *gvězdō (b) 'star' > CSln. zvězda zvězdō > Ravnice z'vē:izda z'vē:izdō, Std. Sln. zvězda zvězdo); disyllabic neuter nouns of a. p. a (examples for *blato* 'mud'; PSl. *bōlto (a) 'mud' > CSln. *blāto > Ravnice b'ua:tu, Std. Sln. blāto); disyllabic neutrum nouns after tertiary retraction of the circumflex of a. p. c (examples for *meso* 'meat'; PSl. *mēsō Gsg *mēsa (c) 'meat' > CSln. *mēsō *mēsā > Ravnice 'mesu 'mesa, Std. Sln. mesō mesā; disyllabic masculine and feminine nouns with a schwa root vowel of a. p. b (example for *steber* 'column', *steza* 'footpath'; PSl. *stǫbъrb (b) 'column' > CSln. *stǫbъr > Ravnice s'tēbēr, Std. Sln. stebēr/stèber; PSl. *stǫdzā (b) 'footpath' > CSln. *stǫzā > Ravnice s'tēza, Std. Sln. stezā/stèza; after stress retraction onto pretonic reduced vowel.

Exemplars for morphologically unmarked paradigms:

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl
N	'pō:t	'pō:tē	g'nē:izdu	g'nē:izda	z'vē:izda	z'vē:izde
G	'pō:ta	'pō:tu	g'nē:izda	g'nē:ist	z'vē:izde	z'vē:ist
D	'pō:tē	'pō:tēm	g'nē:izdē	g'nē:izdan	z'vē:izdē	z'vē:izdam
A	'pō:t	'pō:te	g'nē:izdu	g'nē:izda	z'vē:izdō	z'vē:izde
L	'pō:tē	'pō:tēx	g'nē:izdē	g'nē:izdax	z'vē:izdē	z'vē:izdax
I	'pō:tēn'	'pō:tāmē	g'nē:izdēn	g'nē:izdamē	z'vē:izdō	z'vē:izdamē

	Sg	Sg	Pl
N	b'ua:tu	'mesu	'mesa
G	b'ua:ta	'mesa	'mes
D	b'ua:tē	'mesi	
A	b'ua:tō	'mesu	
L	b'ua:tē	'mesi	
I	b'ua:tō	'mesēn	

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	s'tēbēr	s'tēbri	s'tēza	s'tēzi
G	s'tēbra	s'tēbru	s'tēzi	s'tēzi
D	s'tēbri		s'tēzi	s'tēzan
A	s'tēbēr	s'tēbri	s'tēzō	s'tēzi
L	s'tēbri	s'tēbrix	s'tēzi	s'tēzax
I	s'tēbrēn	s'tēbramē	s'tēzō	s'tēzamē

In the local dialect of Ravnice high vowels *i* and *u* are subject to shortening, therefore in monosyllables with a root long CSln. **i* or **u* of a. p. b and c (examples for *luč* 'light', *ključ* 'key' and *duh* 'ghost'; PSl. *lúčb Gsg *luči (b) 'light' > CSln. *lúč *luči > Ravnice 'luč 'luči, Std. Sln. lúč luči/luč luči; PSl. *ključb Gsg *ključa (b) 'key' > CSln. *ključ *ključa > Ravnice k'luč, k'luča, Std. Sln. ključ ključa; PSl. *dūxъ Gsg *dūxa (c) 'breath, ghost' > CSln. *dūx *dūxā > Ravnice 'dux 'duxa, Std. Sln. dūh duhā) we find only short *i* and *u* in basic case due to regular shortening of high vowels, in oblique cases as a result of stress retraction onto pretonic long vowel (nouns of a. p. b) or as a result of tertiary retraction of the circumflex (nouns of a. p. c). In disyllables with root vowels *i* or *u* of a. p. b (examples for *lice* 'cheek', *pljuča* 'lungs'; PSl. *licē (b) 'face, cheek' > CSln. *lice > Ravnice 'lice, Std. Sln. lice; PSl. *plūia (b) 'lungs' > CSln. *plūia > Ravnice p'luča, Std. Sln. pljuča) we find only short *i* and *u* in basic and oblique cases due to stress retraction onto pretonic long vowel followed by the regular shortening of high vowels.

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl
N	'luč	'luči	k'luč	k'lučē	'dux	'duxē
G	'luči	'luči	k'luča	k'luču	'duxa	'duxu
D	'luči	'lučēn	k'lučē	k'lučēn	'duxē	'duxēn
A	'luč	'luči	k'luč	k'luče	'duxa	'duxe
L	'luči	'lučix	k'lučē	k'lučēx	'duxē	'duxēx
I	'lučjo	'lučmi	k'lučēm	k'lučmē	'duxēm	'duxmē

	Sg	PI	PI
N	'lice	'lica	p'luča
G	'lica	'lic	p'luč
D	'lice	'lican	p'lučan
A	'lice	'lica	p'luča
L	'lice	'licex	p'lučax
I	'licen	'licme	p'lučme

Morphologically marked paradigms

We can classify morphologically marked paradigms into three types: 1) The first type includes some substantives that belong to a. p. a and show only regular reflexes, thus meaning we do not find any analogical levelling in individual cases. Vowel alternations are due to the changes in the number of syllables. Those are examples such as: *brat* (brother), *kruh* (bread), *kup* (heap, pile), *nit* (thread), *ptič* (bird). 2) In the second type we find alternations due to analogy within the paradigm itself, that is intraparadigmatic analogical levelling, for example: *koš* 'basket', *rob* 'edge', *pest* 'fist', *med* 'honey'. 3) In the third type we find interparadigmatic analogical levelling, such as: *koza* 'goat', *gora* 'mountain', *nos* 'nose', *most* 'bridge', *cesta* 'road'.

Type 1

Alternation //a-a://

Alternation //a-a:// is present in monosyllabic stems with a short stressed *a* in only word syllable of a. p. a (example for *brat* 'brother'; PSl. *brātrъ Gsg *brātra (a) 'brother' > CSln. *brāt *brāta > Ravnice *b'rat b'ra:ta*, Std. Sln. *brāt brāta*).

	Sg	PI
N	b'rat	b'ra:tę
G	b'ra:ta	b'ra:tu
D	b'ra:tę	b'ra:tęn
A	b'ra:ta	b'ra:te
L	b'ra:tę	b'ra:tęx
I	b'ra:tęn	b'ra:tmę

All of the forms are regular. In the treated local dialect the reflex of the short stressed *a* in the final or only word syllable is short *a*, while in the non-final word syllable a long *a*.

Alternation //ę-u//

Alternation //ę-u// is present in monosyllabic stems with a short stressed *u* in the only word syllable of a. p. a (examples for *kruh* 'bread', *kup* 'heap'; PSl. *krŭxa Gsg *krŭxa (a) 'bread' > CSln. *krŭh *krŭha > Ravnice *k'ręx k'ruxa*, Std. Sln. *krŭh krŭha*; PSl. *kŭpъ Gsg *kŭpa (a) 'heap' > CSln. *kŭp *kŭpa > Ravnice *'kęp 'kupa*, Std. Sln. *kŭp kŭpa*).

	Sg	PI	Sg	PI
N	k'ręx	/	'kęp	'kupę
G	k'ruxa		'kupa	'kupu
D	k'ruxę		'kupę	'kupęn
A	k'ręx		'kęp	'kupe
L	k'ruxę		'kupę	'kupęx
I	k'ruxęn		'kupęn	'kupame

All of the forms are regular. In the treated local dialect the reflex of the short stressed *u* in the final or only word syllable is short *ę*, while in the non-final word syllable a short *u*, due to latter shortening of high vowels *u* (and *i*).

Alternation //ę-i//

Alternation //ę-i// is present in monosyllabic stems with a short stressed *i* in only word syllable of a. p. a (examples for *nit* 'thread', *miš* 'mouse', *ptič* 'bird'; PSl. *nŭtъ Gsg *nŭti (a) > CSln. *nŭt *nŭti > Ravnice *'nęt 'niti*, Std. Sln. *nŭt nŭti*; PSl. *mŭšъ Gsg *mŭši (a) 'mouse' > CSln. *miš *miši/*miša > Ravnice *'męš 'miša*, Std. Sln. *mŭš miši*; PSl. *pŭtŭъ Gsg *pŭtŭa (a) 'bird' > CSln. *ptič *ptiča > Ravnice *'tęč 'tiča*, Std. Sln. *ptič ptiča*).

	Sg	PI	Sg	PI	Sg	PI
N	'nęt	'niti	'męš	'mišę	'tęč	'tičę
G	'niti	'niti	'miša	'mišu	'tiča	'tiču
D	'nitę	'nitęn	'mišę	'mišęn	'tičę	'tičęn
A	'nęt	'niti	'miša	'miše	'tiča	'tiče
L	'nitę	'nitęx	'mišę	'mišęx	'tičę	'tičęx
I	'nitjo	'nitme	'mišęn	'mišame ~ 'mišme	'tičęn	'tičme

All of the forms are regular. In the treated local dialect the reflex of the short stressed *i* in the final or only word syllable is short *ę*, while in the non-final word syllable a short *i*, due to latter shortening of high vowels *i* (and *u*).

Alternation //ɛ-e//

Alternation //ɛ-e// is present in monosyllabic stems of a. p. b nouns with a secondary semivowel in oblique cases due to easier pronunciation (example for *pes* ‘dog’; PSI. *p̥s̥ɛ Gsg *p̥s̥á (b) ‘dog’ > CSIn. *p̥s̥ *ps̥á > Ravnice p̥ɛs p̥esa, Std. Sln. p̥ɛs ps̥á).

	Sg	Pl
N	p̥ɛs	p̥esɛ
G	p̥esa	p̥esu
D	p̥esɛ	p̥esɛn
A	p̥esa	p̥ese
L	p̥esɛ	p̥esɛx
I	p̥esɛn	p̥esamɛ

Type 2

Alternation //u-a-uo://

Alternation //u-a-uo:// is present in monosyllabic stems of *i*-stem feminine nouns (examples for *noč* ‘night’, *kost* ‘bone’; PSI. *n̥d̥b̥ Gsg *n̥d̥í (c) ‘night’ > CSIn. *n̥d̥č̥ *noč̥í > Ravnice n̥uɛ n̥ač̥i, Std. Sln. n̥d̥č̥ noč̥í; PSI. *k̥d̥st̥b̥ Gsg *k̥d̥st̥i (c) ‘bone’ > CSIn. *k̥d̥st̥ *k̥ost̥í > Ravnice k̥ust k̥asti, Std. Sln. k̥d̥st̥ k̥ost̥í) and in masculine monosyllable with a long root vowel *o* (example for *bog* ‘god’; PSI. *b̥d̥g̥b̥ Gsg *b̥d̥g̥a (c) ‘god’ > CSIn. *b̥d̥g̥ *b̥og̥á > Ravnice b̥uk b̥aga, Std. Sln. b̥d̥g̥ b̥og̥á), all of a. p. c.

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl
N	n̥uɛ	n̥ač̥i	k̥ust	k̥asti	b̥uk	b̥agi
G	n̥ač̥i	n̥ač̥i	k̥asti	k̥astí	b̥aga	b̥agu
D	n̥uo:č̥ɛ		k̥uo:st̥ɛ	k̥uo:st̥ɛn ~ (k̥astin)	b̥agi	b̥agen
A	n̥uɛ	n̥ač̥i	k̥ust		b̥aga	b̥age ~ b̥uo:ge
L	n̥uo:č̥ɛ	n̥uo:č̥ɛx	k̥uo:st̥ɛ		b̥agi	b̥agix ²
I	n̥ač̥jɔ	n̥ač̥mi	k̥o:st̥jɔ		b̥agen	b̥agamɛ

In the Nsg the word *noč* is showing a regular reflex of CSIn. long *o, that is short *u*. The oblique case form with the root short *a* is a reflex of vowel *o* stressed after the tertiary retraction of the circumflex (in the Isg, G/Ipl by analogy). The forms with the diphthong *uo:* reflect a regular reflex of retraction stressed *o*.

In the word *kost* forms of the D/Lsg were regularly equated, that is the form of Lsg was by analogy extended to the dative case. Analogy was at work in the G/Dpl (the form in brackets).

In the word *bog* all singular forms are etymologically justified, but in the G/D/L/Ipl we find an analogy by the basic case with a short root *a*. A variant in the Apl with a root diphthong is maybe due to analogy with a. p. d.

Alternation //a-uo://

Alternation //a-uo:// is present in monosyllabic stems of a. p. b masculine nouns with a neoacute root vowel *o* (examples for *grob* ‘grave’, *koš* ‘basket’, *kròp* ‘boiling water’, *pod* ‘floor’, *strop* ‘ceiling’, *konj* ‘horse’; PSI. *gr̥òb̥b̥ Gsg *gr̥òb̥á (b) ‘grave’ > CSIn. *gr̥òb̥ *gr̥òb̥á > Ravnice g̥rap g̥r̥uo:ba, Std. Sln. gr̥òb̥ gr̥òb̥a; PSI. *k̥òs̥b̥ Gsg *k̥òs̥á (b) ‘basket’ > CSIn. *k̥òs̥ *k̥òs̥á > Ravnice k̥aš k̥uo:ša, Std. Sln. k̥d̥š k̥òs̥a; PSI. *kr̥òp̥b̥ Gsg *kr̥òp̥á (b) ‘boiling water’ > CSIn. *kr̥òp̥ *kr̥òp̥á > Ravnice k̥rap k̥rapa ~ k̥r̥uo:pa, Std. Sln. kr̥òp̥ kr̥òp̥a/kr̥òp̥a; PSI. *p̥òd̥b̥ Gsg *p̥òd̥á (b) ‘floor’ > CSIn. *p̥òd̥ *p̥òd̥á > Ravnice p̥at p̥uo:da, Std. Sln. p̥d̥d̥ p̥òda; PSI. *str̥òp̥b̥ Gsg *str̥òp̥á (b) ‘ceiling, roof’ > CSIn. *str̥òp̥ *str̥òp̥á > Ravnice st̥rop̥ ~ st̥rap̥ st̥r̥uo:pa, Std. Sln. str̥òp̥ str̥òp̥a; PSI. *k̥òñ̥b̥ Gsg *k̥òñ̥á (b) ‘horse’ > CSIn. *k̥òñ̥ *k̥òñ̥á > Ravnice k̥ajn k̥uo:jna, Std. Sln. k̥òñ̥j k̥òñ̥ja).

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	g̥rap	g̥r̥uo:bɛ	k̥aš	k̥uo:šɛ
G	g̥r̥uo:ba	g̥r̥uo:bu	k̥uo:ša	k̥uo:šu
D	g̥r̥uo:bɛ		k̥uo:šɛ	k̥uo:šɛm
A	g̥rap	g̥r̥uo:be	k̥aš	k̥uo:še
L	g̥r̥uo:bɛ	g̥r̥uo:bɛx	k̥uo:šɛ	k̥uo:šɛx
I			k̥uo:šɛn	k̥uo:šmɛ

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	k̥rap	k̥r̥uo:pɛ	p̥at	p̥uo:dɛ ~ p̥adi
G	k̥rapa ~ k̥r̥uo:pa (arch.)	k̥r̥uo:pu	p̥uo:da	
D	k̥r̥uo:pɛ	kr̥uo:pɛn	p̥uo:dɛ	p̥uo:dɛn
A	k̥rap		p̥at	p̥uo:di ~ p̥adi
L	k̥r̥uo:pɛ		p̥uo:dɛ	p̥uo:dix
I	kr̥uo:pɛn		p̥uo:dɛn	p̥admi ~ (p̥uo:dme)

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl	
N	<i>st'rop ~ st'rap</i>	<i>st'ruo:pę</i>	<i>'kajn</i>	<i>'kɥo:jnę</i>	N	<i>'mó:š</i>	<i>'maži</i>
G	<i>st'ruo:pa</i>	<i>st'ruo:pu</i>	<i>'kɥo:jna</i>	<i>'kɥo:jnu</i>	G	<i>'maža</i>	<i>'maži</i>
D	<i>st'ruo:pę</i>	<i>st'ruo:pęn</i>	<i>'kɥo:jnę</i>	<i>'kɥo:jnęn ~ 'kɥo:jnan</i>	D	<i>'maži</i>	<i>'mažęn</i>
A	<i>st'rop ~ st'rap</i>		<i>'kɥo:jna</i>		A	<i>'maža</i>	<i>'maži</i>
L	<i>st'ruo:pę</i>	<i>st'ruo:pęx</i>	<i>'kɥo:jnę</i>	<i>'kɥo:jnęx</i>	L	<i>'maži</i>	<i>'mažix</i>
I	<i>st'ruo:pęn</i>	<i>st'ruo:pęx</i>	<i>'kɥo:jnęn</i>	<i>'kɥo:jnęx</i>	I	<i>'mažęn</i>	<i>'mažmi</i>

In the Nsg (for inanimate also in the Asg) all the nouns express the regular reflex of the neoacute *o* in the only syllable short *a*. In all other cases (with exceptions in the G/L/Ipl) retraction stressed *o* is carried out with the reflex *ɥo:*. In the G/L/Ipl we find an irregular reflex of retraction stressed *o* instead of the regular reflex of neoacute *o* which is due to analogy by the Npl to all other oblique cases. The form with root diphthong *ɥo:* was in all examples (almost) consistently generalized to all plural cases.

In the case of the noun *k'rap* 'boiling water', Gsg *k'rapa* (archaic form *k'ruo:pa*) a tendency of generalization of the nominative form to oblique cases is shown. However, the noun *'pat* 'floor' is showing a duplicate form the Npl *'padi* which could be due to analogy by the Nsg or rather as a result of analogy by the Npl of masculine monosyllables of a. p. c. The form with short root vowel *a* was then (as a variant) generalized to the A/Ipl.

Alternation //ò:-a//

Alternation //ò:-a// is present in monosyllabic stems with a long nasal root vowel *o* of a. p. c nouns (examples for *rob* 'edge', *zob* 'tooth', *mož* 'man'; PSl. **rôbъ* Gsg **rôba* (c) 'cloth, rag' > CSln. **rôb* **robâ* > Ravnice *rô:p* *'raba*, Std. Sln. *rôb* *rôba*; PSl. **zôbъ* Gsg **zôba* (c) 'tooth' > CSln. **zôb* **zobâ* > Ravnice *'zô:p* *'zaba*, Std. Sln. *zôb* *zobâ/zôba*; PSl. **môžъ* Gsg **môža* (c) 'man' > CSln. **môž* **možâ* > Ravnice *'mó:š* *'maža*, Std. Sln. *môž* *možâ*).

	Sg	Pl	Sg	Du	Pl
N	<i>'ró:p</i>	<i>'rabi</i>	<i>'zô:p</i>	<i>'zaba</i>	<i>'zabi</i>
G	<i>'raba</i>	<i>'rabi</i>	<i>'zaba</i>		<i>'zabi</i>
D	<i>rô:be ~ 'rabi (arch.)</i>				
A	<i>'ró:p</i>	<i>'rabi</i>	<i>'zô:p</i>		
L	<i>rô:be ~ 'rabi (arch.)</i>	<i>'rabix</i>			<i>'zabix</i>
I	<i>'ró:bęn</i>	<i>'rabmi</i>	<i>'zabęn</i>		<i>'zabame ~ 'zabmi</i>

A regular reflex in the Nsg of the CSln. long **o* is a long vowel *ô:*.

Strong cases of analogy are displayed in singular cases of the word *rob* for in the D/L (as a variant) as well as in I we find a generalized basic case form with a long root vowel. The words *zob* and *mož* were not subjected to analogy in oblique singular cases showing only regular forms with short root vowel *a*. The forms of N/Apl are regular, though analogy was strong in plural in all the examples above as we find a generalized form of the Npl with a short root vowel *a*, a regular reflex of the long nasal *o* stressed after the tertiary retraction of the circumflex, in all oblique cases.

Alternation //a:-a//

Alternation //a:-a// is present in disyllabic feminine nouns with a long *a* vowel of *a*-stem declension (example for *trava* 'grass'; PSl. **travâ* Asg **trāvô* (c) 'fodder' > CSln. **tráva* **travô* > Ravnice *t'ra:ya* *t'ravi*, Std. Sln. *tráva* *trávo*), monosyllabic stems with a long root vowel *a* or long CSln. **a* of *i*-stem feminine nouns of a. p. c (examples for *stran* 'side', *vas* 'village'; PSl. **stôrnъ* Gsg **stôrni* (c) > CSln. **strân* **stranî* > Ravnice *st'ra:n* *st'rani*, Std. Sln. *strân* *stranî*; PSl. **vôsъ* Gsg **vôsi* (c) 'village' > CSln. **vâs* **vâsî* > Ravnice *'ya:s* *'yasi*, Std. Sln. *vâs* *vasî*) and in monosyllabic stems with a long root vowel *a* of a. p. c masculine nouns (examples for *las* 'hair', *prah* 'dust'; PSl. **vôlsъ* **vôlsa* (c) 'hair' > CSln. **vlâs* **vlasâ* > Ravnice *'ya:s* *'yasi*, Std. Sln. *lâs* *lâsa/lasû*; PSl. **pôrxъ* (c) 'dust' > CSln. **prâx* > Ravnice *p'ra:x*, Std. Sln. *prâh* Gsg *prâha/prahû*).

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	<i>t'ra:ya</i>	<i>t'ravi</i>	<i>st'ra:n</i>	<i>st'rani</i>
G	<i>t'ravi</i>		<i>st'rani</i>	<i>st'rani</i>
D	<i>t'ra:vę</i>		<i>st'rani</i>	
A	<i>t'ra:vô</i>		<i>st'ran</i>	<i>st'rani</i>
L	<i>t'ra:vę</i>		<i>st'ra:ni</i>	<i>st'ra:nax</i>
I	<i>t'ra:vô</i>		<i>st'ranjo</i>	<i>st'ranmi</i>

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg
N	' <i>ua:s</i> (f) 'hair'	' <i>uasi</i>	' <i>ua:s</i> 'village'	' <i>uasi</i>	<i>p'ra:x</i>
G	' <i>uasi</i>	' <i>uasi</i>	' <i>uasi</i>	' <i>uasi</i>	<i>p'raxa</i>
D	' <i>uasi</i>		' <i>uasi</i>		<i>p'raxi</i>
A	' <i>ua:s</i>	' <i>uasi</i>	' <i>ua:s</i>	' <i>uasi</i>	<i>p'ra:x</i>
L	' <i>uasi</i>	' <i>uasix</i>	' <i>uasi</i>		<i>p'raxi</i>
I	' <i>uasjo</i>	' <i>uasme</i>	' <i>uasjo</i>	' <i>uasm</i>	<i>p'raxen</i>

In mono- and disyllables a long root vowel *a*, a reflex of long CSln. **a* is to be found in the Nsg. (in monosyllable *vas* as a reflex of CSln. long **a*) in oblique cases as a result of stress retraction onto pretonic long vowel *a*. The form with a short root *a* in oblique cases express a reflex of *a* stressed after the tertiary retraction of the circumflex (in the Lsg by analogy). This shortness is irregular in the Lsg of the words *las* and *vas* so we are probably witnessing a generalization of the whole singular paradigm. The length is analogical in the Lpl of the word *las*. The length shown in the D/L/Asg of the word *trava* and in the Lpl of the word *stran* is probably due to analogy by the Nsg or by other feminine disyllables.

Alternation //e-è://

Alternation //e-è:// is present in mono- and disyllabic masculine nouns with a short stressed root vowel *e* of a. p. b (examples for *kmet* 'peasant', *rebro* 'rib'; PSl. **kъmětъ* Gsg **kъmetà* (b) > CSln. **kmět* **kmětà* > Ravnice *k'met* *k'mè:ta*, Std. Sl. *kmět* *kměta*; PSl. **rebrō* (b) 'rib' > CSln. **rebrō* > Ravnice '*rebru*, Std. Sl. *rěbro*) and monosyllabic stems with a short stressed nasal *e* of a. p. a masculine nouns (example for *zet* 'son-in-law'; PSl. **zětъ* Gsg **zěti* (a) 'son-in-law' > CSln. **zět* **zěti*?/**zěta* > Ravnice '*zet* '*zè:ta*, Std. Sl. *zět* *zěta*).

	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl
N	<i>k'met</i>	<i>k'mè:tɛ</i>	' <i>rebru</i>	' <i>rè:bra</i>	' <i>zet</i>	' <i>zè:tɛ</i>
G	<i>k'mè:ta</i>	<i>k'mè:tu</i>	' <i>rebra</i>	' <i>rè:bər</i>	' <i>zè:ta</i>	' <i>zè:tu</i>
D	<i>k'mè:tɛ</i>	<i>k'mè:tɛn</i>	' <i>rebrɛ</i>	' <i>rè:brən</i>		
A	<i>k'mè:ta</i>	<i>k'mè:te</i>	' <i>rebro</i>	' <i>rè:bra</i>		
L	<i>k'mè:tɛ</i>	<i>k'mè:tɛx</i>	' <i>rebrɛ</i>	' <i>rè:brɛx</i>		
I	<i>k'mè:tɛn</i>	<i>k'mè:tamɛ</i>	' <i>rebrɛm</i>	' <i>rè:bramɛ</i>		

The Nsg of the word *kmet* is showing a regular reflex of neacute *e* in a final or last syllable. All the other singular forms show a generalization of the form with the reflex of neacute *e* in a non-final syllable which is typical for some plural cases.¹¹ Irregular plural forms of the D/A are generalized from other plural cases.

The word *rebro* in plural expresses only regular forms to wit the reflex of neacute *e* in a non-final syllable.

11 As well as in standard Slovenian.

In the Nsg the word *zet* reflects a regular reflex of the short CSln. **ɛ* in the last or only syllable, in the Gsg and the Npl a regular reflex in the penultimate syllable.

Alternation //è:-e//

Alternation //è:-e// is present in monosyllabic stems of *i*-stem feminine nouns with a long nasal root vowel *e* of a. p. c (example for *pest* 'fist'; PSl. **pěstь* Gsg **pěsti* (c) 'fist' > CSln. **pěst* **pěstī* > Ravnice '*pè:st* '*pesti*, Std. Sl. *pěst* *pestī*) and in monosyllabic stems with the long stressed root vowel *e* of a. p. c masculine nouns (examples for *led* 'ice', *med* 'honey'; PSl. **lědъ* Gsg **lědu* (c) 'ice' > CSln. **léd* **lědŭ*/**lědā*? > Ravnice '*lè:t* '*lè:da* '*leda*, Std. Sl. *lěd* *lědŭ*/**lěda*; PSl. **mědъ* Gsg **mědu* (c) 'honey' > CSln. **měd* **mědŭ*/**mědā*? > Ravnice '*mè:t* '*mè:da*/'*meda*, Std. Sl. *měd* *mědŭ*/**měda*). In the latter also a consonant alternation //t-d// is present.

	Sg	Pl
N	' <i>pè:st</i>	' <i>pesti</i>
G	' <i>pesti</i>	' <i>pesti</i>
D	' <i>pesti</i>	' <i>pestin</i>
A	' <i>pè:st</i>	' <i>pesti</i>
L	' <i>pesti</i>	' <i>pestix</i>
I	' <i>pestjo</i>	' <i>pestmi</i>

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	' <i>lè:t</i>	' <i>lè:dɛ</i>	' <i>mè:t</i>	' <i>mè:dɛ</i>
G	' <i>lè:da</i> ~ ' <i>leda</i> (arch.)		' <i>mè:da</i> ~ ' <i>meda</i> (arch.)	' <i>mè:du</i>
D	' <i>lè:dɛ</i>		' <i>mè:dɛ</i>	' <i>mè:dɛm</i>
A	' <i>lè:t</i>		' <i>mè:t</i>	' <i>mè:de</i>
L	' <i>lè:dɛ</i>		' <i>mè:dɛ</i>	' <i>mè:dɛx</i>
I	' <i>lè:dɛn</i>	' <i>lè:dmɛ</i>	' <i>mè:dɛn</i>	' <i>mè:damɛ</i> ~ ' <i>medmi</i> (arch.)

Reflex of the long nasal *ɛ* and the long vowel *e* is *è*. The forms with a short *e* vowel are reflexes of the vowel *e* or nasal *ɛ* stressed after the tertiary retraction of the circumflex. In the word *pest* we can still clearly see quantity opposition of the root vowel between the basic and oblique cases (with the exception of an analogical form in the Lsg) which is a result of the tertiary retraction of the circumflex.

This contrast is in the case of *led* and *med* almost completely blurred given that the masculine disyllables show a complete generalization of the form with the long root vowel. The original forms exist only as a variant in the Gsg and in the Lpl in the case of *med*.

Alternation //è:-e-je://

Alternation //è:-e-je:// is present in monosyllabic stems with a long root vowel e of *i*-stem feminine nouns of a. p. c (example for *peč* ‘stove’; PSl. **pěťb* Gsg **pěti* (c) ‘stove’ > CSln. **pěč* **pečī* > Ravnice *‘pě:č* *‘pečī*, Std. Sln. *pěč pečī*).

	Sg	Pl
N	<i>‘pě:č</i>	<i>‘pečī</i>
G	<i>‘pečī</i>	<i>‘pečī</i>
D	<i>‘pje:čę</i>	<i>‘pečan</i>
A	<i>‘pě:č</i>	<i>‘pečī</i>
L	<i>‘pje:čę</i>	<i>‘pje:čix</i>
I	<i>‘pečīo</i>	<i>‘pečmi</i>

Analogy was at work in the Dsg by the locative case with the regular reflex of retraction stressed root e. In the Isg, G/D/Ipl (compare with the alternation //u-a-uo://) we find forms with the short root e as a result of analogy by the Npl where the short root vowel is a regular result of the tertiary retraction of the circumflex.

Alternation //je:-è://

Alternation //je:-è:// is present in disyllabic neutrum nouns with Proto-Slavic root vowel *e of a. p. b (example for *selo* ‘village’; PSl. **sedlō* (b) > CSln. **sedlō* > Ravnice *‘sje:yu*, Std. Sln. *sélo*).

	Sg	Pl
N	<i>‘sje:yu</i>	<i>‘sje:ya</i>
G	<i>‘sje:ya</i>	<i>‘sě:l</i>
D	<i>‘sje:lę</i>	<i>‘sje:yan</i>
A	<i>‘sje:yu</i>	<i>‘sje:ya</i>
L	<i>‘sje:lę</i>	<i>‘sje:uęx</i>
I	<i>‘sje:lęn</i>	

All the singular forms show a diphthong *je:*, a regular reflex of retraction stressed e. In plural the singular form is generalized with the exception of the Gpl where a regular reflex of the long neoacute e is present.

Alternation //ę:i-ę//

Alternation //ę:i-ę// is present in monosyllabic stems of masculine nouns with a long stressed CSln. root vowel *ě of a. p. c (examples for *smeh* ‘laughter’, *sneg* ‘snow’; PSl. **směxъ* Gsg **směxa* (c) > CSln. **směx*

**směxā* > Ravnice *‘smę:ix* *‘smęxa*, Std. Sln. *směh směha*; PSl. **sněgъ* Gsg **sněga* (c) ‘snow’ > CSln. **sněg* **sněgā* > Ravnice *‘snę:ik* *‘snęga*, Std. Sln. *sněg snegā*).

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	<i>‘smę:ix</i>	<i>‘smę:ixę</i>	<i>‘snę:ik</i>	/
G	<i>‘smęxa</i>	<i>‘smę:ixu</i>	<i>‘snęga</i>	
D	<i>‘smę:ixę</i>			
A	<i>‘smę:ix</i>	<i>‘smęxi</i> ~ <i>‘smę:ixę</i>	<i>‘snę:ik</i>	
L	<i>‘smę:ixę</i>			
I	<i>‘smę:ixęn</i>	<i>‘smęxmi</i>	<i>‘snę:igęn</i>	

In the examples presented the diphthong *ę:i*, a regular reflex of long jat, is in singular by analogy extended from the basic case to the D/L/I, where we would rather expect a short *ę* as a result of a tertiary retraction of the circumflex. We find just the opposite in the Ipl in the word *smeh* where we would expect a root diphthong, but rather we find a short root *ę*.

Type 3

Alternation //uo:-a//

Alternation //uo:-a// is present in disyllabic feminine nouns of a. p. b and c which carried out stress retraction from short open final syllable onto pretonic reduced vowel (word *roka* by analogy) (examples for *koza* ‘goat’, *gora* ‘mountain’, *roka* ‘hand’, *noga* ‘leg’, *kosa* ‘scythe’;

PSl. **kozā* Asg **kozō* (b) ‘goat’ > CSln. **kozā* **kozō* > Ravnice *‘kuzo:za* *‘kaza* *‘kazo* *‘kuzo:zo*, Std. Sln. *kóza kózol kozō*; PSl. **gorā* Asg **gōrō* (c) ‘mountain, mountain forest’ > CSln. **gorā* **gorō* > Ravnice *‘guo:ra* *‘gara* *‘guo:ro*, Std. Sln. *góra góro/gorō*; PSl. **rōkā* Asg **rōkō* (c) ‘hand’ > CSln. **rōkā* **rōkō* > Ravnice *‘ruo:ka* *‘raka* *‘rakō*, Std. Sln. *róka róko/rokō*; PSl. **nogā* Asg **nōgō* (c) ‘leg, foot’ > CSln. **nogā* **nogō* > Ravnice *‘nuo:ga* *‘naga* *‘nago* *‘nuo:go*, Std. Sln. *nóga nógo/nogō*; PSl. **kosā* Asg **kōsō* (c) ‘scythe’ > CSln. **kosā* **kosō* > Ravnice *‘kuzo:-sa* *‘kasa* *‘kazo* *‘kuzo:sō*, Std. Sln. *kósa kóso/kosō*).

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	<i>‘kuzo:za</i> ~ <i>‘kaza³</i>	<i>‘kazi</i>	<i>‘guo:ra</i> ~ <i>‘gara</i> (arch.) ⁴	<i>‘gari</i>
G	<i>‘kazi</i>	<i>‘kazi</i>	<i>‘gari</i>	<i>‘gari</i>
D	<i>‘kazi</i> ~ <i>‘kuzo:zę</i>	<i>‘kuzo:zam</i>	<i>‘guo:rę</i> ~ <i>‘gari</i>	
A	<i>‘kazo</i> ~ <i>‘kuzo:zo</i>	<i>‘kazi</i>	<i>‘guo:ro</i>	<i>‘gari</i>
L	<i>‘kazi</i> ~ <i>‘kuzo:zę</i>		<i>‘guo:rę</i> ~ <i>‘gari</i>	<i>na</i> <i>‘guo:rax</i>
I	<i>‘kazo</i> ~ <i>‘kuzo:zo</i>	<i>ka’za:mę</i> ~ <i>‘kuzo:zamę</i>	<i>‘guo:ro</i>	<i>ga’ra:mę</i>

Sg	Du	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl		
N	'r _{yo} :ka ~ 'raka (arch.)	'raki	'raki	'n _{yo} :ga ~ 'naga	'nagi	N	'must	('m _{yo} :sti) ~ 'masti
G	'raki		'raki	'nagi	'nók ~ 'nagi	G	'm _{yo} :sta	'masti
D	'raki		'r _{yo} :kan	'nagi ~ 'n _{yo} :gę	'n _{yo} :gan	D	'm _{yo} :stę	
A	'rakø		'raki	'nagø ~ 'n _{yo} :gø	'nagi	A	'must	
L	'raki		'r _{yo} :kax	'n _{yo} :gę ~ 'nagi	'n _{yo} :gax	L	'm _{yo} :stę	'm _{yo} :stęx
I	'rakø		ra'ka:mę	'n _{yo} :gø	na'ga:mę	I	'm _{yo} :stęn	'm _{yo} :stamę ~ 'm _{yo} :stmę

Sg	Pl	
N	'k _{yo} :sa ~ 'kasa	'kasi
G	'kasi	'kasi
D	'k _{yo} :sę ~ 'kasi	'k _{yo} :san
A	'kasø ~ 'k _{yo} :sø	'kasi
L	'k _{yo} :sę ~ 'kasi	'k _{yo} :sax
I	'k _{yo} :sø ~ 'kasø	'kasamę ~ 'k _{yo} :samę

Diphthong *yo:* reflects a regular reflex of retraction stressed *o*, a short root *a* is a reflex of *o* stressed after the tertiary retraction of the circumflex. The effect of analogy was very strong in the paradigm. In the Gsg the form with the short root *a* (as a result of akanye) appears. In almost all of the other cases we find variants, yet in the Gpl the analogical form by the Npl almost completely superseded the former neoacute form (exception being the word *noga*, but lack the regular length of the root vowel).

The coalescence between a. p. b and c is present, that is in the word *koza* in the forms with the short root *a*, a result of the tertiary retraction of the circumflex, showing a strong influence of a. p. c.

Alternation //u-uo:-a//

Alternation //u-uo:-a// in present in monosyllabic stems with a long root vowel *o* of a. p. d masculine nouns (examples for *nos* 'nose', *rog* 'horn', *most* 'bridge'; PSI. *n_os̄ Gsg *nosá (d) 'nose' > CSln. *n_os̄ *nosá > Ravnice 'nus 'n_{yo}:sa, Std. Sln. n_os̄ nosû/n_osa; PSI. *r_oḡ Gsg *rogá (d) 'horn' > CSln. *r_oḡ *rogá > Ravnice 'ruk 'r_{yo}:ga, Std. Sln. r_oḡ r_oga/rogâ; PSI. *m_ost̄ Gsg *mostá (d) 'bridge, wooden footbridge' > CSln. *m_ost̄ *mostá > Ravnice 'must 'm_{yo}:sta, Std. Sln. m_ost̄ mostû/m_osta).

Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl		
N	'nus	'nasi ~ 'n _{yo} :sę	'ruk	'ragi	N	'z _{je} :m _{la}	'zemli	'v _{je} :ža	'veži
G	'n _{yo} :sa	'n _{yo} :su ~ 'nasi	'r _{yo} :ga	'ragi	G	'zemli		'veži	'veži
D	'n _{yo} :sę	'n _{yo} :sęn	'rougę		D	'z _{je} :mlę		'v _{je} :žę	'viežan
A	'nus	'n _{yo} :se ~ 'nasi	'ruk	'ragi	A	'zemlø		'v _{je} :žø	'veži
L	'n _{yo} :sę	'n _{yo} :sęx	'rougę	'ragix	L	'z _{je} :mlę		'v _{je} :žę	'v _{je} :žax
I	'n _{yo} :sęn	'n _{yo} :smę ~ 'nasmi (arch.)	'r _{yo} :gęn	'ragmi	I	'z _{je} :mlø		'v _{je} :žø	(ve'za:mę)

In the Nsg a short root *u* in a regular reflex of the long CSln. **o*. The shortness is a result of the regular shortening of the vowel *u*. All the forms in oblique cases reflecting a reflex of retraction stressed *o* are regular. The forms with a short root vowel *a* in (some) plural cases are showing an analogy by a. p. c.

Alternation //i:e:-e//

Alternation //i:e:-e// is present in disyllabic feminine nouns with a short stressed root vowel *e* of a. p. b and c which carried out stress retraction from short open final syllable onto pretonic reduced vowel (examples for *sestra* 'sister', *žena* 'wife, woman', *zemlja* 'soil', *veža* 'vestibule'; PSI. *sestrá Asg *sestrǫ (b) 'sister' > CSln. *sestrá *sestrǫ > Ravnice 'sje:stra 'sje:střø, Std. Sln. séstra séstro/sestrǫ; PSI. *žená Asg *ženǫ (b) 'wife, woman' > CSln. *žená *ženǫ > Ravnice 'zje:na 'zje:nø, Std. Sln. žéna žéno/ženǫ; PSI. *zemlá Asg *zěmlǫ (c) 'soil' > CSln. *zemlá *zěmlǫ > Ravnice 'zje:m_{la} 'zemlø, Std. Sln. zém_lja zém_ljol/zemljǫ; PSI. *vezá Asg *vězø (c) > CSln. *věžá *věžǫ > Ravnice 'vje:ža 'vje:žø, Std. Sln. véž_a véžø/vežǫ).

Diphthong *je:* as a reflex of retraction stressed *e* is to be found in almost all singular cases of the words *sestra* and *žena*, exception being the Gsg where the short root vowel *e* as a result of the tertiary retraction of the circumflex is present. That is due to a common coalescence between a. p. b and c. This type of analogy is also shown in the N/G/Apl.

In the Dsg the word *zemlja* shows a typical analogy by the locative case.

The word *veža* is showing an irregular reflex in the Nsg. With a stem alternation in oblique cases indicates its belonging to either a. p. b or c.

Alternation //je:-e-è://

Alternation //je:-e-è:// is present in the word *čelo* ‘forehead’ (PSl. *čelò (b) ‘the highest part (of the face)’ > CSln. *čelò > Ravnice 'čje:yu ~ 'čeyu, Std. Sln. čélo), a neutrum disyllable with a root retraction stressed *o* of a. p. b.¹²

	Sg	Pl
N	'čje:yu ~ 'čeyu	'čje:ya
G	'čeya	'čje:y ~ 'čè:l
D	'čje:lę	'čje:lam
A	'čje:yu ~ 'čeyu	'čje:ya
L	'čje:lę	'čè:lęx
I	'čelęn	'čje:lamę ~ 'čè:lmi (arch.)

In the N/A /G/lsg (in A as a variant) a short root *e* is present. Most probably the forms with this short root vowel *e* are a result of analogy by a. p. c where the shortening is due to tertiary retraction of the circumflex onto CSln. **e*. In plural cases N/G/D/A/I (in G and I as a variant) a singular form with reflex of retraction stressed root *e* is generalized. Variants in the G/lpl and the only form in the Lpl are showing an etymologically justified reflex of the neoacute root *e*.

Alternation //è:-e//

Alternation //è:-e// is present in monosyllabic stems of masculine nouns with a long nasal root vowel *e* of a. p. b (example for *rep* ‘tail’; PSl. *rēpъ Gsg *rēpa (b) > CSln. *rēp *rēpa > Ravnice 'rè:p 'rè:pa/'repa, Std. Sln. rēp répalrépalrēp répa).

	Sg	Pl
N	'rè:p	'rè:pę
G	'rè:pa ~ 'repa (arch.)	'repi ~ 'rè:pu
D	'rè:pęn	
A	'rè:p	'repi
L	'rè:pę	'repix
I	'rè:pęn	'repmi

Forms with a short root vowel *e* are most probably the result of analogy by a. p. c and generalized into some plural cases. This tendency is perhaps displayed in the example 'pat 'floor' (a.p. b) as well (maybe also in the example *k'rap* 'boiling water', but there an analogy by the Nsg is more likely).¹³

Alternation //ę:i-ę//¹⁴

Alternation //ę:i-ę// is present in monosyllabic stems of masculine nouns and disyllabic stems of feminine nouns with a long stressed CSln. root vowel **ě* of a. p. b (examples for *grēh* 'sin', *stena* 'wall'; PSl. *grēxъ Gsg *grēxa (b) 'something burning' > CSln. *grēx *grēxa > Ravnice g'rę:ix g'ręxal g'rę:ixa, Std. Sln. grēh grēha; PSl. *stěna A sg *stěno (b) 'which is firm, solid' > CSln. *stěna *stěno > Ravnice s'tę:iņa s'tę:iņo, Std. Sln. stěna stěno).

	Sg	Pl	Sg	Pl
N	g'rę:ix	g'rę:ixę	s'tę:iņa	s'tęni ~ s'tę:iņę
G	g'ręxa ~ g'rę:ixa	g'rę:ixu	s'tęni ~ s'tę:iņe	
D			s'tę:iņę	
A			s'tę:iņo	
L		g'rę:ixęx	s'tę:iņę	
I	g'rę:ixęn	g'rę:ixamę	s'tę:iņo	s'tę:iņamę

Alternation //ę:i-ę// is also present in a single feminine disyllable with a long root vowel *ja* of a. p. a *cesta* 'road' (PSl. *cěsta (a) '*clean (of trees, roots)' > CSln. *cěsta > Ravnice 'cę:iſta, Std. Sln. cęsta).

12 Compare with the word *selo* in Alternation //e:-è://.

13 Compare with alternation //a-o://.

14 Compare with the words *smeh* 'laughter' and *sneg* 'snow'.



Map 1: Proposal for a new dialectal demarcation (Gostenčnik, 2018, 179).

	Sg	Pl
N	'ce:įsta	'ceṣti
G	'ceṣti	'ceṣti
D	'ce:įstę	'ce:įstan
A	'ce:įstø	'ceṣti
L	'ce:įstę	'ce:įstax
I	'ce:įstø	'ce:įstameḡ

Irregular are the forms in the Gsg and N/G/Apl of the word *cesta* with a short root vowel. This shortness indicates that analogy by a. p. c was at work. Ordinarily we would expect this word to be showing a morphologically unmarked paradigm.

Alternation: absence of alternation

The presence or absence of alternation in a specific case of the same word can have a lexical meaning, i.e. the presence/absence of alternation is semantically distinguishing (examples for *greh* 'sin', *stena* 'wall').

	Sg
N	g're:įx
G	g'ręxa 'conflict' ~ g're:įxa 'sin'

The word *greh* is showing two forms in the genitive case. Alternation, etymologically irregular, is semantically distinguishing. The first one with a short root vowel (a result of the tertiary retraction of the circumflex) and the alternation //e:į-ę// has the meaning 'conflict, quarrel'. However, the second form, has a biblical meaning, that is a 'sin that we carry and we need to be relieved of'. The latter, primary

form with a moral meaning is chronologically older, thus the meaning itself originates with the influence of Christianity (Bezljaj, 1977, 174).

	Sg	Pl
N	s'tę:įna	s'tęni 'small quantity of stones' ~ s'tę:įne 'big quantity of stones'
G	s'tęni 'wall' ~ s'tę:įne 'rock wall'	

In the word *stena* in the genitive case we again find two different meanings. The first form with the alternation has the meaning 'wall', whilst the second, regular one with the root diphthong present, has the meaning 'big rock wall'. The difference in lexical meaning is also displayed in the Npl where the irregular form with the short root vowel has the meaning a 'small quantity of stones', whilst the other form has the meaning a 'big quantity of stones'.

CONCLUSIONS

The treated dialectal material of the local dialect of Ravnice is limited to substantives that do not show base lengthening. The material was organized in a synchronic system of vowel alternations within paradigms which enabled an insight into the differences in root vowel quantity and quality within the paradigm and bared witness to the past ictus position and its movements. In the case of the local dialect of Ravnice we can confirm the following: the local dialect carried out the tertiary retraction of the circumflex; the selected substantives of all genders show a tendency of coalescence of the Proto-Slavic a. p. b and a. p. c; examples of a. p. d were identified (e.g. 'nus 'nose'); it was demonstrated that the presence or absence of alternation can be semantically distinguishing.

OBLIKOGLASNE PREMENE V KRAJEVNEM GOVORU RAVNIC (SLA T411) S
PRIMERJALNEGA SLOVANSKEGA VIDIKA

Januška GOSTENČNIK

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: januska.gostencnik@zrc-sazu.si

POVZETEK

V prispevku so predstavljeni morfonologija oz. oblikoglasje in vrste alternacij. Znotraj sinhronega jezikoslovja so vsakršne spremembe znotraj osnove oz. na morfemskem šivu leksema pri pregibanju, v oblikotvorju ali besedotvorju poimenovane s skupno besedo – premena oz. alternacija. Ta je glede na alternant lahko samoglasniška ali soglasniška. Prepoznavo alternantov morfonema in določitev izhodiščne osnove leksema nam omogoča le diahron pogled na jezik oz. na glasovne spremembe, ki so v njem potekale v točno določenih časovnih obdobjih in vedno sistemsko. Šele delovanje analogije in standardizacijski posegi v jezik lahko zabrišejo jasno sliko. Sistematizacija alternacij je zato pri obravnavi nekega jezikovnega sistema potrebna pri vzpostavitvi tipologije teh sprememb in aplikacija le-te na morebitne nove ali do sedaj neznane lekseme. Na primeru krajevnega govora Ravnic, vključen v mrežo Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA T411), so na izbranem vzorcu prikazane oblikoglasne premene na paradigmatiki osi. Narečno gradivo je določeno znotraj morfonološko nezaznamovanih sklanjatvenih vzorcev oz. morfonološko zaznamovanih sklanjatvenih vzorcev. Pokažemo, da so samoglasniške premene predvsem posledica naglasnih sprememb. Za netonemske govore je sinhroni prikaz samoglasniških alternacij dobrodošel sistem, ki omogoči vpogled v to, katera osnova je postala dominantna znotraj posamezne paradigme. Kvaliteta, predvsem pa kvantiteta samoglasnika pričata o nekdanjih naglasnih mestih in (lahko) tonemu ter morebitnih kasnejših naglasnih premikih. S primerjavo samoglasniških premen se je v krajevnem govoru Ravnic našlo odraze praslovanskega naglasnega tipa *d*, kar je za južnoslovenski tip govorov tudi pričakovano. Jasno so razvidne tendence prehajanja samostalnikov moškega, srednjega in ženskega spola akcentske paradigme *b* proti *c*. Pokazalo se je, da ima lahko prisotnost premene oz. njena odsotnost leksikalni pomen oz. pomenskorazlikovalno funkcijo.

Ključne besede: oblikoglasje, morfonologija, premena, dolenski narečna skupina, Slovenski lingvistični atlas, primerjalno slovansko jezikoslovje

VIRI IN LITERATURA

Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević & V. & M. Znika (1997): Hrvatska gramatika. Zagreb, Školska knjiga.

Bernštejn, S. B. (1974): Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov. Moskva, Nauka.

Bezljaj, F. (1977): Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J. Ljubljana, Mladinska knjiga, SAZU.

Dybo, V. (1981): Slavjanskaja akcentologija: opyt rekonstrukcii sistemy akcentnyh paradigim v praslavjanskom. Moskva, Nauka.

Dybo, V. (2000): Morfonologizovannye paradigmaticeskie aktcentnye sistemy: tipologija i genezis. Moskva, Jazyki russoj kul'tury.

Gostenčnik, J. (2018): Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Hock, H. H. (1991): Principles of Historical Linguistics. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.

Kowalik, K. (1997): Struktura morfonologiczna współczesnej polszczyzny. Kraków, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.

Logar, T. (1981): Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. In: Ivić, P. (ur.): Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosprskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 29–33.

Lopatin, V. V. (1977): Russkaja slovoobrazovatel'naja morfemika. Moskva, Nauka.

Popova, T. V. (1975): Glagol'noe slovoizmenenie v bolgarskom jazyke. Moskva, Nauka.

Ramovš, F. (1950): Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. Slavistična revija, 3, 1–2, 16–23.

Ružička, H. (1972): Typológia slovenskej morfológie. Studia Academica Slovaca, 1, 201–210.

Stang, C. S. (1957): Slavonic Accentuation. Oslo, I kommisjon Hos H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).

Stojanova, E. (2003): Alternacija jata u supstantivnoj gramatici bugarskoga i hrvatskoga (morfonološki aspekt). Suvremena lingvistika, 55–56, 1–2, 157–189.

Šekli, M. (2012): Tipologija prevojnih oblikoglasnih premen v praslovanskem oblikovnem sistemu. Slavistična revija, 60, 4, 603–620.

Tolstaja, S. M. (1998): Morfonologija v strukturi slavjanskih jazykov. Moskva, Indrik.

Toporišič, J. (1992): Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Toporišič, J. (2006): Besedjeslovne razprave. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Trubetzkoy, N. S. (1988): Sur la »morphologie«. Wien, Opera Slavica minora linguistica.

ZILJSKO NAREČJE V RATEČAH NA GORENJSKEM (SLA T008)

Jožica ŠKOFIC

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, Ljubljana, Slovenija
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku so predstavljene glasoslovne značilnosti krajevnega govora Rateč (SLA T008), kot je popisan v arhivu Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (zapisa po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas Tineta Logarja iz leta 1952 in Jožice Škofic iz let 2013–2018) in kot so ga predstavili udeleženci delavnic v okviru projekta Ustna izročila, narečje in oživitev obrti in kulinarike pozimi leta 2013 in 2014 v Ratečah. V Ratečah se še govori ziljsko narečje koroške narečne skupine, ki v kranjskogorskem podnarečju v Kranjski Gori in okolici že prehaja v gorenjsko narečje, kot se govori nižje v Zgornjesavski dolini od Dovjega in Mojstrane proti Jesenicam in še naprej proti jugovzhodu.

Ključne besede: dialektologija, koroška narečna skupina, ziljsko narečje, fonološki opis, Slovenski lingvistični atlas, Rateče

IL DIALETTO ZEGLIANO A RATEČE NELLA REGIONE DELLA GORENJSKA (SLA T008)

SINTESI

L'articolo presenta le caratteristiche fonologiche della parlata locale di Rateče (SLA T008), registrata nell'archivio della sezione dialettologica presso l'Istituto di lingua slovena Fran Ramovš ZRC SAZU (dal questionario per l'Atlante linguistico sloveno di Tine Logar del 1952 e di Jožica Škofic negli anni 2013–2018) e come vennero presentate dai partecipanti al laboratorio nell'ambito del progetto "Ustna izročila, narečje in oživitev obrti in kulinarike" (Tradizioni orali, dialetto e rivitalizzazione dell'artigianato e dell'arte culinaria) a Rateče nell'inverno 2013 e 2014. A Rateče si parla ancora il dialetto zegliano, appartenente al gruppo dialettale carinziano, che nella zona di Kranjska Gora e nei suoi dintorni sta già travalicando nel dialetto della regione della Gorenjska, come viene parlato nella parte superiore della valle della Sava, da Dovje e Mojstrana, verso Jesenice e anche oltre verso il sud-est.

Parole chiave: dialettologia, gruppo dialettale carinziano, dialetto zegliano, descrizione fonologica, Atlante linguistico sloveno, Rateče

UVOD¹

Rateče so vas v občini Kranjska Gora, tik pred mednarodnim mejnim prehodom z Italijo, v bližini Zelencev in pod Pečmi, kjer je slovensko-avstrijsko-italijanska tromeja. Kraj je bil prvič omenjen leta 1385. Tu sta dve cerkvi: poznogotska župnijska cerkev Sv. Duha in cerkev Sv. Tomaža, kjer naj bi v drugi polovici 14. stol. nastal Rateški ali Celovski rokopis. Domačini se danes večinoma ukvarjajo s kmetijstvom in turizmom ali se na delo vozijo v druge (večinoma) gorenjske kraje – prav sodobne dnevne migracije pa so vzrok za vnos vedno več gorenjskih narečnih elementov v ta koroški krajevni govor in opuščanje nekaterih ziljskih narečnih značilnosti.

Krajevni govor Rateč je kot točka T008 Slovenskega lingvističnega atlasa – SLA (prim. Škofic, 2011a; Škofic, 2011b; Škofic, 2016a; Škofic, 2016b) eden od 417 krajevnih govorov, zajetih v ta geolingvistični projekt. To je edina ziljska² točka SLA v Sloveniji, ob rateškem govoru pa so v SLA zajeti še naslednji krajevni govori ziljskega narečja:³ T001 Brdo pri Šmohorju – Egg bei Hermagor,⁴ T002 Borlje – Förolach, T003 Blače – Vorderberg, T004 Bistrica na Zilji – Feistritz an der Gail,⁵ T006 Podklošter – Arnoldstein in T007 Rikarja vas – Riegersdorf v Avstriji ter T005 Ukve – Ugovizza v Italiji,⁶ medtem ko krajevni govori vzhodnejše od Rateč (npr. v SLA zajeti govor Kranjske Gore, T009) predstavljajo kranjskogorsko, tj. prehodno ziljsko-gorenjsko podnarečje.⁷

Prvi popisovalec rateškega krajevnega govora po vprašalnici za SLA je bil leta 1952 Tine Logar (njegov informant je bil domačin Jože Pintbah, kmet, takrat star 59 let), ki je svoje zapiske povzel z naslednjo ugotovitvijo: »Značilnost rateškega govora je močno zategovanje, ki ga v Podkorenu in Kranjski Gori ni več. Po tem Ratečane ljudje takoj spoznajo.« V istem zvezku je tudi kratek

zapis nekaj drugih krajevnih govorov v Zgornjesavski dolini, tj. govorov Podkorena, Kranjske Gore ter Dovjega in Mojstrane, pri čemer je zapisal, da imajo Podkoren, Kranjska Gora, Log, Rute (Gozd Martuljek) in Srednji Vrh enako govorico. Dve leti kasneje je objavil razpravo Narečna podoba Zgornjesavske doline, kjer je rateški govor primerjal z drugimi krajevnimi govori v dolini in zapisal, da je v »jezikovnem pogledu nenavadno zanimiva [...] Zgornjesavska dolina od Jesenic do Rateč« (Logar 1954).⁸

Rateče so bile nedvomno naseljene s Koroškega podobno kot Kanalska dolina, kajti rateški govor je še danes tipičen koroškoziljski govor, ki ga cela vrsta pojavov veže na to narečno bazo in hkrati loči od gorenjskega narečnega območja. [...] Rateče [so bile], čeprav povezane s Koroško, vendarle do neke mere izolirane, saj leže tostran Karavank, Kanalska dolina pa zaradi maloštevilnosti tamkajšnjih Slovencev tudi ni mogla biti iniciator bogve kako močnih novih razvojnih impulzov. Zato je razumljivo, da se v rateški govorici danes odražajo predvsem podedovane koroške razvojne tendence, medtem ko so se mlajši pojavi s Koroškega v Rateče le polagoma in počasneje širili. Gorenjske inovacije pa v starejšem času Rateč niso dosegle zato, ker je med Gorenjsko in Ratečami bil širok in slabo poseljen gozdnat teren (Logar, 1954).⁹

V Ratečah se govori koroško ziljsko narečje, ki je kljub novejšim vplivom gorenjščine še vedno zelo podobno drugim ziljskim krajevnim govorom (zlasti sosednjim v Kanalski dolini): ima dvoglasniško-enoglasniški sistem

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Ramovš, 1935, navaja glavne glasoslovne značilnosti ziljskega narečja in ga geografsko umešča takole: »[...] Ziljski dialekt, najzapadnejši slovenski dialekt, govore po ziljski in kanalski dolini. Na jugu, zapadu in severu mu je za mejo romasko-slovenska oziroma nemško-slovenska jezikovna meja, na vzhodu pa sega do Podkloštra (črta Vršič–Mangart–Ponica–Peč v Karavankah–Podklošter) [...]« (Ramovš, 1935, 7).

3 »[...] Teritorij ziljskega narečja sega od Šmohorja (Hermagor) v Ziljski dolini do okolice Beljaka (Villach) v Dravski dolini [...]« (Logar, 1973. Navedek iz objave 1996, 225). Ziljsko narečje slovenskega jezika se sicer ne govori samo v Avstriji, ampak tudi v Kanalski dolini v Italiji in v Ratečah v Sloveniji.

4 Krajevna govora Brda pri Šmohorju in Potoč v Ziljski dolini sta predmet obravnave v monografiji The Slovene Dialect of Egg and Potoschach in the Gailtal, Austria (Pronk, 2009). Fonološki opis Potoč, ki so kot ziljska točka zajete v Slovanski lingvistični atlas (OLA 146), je pripravil T. Logar (Ivič et al., 1981). Isti avtor je objavil tudi članek Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini (Logar, 1968).

5 Krajevni govor Bistrice na Zilji je predmet obravnave v monografiji Der Gailtaler slowenische Dialekt. Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas (Neweklowsky, 2013).

6 Govori Kanalske doline so bili med drugim predstavljeni v več monografijah (npr. Gliha Komac & Smole, 2005; Grošelj et al., 2016; Kenda-Jež, 2015). Za govor Lipalje vasi, slovenskega jezikovnega otoka, ki leži na zahodnem robu Kanalske doline, avtorji monografije (Grošelj et al., 2016) npr. ugotavljajo, da je samoglasniški sestav govora »[...] podoben tistemu v stičnem ziljsko-gorenjskem kranjskogorskem govoru – široki refleksi za oba nosnika (gó:ba, pè:t ʻ5) in enoglasniški refleksi (sicer z drugačno distribucijo za sredinske samoglasnike (snè:x – mù:st proti dolinskemu in splošnoziljskemu sniæx – mù:st). Refleksi umično naglašanih samoglasnikov so večinoma asimetrični, tako kot v ovčjevaškem govoru (sé:stra – kó:za, prim. Kenda-Jež, 2005, 94–95), prav tako tudi umik s cirkumflektirane končne kračine ni do konca izveden [...]« (Grošelj et al., 2016, 21). V zvezi s svojim terenskim delom za SLA v Ukvah je slovenske govore v Kanalski dolini raziskoval tudi Tine Logar (Logar, 1971).

7 Koroška narečja, med njimi ziljsko, so bila predmet še drugih razprav T. Logarja (prim. Logar, 1973, 107–111; Logar, 1975), F. Ramovša (prim. Ramovš, 1935), G. Neweklowskega (prim. Neweklowsky, 1973), P. Jurgca (prim. Jurgec, 2005), N. Gliha Komac (prim. Komac, 2002), I. Grafenauerja (prim. Grafenauer, 1905) idr.

8 Navedek iz objave 1996, 40.

9 Navedek iz objave 1996, 40–41.

samoglasnikov, pozna tonemsko naglaševanje na dolgih zlogih (v obravnavanem krajevnem govoru sta izražena oba splošnoslovenska naglasna premika, tj. pomik starega cirkumfleksa (tip psl. *zôlto > sln. *zlatô > rat. *zwatù*: 'zlato'; psl. *ðko > sln. *okô > rat. *wakù*:) in umik kratkega naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino (tip psl. *gvězdâ > sln. *zvězda > rat. *zbié:zda*), ter nekateri nesplošnoslovenski premiki, npr. umik kratkega naglasa na prednaglasno kračino (tip psl. *ženâ > sln. *ženâ > rat. *žé:na*; psl. *vodâ > sln. *vodâ > rat. *wó:da*), pri čemer sta se umično naglašena e in o že podaljšala, medtem ko umik naglasa na prednaglasno nadkračino tu ni bil izveden (tip psl. *mьglâ > sln. *māglâ > rat. *māg'wa*).¹⁰ Tudi za ta govor je značilno o-jevsko in e-jevsko akanje, labialna artikulacija (torej razvoj *w > b/b̥* pred sprednjimi samoglasniki), delno izvedena narečna palatalizacija mehkonobnikov, ohranitev mehkih *l* in *n* itd.

FONOLOŠKI OPIS GOVORA RATEČ (SLA T008)¹¹

Glasoslovje govora Rateč je v nadaljevanju predstavljeno v obliki fonološkega opisa, kakršen se je v slovenski dialektologiji uveljavil po izdaji fonoloških opisov južnoslovenskih govorov, zajetih v mrežo za Slovanski lingvistični atlas – OLA (Ivič et al., 1981). Tako je v prvem delu predstavljen inventar fonemov (samoglasnikov in soglasnikov) in prozodemov, sledi predstavitev distribucijskih omejitev fonemov in njihovih položajnih različic/alofonov ter prozodemov, v tretjem delu je prikazan izvor fonemov in prozodemov, in sicer zlasti glede na izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem, predstavljen v omenjenem delu.¹²

Inventar

Vokalizem

Dolgi naglašeni samoglasniki

<i>i:</i> <i>ⁱe:</i> <i>e:</i> <i>e:</i> <i>a:</i>	<i>u:</i> <i>^uo:</i> <i>o:</i> <i>o:</i> <i>+ ə:r</i>
---	--

*ⁱe:*¹³ se v govoru mlajših, verjetno pod novejšim vplivom gorenjščine, že lahko realizira tudi kot [e:].

*^uo:*¹⁴ se v govoru mlajših lahko realizira tudi kot [o:].

/u:/ se v govoru starejših še lahko (nedosledno) realizira kot [u:^ə]¹⁵ (*tęstù:^ə* 'testo').

Ziljski diftongi¹⁶ se pod vplivom gorenjščine torej vedno bolj monoftongirajo.

Kratki naglašeni samoglasniki

(i)	(u)
<i>e</i>	<i>ə</i> (o)
	<i>ɔ</i>
	<i>a</i>

Oba visoka samoglasnika nastopata le izjemoma.

Samoglasnik */a/* je mogoč le v izlasju, v zaprtem zlogu ima izgovorno različico [a̠] (*drabn'jak* 'drobnjak', *ank'rqt*, *s'tqr*).

Samoglasnik */ə/* je mogoč le v zaprtem zlogu.¹⁷

Samoglasnik */o/* je redek.

Kratki nenaglašeni samoglasniki

(i)	(u)
	<i>e</i> <i>ə</i>
	<i>a</i>

/a/ je predvsem v zaprtem zlogu nestabilen samoglasnik in se pogosto realizira oslajeno kot [a̠] (*uzguà:unjak* 'vzglavnjak', *zqtəknì:ua* 'zataknila')

/e/ je predvsem v zaprtem zlogu nestabilen samoglasnik in se pogosto realizira oslajeno kot [e̠] (*ažé:męm* 'ožamem', *tęstù:^ə* 'testo', *mé:dvęt* 'medved').

10 V rateškem govoru ni bil izveden terciarni umik dolgega padajočega naglasa z zadnjega odprtega na predzadnji zlog (tip *okô > ó:ko*).

11 Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

12 Podobna struktura opisa glasoslovne ravnine krajevnih govorov je bila v zadnjih letih uporabljena tudi za opise drugih ziljskih govorov (npr. Kenda-Jež, 2015) in širše (prim. Gostenčnik, 2018; Jakop, 2013; Šekli, 2007; Škofic, 1997; Škofic, 2013; Šumenjak, 2013).

13 Logar, 1952, je ta dvoglasnik slišal in zapisal kot *ī*.

14 Logar, 1952, je ta dvoglasnik slišal in zapisal kot *ō̃* ali *ō̄*, a ga je v razpravi iz 1954 zapisal kot *o:*, kar morda kaže na (že tedanjo) dvojnost v izgovoru *oz.* na zgodnjo variantnost *oz.* morebitno prehodnost/mešanje v tem govoru.

15 Logar, 1954, je ta dvoglasnik zapisal enako, torej kot *u:^ə* (v zapisu iz 1952 kot *ū̃*), pri čemer je bil tedaj tak izgovor še doslednejši oz. regularen.

16 Dva para dvoglasnikov sta značilna za osrednjo ziljščino, ne pa npr. za ziljski govor Kanalske doline, ki mu je načelno rateški govor nekoliko bližji. Logar je sicer beležil dvoglasnike tudi pri refleksih nosnikov in polglasnika.

17 Kratka naglašena samoglasnika */ə/* in */a/* se razlikujeta tudi po izvoru. Minimalnih parov gradivo ne izkazuje.

Konzonantizem

Sistem zvočnikov

<i>w</i>		<i>m</i>
		<i>ɱ</i>
	<i>l</i> <i>r</i>	<i>n</i>
	<i>l̥</i>	<i>ɲ</i>
<i>j</i>	<i>l̥</i>	<i>ɲ</i>
	<i>l̥</i>	<i>ɲ</i>

Sistem nezvočnikov

<i>p</i> [ɸ] ¹⁸	<i>b</i> [b] ¹⁹	<i>f</i>	
<i>t</i> [t] ²⁰	<i>d</i> [ð] ²¹		
<i>t'</i> ²²			
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>č</i>	<i>ž</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>	
		<i>x</i> ²³	

Prozodija

Inventar prozodemov obsega tri naglase in nenaglašeno kračino, tj. *Ů:*, *Ů:*, *Ů*, *V*.

Naglasno mesto v besedi je svobodno.

Rateški govor ima dolge naglašene ter kratke naglašene in nenaglašene samoglasnike.

Dolgi naglašeni samoglasniki so lahko akutirani ali cirkumfektirani (tonemska opozicija), kratki naglašeni samoglasniki nimajo tonemske opozicije.

Distribucija**Vokalizem**

Dolgi naglašeni samoglasniki

Dolgi naglašeni samoglasniki so mogoči v katerem koli besednem zlogu.

Vzglasni /ɔ:/, /o:/ in /u:/ niso mogoči, ker se pred njimi govori protetični /w/ (*wó:suəŋk* 'oselnik', *wó:gəŋ* 'ogenj', *wú:ta* 'uta'), pred /u:/ tudi /g/ (*gù:nə* 'oni').

Kratki naglašeni samoglasniki

Kratki naglašeni samoglasniki so praviloma mogoči le v zadnjem ali edinem besednem zlogu.

Pred istozložnima [i] in [u] /a/ ni mogoč, na njegovem mestu je /e/ (*zei* 'zdaj') oziroma /o/ (*p'rou* 'prav', *z'rou* 'zdrav').

Samoglasnik /o/ nastopa le v zvezi /ou/.

Nenaglašeni samoglasniki

Nenaglašeni samoglasniki so mogoči v katerem koli besednem zlogu.

Pred istozložnim /i/ fonem /a/ ni mogoč, na njegovem mestu je /e/ (*né:kei/né:ki* 'nekaj').

Nenaglašeni /o/ nastopa le izjemoma v končaju -ou, tj. v del. -l m. sp. ed. (*skú:xou* 'skuhal') in končnici rod. mn. m. sp. (*pí:skrou* 'pisker, lonec').

Nenaglašeni samoglasnik /a/ v zaprtih zlogih ni mogoč in ima tam oslabeledo različico [a] (*sé:kət* 'sekati', *kəri:t* 'korito', *məžà:kar* 'možakar').

Konzonantizem

Zvočniki

Pred mehkonebniki (v gradivu so le primeri za položaj pred /k/ in /g/) ima /n/ alofon [ŋ] (*bá:ŋgar* 'podboj', *štà:ŋga* 'žrd, drog', *wó:swəŋk* 'oselnik', *fí:rəŋk* 'zavesa').

/w/ se govori samo pred zadnjimi samoglasniki (*aprà:wa* 'oprava, pohoštvo', *drewù:* 'drevo, plug', *wó:na* 'volna'); /w/ in /l/ imata za samoglasniki in pred pavzo ali pred soglasniki alofon [ɹ] (*čbù:ɹ* 'čebula', *pažé:daɹ* 'povedal', *zauró:* 'zavrejo', *à:ɹuto, augù:st*).

/j/, ki ni izrazito priporniški, ima pred soglasniki in v izglasju alofon [j].

Nezvočniki

Nezvočniki se po zvonečnosti/nezvonečnosti sredi besede praviloma ne prilikujejo sledečim nezvočnikom (*sbí:tək* 'svitek', *čbù:ɹ* 'čebula', *čbè:wa* 'čebela', *sú:xga*, prid. 'suh, rod. ed. m.', *ix bə* 'jih bo', *te bè:čga* 'večjega').

Zapornik /b/ ima pred nezvonečimi nezvočniki alofon [ɸ], ki je nezvoneči dvoustnični pripornik

18 IPA: ɸ (nezvoneči dvoustnični pripornik).

19 IPA: β (zvoneči dvoustnični pripornik).

20 IPA: θ (nezvoneči medzobni pripornik).

21 IPA: ð (zvoneči medzobni pripornik).

22 IPA: t' (mehčani nezvoneči dlesnični zapornik).

23 IPA: x' (mehčani nezvoneči mehkonebni pripornik).

(*draḡti:na* 'drobtina') ali [f] (*gò:fčk* 'gobček'). Fonem /b/, ki se je pred sprednjimi samoglasniki razvil iz /w/, se lahko izgovarja kot [b], ki je zveneči dvoustnični pripornik, in sicer tudi v izglasju (*pasprá:ḡ* 'pospravi'), redko (pri mlajših govorcih) je po onemitvi nenaglašene sprednjega samoglasnika pred nezvenečnimi nezvočniki namesto /b/ slišati [p] ali [f] (*pasprá:ftə* 'pospraviti', *pasprá:pt* 'pospraviti').

Zapornika /d/ in /t/ imata pred nezvenečimi nezvočniki alofon [b], ki je nezveneči medzobni pripornik (*apḡpré:t* 'odpreti', *papḡpú:ta* 'podplata, rod. ed.', *sí:rapka* 'sirotka', *rí:é:ḡkə* 'redko', *stá:rḡt* 'strditi'), /d/ ima v izglasju alofon [ḡ], ki je zveneči medzobni pripornik (*pḡḡ* 'pod', *stá:rḡ* 'strd, med', *sí:ḡ:ḡ* 'sedi, vel., 2. os. ed. sedeti', *jḡ:ḡ* 'jed', *zì:ḡ* 'zid', *lḡ:ḡ* 'led'), lahko tudi [p] (*rè:p* 'red', *prì:p* 'pridi', *razg'leḡ* 'razgled').

Na besedni meji, tj. v izglasju pred premorom, se praviloma govorijo samo nezveneči nezvočniki (*gawò:p* 'golob', *pò:grat* 'pograd', *nat skḡd'ḡam*).

Prozodija

Dolgi akut in dolgi cirkumfleks sta mogoča na katerem koli besednem zlogu.

Kratki jakostni naglas je, razen izjemoma, omejen na zadnji ali edini zlog besede.

Izvor

Vokalizem

Dolgi naglašeni samoglasniki

- i:* < dolgi *i* (*zì:p* 'zid'), tudi pred *r* (*pabì:ratə*, *padì:ratə*)
 < staroakutirani *i* v nezadnjem besednem zlogu (*xí:ša* 'hiša', *lí:pa* 'lipa', *ží:wa* 'žila', *ší:wa* 'šilo')
 < redko stalno dolgi *ě* (*trí:bəx*)
 < redko *-aj-* (*mì:xən* 'majhen')
 ← izposojenke (*glì:x* 'enak', *kì:šta* 'zaboj', *tì:tl'a* 'krilo', *ší:na* 'kovinski trak', *cí:mər* 'soba', *ší:pa* 'steklo', *pí:skər* 'lonec, pisker', *cḡi:rən* 'sukanec, nit', *aští:rkatə* 'oštirkati, oškrobiti')

- u:* < dolgi *u* (*wú:č* 'luč', *plú:ča* 'pljuča', *dú:ša* 'duša', *sú:ša* 'suša', *xrú:ška* 'hruška')
 < staroakutirani *u* v nezadnjem besednem zlogu (*mú:xa* 'muha', *krú:xa* 'kruh', rod. ed. m. sp., *lù:kña*)
 < dolgi cirkumfektirani *o* v izglasju (*senù:*, *testù:*, *məsù:*, *səxù:*)
 < *o:u* (< *o:l*) (*sù:* 'sol', *apù:nači* 'opolnoči') ali (< *-o:w*) (*damú:* 'domov')
 ← izposojenke (*cú:kər* 'sladkor', *nú:dḡ* 'nudelj, rezanec', *žú:pa* 'juha')

- iḡ:*²⁴ < nedosledno dolgi cirkumfektirani *e* (*jesḡ:n* 'jesen, letni čas', *lḡ:t* 'led', *šḡ:st* '6')
 < stalno dolgi *ě* (*grḡ:x*, *lḡ:p*, *lḡ:s*, *stḡ:na/stḡ:na* 'stena', *mlḡ:ka* 'mleko',²⁵ *sḡjḡ:ča*, *zbḡ:zda*)²⁶
 < staroakutirani *ě* v nezadnjem besednem zlogu (*mḡ:sta* 'mesto', *besḡ:da*)
 – izposojenke (*cḡ:gu/cḡ:gu* 'opeka')²⁷

- ḡ:*²⁸ < dolgi cirkumfektirani *e* (*pḡ:č* 'peč', *pleḡ:u* 'plevel', *zḡčḡ:r* 'zvečer';²⁹ *dreḡ:sa* 'drevesa, rod. ed. sr. '), izjemoma > *ě*: (*sərcḡ:* 'srce')
 < novoakutirani *e* (*sḡ:dəm* '7')
 < staroakutirani *ě* v nezadnjem besednem zlogu (*brḡ:za*, *qalḡ:na*, *neḡ:sta*, *cḡ:sta*, *lḡ:ta*)
 ← izposojenke (*tḡ:tna* 'ketna, veriga', *fḡ:dər* 'vzmet', *žḡ:mḡa*, *lḡ:dər* 'usnje', *advḡ:nt*)

- o:* < dolgi cirkumfektirani *o*³⁰ (*bḡ:x*, *gnḡ:i*, *srḡ:ta*), zelo redko > *ḡ:* (*nḡ:č*)
 < redko³¹ novoakutirani *o* (*kḡ:ža*, *mḡ:kər*)
 < redko stalno dolgi *o* (*gḡ:s*)³²
 < *ḡ* (*sḡ:nčḡca*, *sḡ:nce*, *wḡ:na*, *sa mḡ:zle*, del. *-l*, ž. mn., *pḡ:x*, *pḡ:xən*, *dḡ:x*)³³
 < *-o:u* (< *-o:l*), tudi izposojenke (*pḡ:štər* 'vzglavnik')
 ← izposojenke (*dḡ:xtar*, *fḡ:gwəš* 'ptičja kletka', *klḡ:far* 'iztepač')

- e:* < umično naglašeni *e* (*čḡ:wa*, *žḡ:na*, *nḡ:sem* 'nesti', 1. os. ed. sed., *sḡ:stra*, *zḡ:mḡa*)
 < stalno dolgi *ḡ* (*rḡ:p* 'red', *imḡ:* 'ime', *pḡ:st* 'pest', *pḡ:t* 'pet',³⁴ *pḡ:tək* 'petek', *spḡ:t* 'spet',

24 Logar, 1952, ima na tem mestu /r/, npr.: *jesḡn*, *šḡst*; *stḡnə*, *zbḡzdə*.

25 Logar, 1954: *mlḡ:kə*.

26 Logar, 1954: *zbḡ:zdə*.

27 Logar, 1952: *cḡgu*.

28 Logar, 1954: *i:ḡ: pḡ:č*, *dreḡ:sa*.

29 Logar, 1952: *zbečḡ*.

30 Logar, 1952, ima na tem mestu /ū/, npr.: *mḡst*, *gnḡi*, *bḡs*, *kḡst*.

31 Pri Logarju je /o:/ sistemski refleks novoakutiranega *o*: *kḡžə*, *škḡdə*, *mḡkər*, *dḡbḡr*.

32 Logar, 1952: *gḡš*.

33 Enako Logar, 1952: *pḡx* 'polh', *mḡst* 'molsti', *wḡk* 'volk'.

34 Logar, 1952: *pḡt*.

	<i>sté:gəntə</i> 'stegniti')		
	< staroakutirani <i>ɛ</i> v nezadnjem besednem zlogu (<i>dé:telja, paklé:kəntə</i>)		Kratki naglašeni samoglasniki
	< redko dolgi <i>e</i> (<i>čbè:wa</i> 'čebela')	<i>i</i>	< redko naglašeni <i>i</i> v zadnjem ali edinem besednem zlogu (<i>p'si</i> , im. mn., m. sp.)
	< redko stalno dolgi <i>ě</i> (<i>mè:x</i> 'meh')		
	< prednaglasni <i>ɛ</i> (<i>jé:čmen, jé:zək, pé:ta</i>)	<i>u</i>	< naglašeni <i>-iu, -əu</i> v del. -l m. sp. ed. (<i>pəx'nu</i> 'pahnil', <i>natək'nu, 'šu</i> 'šel'), tudi v samostalnikih s takim končajem (<i>pə'ku</i>)
	< novoakutirani <i>e</i> v izvorno nezadnjem besednem zlogu (<i>né:st</i> 'nesti')		
	< dolgi <i>ə</i> (<i>vè:s</i> 'vas', <i>dè:n</i> 'dan', <i>mè:x, mè:nš</i> 'manjši')	<i>e</i>	< kratki naglašeni <i>e</i> v zadnjem besednem zlogu (<i>k'met</i> 'kmet')
	< novoakutirani <i>ə</i> v nezadnjem besednem zlogu (<i>mé:ša</i> 'maša')		< kratki naglašeni <i>ě</i> (<i>x'ren</i> 'hren')
	< redko prednaglasni polglasnik (<i>sté:bər</i>)		< redko kratki naglašeni <i>a</i> v zadnjem besednem zlogu (<i>jés</i> 'jaz', verjetno položajno ob.j)
	< prednaglasni <i>ě</i> , ki je prišel pod naglas po zapoznelem umiku naglasa s končnega kratkega zloga (<i>uré:me</i>)		< redko kratki naglašeni <i>o</i> v zadnjem besednem zlogu (<i>p'reč</i>)
	< po analogiji namesto dolgega <i>i</i> – v glagolih s sedanjiško pripono <i>-i-</i> , mn., dv., tj. <i>-imo, -iva</i> (<i>wabé:ma</i> 'loviti, 1. os. mn. sed.', <i>žvé:ma</i> 'živeti, 1. os. mn. sed.', <i>tərpé:wa</i> 'trpeti, 1. os. dv. sed.')		< redko kratki naglašeni <i>ə</i> (<i>s'mén</i> 'semenj')
	← izposojenke (<i>decé:mbər, diré:ktar, t'é:udər, kafè:tək, kombinè:ža, lucè:rna</i>)		← izposojenke (<i>c'vek</i> 'lesen žebelj', <i>d'rek, k'seft</i> 'kupčija', <i>p'lex, š'pex</i>)
<i>o:</i> ³⁵	< stalno dolgi <i>o</i> (<i>gawò:p, mò:š, rò:p, sò:t, atrò:bə, zò:p, kò:p</i> 'klop', <i>pó:t, gò:bəc, mó:ka</i>)	<i>o</i>	< redko kratki naglašeni <i>o</i> v zadnjem besednem zlogu (<i>do'wol</i> 'dovolj', <i>ko'u</i> 'kol')
	< staroakutirani <i>o</i> v nezadnjem besednem zlogu (<i>gó:ba, kó:ča</i> 'koča, lesena hišica', <i>tó:ča, só:tč</i> 'sodič')		< naglašeni <i>a</i> pred <i>u</i> (<i>p'rou</i> 'prav', <i>z'rou</i> 'zdrav', <i>p'wou</i> 'plav, moder'), tudi v del. -l m. sp. ed. (<i>gal'fo'u, is'kou, u'gou</i> 'lagal')
	< novoakutirani <i>o</i> ³⁶ (<i>dó:ta, nó:ša, wó:la, wó:stər</i>)		← izposojenke (<i>š'nops</i> 'žganje')
	< prednaglasni <i>o</i> (<i>mó:tən, ró:ka,</i> ³⁷ <i>só:set</i>) ³⁸		← medmeti (<i>'ox</i>)
	← izposojenke (<i>mó:ntj', šmó:rŋ</i> 'carski praženec', <i>šnò:ps, drò:t</i> 'žica', <i>wò:xcet</i> 'svatba')	<i>a</i>	< kratki naglašeni <i>o</i> v zadnjem ali edinem zaprtem besednem zlogu (<i>g'rəp, 'kəš, k'rəp, 'pat</i> 'pod, lesena tla'), redko realiziran kot [a] (<i>'an</i> 'on')
	← medmeti (<i>ò: 'jei, ò: madò:na</i>)		← izposojenke, zlasti v edinem zaprtem zlogu (<i>'bəšk, 'cəf</i> 'cof', <i>k'ŋəf</i> 'gumb', <i>g'wəš</i> 'steklo', tudi <i>'rəu'fši:c</i> 'krivolov')
<i>u:</i> ³⁹	< umično naglašeni <i>o</i> (<i>k'ó:tu/kó:tu</i> 'kotel', <i>k'ó:za/kó:za</i>)		
<i>a:</i>	< stalno dolgi <i>a</i> (<i>grà:t, prà:x, dwà:, krá:l, trá:wa</i>)	<i>a</i>	< kratki naglašeni <i>a</i> v izglasju (<i>stəz'da</i> 'steza', <i>t'ma</i> 'tema', <i>u'sa</i> 'ves, im. ed. ž. sp.', <i>a'na, 'en</i> , im. ed. ž. sp.);
	< staroakutirani <i>a</i> v nezadnjem besednem zlogu (<i>krá:wa</i>)		< kratki naglašeni <i>o</i> v izglasju (<i>stəz'da</i> 'steza, tož., or. ed. ž. sp.'; <i>gre'ma, gre'da</i> 'iti, sed., 1., 3. os. mn.')
	< redko dolgi <i>ə</i> (<i>wà:š</i> 'laž', <i>čà:st</i> 'čast')		
	← izposojenke (<i>à:lfa</i> 'kotel za kuhanje prašičje hrane', <i>à:u'slè:zwan, á:imar, cà:it, tá:lar</i> 'krožnik', <i>tà:užŋt, žwà:xta, rà:išnè:dļ</i> 'risalni žebliček')	<i>ə</i>	< kratki naglašeni <i>ə</i> (<i>'pəs, 'təš</i> 'tešč')
<i>ə:r</i>	< naglašeni <i>r</i> (<i>četá:rtək</i> 'četrtrek', <i>tó:rta</i> 'trta', <i>gá:rča, smè:rt, tó:rŋ, wó:rba</i>)		< kratki naglašeni <i>i</i> (<i>'məš</i> 'miš', <i>š'lə, 'nəč</i> 'nič')
			< kratki naglašeni <i>u</i> (<i>k'rəx</i> 'kruh', <i>p'sə, 'ne'mə</i> 'on, daj. ed. m. sp.'), tudi v izposojenkah (<i>g'rənt</i> 'kmetija')
			< kratki naglašeni <i>o</i> , tudi izposojenke (<i>š'tək</i>)

35 Logar, 1952, /ô/: *môš, zôf*.

36 Pri Logarju je sistemski refleks novoakutiranega *o* ozki /o:/.

37 Logar, 1952: *rô'ka*.

38 Logar, 1952: *sôš'ěđ*.

39 Logar, 1952, ima na tem mestu /ô'/: npr.: *gô'rə, uô'də, kô'tu*.

	'podboj, štok', <i>'təmf 'tonf, tolmun'</i> < kratki naglašeni <i>a</i> (<i>žu'pən</i>)		< nenaglašeni izglasni <i>o</i> (<i>wó:kna</i> , 'okno', <i>ml'é:ka</i> , <i>prà:bja</i> 'pravijo', <i>tərpé:ma</i> 'trpimo') < prednaglasni <i>o</i> (<i>zabì:</i> , 'zob, im. mn.', <i>maži:</i> 'mož, im. mn.') < nenaglašeni izglasni <i>o</i> (<i>gasti:lna</i> , tož. ed. ž.) ⁴⁰ ← izposojenke (<i>advé:nt</i> , <i>apri:l</i>)
	Kratki nenaglašeni samoglasniki		
<i>i</i>	< <i>i</i> (<i>imè:</i> , <i>iská:tə</i> , <i>ispì:t</i> , <i>apù:nači</i>) < <i>-ji</i> (<i>uè:ži</i> 'lažji', <i>wò:ži</i> 'ožji') < <i>-aj</i> (<i>pabà:ri</i> 'vprašaj', <i>pamá:gi</i> 'pomagaj', <i>né:ki</i> 'nekaj') ← izposojenke (<i>pì:knik</i>)	<i>ə</i>	< nenaglašeni <i>ə</i> (<i>žəwò:dəc</i> , <i>sté:bər</i> , <i>stəz'da</i> , <i>məg'wa</i> , <i>pə'ku</i>) < <i>r</i> (skupaj z <i>r</i>) (<i>sərcè:</i> , <i>dəržá:u</i>) < nenaglašeni <i>e</i> (<i>bəčè:rja</i> , <i>zəčè:r</i>) < nenaglašeni <i>u</i> (<i>stədə:nc</i> 'potok, izvir') < nenaglašeni <i>i</i> (<i>cé:pət</i> 'cepiti', <i>pər wó:knəx</i> 'pri oknih') < nenaglašeni <i>ɛ</i> (<i>məx'ka</i> 'mehka', <i>məsù:</i>) ← izposojenke (<i>cbi:rən</i> , <i>decé:mbər</i> , <i>oktò:bər</i> , <i>nové:mbər</i>)
<i>u</i>	< redko <i>u</i> (<i>xudí:č</i> , <i>klučá:r</i> , <i>žu'pən</i>) < redko vzglasni predsoglasniški <i>w-</i> v počasnem govoru (<i>uzé:t</i> , <i>uré:me</i>) < izglasni <i>-w</i> za zlogotvornim <i>r</i> (<i>bà:ru</i> , <i>abà:ru</i> , <i>čà:ru</i> 'črv', <i>pastà:ru</i>) < izglasni <i>-əl</i> v del. <i>-l</i> m. sp. ed. (<i>žə:ru</i> 'žreti, del. <i>-l</i> , m. sp. ed.', <i>padà:ru</i> 'podreti, del. <i>-l</i> , m. sp. ed. '; <i>zmé:du</i> 'zмести, del. <i>-l</i> , m. sp. ed.', <i>sí:ku</i>), <i>-il</i> v del. <i>-l</i> m. sp. ed. (<i>mwá:tu</i> , <i>pasù:šu</i> , <i>ustrò:ju</i> , <i>cá:rknu</i>), <i>-əl</i> v del. <i>-l</i> m. sp. ed. (<i>jè:du</i>), <i>-al</i> v del. <i>-l</i> m. sp. ed. (<i>pasí:ku</i>), <i>-l</i> za <i>r</i> v del. <i>-l</i> m. sp. ed. (<i>umà:ru</i>) < izglasni <i>-əl</i> (<i>k'ó:tu</i> 'kotel') < izglasni <i>-əw</i> (<i>plí:tu</i>), tudi po onemitvi pona-glasnih samoglasnikov v priponi <i>-iwo</i> (<i>klá:du</i>) < ponaglasni zlogotvorni <i>ɬ</i> (<i>já:buk</i>) < prednaglasni zlogotvorni <i>ɬ</i> (<i>su'za</i>) ← izposojenke (<i>lucè:rna</i> , <i>muzé:i</i>)		
	<i>e</i>		
	< <i>e</i> (<i>besí:da</i> , <i>pečé:ηka</i> , <i>lè:meš</i> , <i>pré:dem</i> 'presti, sed., 1. os. ed.')		
	< <i>ě</i> (<i>lenó:ba</i> , <i>plení:ca</i> , <i>resní:ca</i> , <i>senù:</i> , <i>lesè:nə</i> , <i>testù:</i> , <i>só:set</i>)		
	< <i>ɛ</i> (<i>pá:met</i> , <i>uré:me</i>)		
[ɛ]	< redko <i>ě</i> (<i>mé:dvət</i>)		
	<i>o</i>		
	← redko izglasni nenaglašeni <i>-o</i> v novejših izposojenkah (<i>ā:uto</i> , <i>kì:no</i> , <i>rà:dijo</i>)		
	<i>a</i>		
	< <i>a</i> (<i>té:ta</i> , <i>dərží:na</i> , <i>tí:mnata</i> , <i>brá:ta</i> 'brat, im. dv. m.', <i>kal'è:sa</i> , im. mn. sr., <i>bí:dwa</i> , del. <i>-l</i> , ž. ed.) < <i>e</i> (<i>a'dən</i> , <i>a'na</i> , <i>aŋk'rat</i> , <i>an</i>) < <i>e</i> v končnici im. ed. sam. sr. sp. – najverje-tneje po analogiji s samostalniko sr. sp., ki so a po akanju razvili iz <i>-o</i> (<i>ší:wańa</i> , <i>pò:lja</i>) < prednaglasni <i>o</i> (<i>pactrè:sje</i> 'podstrešje', <i>agní:še</i> 'ognjišče', <i>ablí:ca</i> 'oblica', <i>gasti:lna</i> , <i>abà:ru</i> , <i>wakù:</i> , <i>ablè:kca</i> , <i>gawó:p</i> , <i>kawò:rat</i> , <i>wabí:</i> 'lovi, 3. os. ed. sed.')		
	< ponaglasni <i>o</i> (<i>smé:tenau</i> 'smetanov')		
		<i>m</i>	← izposojenke (<i>marmelà:da</i> , <i>má:šna</i> 'pentlja', <i>má:rc</i>)
		<i>ŋ</i>	< <i>m</i> (po onemitvi nenaglašene-ga samoglasnika ob njem (<i>prà:bŋ</i> 'praviti, 1. os. ed. sed.')
		<i>n</i>	← izposojenke (<i>á:nt'la</i> , <i>g'rənt</i> , <i>gvá:ntat</i> , <i>žnì:dar</i> , <i>jù:ntra</i> 'spodnje krilo')
		<i>ŋ</i>	< <i>n</i> (po onemitvi nenaglašene-ga samoglasnika ob njem (<i>tá:rŋ</i> , <i>wó:sŋca</i> 'osa', 'ŋč 'nič', <i>ŋš'če</i> 'nihče', <i>uó:kŋca</i> 'oknica, okensko krilo') ← izposojenke (<i>tà:užŋt</i> 'tisoč', <i>krá:gŋ</i> 'vrat', <i>šmó:rŋ</i> 'carski praženec')
		<i>ń</i>	< <i>ń</i> (<i>kú:xńa</i> 'kuhinja', <i>lù:kńa</i> , <i>ńi:wa</i> , <i>sbi:ńa</i> , <i>wó:gəń</i> , <i>žgá:ńa</i>)
		<i>ŋ</i>	< <i>ń</i> po onemitvi nenaglašene-ga samoglasnika (<i>jà:gŋčək</i> 'jagenjček', <i>uó:gŋ</i>)
		<i>u</i>	< <i>-l</i> v izglasju (<i>plebè:u</i> , <i>d'beu</i> , <i>bè:u</i>) < redko (novejše) stalno dolgi <i>ɬ</i> (<i>o</i> : + <i>u</i> : <i>žó:una</i> , <i>wò:uk</i>) – z narečno disimilacijo <i>r-r</i> > <i>u-r</i> (<i>gá:utarža</i>)
		<i>w</i>	< <i>w</i> pred zadnjimi samoglasniki (<i>ší:wańa</i> , <i>sli:wa</i> , <i>ž'wot</i> , <i>krá:wa</i> , <i>wù:kńa</i> 'luknja')

40 Tudi Logar, 1954, omenja popolno o-jevsko akanje.

<p>< <i>l</i> pred zadnjimi samoglasniki (<i>swá:ma</i> 'slama', <i>zwatù:</i> 'zlató', <i>bwa</i> 'bila', <i>slí:šawa</i> 'slišala', <i>pawó:m'len</i> 'polomljen', <i>zmè:ɲkawə</i> 'zmanjkalo', <i>tó:pwə, wabí:l</i> 'lovili')</p> <p>< (nedosledno) kot proteza pred zadnjimi samoglasniki (<i>wó:gəń, wó:kna, wó:swəɲk, wakù:, waré:xau</i> 'orehov')</p> <p><i>v</i> < redko (novejše) <i>v</i> izposojenkah pred sprednjimi samoglasniki (<i>advé:nt</i>)</p> <p><i>j</i> [i] < kot protetični <i>j-</i> (<i>jé:səx</i> 'kis')</p> <p>< <i>g</i> po narečnem mehčanju mehkonebnikov (<i>drù:iga</i> 'drugega, rod. ed. m. sp.')</p> <p>< kot zapolnitev hiata med dvema samoglasnikoma (<i>adi:ja, rà:dijo</i>)</p> <p>← medmeti (<i>ò: 'jei</i>)</p> <p>← izposojenke (< <i>j</i> ali < <i>i</i>) (<i>cà:it, špà:iza</i>)</p> <p>– z narečno disimilacijo <i>r-r</i> > <i>ɹ-r</i> (<i>fá:imeštər</i>)</p> <p><i>l</i> < <i>l</i> pred sprednjimi samoglasniki in na koncu besede po onemitvi izglasnega samoglasnika (<i>plebè:u</i> 'plevel', <i>li:stnək, dé:l, (sma) mé:l, del. -l, m. mn., al 'ali', stó:lč, akù:l</i> 'okolí')</p> <p>< redko <i>v</i> po analogni menjavi med // in /v/ (<i>cé:rkle</i> 'cerkev, rod. ed. ž. sp.')⁴¹</p> <p>← izposojenke (<i>p'lex, zažlâ:ifət</i>)</p> <p><i>ʎ</i> < nenaglašeni samoglasnik + <i>l</i> po onemitvi samoglasnika (<i>tó:p'ɣa</i> 'toplega', <i>tó:r'ɣa, ʎdi:</i> 'ljudje', <i>dé:tʎ</i> 'detel', <i>jà:s'ɣe</i>)</p> <p>← izposojenke (<i>rà:isnè:dʎ</i> 'risalni žebliček')</p> <p><i>ʎ'</i> < <i>ʎ'</i> (<i>k'ú:č</i> 'ključ', <i>zé:m'la, krá:l, žé:b'ɣ, wó:la, gal'foɯ, pawó:m'len</i> 'polomljen', <i>p'ú:če</i>)</p> <p>← izposojenke (<i>dì:la</i> 'deska', <i>žè:m'la</i>)</p> <p><i>ʎ''</i> < <i>ʎ'</i> po onemitvi nenaglašene samoglasnika (<i>kremenà:t'ɣc</i> 'zarebrnica')</p> <p><i>r</i> < <i>r</i> (<i>bré:za, k'rəx, 'rək</i>)</p> <p>< zlogotvorni <i>ɹ</i>, skupaj s polglasnikom (<i>čà:ru</i> 'črv, deževnik', <i>žà:ru</i> 'žreti, del. -l, m. sp. ed.')</p> <p>← izposojenke (<i>c'bi:rən</i> 'sukanec, nit', <i>g'rənt, diré:ktar, rà:u'fəɲk</i> 'dimnik', <i>rà:dijo</i>)</p>	<p>Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:</p> <p><i>b/b</i> < <i>w</i> pred sprednjimi samoglasniki (<i>d'bè: 'dve', z'bəčè:r, na ní:bə</i> 'na njivi', <i>bə'sgk, žəbi:na</i> 'živina'; <i>bi:na</i> 'vino', <i>wabí:</i> 'lovi', <i>bi:lce</i> 'vilice', <i>dər'be/dər'be</i> 'drve, drva', <i>gabé:ɹ</i> 'goveji', <i>rakabí:ce</i> 'rokavice', <i>bi:š</i> 'višji')</p> <p>← izposojenke (<i>kombinè:za, 'bəšk</i> 'gozd', <i>tabà:k</i>)</p> <p><i>p</i> ← izposojenke (<i>pà:m</i> 'drevo', <i>pè:g'laña, penzjò:n, pì:kɲik</i>)</p> <p><i>f</i> ← izposojenke (<i>fè:dər</i> 'vzmet', <i>fè:dərmadrò:c</i> 'vzmetnica', <i>fó:gwəš</i> 'ptičja kletka', <i>k'seft, 'təmf</i>)</p> <p>< redko <i>b</i> pred nezvenečimi nezvočniki (<i>gò:fčk</i> 'gobček')</p> <p>< redko <i>x</i> v izposojenkah (<i>rà:u'fəɲk</i> 'dimnik')</p> <p><i>d</i> ← izposojenke (<i>diré:ktar, drò:t</i> 'žica', <i>lé:dər, žni:dər</i>)</p> <p><i>t</i> ← izposojenke (<i>cà:it, tà:užnt, tá:lar</i> 'krožnik')</p> <p><i>t'</i> < <i>k</i> po narečnem mehčanju mehkonebnikov (<i>stí:ra</i> 'sekira', <i>ró:te, im. mn. 'roka', bərsà:u'te, im. mn., pəč'tè:, 'pečka', im. mn., mó:te, rod. ed., já:bu'əv, im. mn.,) tudi izposojenke (t'è:tna</i> 'ketna, veriga', <i>t'è:u'dər</i> 'kevder, klet', <i>grù:ntə, im. mn., t'è: 'kje'</i>)⁴²</p> <p><i>c</i> < <i>k</i> po narečnem mehčanju mehkonebnikov – ostanek 2. palatalizacije (<i>te bli:cga</i> 'velikega')</p> <p>← izposojenke (<i>capà:t, cù:kəč</i> 'bonbon', <i>c'è:gu, 'cɣf</i> 'cof')</p> <p>– z narečno asimilacijo:</p> <p><i>-ts-</i> > <i>-c-</i> (<i>de'bè:cto</i> '900', <i>pè:ctopè:deset</i> '550')</p> <p><i>-ds-</i> > <i>-ts-</i> > <i>-c-</i> (<i>pactrè:šna</i> 'podstrešna soba')</p> <p><i>z</i> ← izposojenke (<i>gò:zdarjə</i> 'gojzarji', <i>muzé:ɹ, prè:mza/brè:mza</i>)</p> <p><i>s</i> ← izposojenke (<i>septé:mbər, šnò:ps, à:kša</i>)</p> <p>ž ← novejše izposojenke (<i>žè:zva, žù:ɲgla</i>)</p> <p>č ← izposojenke (<i>čbù:u, čbè:špa</i> 'češplja')</p>
---	--

Nezvočniki

41 Logar, 1952: *guáúà, na guábə* 'glava, na glavi'.42 Prim. etimološko razlago prislova *kje* v Slovenskem etimološkem slovarju M. Snoja (www.fran.si).

ž	← izposojenke (<i>žá:kŕ, žà:ga</i>)	ə	– v priponi <i>-əc</i> (<i>stədə:nc</i> ‘potok, izvir’)
š	← izposojenke (<i>bqšk</i> ‘gozd’, <i>flá:ša, štà:ŋga, maši:na, štqnt, šmó:rŋ</i> ‘carski praženec’, <i>štà:rk</i> ‘vrv’) – redko/nedosledno z narečno asimilacijo <i>šč</i> > <i>š</i> (<i>agní:še/igñi:še, graši:na, klé:še</i> – toda <i>ščeti:ne, šči:pat</i>)	i	– v priponah <i>-ica</i> (<i>tná:lca</i> ‘tnalo’, <i>xí:šca</i> ‘hišica’), <i>-ič</i> (<i>stó:lč</i>)
g	← izposojenke (<i>gqŋk, pè:glatə, štà:ŋga</i>) < kot proteza pred zadnjimi samoglasniki (<i>gú:ta</i> ‘uta’, <i>gù:nə</i> ‘oni’)	ě	– v končnici <i>-ega</i> (prid., rod. ed.) (<i>te bli:cga</i> ‘velikega’, <i>te pà:rbga</i> ‘prvega’) – onemitev nenaglašanih samoglasnikov v izglasju, npr.:
k	← izposojenke (<i>à:kša, b'lek, kafè:, čukalà:da</i>)	i	– v končnici <i>-i</i> mest. ed. ž. (<i>na tná:lc</i> ‘na tnalici’, <i>na ní:č</i> ‘na njivi’) – v priponi nedoločnika <i>-ti</i> (<i>sé:kqat</i> ‘sekati’) – del. <i>-l</i> , m. mn. (<i>sma mé:l</i>) – drugod (<i>al</i> ‘ali’, <i>akù:l</i> ‘okoli’ ...)
x	< g v izglasju (<i>bò:x, dò:x</i> ‘dolg’, <i>sn'è:x</i>) ← izposojenke (<i>kú:xna, p'lex, žwà:xta, š'pex, wò:xcet</i> ‘svatba’) – redko z narečno asimilacijo: <i>-kt-</i> > <i>-xt-</i> (<i>dó:xtar, xt'è:r</i> ‘kateri’)	u	– v končnici <i>-u</i> mest. ed. m. (<i>na lé:čem krà:i</i> ‘na levem kraju’)
x'	< x po narečnem mehčanju mehkonebnikov (<i>mú:x'e</i> ‘muhe’)		

NEKATERE OBLIKOSLOVNE, BESEDNE IN SKLADENJSKE ZNAČILNOSTI RATEŠKEGA KRAJEVNEGA GOVORA

Izstopajoče oblikoslovne značilnosti

Za rateški govor je značilna maskulinizacija neverter, in sicer kljub razvoju *-o, -e* > *-a*, npr.: *tí:su bí:na* ‘kislo vino’, *an wó:kna* ‘eno okno’, *skos čè:ŋ lé:ta* ‘skozi vse/celo leto’, (*an*) *pò:lja* ‘eno/neko polje’.

Glagoli na *-iti -im* imajo v rateškem govoru v 1. os. mn. sed. pripono *-e-* nam. *-i-*, npr.: *nasadè:ma* ‘nasadimo’.

V tem krajevnem govoru se za 3. os. mn. glagolov na *-ati -im* in *-iti -im* pogosto uporabljajo glagolske oblike s končnico *-o* ali *-e*, npr.: *fà:ŋ stajó:* ‘lepo stojijo’, *nardé:* ‘naredijo’.

Nekatere skladenjske značilnosti

V rateškem govoru je opazna neobičajna stava naslonk, saj prosti morfem se v povedku stoji za pomožnim glagolom *biti* in pred polnopomenskim glagolom v del. *-l*, npr.: *ank'rat je se pa tò: narè:dwə; glí:ste, da je se kadì:ŋ; jes səm se skrì:wa, 'on je se pa 'tut sk'ru; je se strè:su.*

Pogosta je zveza samostalnika z desnim ujemalnim pridevniškim prilastkom, npr.: *šù:ŋka damá:ča.*

Starejši Ratečani v govorjenju o svojih starših še uporabljajo množinsko obliko za govorjenje o odsotni osebi, (O tem tudi Weiss, 2003, 199–215) npr.: *má:ma sa ré:klə.* Eden od starejših informantov je tudi omenil, da so mater nekoč vikali, očeta pa (lahko tudi) tikali: *má:ma i bwa vi:, tà:ti je biŋ pa ti:.*⁴³

Prozodija

ŷ:	< ŷ: < naglašeni <i>V</i> v nezadnjem besednem zlogu < po naglasnem umiku s kratkega naglašeneega končnega zloga za zlog proti začetku besede (<i>nó:sət, sé:stra, kó:za/k'ó:za</i>)
ŷ:	< ŷ:
'V	< naglašeni samoglasnik v zadnjem ali edinem besednem zlogu (<i>məš, 'kəp, k'met, st'rok</i>)
V	< nenaglašeni samoglasnik (<i>stəz'da, məsù:ə</i> ‘meso’, <i>sərcè:, já:buk</i>) < po umiku naglasa s končnega kratkega naglašeneega zloga (<i>pé:ta, uré:me</i>)

Izguba glasov

– onemitev nenaglašanih samoglasnikov v prednaglasnih zlogih, npr.:

e (*ta bli:k* ‘veliki’)

u (*ərmənjà:k* ‘rumenjāk’)

– onemitev nenaglašanih samoglasnikov v ponaglasnih zlogih, npr.:

43 Podobno za ziljsko narečje v Kanalski dolini ugotavljajo tudi Grošelj et al., 2016, 39 (op. 90) in Kenda-Jež, 2005, 103.

Besede, besedne zveze, frazemi

Posebno pozornost bi bilo treba nameniti tudi besedju tega krajevnega govora, saj se v marsičem razlikuje od sosednjih slovenskih govorov, zlasti gorenjskih v nižjem delu Zgornjesavske doline, npr.: *je straš'nə čá:stŋ* 'je zelo časten, veliko da na čast'; *wó:sŋca* 'osa'; *mì:nca* 'marjetica' itd. Na znanstveno leksikografsko obdelavo in predstavitev v znanstvenem narečnem slovarju še čaka tudi besedje, zbrano v poljudnostrokovnem Rateškem slovarju – Ad abnjaka da žoka in ad grabka da žlef (Škofic & Klinar, 2015).

SKLEP

Rateški krajevni govor spada v ziljsko narečje ko-roške narečne skupine. Ker pa so domačini v zadnjih desetletjih zaradi družbenozgodovinskih okoliščin bolj kot z Ziljsko dolino v Avstriji in Kanalsko dolino v Italiji, kjer se prav tako govori ziljsko narečje, povezani z govorcami sosednjega kranjskogorskega podnarečja in gorenjskega narečja, kot se govori v Zgornjesavski dolini s središčem na Jesenicah, se ziljske značilnosti zlasti na glasoslovni ravnini vedno bolj izgubljajo, krajevni govor pa s tem dobiva vse bolj gorenjski slušni vtis. To je najbolj opazno v izgubljanju dvoglasnikov oz. njihovem razvoju v

smeri gorenjskih enoglasniških refleksov (npr. dolgi *ě* – rat. *stí^ona* (Logar, 1952) : rat. *stⁱé:na/sté:na* (Škofic, 2014) : gor. *sté:na*; dolgi cirkumflektirani *e* – rat. *pì:^oč* (Logar, 1954) : rat. *pè:č* (Škofic, 2014), toda tudi *lⁱè:t* 'led' (Škofic, 2014) – gor. *lè:t* in *sərcè:* 'srce' (Škofic, 2014) – gor. *sərcè:*; dolgi cirkumflektirani *o* – *gnū^oi* (Logar, 1952) – rat. *gnò:i* (Škofic, 2014) : gor. *gnò:i*, toda v izglasju rat. *senù:* (Škofic, 2014) : gor. *snò:*; umično naglašeni *o* – *kó^otū* (Logar, 1952) : rat. *k^o:tu/kó:tu* 'kotel' (Škofic, 2014) : gor. *kó:tu* ter v refleksihi mehčanih mehkonebnikov (npr. *na stri^oxə* 'na strehi' (Logar, 1952) : rat. *mú:x'e/ mú:xe* 'muhe' (Škofic, 2014); *té^oudər* 'kevder, klet' (Logar, 1952) : rat. *té:udər/čé:udər/ké:udər* (Škofic, 2014) – gor. *čé:udər*).

Kljub modernizaciji pa domačini še vedno zavestno negujejo svoj tradicionalni način življenja in z njim povezujejo tudi svoj krajevni govor, ki ga občutijo kot dragoceno kulturno dediščino, zato rateški govor tako v vsakodnevno rabo kot z delavnicami, na katerih obujajo običaje, obrti, kulinariko itn., prenašajo tudi na najmlajše generacije. S tem ohranjajo tudi značilno lokalno besedje in fraze, ki odražajo tradicionalni način življenja in razumevanje sveta. Z rastlinskim poimenovanjem *mì:nca* 'marjetica' je npr. povezana izkušnja, ki je ubesedena v naslednji povedi: *Če tì:sta mì:nca na jesⁱè:n zrá:ste, prà:bja, Mari:ja, bə blí:k snegà:*

ZILJSKO (GAILTAL) DIALECT AT RATEČE, UPPER CARNIOLA (SLA T008)

Jožica ŠKOFIC

RC SASA, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

SUMMARY

At the phonological level, the most typical features of the Carinthian Gailtal dialect in Rateče are diphthongal reflexes of the long **ě* (*mlí:kà* ‘milk’ (Logar, 1952) and *mlí:ka* (Škofic, 2014)), the long etymological circumflex **e* (*pi:č* ‘stove’ (Logar, 1954) and *pi:č* (Škofic, 2014)) and **o* with retracted stress (*kó:tũ* (Logar, 1952) and *kó:tu/kó:tu* ‘cauldron’ (Škofic, 2014)). The long etymological circumflex **o* (*məsù:ʷ* ‘meat’) may also be pronounced in somewhat diphthongal manner. However, diphthongs in the Rateče local dialect are now only rarely encountered, especially in younger speakers, which is probably due to the influence of Upper Carniolan dialects. The two long nasal vowels have developed in the Rateče local dialect into open-mid *e*: and *o*: (*pè:t* ‘5’, *sò:t* ‘barrel’). The other long stressed vowels are pronounced in the same manner as in Upper Carniolan dialects and Slovenian standard language (e.g. Rateče local dialect *xí:ša* ‘house’, *kljú:č* ‘key’, *jà:ičək* ‘little egg’, *stě:lja* ‘litter’, *vó:səm* ‘8’). The reflex of the long stressed schwa in the Rateče local dialect is the long open-mid stressed *e*: (*mě:ša* ‘mass’, *dè:n* ‘day’). The short stressed **o* has taken on the *a* vowel colouring (*st’rap/st’rəp* ‘ceiling’, gen. sg. *str’ó:pa*). The rest of the short stressed vowels are mostly like those in Upper Carniolan or Gailtal dialects (*k’met* ‘farmer’, *drabn’jak* ‘chives’), *i* and *u* vowels usually being reduced to schwa (*k’rəx* ‘bread’, *’sər* ‘cheese’). Unstressed (especially close-mid) vowels are also characterized by significant dialectal vowel reduction: they are reduced into schwa or completely dropped (*kú:xatə* ‘to cook’, *smeti:šəncə* ‘dustpan’, *só:tč* ‘barrel’, *žbí:na* ‘livestock’, *zǝčǝ:r* ‘in the evening’, *stədə:nc* ‘stream, spring’). The Rateče local dialect is characterized by a high degree of *akanje* (*gaspadá:r* ‘householder’, *salí:t* ‘to add salt’). *Akanje* (pronunciation of the vowel *o* as *a* in unstressed syllables) is also linked to one of the morphological features of the Rateče local dialect: instead of the unstressed ending *-o* neuter nouns take the ending *-a* (the ending *-a* (<*-o*) in nom. sg. has predominated over and replaced the expected alternative ending *-e*). However, these nouns are accompanied by a masculine adjective (*fí:n á:pna* ‘fine lime’, *í:su bí:na* ‘sour wine’). Due to loss of vowels, the sonorants *l*, *m* and *n* may become syllable carriers (*prá:zɣk* ‘holiday’, *bù:rkǝ* ‘tool used for moving pots in the oven, Gpl’, *prà:bɣ* ‘I say’, *uó:gǝ* ‘fire’, *nà:dǝc* ‘drawer’). The Rateče local dialect has retained palatal pronunciation of the sonorants **l* and **n*, both in prevocalic and word-final positions or in preconsonantal position (*pò:lja* ‘field’, *čǝ:vǝl* ‘shoe’, *rá:žǝn* ‘spit’, *skrí:nja* ‘chest’). The local dialect is also characterized by *švapanje*, i. e. pronunciation of *l* as bilabial *ɸ* in front of back vowels (*watè:rna* ‘lamp’). The prothetic sonorant *ɸ* is used before *a*, *o* and *u* (*uó:rjem* ‘I plough’), whereas before *i* and *e* the phoneme *w* develops into *b* (*bí:lce* ‘fork’). Dialect palatalization of velars is most noticeable with the consonant *k*, which is softened into *t* before *e* and *i* (*tǝ:ma* ‘chain’), whereas palatalization of *g* and *h* is rare (occasionally one may encounter a slightly palatalized *x* before *e* (*mú:x’e* ‘flies’)). Various consonant cluster simplifications are relatively frequent, but inconsistent. The article also presents some prominent morphological and syntactic features of the Rateče local dialect.

Keywords: phonological description, dialectology, Koroška/Carinthian dialect group, Ziljsko/Gailtal dialect, Rateče, Slovenian Linguistic Atlas (SLA)

VIRI IN LITERATURA

Logar, T. (1952): SLA T008 Rateče. Zapis za Slovenski lingvistični atlas. Ljubljana, Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Škofic, J. (2013–2018): SLA T008 Rateče. Delni zapis za Slovenski lingvistični atlas. Ljubljana, Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Gliha Komac, N. & V. Smole (2005): Ovčja vas in njena slovenska govorica: raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003/Valbruna e la sua parlata slovena: stage di ricerca Val Canale 2003. Ukve, Slovensko kulturno središče Planika, Kanalska dolina, Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Založba ZRC.

Gostenčnik, J. (2018): Krajevni govori ob Čbranki in zgornji Kolpi. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Grafenauer, I. (1905): Zum Akzente im Gailthalerdialekte. Archiv für Slawische Philologie, 27, 195–228.

Grošelj, R., Kenda-Jež, K., Klemše, V., Smole, V., Šekli, M., Gliha Komac, N. & A. Legan Ravnikar (2016): Lipalja vas in njena slovenska govorica Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ivič, P. et al. (1981): Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora, obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Posebna izdanja ANUBiH, LV, 9, 29–218.

Jakop, T. (2013): Govor vasi Jelšane (SLA T156) na skrajnem jugu notranjskega narečja. Dialektološki razgledi, Jezikoslovni zapiski, 19, 2, 139–147.

Jurgec, P. (2005): Fonetični opis govora Ovčje vasi. Ovčja vas in njena slovenska govorica: raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003/Valbruna e la sua parlata slovena: stage di ricerca Val Canale 2003. Ukve, Slovensko kulturno središče Planika, Kanalska dolina, Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Založba ZRC, 60–70.

Kenda-Jež, K. (2005): Fonološki opis govora Ovčje vasi. Ovčja vas in njena slovenska govorica: raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003/Valbruna e la sua parlata slovena: stage di ricerca Val Canale 2003. Ukve, Slovensko kulturno središče Planika, Kanalska dolina, Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Založba ZRC, 85–128.

Kenda-Jež, K. (2015): Shranli smo jih v bančah. Slovanski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini/Contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale. Ukve, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Komac, N. (2002): Na meji, med jeziki in kulturami: Širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini. Kanalska dolina, Ljubljana, Slovenski raziskovalni inštitut, Slovensko kulturno društvo Planika, Inštitut za narodnostna vprašanja.

Logar, T. (1954): Dialektična podoba zgornje savske doline. Slavistična revija 5–7, 145–149.

Logar, T. (1968): Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. Zbornik za filologiju i lingvistiku 11, Novi Sad, 137–143.

Logar, T. (1971): Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. Slavistična revija 19, 113–123.

Logar, T. (1973): Slovenska koroška narečja v Avstriji. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 9, 29–44.

Logar, T. (1975): Slovenska narečja. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Logar, T. (1996): Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Neweklowsky, G. (1973): Slovenische Akzentstudien: Akustische und linguistische Untersuchungen am Material Slowenischer Mundarten aus Kärnten (mit 46 Abbildungen und 76 Figuren im Text). Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Neweklowsky, G. (2013): Der Gailtaler slowenische Dialekt. Feistriz an der Gail/Bistrice na Zilji und Hohenturn/Straja vas. Klagenfurt, Wien, DravaVerlag.

Pronk, T. (2009): The Slovene Dialect of Egg and Pot-schach in the Gailtal, Austria. Amsterdam, NewYork, Rodopi.

Ramovš, F. (1935): Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.

Šekli, M. (2007): Fonološki opis govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, 13, 1–2, 409–427.

Škofic, J. (1997): Fonološki opis govora Krope (SLA 202). Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, 3, 175–189.

Škofic, J. et al. (2011a): Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina), 1: Atlas. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Škofic, J. et al. (2011b): Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina), 2: Komentarji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Škofic, J. (2013): Fonološki opis govora Dovjega. Slavia Centralis, 6, 1, 18–37.

Škofic, J. & K. Klinar (2015): Rateški slovar. Ad abnjacka da žoka in ad grabka da žlef. Kranjska Gora, Občina.

Škofic, J. et al. (2016a): Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija, 1: Atlas. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Škofic, J. et al. (2016b): Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija, 2: Komentarji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Šumenjak, K. (2013): Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110). Dialektološki razgledi, Jezikoslovni zapiski, 19, 2, 149–162.

Weiss, P. (2003): Načini ogovarjanja in govorjenja o odsotni osebi v govorih spodnje Zadrecke doline. Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja. Zora 25. Maribor, Slavistično društvo, 199–215.

SLOVENSKI KRAŠKI GOVOR SOVODENJ OB SOČI

Tjaša JAKOP

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: tjasa.jakop@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V članku je predstavljen govor kraja Sovodnje ob Soči (Savogna d'Isonzo), ki spada v kraško narečje primorske narečne skupine na slovansko-romanski jezikovni meji. Vas leži na skrajnem zahodnem robu kraškega narečja (na italijanski strani meje). Govor je opisan na glasoslovni in leksikalni ravnini, dotakne pa se tudi oblikoslovne in skladenjske ravnine. Poleg prevladujočih avtohtonih slovanskih izrazov najdemo veliko romanizmov in tudi precej germanizmov.

Ključne besede: dialektologija, primorska narečna skupina, kraško narečje, narečno glasoslovje, oblikoslovje in besedje

LA PARLATA SLOVENA CARSICA DI SAVOGNA D'ISONZO

SINTESI

L'articolo presenta la parlata di Savogna d'Isonzo (Sovodnje ob Soči) che viene annoverata tra i dialetti carsici del gruppo dialettale litoraneo sul confine linguistico slavo-romanico. Il villaggio si trova all'estremità occidentale del dialetto carsico (sul versante italiano del confine). La parlata viene descritta sul piano fonologico e lessicale, inoltre si allarga anche al piano morfologico e sintattico. Oltre alle espressioni slave autoctone dominanti, ci sono molti romanismi e anche parecchi germanismi.

Parole chiave: dialettologia, gruppo dialettale litoraneo, dialetto carsico, fonologia dialettale, morfologia e lessico

UVOD

Krajevni govor Sovodenj spada v kraško narečje, ki ga uvrščamo v primorsko narečno skupino, in sicer predstavlja mejo na slovansko-romanskem stiku. Rezultat romanskega stika so mnogi romanizmi, ki jih najdemo v govoru, najdemo pa tudi nekaj splošnih (predvsem starejših) germanizmov, ki so značilni za večji del slovenskega jezikovnega prostora.

Logar ugotavlja, da je »kraško narečje [...] drugotno, nastalo po prekrivanju starejše zahodnoslovenske (beneško-briške) narečne osnove z notranjskimi narečnimi prviniami« (Logar, 1993, 127). Po sinhroni delitvi slovenskih narečij na osnovi mlajših jezikovnih pojavov se v različne narečne skupine uvrščajo narečja, ki so po izvoru lahko zelo raznorodna, tj. ki prvotno pripadajo različnim narečnim ploskvam po Riglerju (Rigler, 1963, 47). Taka je tudi primorska narečna skupina: a) koroška narečna ploskev: rezijansko; b) obsoško-idrijska narečna ploskev: obsoško; c) beneško-kraška narečna ploskev: tersko, nadiško, briško, banjško in kraško (po Šekli, 2009, 295).

Avtorica prispevka se že od leta 1998 ukvarja predvsem z raziskovanjem govorov štajerske in panonske narečne skupine, v okviru dela za Slovenski lingvistični atlas (SLA) pa je zbirala narečno gradivo tudi v zamejstvu in tako leta 2017 po več kot 40 letih, odkar je bilo gradivo prvič zapisano na terenu (nezanesljiv študentski zapis, gl. naslednje poglavje), ponovno stopila v stik s slovensko govorečimi domačini in zbrala narečno gradivo v vasi Sovodnje ob Soči na skrajnem zahodnem robu kraškega narečja. Narečno gradivo je zapisala in analizirala po jezikovnih ravninah (glasoslovni, leksikalni, oblikoslovni in skladenski). Namen prispevka je ugotoviti, koliko se je narečje v času 40 let spremenilo in ali se je jezikovna kompetenca govorcev tega slovenskega narečja morebiti zmanjšala ter prispevati k poznavanju pestrosti slovenskih narečij, ki se – zlasti na obrobju slovenskega jezikovnega prostora, tj. v zamejstvu – še bolj spreminjajo in ponekod tudi izginjajo (dvojezičnost zamenja jezik večine).

NAREČNO GRADIVO¹

Narečno gradivo za Sovodnje je bilo prvič zbrano po vprašalnici za SLA leta 1975. Zapisal ga je študent France Mermolja, profesor Tine Logar pa je pripisal,

da zapis ni zanesljiv. Zapise govorov imajo naslednji bližnji kraji mreže za SLA: Šempeter pri Gorici (T100), ki ga je istega leta 1975 zapisala Ana Merljak, Miren (T102), ki so ga zapisali Tine Logar (1954), Lucija Budin (1967) in Marta Pavlin (1981) ter Doberdob – Doberdò del Lago (T105) in Opatje selo (T106), ki ju je zapisal Tine Logar (prvega 1969 in drugega že 1954). Sovodnjski govor se od naštetih loči le po refleksih za psl. glas *jat* (**ǣ*), npr. *'die:kla* (Sovodnje) : *'diakla* (Miren), refleksih za stalno dolgi **ē* in novoakutirani **è-*, npr. *'pię:č* 'peč' (Sovodnje) : *'pič* (Miren). Sovodnjski govor ima tudi več romanizmov (npr. *kænd'rię:ȝa* 'stol z naslonjalom', *'ki:kərca* 'skodelica', *rənčē'li:ca* 'vrsta kosirja').

Govor kraja *Sovodnje ob Soči* (*Savogna d'Isonzo*) spada v kraško narečje primorske narečne skupine, ki se govori po zahodnem delu Krasa in v spodnji Vipavski dolini.² Vas leži na skrajnem zahodnem robu tega narečja (na italijanski strani meje) in ima pribl. 800 prebivalcev. Ime vasi Sovodnje (narečno *Se'ȝa:dne*) pomeni sovodje oz. sotočje; blizu Sovodnj se namreč reka Vipava izliva v Sočo (nar. *'Sȝo:ča*) na stiku kraške planote in Vipavske doline. Vaščani se imenujejo Sovodnjci (ed. *Se'ȝa:danc*).³ Vas se deli na več delov, ki nosijo stara ledinska imena: severni, najstarejši del vasi se imenuje Škrlje (*S'kə:rl'e*) po *škrlih*⁴ (kamnitih ploščah oz. tlakovcih), južni del vasi ob Vipavi se imenuje Vas (*'Va:s*), del vasi ob glavni cesti do cerkve je Legar (*'Liȝ:ȝar*), del vasi za cerkvijo Gasa (*'Ga:sa*), del vasi pri občini, kjer so nekoč cepili les, se imenuje Cepa (*'Ciȝ:pa*); drugi deli so še Klanec (*K'lā:nc*), Potok in Dolina.⁵

V mreži za Slovenski lingvistični atlas (SLA), ki zajema danes že 417 točk (krajev), imajo Sovodnje št. 101 (T101).⁶ Prvemu zvezku SLA, ki je izšel 2011 in vsebuje vprašanja iz pomenskega polja 'človeško telo, bolezen in družina', je 2016 sledil drugi, ki vsebuje vprašanja iz pomenskega polja 'kmetija', tj. samostalniki in glagoli, ki opisujejo kmečko hišo, njene prostore in dele ter predmete v slovenski kmečki hiši, kmečka poslopja in kmečko delo. V zadnjih letih se je naša zbirka narečnega gradiva razširila in obogatila. Dobili smo tudi gradivo do sedaj še nezapisanih krajev oz. točk: prvotna mreža točk je iz 404 narasla na 413 (predvsem točke v obmejnih ali zamejskih področjih). Članek ima za osnovo narečno gradivo, ki ga je avtorica zbrala na terenu (leta 2017), in ga primerja s starejšim gradivom, zbranim leta 1975.

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS. Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

2 Z govori kraškega narečja se ukvarjajo tudi drugi slovenski dialektologi, npr. Rada Cossutta z govorom Križa pri Trstu (2001, 2002, 2005) in Klara Šumenjak z govorom Koprive na Krasu (2011, 2013a, 2013b, 2016), o sovodnjskem narečju pa so pisali tudi domačini: Kulturno društvo Sovodnje je leta 2002 izdalo publikacijo *Družinska imena v Sovodnjah*, na koncu katere je tudi slovarček narečnih besed s prevodi v knjižno slovenščino.

3 M. Snaj (2009b, 391): »Sovódnje -denj ž. mn., v *Sovódnjah*, prid. *sovódnjski*, preb. im. *Sovódnjec*, -njka, nar. kraj. im. *Souádñá*, u *Souádñax*, preb. im. *Sȝouádanc* [morda po SLA T101 iz 1975: *Souádñá*, u *Souádñax*, *Suoúadanc*; op. T. J.]«.

4 Primer iz SSKJ: »škrilami tlakovano kraško dvorišče«.

5 Podrobneje o lastnih imenih v: *Družinska imena v Sovodnjah* (2002).

6 Veliki T pred trimesčno številko pomeni točko kraja oz. govora iz SLA (navadno so to manjši kraji oz. vasi).

Zbiranje gradiva je potekalo z metodo snemanja prosto govorjenih besedilih in z metodo terenske ankete (po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas – SLA). Glavna informatorka je bila domačinka Aleksandra (Sandra) Milocco, roj. Batistič leta 1948 v Sovodnjah ob Soči (Škrlje). Prvič pa je govor leta 1975 po vprašalnici za SLA zapisal France Mermolja; informatorka je bila Marja Pauletič, 74 let. Staro gradivo je zapisano v starejši fonetični transkripciji; pri teh zapisih je dodana letnica [1975].

GLASOSLOVJE

Govor pozna samo jakostno (tj. netonemsko) naglaševanje; tonemska nasprotja so odpravljena. Tudi kolikostna nasprotja so zaradi podaljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem zlogu odpravljena in nadomeščena s kakovostnimi: naglašeni samoglasniki so lahko samo dolgi; kratki so le nenaglašeni.

Vokalizem

Samoglasniški sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je enoglasniško-dvoglasniški: *i*, *i̯e*:/i̯ə/, *e*, *i̯e*:/e/, *a*, *u*, *u̯o*:/u̯ə/, *o*, *u* + *a*:/r/; ti so se razvili iz naslednjih psl. Samoglasnikov:

– psl. jat (*ĕ) > *i̯e*:/('li̯e:xa 'greda' (toda *râzuər* [1975]), '*ci̯e:p̄ac* ('čīp̄ac' [1975]), '*po'li̯e:no* (*poli̯ano* [1975]), '*di̯e:kla* (*dīakla* [1975]), '*ci̯e:sta*, '*ko'li̯e:no* (*koli̯ano* [1975]), '*mi̯e:sec*, '*m'li̯e:ko*, '*st'ri̯e:xa* (*stri̯axa* [1975]), '*s'vi̯e:ča* (*svīāča* [1975]), '*z'vi̯e:zde*; '*bi̯e:lo*, '*li̯e:p*, '*s'li̯e:p* (*slīap* [1975]); '*po'li̯e:ti:n*

– sekundarno (umično) naglašeni *e*, *o* in polglasnik so podaljšani ('*čīe:lo* (*čīēlo* [1975]), '*ri̯e:bre* (*ri̯ēbro* [1975]), '*sīe:stra* (*sīēstra* [1975]), '*tīe:ta* (*tīēta* [1975]), '*žīe:na* (*žīēna* [1975]), '*nīe:se* (*nīēsa* [1975]), '*ri̯e:če*, '*pi̯ēča* [1975], '*tīēča* [1975]; '*nūo:γα* 'noga' (*nūōγα* [1975]), '*kūo:za* (*kūōza* [1975]), '*kūo:sa*, '*ūo:da*; '*m̄a:γla* (*m̄āyla* [1975]), '*s't̄a:za* (*st̄āza* [1975]), '*d̄a:ske*;

– stalno dolgi *ē in novoakutirani *è- > *i̯e*:/i̯ə/ ('*li̯e:t* 'led' (*līat* [1975]), '*pi̯e:č* 'peč' (*pīāč* [1975]), '*pe'pi̯e:ūā*; '*žīa:nska* 'ženska', '*ri̯a:ku* 'rekel');

– stalno dolgi *ō > *u̯o*:/u̯ə/ ('*nūo:j* 'gnoj' (*nūōj* [1975]), '*kūo:st* (*kūōst* [1975]), '*nūo:č* 'noč' (*nūōč* [1975]), '*būa:x* 'bog', '*rūa:x* 'rog');

– psl. nosni samoglasnik (*ǣ) > *a*:/('pa:t̄ak 'petek' (*pāt̄ak* [1975]), '*ra:p* 'rep', '*ja:tre* 'jetra' (*jātr̄a* [1975]), '*da:t̄al'ca* 'detelja', '*ža:ja* 'žeja', '*p'la:s̄at* 'plesati', '*p'la:s̄am* 'plešem', '*γ'la:di̯o* 'gledajo', '*γ'ra:mo* 'gremo', *se je za'ča:lo* 'začelo', ('*ni:s̄am*) *u'ta:γ̄anla* ('nisem) utegnila'; '*s'ta:ynet* 'pa:te 'stegniti pete, umreti' (*stāynet* *pāt̄a* [1975]); izjema je leksem '*pi̯e:t* 'pet' z dvoglasniškim refleksom;

– psl. nosni samoglasnik (*ǫ) > *u̯o*:/u̯ə/ ('*ob'rūo:č*, '*zūo:p* 'zob' (*zūōp* [1975]), '*γo'lu̯o:p*, '*pūa:p̄ak* (*pūōp̄ak* [1975]), '*mūa:š* 'mož' (*mūōš* [1975]), '*γūa:ba*, '*γūo:bec*, '*tūa:ča* 'toča', '*k'lu̯o:p*, '*sūo:set* (*sūōs̄et* [1975]), toda '*r̄a:ka* 'roka' (*r̄āka* [1975]);

– za dolgi naglašeni polglasnik imajo a-jevski refleksi ('*va:s*, '*da:n*, '*la:n*, '*ma:ša*, '*sa:nje* (toda '*m̄a:x* 'mah'), za kratkega pa polglasniškega ('*p̄a:s*, '*d̄a:š*);

– stalno dolgi in staroakutirani *r̄ > *a*:/r/ ('*č̄a:rna* (*č̄ārni* [1975]), '*d̄a:rve* (*d̄ārva* [1975]), '*m̄a:rlič* (*m̄ārlič* [1975]), '*v̄a:rt* (*w̄ārt* [1975]), prav tako tudi nenaglašeni *r̄* ('*p̄a'γi:s̄če* 'prgišče');

– za kratki *u* imajo o-jevski refleksi: '*γ'ro:nt* 'kmetija' (*γrōnt* [1975]), '*krōx* 'kruh' [1975].

Konzonantizem

Za konzonantizem je najbolj značilen spirantizirani soglasnik *γ*: '*γ'la:va* 'glava', '*γ̄a:rl̄o* 'grlo' (*γ̄ārlo* [1975]), '*γūa:ba* 'goba', '*γ'nūo:j* (*γnūōj* [1975]), '*γ'rūo:zdje*, '*j̄a:γla* 'igla', '*ku:γa* 'kuga' (*kūγa* [1975]), '*ūa:γl'e* 'ogljje', '*s'ni̯e:x*, '*γ'ro:nt* 'kmetija' (*γrōnt* [1975]), '*ci̯a:γu* 'opeka' (*cīāyu* [1975]), '*b̄a'ti̯a:γa* 'trgovina'; '*γ̄a:rde* 'grde', '*nje'γo:va*, '*ža:γat* 'žagati' (*žāγat* [1975]), '*po'ma:γa* 'pomaga', *se l̄a'γa:š* 'lažeš', *si* '*l̄a:γou* 'si lagal';

– govor je ponekod ohranil nekatere mehčane soglasnike, npr. *n* ('*b'ri:nie* (*brīn̄a* [1975]), '*cu:ni̯a* (*cūn̄a* [1975]), '*č're:šnie*, '*lu'ba:na* 'lobanja' (*lubāna* [1975]), '*γospo'di:ni̯a* (*γospodīna* [1975]), '*nī:va* (*nīva* [1975]), '*vi:šni̯a* in *l*' ('*cūa:kl'a* (*cūākl'a* [1975]), '*k'l'u:č* (*kīūč* [1975]), '*mr̄aυ'l'i:s̄če* (*mr̄aυlīšč̄a* [1975]), '*ūo:l'e* 'olje', '*vūa:l'a* 'volja'; '*γ'l'u:x* 'gluh' (*γl'ūx* [1975]); '*pūa'le* 'polje' [1975]);

– skupina -šč- je ohranjena: '*p̄a'γi:s̄če* 'prgišče' (*p̄āγīšč̄a* [1975]), '*mr̄aūā'l'i:s̄če* (*mr̄aυlīšč̄a* [1975]), '*oγ'nī:s̄če* 'ognjišče' (*oγnīšče* [1975]), '*topo'ri:s̄če* (*toporīšč̄a* [1975]), *t̄a:šč*;

– ohranjena je skupina čre, žre: '*č're:šnie* 'češnjje', '*ž're:ijbe* (*žrēbe* [1975]); '*č're:pja* 'črepinja' (*črepīna* [1975]), '*č'ri̯a:ve* 'čreva (mn.)' (*črīāva* [1975]);

– prvotni soglasniški skupini *tl* in *dl* sta asimilirani v *l* (*je polje:la* 'pojedla', '*pūo:le* 'potlej' itd.);

– prekozložna asimilacija *s-s* > *š-s* (*se je po's̄a:šu* 'posušil', *s̄am š'li:s̄au*);

– asimilacija *tj* > *č* ('*če*: 'tja');

– naglašeni -*ol-* > *ou* > *o*: ('*bo:xe* 'bolhe'); nenaglašeni -*ol-* > *ou* > *u* (*papu'da:n* 'popoldan').

OBLIKOSLOVJE⁸

Pred Ramovšem se je s slovenskim narečnim oblikoslovjem ukvarjal že Karl Štrekelj v prvi sinhrono zasnovani oblikoslovni monografiji pregibnih besednih vrst *Die Morphologie des Görzer Mittelkarstdialectes*

7 Najverjetneje gre za napako pri zapisu (č namesto c), op. T. J.

8 Drugačen refleksi za jat najdemo v položaju ob *r*, npr. '*č're:šnie* 'češnjje', '*ž're:ijbe* (*žrēbe* [1975]), '*č're:pja* 'črepinja' (*črepīna* [1975]).

iz leta 1886/1887, ki se omejuje na en sam govor kraškega narečja. Sicer pa so bile vse dosedanje obravnave oblikoslovja bolj ali manj zgodovinsko-razvojno zasnovane. Prvo takšno diahrono delo je Oblakova *Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen* (1888–1892), v kateri je predstavljena samostalniška sklanjatev v slovenskem jeziku v odnosu do stare cerkvene slovanščine in drugih slovanskih jezikov (po Jakop, 2008, 21).

Samostalnik

Srednji spol je ohranjen: *'u:oko* (*uōkno* [1975]), *'čije:lo* (*čijelo* [1975]), *'gā:rlō* (*gārlo* [1975]), *s'tije:yno* (*stijeyno* [1975]), *ko'lije:no* (*koljāno* [1975]), *'u:xo* (*ūxo* [1975]), *'uā:ko* (*uāko* [1975]), *po'lije:no* (*poljāno* [1975]), *prest'ra:lo* (*prestrālo* [1975]), *m'liā:ko*, *'liā:to* 'leto', *me'suā:*, *nā'būā:* (*nebūā* [1975]), *se'nūō:* 'seno' (*senūā* [1975]), *rijebrā* [1975], *pūal'ā* [1975], *mūārjā* [1975]. Množinski samostalnik *vrata* ima končnico ž. sp.: *u'ra:te* (*urātā* [1975]), prav tako tudi drugi množinski samostalniki ali množinske oblike samostalnikov (*'ja:tre* (*jātrā* [1975]), *'u:ste* (*ūstā* [1975]), *o'bā:rve* (*obārva* [1975]), *'rije:bre* (*rijēbrā* [1975]), *č'riā:ve* 'čreva (mn.)' (*črjāva* [1975]), *'dā:rve* (*dārva* [1975])).

Od naglasnih posebnosti poznajo terciarni umik cirkumfleksa: *'u:xo* (*ūxo* [1975]), *'uā:ko* (*uāko* [1975]), toda *o'či:* (*očī* [1975]); naglaševanje na končnici je redko (npr. *'miē:t* (*mīāt* [1975]) – *'miē:da*; *'pā:s* – *od pā:sa* – *'pā:su* – *pār pā:si* itd., toda *'va:s* – *vā'si:*); poznajo premično naglaševanje na osnovi (*'suō:set* (*suōsāt* [1975]) – *so'siē:da*). Zanimiv je samostalnik *las*, ki je v obravnavanem govoru ženskega spola: *'e:na* *'la:s* (*lās* [1975]), *'e:ne* *la'si:*; *lā'si* (I mn.), toda *lā'sa:* (T mn.), *lāsā* [1975]) in *ro'xa:* ('rog', T mn.), saj imajo za *ε* a-jevski refleks, npr. *tālātā* (R ed.), *tālātā* (I mn.), *tālāt* (R mn.) [1975].

Ker je izglasni *-o* ponekod prešel v *-u* (*se je s'fri:šalu* 'se je očistilo, osvežilo'; *'su:xu* 'suho'; *ku su* 'ko so'), ima sam. ž. sp. v tožilniku namesto knjižne končnice *-o* > *-u*: *'ki:kārcu* 'skodelico', *ž'li:cu*, *'ja:pku* (T ed.), *u m'la:čnu* *'u:odu* (O ed.), *'žu:pu* 'juho', *špi'na:žu* 'špinačo'; *'i:ma* *'pu:pku* 'ima deklico, hčerko', *'pi:t* *'u:odu*, *smo sa'di:li* *čē'bu:lu*, *ša'lo:tku* in *s'ja:li* *so'la:tu*, *kole'ra:bu*; *mizu* [1975], *lipu* [1975].

Sklanjanje sam. m. sp.:

ed.	1. 'si:n, 2. 'si:na, 3. 'si:nu, 4. 'si:na, 5. pār 'si:ni, 6. zēs 'si:nəm
mn.	1. 'si:ni, 2. 'si:nu/si'no:u, 3. 'si:nəm, 4. 'si:ne (sīnā [1975]), 5. pār 'si:nəx, 6. zēs 'si:nəmi
dv.	1. 'si:na, 4. 'si:na

Ednina

1. moška sklanjatev – Ednina			
	Praslovanska debla ⁹	Sovodnje	Kopriva ¹⁰
	*-u- (sin)	(sin) ž ⁺ trda	(sin) ž ⁺ trda
I	*-ь	-ø	-ø
R	*-u	-a	-a
D	*-oū-i	-u	-i
T	*-ь	-a	-a
M	*-u	-i	-i
O	*-ь-мь	-ə̃m	-ə̃m

Množina

1. moška sklanjatev – Množina			
	Praslovanska debla	Sovodnje	Kopriva
	*-u- (sin)	(sin) ž ⁺ trda	(fant) ž ⁺ trda
I	*-oū-e	-i	-je
R	*-oū-ь	-u/-'o:ū	-oū
D	*-ь-мь	-ə̃m	-ə̃m
T	*-y	-e/-ə̃	-e/-ə̃
M	*-ь-хь	-ə̃x	-ix/-ə̃x
O	*-ь-mi	-ə̃mi	-mi/-ə̃mi/-emi

Dvojina

1. moška sklanjatev – Dvojina			
	Praslovanska debla	Sovodnje	Kopriva
	*-u- (sin)	(sin) ž ⁺ trda	(brat) ž ⁺ Trda
I	*-y	-a	b'rata
R	*-o-vu	-u/-'o:ū	b'ratoū
D	*-ь-ma	-ə̃m	b'ratə̃m
T	*-y	-a	b'rata
M	*-o-vu	-ə̃x	b'ratə̃x
O	*-ь-ma	-ə̃mi	b'ratmi

9 Preglednice praslovanskih vzorcev so povzete po Babič (2008).

10 Preglednice za govor Koprive na Krasu so povzete po Šumenjak (2016).

Sklanjanje sam. ž. sp.:

ed.	1. k'ra:va, 2. k'ra:ve (krāvə [1975]), 3. k'ra:vi, 4. k'ra:vu, 5. pər k'ra:vi, 6. zəs k'ra:vu
dv. = mn.	1. k'ra:ve (krāvə [1975]), 2. k'ra:u, 3. k'ra:vəm, 4. k'ra:ve (krāvə [1975]), 5. pər k'ra:vəx, 6. zəs k'ra:vəmi

Sklanjanje sam. s. sp.:

ed.	1. 'u:kno, 2. 'u:kna, 3. 'u:kni, 4. 'u:kno, 5. pər 'u:kni, 6. səz 'u:knəm
mn.	1. 'u:kna, 2. 'u:kən, 3. 'u:knəm, 4. 'u:kna, 5. pər 'u:knəx, 6. səz 'u:kni
dv.	1. 'u:kna, 4. 'u:kna

ed.	1. t̪ɛ̌lo, 2. t̪əlāt, 3. t̪əlātu, 4. t̪ɛ̌lo, 5. pər t̪əlātu, 6. səz t̪əlātəm [1975]
dv. = mn.	1. t̪əlāt, 2. t̪əlāt, 3. t̪əlātəm, 4. t̪əlāt, 5. pər t̪əlātəx, 6. səz t̪əlāti [1975]

Osební zaimék

Narečja na skrajnem zahodu in skrajnem jugovzhodu dvojninskih zaimenskih oblik nimajo niti v 1. m. sp.; namesto teh imajo množinski obliki *mī* in *vī* (po Jakop, 2008, 83). Takšno stanje izkazuje zahodni del primorskih narečij in jugovzhodni del dolenske narečne skupine, npr. zahodni del banjškega podnarečja (Ročinj/T089 – *mī:*, Kanal/T091 – *mī:*) in dve točki kraškega narečja (Grgar/T096 – *mī:*, *məd'ru:ye*, **Sovodnje**/T101 – *mī:*).

Popolno nadomeščanje dvojninskih oblik z množinskimi v stranskih sklonih je značilno za narečja na skrajnem zahodu in jugovzhodu, kjer imajo namesto *naju*, *vaju* in *nama*, *vama* samo množinsko obliko *nas*, *vas* in *nam*, *vam* (po Jakop, 2008, 86), npr. tersko (Viškorša – Monteperta/T062 – *'nas*, *'nan*), nadiško (Ošnje – Osgnetto/T081 – *'nas*, *'nan*), briško (Medana/T084 – *'nəs*, *'nəm*), banjško podnarečje (Ročinj/T089 – *'nəs*, *'nəm*), kraško (Solkan/T097 – *'na:s*, *'na:m*, **Sovodnje**/T101 – *'nə:s*, *'nə:m*) in notranjsko (Podnanos/T133 – *'nə:s*, *'nə:m*, Hrušica/T152 – *'nas*, *'nam*).

Glagol

Kot za mnoga primorska narečja je značilna tvorba ponavljalnih glagolov s pripono *-av-a-* (*-(av)ati* *-(av)am*), ki po funkciji ustreza knj. *-ovati* *-ujem*: *ku'pa:vət* – *ku'pa:vam*,¹¹ *obrə'za:vət* – *obrə'za:vam*, *obde'la:vət* – *obde'la:vam*. Atematske glagolske končnice so se posplošile tudi pri tematskih glagolih (npr. *'dię:laste*, *'mo:raste*, *'rje:česte*). Deležniška oblika glagola *misliti*

je nastala po disimilaciji na stiku (**mislila* > **mislla* > *mislla*): *səm* *'mi:sənla*. Glagolska dvojina ni ohranjena: *'ja:st ən b'rə:t 'i:mamo*, *'jə:s ən 'ma:ma na'bi:ramo*, *'no:no ən 'no:na 'lɑ:dijo*, *'rɑ:mo* 'greva/gremo'.

BESEDJE

V besedju, značilnem za to obmejno področje, poleg avtohtonih izrazov najdemo precej germanizmov in romanizmov (vir: Bezljaj, 1976–2007; Boerio, 1867; Brecelj, 2005; DELI, 1999; SLA I; SLA II; SSKJ; Snoj, 2009a).

Neprevzete – slovanske besede

b'ri:sənca (*brišənca* [1975]) 'brisača' < **bryšnica* ← **brysati* 'drgniti' [SLA 2.2];

'cię:pəc (*čīpəc* [1975]) < **čępъcъ* ← **čępiti* 'cepiti, sekati';

'dię:kla (*dīakla* [1975]) < **dętkъla* ← **dęte* 'otrok' [SLA 1.2];¹²

dru'ži:na (*dəržina* [1975]) < **družina* ← kolektiv od **drugъ* 'sopotnik, tovariš, prijatelj' [SLA 2.2];

'yubɑ:nca 'vrsta potice' < **gubanica* ← **gubanъ* ← psl. **gubati* < **upognjena*, nagubana, zavita (pogača);

x'či: (toda *xčīar* [1975]) 'hči' < psl. **dъt'i*, rod. **dъt'ere* 'hči' [SLA 1.2];

x'la:pəc (*xlāpəc* [1975]) < psl. **xolpъcъ* ← **xolpъ* 'sluga, suženj, fant' [SLA 1.2];

'lię:xa 'greda' < **lęxa* 'gredica, pas obdelane zemlje' [SLA 2.2];

'me:sək (*mēsək* [1975]) 'mezinec', nejasno, morda po redukciji iz **mezinec* < **męzinъkъ* ← **męzinъ* **'najmanjši*' [SLA 1.2];

'yü:ča (*yōča* [1975]) 'oče' < **otъča* ← zv. ed. **otъče* < **otъcъ* 'oče' ← **otъcъ* 'oče' [SLA 1.2];¹³

po'lię:no (*polīano* [1975]) < **polēno* 'kar gori' ← **polęti* 'goreti' [SLA 2.2];

pər'ja:tu (*pərjātu* [1975]) < **prъjate'ъ* ← **prъjati* 'dobro želeti, ljubiti, rad imeti' [SLA 1.2];

prest'ra:lo (*prestrālo* [1975]) 'rjuha' < **per-stiradlo* 'pregrinjalo' (← **per-stirati* 'pregrinjati') [SLA 2.2];

'ru:sa 'rdeča' < **rusъ* 'rdeč' < **rud-s-ъ* 'rdečkast, rjavkastordeč' [SLA 1.2];

'si:n (*sīn* [1975]) < **synъ* 'sin' [SLA 1.2];

s'ta:rši (*stārši* [1975]) < **starši* < **staręjъši* [SLA 1.2];

st'ri:c (*strīc* [1975]) < **strъjъcъ* ← **strъjъ* 'stric, očetov brat' [SLA 1.2];

'šyū:be (*šūabe* [1975]) 'ustnice' < **šoba* [SLA 1.2] < **čbnōba* 'štrleča ustnica, nekaj štrlečega' (ESJ, 2009a, 733)

'ta:st (*tāst* [1975]) < **tъstъ* 'tast' [SLA 1.2];

'ta:šča (*tāšča* [1975]) < **tъšča* 'tašča' < **tъstja* ← **tъstъ* 'tast' [SLA 1.2];

'tię:ta (*tīęta* [1975]) < **teta* 'teta' [SLA 1.2];

11 O tem govori že J. Rigler v oceni Ramovševe Morfologije slovenskega jezika (2001, 464).

12 Na neustrezno rekonstrukcijo opozarja Furlan (2016, 632).

13 Na neustrezno rekonstrukcijo opozarja Furlan (2016, 632–633).

Germanizmi

- ciə:γu* (*cīəγu* [1975]) 'opeka' < *(*cęǵl*)-*ɔ* ← stvnem. *ziagal* (← lat. *tegula* 'opeka') [SLA 2.2];
γ'lə:š (*γlāš* [1975]) 'steklo, kozarec' < *(*glāž*)-*ɔ* ← srvnem. *glas* 'steklo, steklen kozarec' [SLA 2.2];
γ'ro:nt (*γrōnt* [1975]) 'kmetija' < *(*grunt*)-*ɔ* ← srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' [SLA 2.2];
'ko:ɥter 'odeja' < *(*kolter*)-*ɔ* ← nem. *Kolter* 'poljnena prešita odeja' [SLA 2.2];
s'kə:di:n (*skādin* [1975]) 'skedenj' < *(*skɔdn*)-*ɔ* ← stvnem. *scugin*, *scugina* 'skedenj, gumno' [SLA 2.2];
š'pa:ryərt (*špārγərt* [1975]) 'štedilnik' < *(*šparget*)-*ɔ* ← nem. *Sparherd* 'štedilnik, peč, s katero varčujemo' [SLA 2.2];
š'tiə:nɥe (*štīənyə* [1975]) 'stopnice' < *(*šteng*)-*ɥ* ← srvnem. *stēge*, *stiege* 'stopnice' s sekundarnim *-n-* [SLA 2.2];
'š'u:bla 'lopata' < *(*šubl*)-*a* ← srvnem. *schüvel* 'lopata' < nem. *die Schaufel* 'lopata';
ž'la:xta (*žlāxta* [1975]) 'rod' < *(*žlaxt*)-*a* ← stvnem. *slahta* 'pleme, rod, izvor' [SLA 1.2];

Romanizmi

- bə'tiə:γa* 'trgovina' ← furl. *buteghe*, (trž.) it. *bottega* 'trgovina, delavnica';
bə'tɥə:n 'gumb' ← furl. *boton* 'gumb', it. *bottone* 'gumb';
'čɥə:təst (*čūətəst* [1975]) 'šepav' < *(*čot*)-*ast*-*ɔ* ← it. *ciotto* 'šepav, hrom' [SLA 1.2];
fə'co:ɥ 'robec, ruta' < *(*facol*)-*ɔ* ← it. *fazzoolo* 'robec za brisanje obraza';
fər'ta:lja 'jed iz (stopenih) jajc, ocvrta na maščobi; cvrtje' ← st. furl. **fretal'e*, danes *fertāe*, *fretāe*, *fretāje*, trž. it. *fritalia*, danes *fritaia* < rom. **frīctālia* ← lat. *frīctus*;
fə'š'i:na (*fāšīna* [1975]) 'butara' < *(*fašin*)-*a* ← it. *fascina* 'butara' [SLA 2.2];
'ka:sa (*od u'ra:t*) 'podboj' *(*kas*)-*a* ← furl. *casse* 'okvir' [SLA 2.2];
kənd'ri:γa 'stol z naslonjalom' ← it. *cadrega* 'stol z naslonjalom' < lat. *cathedra* 'stol', vlat. *cathēgra*;
'ko:š'in'oɥ 'blazina za pod glavo; vzglavnik' ← furl. *cussignel* 'blazina' [SLA 2.2];
kun'āda [1975] 'snaha' < *(*kun'ad*)-*a* ← furl. *cugnade*, ben. it. *cognada* 'svakinja' [SLA 1.2];
kun'āt [1975] 'svak' < *(*kun'ad*)-*ɔ* ← ben. it. **cugnado* 'svak' [SLA 1.2], furl. *cugnāt*, it. *cognato*;
ku'ži:n (*kužīn* [1975]) 'bratranec' < *(*kužin*)-*ɔ* ← furl. *cusin*, ben. it. *cusin* 'bratranec' [SLA 1.2];
'la:štra (*lāštra* [1975]) 'šipa' < *(*laštr*)-*a* ← it. dial. *lastra* (*di vetro*) '(okensko) steklo' [SLA 2.2]; furl. *lastra*;
mo'liə:te (*molīətə* [1975]) 'burkle' < *(*molet*)-*ɥ* ← furl. *molete* 'klešče (pri ognjišču)' (Brecelj, 2005,

- 460), ben. it. *moleta* 'klešče za žerjavico' (Boerio, 1867, 421) [SLA 2.2];
'no:no (*nōno* [1975]) 'dedek, stari oče' < *(*non*)-*o* ← it. *nonno* 'dedek' [SLA 1.2];
no'vi:c (toda *žīənin* [1975]) 'ženin' < *(*novic*)-*ɔ* ← furl. *nuviz* [SLA 1.2];
no'vi:ca (toda *nevīəsta* [1975]) 'nevesta' < *(*novic*)-*a* ← furl. *nuvice* [SLA 1.2];
pə'rə'da:na (*pə'rədāna* [1975]) 'stena' < *(*paradan*)-*a* ← furl. *paradane* 'deščena pregrada' [SLA 2.2];
pə'rɥə:n (*perūən* [1975]) 'vilice' < *(*piron*)-*ɔ* ← furl., ben. it. *piròn* 'vilice' [SLA 2.2];
'pə:č (*pūōč* [1975]) 'vodnjak' < *(*pɔč*)-*ɔ* ← rom. **puču* < **putju* < lat. *puteus* 'vodnjak' (> furl. *poč*, it. *pozzo*) [SLA 2.2]; Primer: *'Pi:jem* 'u^o:du pə'r s'ta:rmu 'pə:ču.
pi'la:šter 'podboj, obok' < *(*pilaštr*)-*ɔ* ← furl. *pilastr* 'steber', it. *pilaastro* [SLA 2.2];
'pu:niə (toda *pāst pəstī* [1975]) 'pest' < *(*pun*)-*a* ← furl. *pugn*, it. *pugno*; [SLA 1.2];
'pu:pa (*pūpa* [1975]) 'dekle' < *(*pup*)-*a* ← it. *pupa* 'punčka' [SLA 1.2];
rə'nčə'li:ca 'vrsta kosirja' < *(*ronče-l*)-*ic-a* ← izpeljanka na *-ica* iz furl. izposojenke *roncee* 'vrsta kosirja' (ESSJ III, 1995, 195) s pripono it. *-ella* (s pomenom manjšalnosti);
šə'fi:t (*šəfit* [1975]) 'strop' < *(*šofit*)-*ɔ* ← furl. *sofit* 'strop' [SLA 2.2];
'ši:ɥ:la 'vedro' < *(*šel*)-*a* ← furl. *sele* 'leseno vedro' [SLA 2.2];
š'ti:rna (toda *studijēnc* [1975]) 'studenec' < *(*čbstern*)-*a* ← rom. **čisterna* < lat. *cisterna* 'podzemni prostor, v katerega se steka kapnica' (ESSJ IV, 2005, 110–111) [SLA 2.2];
štər'ma:c (*štārmac* [1975]) 'blazina za čez celo posteljo' < *(*štramac*)-*ɔ* ← furl. *stramaz*, ben. it. *stramazzo* 'žimnica' ← it. *strame* 'slama, stelja' [SLA 2.2];
tə'la:r (*təlār* [1975]) 'podboj' < *(*telar*)-*ɔ* ← furl. *telār* 'okvir' [SLA 2.2];
'ki:kərca 'skodelica' < *(*kiker*)-*ica* ← izpeljanka na *-ica* iz it. izposojenke *chicchera* 'skodelica srednje velikosti' (DELI, 1999)

SKLADNJA

V narečju najdemo veliko frazemov, ki opisujejo človeške lastnosti, npr. *si bolj 'na:zaj ku 'ra:p od 'pə:sa* 'si zaostal, nazadnjaški'; *je u'ma:zan ku p'ra:səc*, 'za:pri 'γu:ɔ:bec itd. Zanimiva je fraza, ki izraža zanikanje: *'ma:nka'da:nc* 'pa kaj še'. Med pogovorom je opaziti veliko t. i. preverjanja razumevanja, npr. *Mi 'ri:čemo 'no:no ... Pa vi 'ri:česte ...?Kə'kɥo: 'ri:česte?*

Kot v drugih primorskih narečjih tudi v sovodenjskem govoru slišimo tipično podvajanje zaimkov (npr. *'me:ni 'mi:j* 'meni mi je' *'ti:lo 'bət* 'hotelo biti' *s'la:bo*) in tipične veznike in prislove:



Slika 1: Sovodnje ob Soči, 2017 (Foto: Tjaša Jakop).

– veznik 'in': 'čə:rna 'anu 'biɛ:la; 'moja 'no:na an 'ja:s; smo 'jɛ:li 'žu:pu 'juho', me'suɔ:, 'ti:nfan krom'pi:r an špi'na:žu 'špinačo' 'anu na 'pɔ:mplat so'la:tu;

– veznik 'pa': 'pɔ:le pej ...

– veznik 'preden': 'Prɛ:j ku je 'zə:čnila 'zi:ma ...

– prislov 'nekoč': 'E:nkət smo 'miɛ:li ...

– prislov 'dostikrat': 'Duɔ:sti 'buɔ:toɥ səm 'mi:sənla ...

– prislov 'zelo': 'ša:lɔ 'ma:lɔ

UGOTOVITVE

Avtorica v prispevku obravnava govor vasi Sovodnje na skrajnem zahodnem robu kraškega narečja (na italijanski strani meje); po več kot 40 letih je zbrala novo gradivo na terenu (prvi terenski zapis iz leta 1975 je označen kot nezanesljiv) tudi zaradi znanega dejstva, da slovenska narečja v zamejstvu izginjajo hitreje kot v matični domovini (Jakop, 2013, 98). Po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas (SLA) je zbrala obsežno terensko gradivo in ga s sinhronim in

diahronim prikazom obdelala na različnih jezikovnih ravninah: glasoslovni, oblikoslovni leksikalni in delno še skladenjski.

Govor pozna samo jakostno (tj. netonemsko) naglaševanje. Kolikostna nasprotja so odpravljena: naglašeni samoglasniki so dolgi; kratki so le nena-glašeni. Nekatere tipične glasoslovne spremembe v govoru so: psl. *ě, *ě- > iɛ: (m'liɛ:ko 'mleko', 'liɛ:ha 'greda'), *ē, *ē- > iɛ:/iə: ('piɛ:č 'peč', 'žiə:n'ska 'ženska'), *ō > uɔ:/uə: ('nuə:č 'noč' (nūəč [1975]), 'buə:x 'bog'), psl. *ę, *ę- > a: ('pa:tək 'petek', s'ta:ɣnət 'pa:te 'stegniti pete, umreti'), pls. *ǫ, *ǫ > uɔ:/uə: ('zuɔ:p 'zob', 'muə:š 'mož', 'tuə:ča 'toča', 'suɔ:set), psl. *ò- > uə: ('vuə:l'a 'volja', 'nuə:sim 'nosim').

Sekundarno (umično) naglašeni e, o in polglasnik so podaljšani: 'č̣iɛ:lo, 'ṣjɛ:stra, 'ṭjɛ:ta, 'ṇjɛ:se, 'ṛjɛ:če; 'nuɔ:ɣa 'noga', 'kuɔ:za, 'uɔ:da; 'ṃə:ɣla, s'ṭə:za, 'ḍə:ske. Za dolgi naglašeni polglasnik imajo a-jevski refleks ('va:s, 'da:n, 'ma:ša, 'sa:nje), za kratkega pa polgla-sniškega ('p̣ə:s, 'ḍə:š). Za konzonantizem je najbolj

značilen razvoj $g > \gamma$ (npr. $\gamma'la:va$ 'glava', $\gamma'a:rlo$ 'grlo', $'ci\grave{a}:\gamma u$ 'opeka', $s'ni\grave{e}:\gamma$ 'sneg'). Govor je ohranil mehek soglasnik n (npr. $b'ri:n\acute{e}$, $'cu:n\acute{a}$, $lu'ba:n\acute{a}$ 'lobanja') in l (npr. $k'l'u:\check{c}$, $'v\check{u}a:l'a$ 'volja', $mr\check{a}u'li:s\check{c}e$, $\gamma'l'u:x$ 'gluh').

V govoru je poleg neprevzetih besed, nastalih v kontinuiranem jezikovnem razvoju (npr. $prest'ra:lo$ 'rjuha', $b'ri:s\grave{a}nca$ 'brisača', $'\check{s}y\grave{a}:be$ 'ustnice'), najti tudi mnoge romanizme (npr. $b\grave{a}'ti\grave{a}:\gamma a$ 'trgovina', $b\grave{a}'t\check{u}a:n$ 'gumb', $f\grave{a}'co:u$ 'robec, ruta', $'la:\check{s}tra$ 'šipa', $k\grave{a}nd'ri\grave{e}:\gamma a$ 'stol z naslonjalom', $ku'zi:n$ 'bratranec', $'no:no$ 'dedek', $no'vi:ca$ 'nevesta', $pe'r\check{u}a:n$ 'vilice', $'pu:pa$ 'dekle', $\check{s}\grave{a}'fi:t$

'strop'), pa tudi germanizme (npr. $'ci\grave{a}:\gamma u$ 'opeka', $\gamma'l\grave{a}:\check{s}$ 'steklo, kozarec', $\gamma'ro:nt$ 'kmetija', $\check{s}'ti\grave{a}:nye$ 'stopnice', $'\check{s}u:bla$ 'lopata').

T. i. obmejna narečja ali narečja v stiku z neslovenskimi jeziki ter slovenska narečja v zamejstvu (npr. v Italiji) so se v raziskavah za SLA izkazala kot del narečnega kontinuuma na obeh straneh meje (Jakop, 2013, 98). To stanje izkazuje tudi sovodenjsko narečje, ki se v času 40 let ni bistveno spremenilo, jezikovna kompetenca govorcev slovenščine oz. slovenskega narečja, ki so sodelovali v raziskavi, pa je zelo visoka.

THE LOCAL DIALECT OF SOVODNJE OB SOČI (SAVOGNA D'ISONZO) IN THE WESTERNMOST OF THE KARTS DIALECT

Tjaša JAKOP

SRC SASA, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: tjasa.jakop@zrc-sazu.si

SUMMARY

This article presents the local dialect of the village Sovodnje ob Soči (Savogna d'Isonzo). It is a part of the Karst dialect in the Littoral dialect group (on the Italian side of the border). The research is based on dialect material collected by the author in 2017 with some comparison with older materials collected in 1975 by student France Mermolja. The article presents this westernmost of the Karts dialect on the border of the Slavic-Romance language contact with the emphases on phonetics and lexicon.

*This dialect has dynamic stress only, and the stressed vowels can only be long. The system of long stressed vowels includes *i:*, *iɛ:/iə:*, *e:*, *ie:*, *ə:*, *a:*, *uo:*, *uo:/uə:*, *o:*, *u:* and *ə:r*. Neuter nouns retain their original gender (e.g. *'uo:kno* (*uōkno* [1975]) 'window'; *'čje:lo* (*čjēlo* [1975] 'forehead'); *nə'būə:* (*nebūa* [1975] 'sky'), *se'nūo:* *se'na:* (*senūa* [1975]) 'hay'). Dual forms are only used for masculine nouns and adjectives; feminine nouns and adjectives, and all verb forms use the plural instead of the dual (e.g. *'ja:st ən b'rə:t 'i:mamo* ... 'me and my brother (we) have (du. = pl.) ...'; *'no:na ən 'no:na 'ɣ'la:dijo* ... 'grandfather and grandmother are watching (du. = pl.) ...'; *'ɣ'ra:mo* 'we go (du. = pl.)' etc. In this border area one can find some typical loanwords, especially Romanisms (e.g. *'pu:n'a* 'fist', *ku'ži:n* 'cousin', *'ko:šin'oʊ* 'pillow' or *bə'tiə:ɣa* 'shop') and some older Germanisms (e.g. *'ciə:ɣu* 'brick', *'ɣ'ro:nt* 'farm', *š'tiə:nɣe* 'stairs').*

So called border dialects or dialects in contact with non-Slavic languages and Slovenian dialects in the border (e.g. in Italy) have proven to be part of the dialect continuum on both sides of the border. This situation is also reflected in Sovodnje dialect, which has not changed significantly over the 40 years. The linguistic competence of Slovene (dialect) of speakers involved in the survey is very high despite the known fact that Slovenian dialects across the border disappear faster than in their home country.

Keywords: dialectology, Littoral dialect group, Karst dialect, dialect phonology, morphology, lexis

KRAJŠAVE

ben. = beneško; dv. = dvojina; ed. = ednina; furl. = furlansko; gl. = glej; it. = italijansko; knj. = knjižno; lat. = latinsko; mn. = množina; nar. = narečno; nem. = nemško; npr. = na primer; op. = opomba; oz. = oziroma; poud. = poudarjalno; psl. = praslovansko; rom. = romansko; sp. = spol; srvnem. = srednjevisokonemško; stvnem. = starovisokonemško; tj. = to je; trž. = tržaško; ur. = uredil; vlat. = vulgarnolatinsko; zv. = zvalnik

VIRI IN LITERATURA

Babič, V. (2008): Učbenik stare cerkvene slovanščine. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Boerio, G. (1867): Dizionario del dialetto veneziano, Venezia, Cecchini.

Brecelj, M. (2005): Furlansko-slovenski slovar. Nova Gorica, Goriška knjižnica Franceta Bevka.

Cossutta, R. (2001): Narečna podoba Križa pri Trstu. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.

Cossutta, R. (2002): Glasoslovne, oblikoslovne in leksikalne prvine kriškega govora. V: Jesenšek, M., Rajh, B. & Z. Zorko (ur.): Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen. Maribor, Slavistično društvo, 29–34.

Cossutta, R. (2005): Frazemi v kraškem narečnem prostoru. V: Jesenšek, M. (ur.): Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. Maribor, Slavistično društvo, 135–140.

DELI – CD-ROM (1999) = Cortelazzo, M. & P. Zolli: Dizionario etimologico della lingua italiana (CD-ROM), Bologna, Zanichelli.

Družinska imena v Sovodnjah: utrinki naše preteklosti (2002): Sovodnje ob Soči, Kulturno društvo.

ESSJ III (1995): Etimološki slovar slovenskega jezika III. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.

ESSJ IV (2005): Etimološki slovar slovenskega jezika III. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.

Furlan, M. (2016): Slovenska dialektologija: od gradiva do interpretacije, *Annales, Series historia et sociologia*, 26, 4, 629–638.

Jakop, T. (2008): Dvojina v slovenskih narečjih. *Linguistica et philologica*, 21. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jakop, T. (2013): Zamejska narečja v Slovenskem lingvističnem atlasu. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 53, 3/4, 98–99.

Logar, T. (1993): Slovenska narečja. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Rigler, J. (1963): Južnonotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom. Ljubljana, SAZU.

Rigler, J. (2001): Zbrani spisi 1: jezikoslovno-zgodovinske in dialektološke razprave. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

SLA 1 (2011): Slovenski lingvistični atlas 1: Človek (telo, bolezn, družina). Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

SLA 2 (2016): Slovenski lingvistični atlas 2: Kmetija. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Snoj, M. (2009a): Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Modrijan.

Snoj, M. (2009b): Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana, Modrijan, Založba ZRC.

SSKJ (1995): Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Šekli, M. (2009): Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. V: Smole, V. (ur.): Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 291–318.

Šumenjak, K. (2011): Leksikalni primeri govora Koprive na Krasu glede na starostni parameter. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 22, 2, 471–486.

Šumenjak, K. (2013a): Opis govora Koprive na Krasu na osnovi dialektološkega korpusa. Doktorska disertacija. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper. Dostopno tudi na <http://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Sumenjak-Klara.pdf>.

Šumenjak, K. (2013b): Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110). V: Weiss, P. (ur.). *Dialektološki razgledi*. Ljubljana, Založba ZRC, 149–162.

Šumenjak, K. (2016): Uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora 1. sklanjatev samostalnikov moškega spola v koprivskem govoru. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26, 4, 741–750.

1. IN 2. SKLANJATEV SAMOSTALNIKOV ŽENSKEGA SPOLA V KOPRIVSKEM GOVORU: UPORABNOST KORPUSNE OBDELAVE PODATKOV PRI OBLIKOSLOVNI ANALIZI NAREČNEGA GOVORA

Klara ŠUMENJAK

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: klara.sumenjakk@fhs.upr.si

IZVLEČEK

V prispevku so prikazane možnosti, omejitve in napake korpusnega pristopa pri oblikoslovni analizi narečnega gradiva samostalnikov 1. in 2. ženske sklanjatve, ki so bili s pomočjo korpusne obdelave podatkov izluščeni iz Govornega korpusa Koprive na Krasu (GOKO). Kljub nekaterim napakam se je korpusna obdelava podatkov izkazala za uporabno, saj raziskovalcu predvsem časovno olajša analizo zbranega gradiva, ki pa jo je treba nadgraditi in dopolniti s tradicionalno metodo raziskovanja in analize narečja.

Ključne besede: GOKO, narečni korpus, kraško narečje, govor Koprive na Krasu, oblikoslovje, 1. in 2. ženska sklanjatev, korpusna obdelava podatkov

PRIMA E SECONDA DECLINAZIONE DEI SOSTANTIVI FEMMINILE NELLA PARLATA DI KOPRIVA SUL CARSO: L'UTILITÀ DELL'ELABORAZIONE DEI DATI DAI CORPORA NELL'ANALISI MORFOLOGICA DELLA PARLATA DIALETTALE

SINTESI

Nell'articolo vengono presentate le possibilità, i limiti e gli errori dell'approccio metodologico dei corpora nell'analisi morfologica del materiale dialettale. Con l'aiuto dell'elaborazione dei dati nei corpora sono state estratte le forme per i sostantivi della prima e seconda declinazione femminile presenti nel corpus dialettale di Kopriva sul Carso (GOKO) e comparate con la lingua standard slovena. L'elaborazione dei dati dal corpus si è dimostrata utile nonostante alcuni errori, dato che permette al ricercatore una più facile elaborazione del materiale raccolto, ma deve essere nel contempo integrata con il metodo tradizionale di ricerca e di analisi del dialetto.

Parole chiave: GOKO, corpus dialettale, dialetto carsico, parlata di Kopriva sul Carso, morfologia, prima e seconda declinazione femminile, l'elaborazione dei dati dai corpora

UVOD

Kopriva je manjša, strnjena kraška vasica, ki leži ob cesti med Sežano in Novo Gorico, na nadmorski višini 263 metrov. Domačini jo delijo v Dolenji in Gorenji konec, vmes pa stoji stara »komunska šterna«, ki nosi letnico 1897. O vasi Kopriva in izvoru njenega imena je tomajski župnik Albin Kjuder napisal obširnejši prispevek (podatke je zbiral med letoma 1956 in 1960), med drugim je zapisal: »Ime Koprive, pravi starešina Gulič, izhaja od kopriv. Prvotna vas je baje stala ne kjer zdaj, ampak med sedanjo Koprivo in Brjami levo, kjer je bila cerkva sv. Lovrenca. Na brjevskem ozemlju je bila druga, nekoliko večja vas (Brje) s svojo cerkvijo sv. Elije« (Kjuder, 1972, 308).¹ Prvi zapis o vasi iz leta 1200, v njem je navedenih 5 kmetij. V franciscejskem katastru iz leta 1822 piše, da »je v Koprivi 75 stanovanjskih hiš, ki so zidane s kamenjem in malto, večinoma krite s kamnitimi skrilami, le redko so krite s strešniki ali slamo, in so dovolj udobne za potrebe kmečkega prebivalstva«. Leta 1861 je Kopriva štela 59 hiš in 67 gospodinjstev. Leta 1869 je bilo Koprivcev kar 323, leta 1900 že 354, podatki iz leta 1966 pa kažejo, da je takrat število Koprivcev upadlo na 232 (Cencič, 2010, 42). Danes je v vasi okrog šestdeset hiš, veliko jih je obnovljenih, dosti pa je tudi novogradenj. Vseh prebivalcev je 173, od teh 83 moških in 90 žensk (SURS, 2019).

Govor Koprive uvrščamo v kraško narečje primorske narečne skupine in je bil prvič dialektološko zapišan leta 1966. Zapisovalka Jožica Bandelj je pod mentorstvom Tineta Logarja na Filozofski fakulteti v Ljubljani pripravila zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas (SLA) in tudi opis tega krajevnega govora. Delo je hranjeno v zvezkovni in listkovni kartoteki SLA (T110) na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Novejše raziskave o koprivskem govoru pa je opravila Klara Šumenjak (Šumenjak, 2011, 2013a; 2013b; 2016).

V članku so predstavljeni paradigmatski vzorci samostalnikov 1. in 2. sklanjatve ženskega spola v koprivskem govoru ter uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora. Za analizo krajevnega govora je bila uporabljena korpusna metoda, kar je v slovenski dialektologiji novost,² v tujini pa je taka praksa tudi še precej redka (prim. Nordijski dialektološki korpus,³ korpus IviE, ki vsebuje 9 urbanih govorov britanske angleščine,⁴

Helsinški korpus britanskih angleških narečij »Helsinki Corpus of British English Dialects«).⁵ V okviru raziskave za doktorsko disertacijo Klare Šumenjak (2013a) je namreč nastal prvi slovenski narečni korpus GOKO (Govorni korpus Koprive na Krasu, <http://jt.upr.si/GOKO>),⁶ ki je omogočil nov način raziskovanja narečij, predvsem pa tudi ohranjanje in široko dostopnost gradiva. S pomočjo korpusa je bil govor Koprive na Krasu analiziran na vseh jezikovnih ravninah. Izkazalo se je, da je korpusni pristop najbolj primeren za oblikoslovno analizo, za ostale jezikovne ravnine pa je pomanjkljiv (prim. Anderwald & Wagner, 2007; Bolasco, 2005; Kortmann, 2004; Šumenjak, 2013a; 2013c; 2016). Vendar pa korpusnega pristopa tudi pri oblikoslovni analizi narečnega govora ne moremo uporabiti samostojno, saj gre pri njem zgolj za obdelavo (ne zmeraj točnih) podatkov, ki jo je treba dopolniti in interpretirati s tradicionalno metodo raziskovanja in analize narečja.⁷

Glavna namena prispevka sta dva, in sicer 1) natančen prikaz še ne opisane 1. in 2. sklanjatve samostalnikov ženskega spola koprivskega govora in 2) uporaba korpusne metode pri opisu koprivskega govora, kjer so prikazane možnosti, omejitve in napake tega pristopa.

O KOPRIVSKEM GOVORU

Govor Koprive na Krasu spada v primorsko narečno skupino, natančneje v kraško narečje, ki se govori po zahodnem delu Krasa in v spodnji Vipavski dolini. Na vzhodu meji z notranjskim narečjem – meja poteka le nekaj kilometrov od Koprive. Prav zaradi stika z notranjščino prevladujejo nekateri še notranjski glasoslovni pojavi. Nekateri tipični glasoslovne spremembe v koprivskem govoru so: sln. *ē, *ē- > ię (*m'lięko* 'mleko', *'cįęsta* 'cesta'), sln. *ō > u (*'nuč* 'noč', *'muč* 'moč', *'bux* 'bog'), sln. *ē, *ē- > ię (*'lięt* 'led', *'zięle* 'zelje'), sln. *ę, *ę- > ię (*'piętāk* 'petek', *'diętle* 'detelja'), sln. *ō- > uā (*'xųąja* 'hoja'), sln. *ō, *ō > uā (*'krųąx* 'krog', *'rųąbāc* 'robec', *'ųąba* 'goba'), *-o > -o (*m'lięko* 'mleko', *'lięto* 'leto'), *-o > -u (T ed. *'mizu* 'mizo', *'lipu* 'lipo') sln. *ū, *ū- > y (*'lyč* 'luč', *'myxa* 'muha'), pred vzglasnim o-se v koprivskem govoru govori protetični *u-* *uob'lięka* 'obleka', *'ųakno* 'okno'), v govoru je ohranjen prvotni *j* pred vzglasnim *i-* (*'jāyla* 'igla', *'jāyra* 'igra'). Za konzonantizem je značilen tudi razvoj *g > γ* (*'y'vānt* 'obleka', *bla'yu* 'blago').⁸

1 O Koprivi je v zadnjih letih pisal tudi Božidar Premrl (Premrl, 2019; 2018; 2016).

2 Karmen Kenda Jež je leta 2007 na konferenci Slovenska narečja med sistemom in rabo predstavila prispevek *Kako do slovenskega narečnega korpusa*, vendar je objavljen le povzetek (Kenda Jež, 2007, 16–17).

3 Več o korpusu na <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).

4 Več o korpusu na <http://www.phon.ox.ac.uk/files/apps/IViE/> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).

5 Več o korpusu na <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/Dialects/index.html> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).

6 O korpusu GOKO gl. tudi Šumenjak, 2012; 2013a; 2013c ter Šumenjak in Vičič, 2012.

7 Kot tradicionalno metodo pojmujem jezikoslovne/dialektološke raziskave, ki niso nastale na podlagi korpusne analize, prim. Gostenčnik, 2018; Jakop, 2008; Kumin Horvat, 2018; Marc Bratina, 2014; Škofic, 2016; Todorović, 2018; Zuljan Kumar, 2007.

8 Za natančen FO govora Koprive gl. Šumenjak, 2013b.

Nekatere oblikoslovne značilnosti koprivskega govora so: ohranjeni so vsi trije spoli (prim. *'fant* 'fant' (m. sp.), *'glava* 'glava' (ž. sp.), *'sige* 'seme' (sr. sp.)). Govor pozna ednino (*'noga* 'noga') in množino (*'noga* 'noge'), medtem ko se namesto dvojine (kot pri večini kraških govorov) pri samostalniku rabi oblika za množino (*'noga* 'nogi'), le sporadično tudi oblika za dvojino, predvsem v povezavi s števnikom *dve* v imenovalniku ali tožilniku (*'dve* 'dve nogi').⁹

Tudi na leksikalni ravni je koprivski govor zanimiv, saj vsebuje številne romanske in germanske izposojenke. Nekateri prevzeti izrazi so nujnostne izposojenke zaradi pomanjkanja ustrezne besede v lastnem jezikovnem kodu, ko gre za specifične pojme oz. strokovne termine (prim. *'skarlatina* 'skarlatinka', *'paraliza* 'paraliza', *'reuma* 'revmatizem'), ali pa sobivajo z ustrezno slovensko sopomenko (npr. *'ostanki* 'ostanki', *'zajtrk* 'zajtrk', *'malica* 'malica', *'pričeska* 'pričeska' ...). Prisotnost številnih romanizmov in germanizmov izpričuje stike kraških ljudi z romanskim in germanskim svetom¹⁰ (Šumenjak, 2013a).¹¹

METODA¹²

Pri korpusni oz. računalniški obdelavi podatkov gre za to, da so ti statistično bolj preverljivi in natančni, predvsem pa je tako iskanje hitrejšo, kot če raziskovalec (ali drug uporabnik) sam izpisuje in analizira npr. oblikoslovne značilnosti besedja. Za iskanje po korpusu GOKO izberemo oznako *Iskanje po korpusu GOKO z uporabo jezika CQP*, ki omogoča napredno iskanje po besednih vrstah in nadaljnjih podkategorijah. Za iskanje paradigem samostalnikov ženskega spola izberemo besedno vrsto (samostalnik), nato izberemo spol (ženski), nato pa še poljubni sklon in število. Na ta način lahko iz korpusa izluščimo npr. vse samostalnike ženskega spola v imenovalniku ednine in ugotovljamo, katere končnice so značilne za to slovnično kategorijo v obravnavanem krajevnem govoru.

Na podlagi rezultatov je mogoče samostalnike razvrstiti v sklanjatvene vzorce, a ker gre za manjši korpus, vanj ni bilo mogoče zajeti vseh oblik leksemov, zato so bile te pridobljene s pomočjo usmerjene vprašalnice GOKO (Šumenjak, 2013a), vprašalnice NASIK (prim. Šumenjak, 2009) ali vprašalnice za vrt, sadovnjak (Benedik, 1994). Podatki, označeni s piko (•) nad besedo/besedno zvezo, niso bili pridobljeni iz korpusa GOKO, ampak s pomočjo drugih vprašalnic.

KORPUSNA ANALIZA 1. IN 2. SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV ŽENSKEGA SPOLA KOPRIVSKEGA GOVORA

V koprivskem govoru so ohranjeni vsi trije spoli: moški (*'konec* 'konec', *'kruh* 'kruh', *'lug* 'lug'), ženski (*'sestra* 'sestra', *'skuta* 'skuta', *'smreka* 'smreka', *'pesem* 'pesem') in srednji (*'uboštvo* 'uboštvo', *'društvo* 'društvo', *'mleko* 'mleko').

V koprivskem govoru se rabita večinoma ednina in množina, dvojina je redka, ohranjena zgolj v nekaterih primerih: sta bla *'varta*, *'vendar*: so 'pøršle *'tæt d'vej sest'rične* (Šumenjak, 2013a). Koprivski govor pozna vseh šest sklonov, samostalniške izposojenke se sklanjajo enako kot neprevzete besede.

Prva ženska sklanjatev

V to sklanjatev gredo samostalniki ženskega spola, ki imajo v imenovalniku končnico *-a*, v rodilniku pa *-e* (*'sestra* 'sestra' *'sestre* 'sestre'), oz. imajo za mehкими soglasniki v imenovalniku končnico *-e*, v rodilniku pa *-i* (*'hiša* 'hiša', *'xiše* 'xiše'). Gre za samostalnike praslovanske *a*-sklanjatve in *īa*-sklanjatve ter praslovanske *ū*-sklanjatve.

Ednina

Imenovalnik

Imenovalnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru končnico *-a* oz. za mehкими soglasniki končnico *-e*, vendar taka raba ni dosledna, saj tu prihaja do vpliva knjižnega jezika oz. do analogije s končnico samostalnikov trde *a*-sklanjatve. Tudi samostalniki nekdanje psl. *ū*-sklanjatve po analogiji s samostalniki ženske *a*-sklanjatve v I ed. izkazujejo končnico *-a* (*'bukva*• 'bukve', *'breskva*• 'breskev', vendar tudi *'cirku*• 'cerkev').

V korpusu so naslednji primeri imenovalnika ednine 1. ženske sklanjatve: *'čebela* 'čebela', *'dolina* 'dolina', *'družina* 'družina', *'dušica* 'dušica', *'gruča* 'gruča', *'kammolom* 'kammolom', *'kapelica* 'kapelica', *'kitara* 'kitara', *'kop'riva* 'kop'riva', *'ketna* 'ketna', *'lipa* 'lipa', *'letnica* 'letnica', *'mana* 'mana', *'matica* 'matica', *'mama* 'mama', *'menza* 'menza', *'nona* 'nona', *'občina* 'občina', *'potreba* 'potreba', *'razlika* 'razlika', *'sestra* 'sestra', *'skuta* 'skuta', *'smreka* 'smreka', *'sosed* 'sosed', *'vrsta* 'vrsta', *'pregrada* 'pregrada', *'vodnjak* 'vodnjak', *'trgovina* 'trgovina', *'teta* 'teta', *'varekina* 'varekina', *'zalega* 'zalega', *'zgodba* 'zgodba', *'zgradba* 'zgradba', *'žena* 'žena', *'živina* 'živina', *'voda* 'voda', *'vojska* 'vojna/vojska'; *'Ančka* 'Ančka', *'Avstrija* 'Avstrija', *'Berica*

9 O dvojini v slovenskih narečjih gl. Jakop, 2006; 2008.

10 O koprivski leksiki gl. tudi Šumenjak, 2011.

11 O kraškem govoru glej tudi Cossutta 2001; 2002; 2005; Šumenjak, 2013a; 2013b; 2016; Šekli, 2009; Merkù, 1992; Furlan, 2011.

12 Natančneje je bila metoda za tovrstno raziskavo predstavljena v članku *Uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnikov moškega spola v koprivskem govoru* (Šumenjak, 2016).

'Berica', *Go'rica* 'Gorica', *Italija* 'Italija', *Ivanjka* 'Ivanka', *Jugos'lavija* 'Jugoslavija', *Kop'riva* 'Kopriva', *Lavra* 'Lavra', *Ma'rija* 'Marija', *Mar'jetka* 'Marjetka', *Pav'lina* 'Pavlina', *Zarja* 'Zarja'.

Preglas -a > -e imajo v korpusu naslednji samostalniki: *ku'že* 'koža', *nəs'rięče* 'nesreča', *pos'taje* 'postaja', *ši'vilje* 'šivilja', *š'torje* 'zgodba' – toda v gradivu so izpričane tudi besede brez prelase: *a'kacija* 'akacija', *xu'aja* 'smreka', *mula'rija* 'mularija', *punca* 'punca', *res'nica* 'resnica', *žə'lezanca* 'železnica', *ž'nidərca* 'šivilja', kar velja tudi za vsa lastna imena.

Rodilnik

Končnica rodilnika ednine ženskih samostalnikov je v koprivskem govoru -ə (< psl. *ę, ki je končnica R ed. samostalnikov mehke *ja*-sklanjatve) oz. -e, ki pa je v koprivski govor najverjetneje prevzeta iz knjižnega jezika. Za mehкими soglasniki imajo samostalniki ženskega spola v rodilniku ednine lahko končnico -i, vendar je taka končnica zelo redka (npr. *'xiši* 'hiše'). V korpusu so naslednji primeri rodilnika ednine 1. ženske sklanjatve s končnico -e: *'cirkve* 'cerkve', *cięste* 'ceste', *izval'itve* 'izvalitve', *lə'mone* 'limone', *'moke* 'moke', *po'tice* 'potice', *roko'vice* 'rokavice', *s'kute* 'skute', *stər'nične* 'sestrične', *š'kuəde* 'škode', *'ure* 'ure', *'vojne* 'vojne'; *'Danice* 'Danice', *Vipave* 'Vipave'; končnica -ə je izpričana v naslednjih primerih: *čə'bijəla* 'čebela', *'lipə* 'lipo', *ras'linə* 'rastline', *'šulə* 'šole', *trgo'vinə* 'trgovine', *'vojnə* 'vojne', *'žajfə* 'mila', *žə'lijəzəncə* 'železnice', *'ženə* 'žene', *'uəjskə* 'vojne' in *Kop'rivə* 'Koprive'; končnica -i pa v naslednjem primeru: *'xiši* 'hiše'.

Dajalnik

Dajalnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru končnico -i (splošnoslovenska analogija po mestniku ednine psl. mehke *ja*-sklanjatve). V korpusu sta samo dva primera, in sicer: *'məmi* 'mami', *sm'rięki* 'smreki'.

Tožilnik

V koprivskem govoru se je končnica tožilnika ednine iz -o (< *-q) zožila v -u, najverjetneje zaradi vpliva knjižnega jezika pa se v novejšem času ponovno govori -o. Zaradi tega so v korpusu primeri z obema končnicama, lahko tudi pri enakem leksemu, npr. *a'kacijo/a'kaciju* 'akacija', *γ'lavo/γ'lavu* 'glavo', *pos'tajo/pos'taju* 'postajo', *š'talo/š'talu* 'štalo', *ž'vino/ž'vinu* 'živino'; *Go'rico/Go'ricu* 'Gorico', *Kop'rivo/Kop'rivu* 'Koprivo', *Nięmčijo/Nięmčiju* 'Nemčijo'.¹³ Poleg naštetih dvojníc so v GOKO še naslednji primeri samostalnikov ženskega spola v tožilniku ednine s končnico -u: *'cylcu* 'culico', *'cięnu* 'ceno', *'cięstu* 'cesto', *frušku*

'hruško, *'kotlu* 'krilo', *'maju* 'majico', *'uəjsku* 'vojno', *'uəucu* 'ovco', *par'cięlu* 'parcelo', *'pesmicu* 'pesmico', *pomoč'nicu* 'pomočnico', *p'raucu* 'pravljico', *'rəubu* 'blago', *s'kutu* 'skuto', *s'lamcu* 'slamico', *st'rexu* 'streho', *še'nicu* 'pšenico', *š'luškinju* 'sluškinjo', *š'pięžu* 'nakup', *š'rajnyu* 'pregrado', *štə'vilku* 'številko', *š'tracu* 'cunjo', *'šulu* 'solo', *'vərstu* 'vrsto', *'xišu* 'hišo', *zelen'javu* 'zelenjavo', *'zimu* 'zimo', *'ženu* 'ženo', *'žięnsku* 'žensko'; *'Austriju* 'Avstrijo', *'F'rancku* 'Francko', *Šə'žanu* 'Sežano', *Š'kofju Loku* 'Škofjo Loko', medtem ko imajo drugi samostalniki končnico -o: *čə'bijəlo* 'čebelo', *dər'žino* 'družino', *kme'tijo* 'kmetijo', *x'rano* 'hrano', *k'ravo* 'kravo', *'mateco* 'matico', *m'režo* 'mrežo', *ne'dijəlo* 'nedeljo', *'nięmšćino* 'nemščino', *uə'rado* 'ogrado', *općino* 'občino', *'paro* 'paro', *pəs'uədo* 'posodo', *pše'nicu* 'pšenico', *'roko* 'roko', *za'lijəgo* 'zalego', *'zemlo* 'zemljo', *'žajfo* 'milo' ter *'Aidoušno* 'Ajdovščino', *'Češko* 'češko', *Go'riško* 'Goriško', *X'ruševico* 'Hruševico', *'Ipavo* 'Vipavo', *'Italijo* 'Italijo', *Ljub'ljano* 'Ljubljano', *'Polsko* 'Poljsko', *'Rusijo* 'Rusijo', *Vipavo* 'Vipavo'.

Samostalniki nekdanje *ū*-sklanjatve, ki imajo v I ed. končnico -u, imajo enako končnico tudi v T ed., npr. *'cirkū* 'cerkev'.

Mestnik

Enako kot dajalnik ima tudi mestnik ednine samostalnikov ženskega spola v koprivskem govoru končnico -i (najverjetneje iz psl. mehke *ja*-sklanjatve). V korpusu so naslednji primeri te oblike: *bət'ijęi* 'trgovini', *bli'žini* 'bližini', *'cirkvi* 'cerkvi', *cięsti* 'cesti', *γ'lavi* 'glavi', *γ'ruči* 'gruči', *'xiši* 'hiši', *'javi* 'kamnolomu', *'jelki* 'jelki', *'kašči* 'kašči', *'lipi* 'lipi', *məs'nici* 'mesnici', *uəštə'riji* 'gostilni', *'paši* 'paši', *sm'reki* 'smreki', *š'traci* 'cunji', *'šuli* 'šoli', *ž'vini* 'živini', *'uəjski* 'vojski'; *Dəl'maciji* 'Dalmaciji', *Kop'rivi* 'Koprivi', *Kre'meniki* 'Kremeniki', *Li'tiji* 'Litiji', *Ma'riji* 'Mariji', *Nabre'žini* 'Nabrežini', *Nięmčiji* 'Nemčiji', *Pos'tojni* 'Postojni'.

Izjemoma se pojavlja tudi končnica -e: *pot'riębe* 'potrebi', ki pa je lahko idiolektalna posebnost.

Orodnik

Tako kot končnica tožilnika se je tudi končnica orodnika (iz psl. *-oij/*-eij) najprej iz -o zožila v -u in se najverjetneje zaradi vpliva knjižnega jezika v zadnjem času ponovno razširila v -o. V korpusu so naslednji primeri za orodnik ednine samostalnikov 1. ženske sklanjatve s končnico -u: *'palcu* 'palico', *'petu* 'peto', *s'lamcu* 'slamico', *s'linu* 'sline', *š'tracu* 'cunjo', *'uəjsku* 'vojno'; *Mi'lenu* 'Mileno', *Š'kofju Loku* 'Škofjo Loko', *Z'denku Bət'yarjəvu* 'Zdenko Bedgarjevo'; končnica -o pa je izpričana v naslednjih primerih: *'mamo* 'mamo', *γos'tilno* 'gostilno'.

13 V nekaterih primerih gre za idiolektalne razlike, v drugih pa je bil pri istem govorcu leksem izgovorjen različno.

Množina

Imenovalnik

Za imenovalnik množine samostalnikov 1. ženske sklanjatve velja enako kot za rodilnik ednine, kjer je končnica samostalnikov *-ə* (razvita iz posplošene končnice **ę* praslovanske mehke *ja*-sklanjatve) oz. *-e*, ki je najverjetneje prevzeta iz knjižnega jezika (kjer je prav tako podedovana iz posplošene končnice **ę* praslovanske mehke *ja*-sklanjatve). Za mehкими soglasniki pa imajo samostalniki ženskega spola v imenovalniku množine ponavadi končnico *-i* (< psl. **-ę*), vendar sta v gradivu izpričani tudi končnici *-e* in *-ə*. V korpusu so naslednji primeri teh samostalnikov s končnico *-ə*: *čə'bǐglə* 'čebele', *k'ruəɣlə* 'krogle', *'nivə* 'njive', *'noɣə* 'noge', *'pašə* 'paše', *sest'ričnə* 'sestrične', *'točkə* 'točke', *uə'sicə* 'ušice'; končnico *-e* v GOKO izpričujejo samostalniki: *b'ranjəuce* 'branjevke', *fruške* 'hruške', *'puncə* 'punce', *'vərste* 'vrste', *ž'valce* 'živalice'; končnico *-i* pa izpričujejo primeri: *'čičǝšni* 'češnje', *fa'milji* 'družine', *'šuše/šyši* 'suše', *Kə'lyži* 'Kaluže'.

Rodilnik

Govor v rodilniku množine pozna ničto končnico *-ø*. V GOKO so naslednji primeri te oblike: *čə'bǐgl* 'čebel', *me'nut* 'minut', *'nux* 'nog', *p'rauc* 'pravljic', *sto'pin* 'stopinj', *'ur* 'ur', *'xiš* 'hiš', *'uəjšk* 'vojn'; *'Dutouł* 'Dutovelj', *Kə'lyš* 'Kaluž', *'Opčĭn* 'Občĭn'.

Dajalnik

Dajalnik množine je v koprivskem govoru ohranil končnico *-am* oz. njeno fonetično (oslabelo) različico *-əm*, za mehкими soglasniki pa *-əm*[•] (npr. z usmerjeno vprašalnico pridobljeni primer *'xišǝm*[•] 'hišam'). V korpusu je izpričan le en primer za dajalnik množine, in sicer *čeb'ǐgləm* 'čebelam'.

Tožilnik

Tožilnik množine 1. ženske sklanjatve je enak imenovalniku množine in je izražen s končnico *-ə* (razvito iz posplošene končnice **ę* praslovanske mehke *ja*-sklanjatve) oz. *-e*, ki je najverjetneje prevzeta iz knjižnega jezika. Za mehкими soglasniki pa imajo samostalniki ženskega spola te sklanjatve v tožilniku ednine končnico *-i* ali, morda iz knjižnega jezika prevzeto, končnico *-e*. V korpusu so naslednji primeri teh oblik s končnico *-ə*: *čə'bǐglə* 'čebele', *dər'zavə* 'države', *'ribə* 'ribe', *'rokə* 'roke', *s'tiǝnə* 'stene', *šte'vilkə* 'številke', *'točkə* 'točke', *'vərstə* 'vrste'; končnico *-e* v GOKO dokazujejo samostalniki: *'celice* 'celice', *cə'vate* 'copate', *fryške* 'hruške', *k'rave* 'krave', *ku'zice* 'kozice', *uəb'liǝke* 'obleke', *'uoyce* 'ovce', *pər'jatəlce* 'prijateljice', *p'rauce* 'pravljice'; končnica *-i* je zelo redka: *Kə'lyži* 'Kaluže' in morda zgolj idiolektalna.

Mestnik

Mestnik množine samostalnikov prve ženske sklanjatve ohranja psl. končnico **axъ*, tj. *-ax* oz. njeno oslabelo različico *-əx*, za mehкими soglasniki pa *-əx*. V korpusu so naslednji primeri s končnico *-ax* oz. *-əx*: *'noɣax* 'nogah', *'rokax* 'rokah'; *I'linikax* 'Glinikah'; in le en primer s končnico *-əx*: *Be'yunjəx* 'Begunjah'.

Orodnik

Orodnik množine samostalnikov prve ženske sklanjatve ohranja psl. **-a-mi*, tj. končnico *-ami*, ki se je v koprivskem govoru reducirala v *-əmi* (a se govori tudi že iz knjižnega jezika prevzeta glasovna različica *-ami*), ter za mehкими soglasniki končnica *-əm*[•] (npr. z usmerjeno vprašalnico pridobljeni primer *s'viǝčǝm*[•] 'svečami'). V korpusu so naslednji primeri s končnico *-əmi*: *čeb'ǐgləmi* 'čebelami', *'čərkəmi* 'črkami', *do'linəmi* 'dolinami', *lə'pinəmi* 'lupinami', *'lipəmi* 'lipami'; končnico *-ami* ima v korpusu samostalnik *pe'rutkami* 'perutkami'.

Dvojina

Dvojina se v koprivskem govoru rabi zelo redko, navadno v povezavi s števnikom *dva* v imenovalniku/tožilniku. V ostalih sklonih je oblika enaka množinski obliki. V korpusu je pet primerov samostalnikov ženskega spola v dvojini. Vsi imajo pred sabo števnik *dva* in so v imenovalniku/tožilniku. V dveh primerih je dvojina v imenovalniku in tožilniku izražena s končnico *-i* (*d'vej 'liri* 'dve liri', *d'vej 'uəuci* 'dve ovci'), v ostalih treh pa s posplošeno množinsko končnico *-e* (*d'vej k'rave* 'dve kravi', *d'vej š'katle* 'dve škatli', *d'vej sest'rične* 'dve sestrični'). S pomočjo usmerjene vprašalnice sem dobila naslednje odgovore: *'sestri*[•], *'sestar*[•], *'sestrəm*[•], *'sestri*[•], *'sestrəx*[•], *'sestrəmi*[•].

Premene

Premene v osnovi

Pri sklanjanju se (zaradi različnih glasovnih razvojev različno naglašeni izvornih samoglasnikov) spremeni kvaliteta naglašene samoglasnika:

I mn. <i>'noɣə</i> 'noge'	R mn. <i>'nux</i> 'nog'
T ed. <i>'roko</i> 'roko'	R mn. <i>'ruk</i> 'rok'

Premene v končnici

I ed.: Samostalniki ženskega spola *a*-sklanjatve, ki se jim osnova konča na mehki soglasnik, imajo v imenovalniku ednine končnico *-e* (*'kuəže* 'koža', *nəs'riǝče* 'nesreča', *pos'taje* 'postaja', *ši'vilje* 'šivilja', *š'torje* 'zgodba'), vendar je raba nedosledna, saj prihaja najverjetneje do vpliva knjižnega jezika, zato je slišati tudi različice s končnico *-a* (*a'kacija* 'akacija', *ɣ'ruča* 'gruča').

Premene končnic za mehkiimi soglasniki

R ed.: Samostalniki ženskega spola, ki se jim osnova konča na mehki soglasnik, imajo v rodilniku ednine končnico *-i* (*'xiši* 'hiše'), vendar je tak izgovor nedosleden.

I in T mn.: Samostalniki ženskega spola, ki se jim osnova konča na mehki soglasnik, imajo v imenovalniku in tožilniku množine končnico *-i*, vendar je tak izgovor nedosleden.

D, M, O mn.: S pomočjo usmerjene vprašalnice sem ugotovila, da tudi v dajalniku, mestniku in orodniku množine samostalniki ženskega spola v končnicah *-em*[•], *-ex*[•], *-emi* izkazujejo *-e-* za mehkiimi soglasniki (*'xišem*[•] 'hišam', *'xišex*[•] 'hišah', *s'viččemi*[•] 'svečami'), vendar je taka raba zelo redka, saj se navadno *-e-* reducira v polglasnik.

Naglas

Najpogostejši naglasni tip je nepremični na osnovi. V korpusu so izpričani samo primeri tega naglasnega tipa (*čeb'igla* 'čebela', *dol'ina* 'dolina', *druž'ina* 'družina', *dyš'ica* 'dušica', *'java* 'kamnolom').

Primer nepremičnega naglasnega tipa na osnovi samostalnika *dol'ina* 'dolina' (gradivo je pridobljeno z usmerjeno vprašalnico):

I ed.	dol'ina [•]
R ed.	dol'inə [•]
D ed.	dol'ini [•]
T ed.	dol'linu [•]
M ed.	dol'lini [•]
O ed.	dol'linu [•]

V koprivskem govoru obstaja, čeprav redek, še končniški naglasni tip, npr.: *gos'pa*[•] 'gospa', *gos'pe*[•] 'gospe', druge oblike niso izpričane.

Druga ženska sklanjatev

Po drugi ženski sklanjati se sklanjajo samostalniki ženskega spola, ki imajo v imenovalniku ednine ničto končnico, v rodilniku pa končnico *-i*. To so samostalniki psl. ženske *i*-sklanjatve. V GOKO niso izpričani vsi skloni, zato sem gradivo dopolnila z usmerjeno vprašalnico.

Ednina

Imenovalnik

Govor izkazuje končnico *-ø*. V korpusu so zapisani naslednji primeri: *'rič* 'stvar', *'uš* 'uš', *'vas* 'vas', *'pišəm* 'pesem'.

Rodilnik

Rodilnik ednine druge ženske sklanjatve izkazuje odraz psl. **-i*. V korpusu so naslednji primeri te oblike (z naglašeno in nenaglašeno končnico): *re'či* 'stvari', *s'mərti* 'smrti', *sno'vi* 'snovi', *sol'li* 'soli'.

Dajalnik

Dajalnik ednine druge ženske sklanjatve izkazuje odraz psl. končnice **-i*, vendar v korpusu ni primerov za to obliko. Primeri: *'pišmi*[•] 'pesmi', *'ričči*[•] 'stvari' so pridobljeni z usmerjeno vprašalnico.

Tožilnik

Enako kot imenovalnik ima tudi tožilnik ednine druge ženske sklanjatve ničto končnico. Primeri iz korpusa so: *s'mir/s'miēr* 'smer', *'rič* 'stvar', *'rat* 'rit', *bo'liēžən* 'bolezen', *ma'lenkəst* 'malenkost', *'nuč* 'noč'.

Mestnik

Tudi mestnik ednine druge ženske sklanjatve izkazuje odraz psl. **-i*. V korpusu sta zapisana naslednja primera te oblike: *s'miri* 'smeri', *'vasi* 'vasi'.

Orodnik

Orodnik ednine druge ženske sklanjatve ima končnico *-juə* (< naglašenege izglasnege **-biq*) oz. *-ju* (< nenaglašenege izglasnege **-biq*). V korpusu je izpričan zgolj en primer te oblike, in sicer *plast'juə* 'plastjo'; z usmerjeno vprašalnico je pridobljen primer *'mišju*[•] 'mišjo'.

Množina

V korpusu sta izpričani samo dve obliki za samostalnike druge ženske sklanjatve v množini, in sicer oblika za imenovalnik *stvə'ri/stva'ri* 'stvari' in tožilnik *ka'kuši* 'kokoši'. Ostali primeri, pridobljeni z vprašalnico za SLA (navajam vse sklone), so: *kos'ti*[•] 'kosti', *kos'ti*[•] 'kosti', *kos'tiēm*[•] 'kostem', *kos'ti*[•] 'kosti', *kos'tiēx*[•] 'kosteh', *kos'tmi*[•] 'kostmi'.

Dvojina

Dvojina za samostalnike ženskega spola druge sklanjatve v korpusu ni izpričana in je v koprivskem govoru zelo redka. Navadno se rabi ob števniku *dva* v imenovalniku/tožilniku. V ostalih sklonih je enaka množinski obliki. Z usmerjeno vprašalnico sem dobila take oblike za samostalnike ženskega spola druge sklanjatve v dvojini: *'miši*[•], *'miši*[•], *'mišəm*[•], *'miši*[•], *'mišəx*[•], *'mišmi*[•].

Premene

Premene v osnovi

Nekaterim samostalnikom druge ženske sklanjatve se (zaradi različnih glasovnih razvojev različno naglašeni izvornih samoglasnikov) pri sklanjanju spremeni kvaliteta naglašene samoglasnika v osnovi:

'vas' 'vas' M ed. 'vəsi' 'vasi'
 'rət' 'rit' M ed. 'riti' 'riti'
 'məs' 'miš' M ed. 'miši' 'miši'

V povezavi s premikom naglasa se (zaradi različnih glasovnih razvojev) spreminja tudi kvaliteta samoglasnikov v osnovi:

'nuč' 'noč' R ed. 'noči' 'noči'
 'kust' 'kost' R ed. 'kos'ti' 'kosti'

Naglas

Samostalniki druge ženske sklanjatve poznajo nepremični in mešani naglasni tip. Oba sta pogosta. Nepremični naglasni tip je izkazan v naslednjih besedah: *bo'liǰezan* 'bolezen' *bo'liǰezni* 'bolezni', *piǰsəm* 'pesem' *piǰsmi* 'pesmi', *s'mərt* 'smrt' *s'mərti* 'smrti', *rət* 'rit' *riti* 'riti', *məs* 'miš' *miši* 'miši', lahko tudi *vas* 'vas' *vəsi* 'vasi'.

Mešani naglasni tip imajo večinoma (a ne vse) enozložnice: *'nuč* 'noč', *no'či* 'noči', *'kust* 'kost' *kos'ti* 'kosti', *'riǰč* 'stvar' *re'či* 'stvari', *'uš* 'uš' *u'si* 'uši', *'vas* 'vas' *və'si*, *s'noʉ* 'snov' *sno'vi* 'snovi', *'su* 'sol' *sol'li* 'soli'.

PRIMERJAVA S SLOVENSKIM KNJIŽNIM JEZIKOM (SK)

1. ženska sklanjatev – ednina					
	SKJ		Koprivske sklanjatve		
	(lipa)	(mati)	(sestra)	(hiša)	(mati)
I	-a	-i	-a	-e	-i
R	-e	-er-e	-ə/-e	-i	-er-e
D	-i	-er-i	-i	-i	-er-i
T	-o	-er-ø	-u/-o	-u/-o	-er-ø
M	-i	-er-i	-i	-i	-er-i
O	-o	-er-jo	-u/-o	-u/-o	-er-ju/-er-jo

1. ženska sklanjatev – dvojina		
	SKJ	Koprivske sklanjatve
	(lipa)	(sestra)
I	-i	-i'/'-e'
R	-ø	-ø'
D	-ama	-əm'
T	-i	-i'/'-e'
M	-ah	-əx'
O	-ama	-əmi'

1. ženska sklanjatev – množina					
	SKJ		Koprivske sklanjatve		
	(lipa)	(mati)	(sestra)	(hiša)	(mati)
			trda	mehka	
I	-e	-er-e	-ə/-e	-e/-ə/-i	-er-e
R	-ø	-er-ø	-ø	-ø	-er-ø
D	-am	-er-am	-əm	-əm'	-er-əm
T	-e	-er-e	-ə/-e	-e/-i	-er-e
M	-ah	-er-ah	-əx	-əx'	-er-əx
O	-ami	-er-ami	-əmi	-mi'/'-əmi'	-er-mi

2. ženska sklanjatev – ednina		
	SKJ	Koprivske sklanjatve
	(kost/miš)	(kost/miš)
I	-ø/-ø	-ø
R	-i/-i	-i/-i
D	-i	-i'
T	-ø	-ø
M	-i	-i
O	-jo/-jo	-juə/-ju

2. ženska sklanjatev – dvojina		
	SKJ	Koprivske sklanjatve
	(miš)	(miš)
I	-i	-i'
R	-i	-i'
D	-ma	-əm'
T	-i	-ši
M	-ix	-əx'
O	-ma	-mi'

2. ženska sklanjatev – množina		
	SKJ	Koprivske sklanjatve
	(kost/miš)	(kost/miš)
I	-i/-i	-i'/'-i'
R	-i	-i'/'-i'
D	-'em/-im	-'iəm'/'-əm'
T	-i/-i	-i'/'-i'
M	-'ex/-ix	-'iəx'/'-əx'
O	-'mi/-mi	-'mi'/'-mi'

NAPAKE PRI KORPUSNI ANALIZI 1. IN 2. SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV ŽENSKEGA SPOLA

Prednost korpusnega pristopa je predvsem v tem, da na določenih ravlinah omogoča avtomatsko pripisovanje nekaterih oznak besedam. V okviru projekta JOS (Jezikoslovno označevanje slovenščine), s katerim so slovenski raziskovalni javnosti želeli zagotoviti »prosto dostopen večnivojsko (oblikoskladenjsko, skladdenjsko, semantično) označen milijonski korpus besedil vsakdanje rabe – korpus JOS« (Arhar Hold in Ledinek, 2008, 55), so za slovenski jezik razvili označevalni sistem, ki besedam v korpusu avtomatično pripisuje oblikoskladenjske oznake.

Tudi korpus GOKO je označen v skladu s smernicami JOS (Erjavec idr., 2010), zato je neizogibno, da se pojavijo napake, ki jih je po natančnem pregledu treba ročno odpraviti. Specifika narečnega korpusa je med drugim tudi ta, da vsebuje (tudi) narečne besede in besedne zveze. Te so bile v korpusu GOKO ročno označene z oznako <nar> in so bile pri analizi deležne posebne pozornosti, saj jih je računalnik označeval enako kot v knjižnem jeziku,¹⁴ kar pa ni vedno ustrezno: na primer računalnik je besedo *ryaba* (ki v koprivskem govoru označuje samostalnik ženskega spola) zaradi knjižne ustreznice 'blago' (ki je samostalnik srednjega spola) označil z oznako za srednji spol, zato smo take spremembe morali sporočiti strokovnjaku za informacijske tehnologije, ki jih je ročno vnesel v program.

V nadaljevanju so izpostavljene nekatere računalniške napake, ki so nastale pri razvrščanju gradiva za 1. in 2. sklanjatev samostalnikov ženskega spola.

Zamenjava sklona

Z rodilnikom ednine namesto z imenovalnikom množine je korpus označil samostalnike v naslednjih primerih:

name so prišle pomagat in te hčerke so prišle z njimi so bile tri sestrične

Zamenjava spola

Kot ženski spol v imenovalniku namesto moškega spola v tožilniku je korpus označil naslednji primer:

so izvedeli, kdo je osla pripeljal

Kot ženski spol namesto moškega je označil naslednji primer:

veš, kje so Kaluže, kjer je kal, ne

V primerjavi z analizo samostalnikov moškega spola

je bilo narejenih manj napak, in sicer je bilo pri analizi samostalnikov moškega spola narejenih 7 napak, vključno z zamenjavo besedne vrste in slovničnega števila (Šumenjak, 2016), pri analizi samostalnikov ženskega spola pa so bile narejene 4 napake, pri čemer prevzete besede niso vključene v analizo napak.

Interpretacija rezultatov

V primerjavi s slovenskim knjižnim jezikom (Toporišič, 2000, 289–293) najdemo v koprivskem govoru naslednje posebnosti samostalnikov **1. sklanjatev ženskega spola:**

Imenovalnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru večinoma končnico *-a* za trdimi konzonanti, za mehкими soglasniki tudi končnico *-e*, vendar taka raba ni dosledna (*kūže* 'koža', *nəs'rięče* 'nesreča', *pos'taje* 'postaja', *š'ivilja* 'šivilja', *š'torje* 'zgodba', a tudi: *a'kacija* 'akacija', *xuaja* 'smreka', *mularija* 'mularija', *punca* 'punca', *res'nica* 'resnica', *ž'lezanca* 'železnica', *ž'nidarca* 'šivilja').

Rodilnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru poleg knjižni enake končnice *-e* tudi končnico *-a* (*č'biglā* 'čebele', *lipā* 'lipa', *ras'linā* 'rastline', *šulā* 'šole').

Za mehкими konzonanti ima (redko) tudi končnico *-i* (*xiši* 'hiše').

Tožilnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru večinoma končnico *-u*, (*cyacu* 'culico', *cięnu* 'ceno', *cięstu* 'cesto', *frušku* 'hruško'), vendar najdemo tudi dvojnice s končnico *-o* (*γ'lavo/γ'lavu* 'glavo', *pos'tajo/pos'taju* 'postajo', *š'talo/š'talu* 'štalo', *ž'vino/ž'vinu* 'živino') in (najverjetneje zaradi vpliva knjižnega jezika) tudi končnico *-o* (*ne'dięlo* 'nedeljo', *nięmšćino* 'nemščino', *uę'rado* 'ogrado', *općino* 'obćino').

Orodnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru večinoma končnico *-u*, (*palcu* 'palico', *petu* 'peto', *s'lamcu* 'slamico'), sicer redko, vendar (najverjetneje zaradi vpliva knjižnega jezika) najdemo tudi končnico *-o* (*mamo* 'mamo', *γos'tilno* 'gostilno').

Imenovalnik množine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru poleg knjižni enake končnice *-e* tudi končnico *-a* (*č'biglā* 'čebele', *k'ryęglā* 'krogla', *nivā* 'njive', *noęā* 'noge'), končnico *-i* za mehкими soglasniki pa izpričujejo primeri (*č'rięšni* 'češnjje', *fa'milji* 'družine', *š'ušel/š'yši* 'suše', *Kā'lyži* 'Kaluže').

Dajalnik množine samostalnikov ženskega spola v koprivskem govoru ima poleg knjižni enake končnice *-am* oz. njene fonetične (oslabele) različice *-am* za mehкими soglasniki tudi končnico *-ęm* < *-em* (*xięm* 'hišam'), vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

Tožilnik množine samostalnikov ženskega spola v koprivskem govoru ima poleg knjižni enake končnice *-e* tudi končnico *-a* (*č'biglā* 'čebele', *dār'zavā* 'države', *ribā* 'ribe', *rokā* 'roke').

14 Pri oblikoskladenjski analizi računalnik izhaja iz poknjižene različice.

Mestnik množine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru poleg knjižni enake končnice *-ax* oz. njene fonetične (oslabele) različice *-ax* za mehкими soglasniki tudi končnico *-ex* (*Be'γunjex* 'Begunjah'), vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

Orodnik množine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru poleg knjižne končnice *-ami* oz. njene fonetične (oslabele) različice *-ami* za mehкими soglasniki tudi končnico *-emi* (*s'viččemi* 'svečami'), vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

V primerjavi s slovenskim knjižnim jezikom (Toporišič, 2000, 293–296) najdemo v koprivskem govoru naslednje posebnosti samostalnikov **2. sklanjatve ženskega spola**:

Orodnik ednine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru končnico *-juə* (*plast'juə* 'plastjo') oz. *-ju* ('mišju' 'mišjo'), vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

Dajalnik množine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru končnico *'iɛm'əɪm'*, vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

Mestnik množine samostalnikov ženskega spola ima v koprivskem govoru končnico *'iɛx'əx'*, vendar je v korpusu premalo primerov za posplošitev rezultatov.

SKLEP

V članku so prikazani paradigmatični vzorci samostalnikov 1. in 2. ženske sklanjatve koprivskega govora, ki so bili pridobljeni s pomočjo korpusnega pristopa, ter (ne)zmožnost zadostne obdelave zbranih podatkov le s korpusno analizo.

Govor Koprive na Krasu uvrščamo v kraško narečje primorske narečne skupine. Čeprav je kraško narečje precej razširjeno, saj se govori po zahodnem delu Krasa in v spodnji Vipavski dolini, je njegovo raziskovanje precej zanemarjeno. Doslej so sicer že nastale posamezne diplomske, magistrske in doktorske naloge (prim. Bajc, 2017; Devetak, 2007; Šumenjak, 2009; 2013a idr.), vendar večinoma obravnavajo le izbrane jezikovne ravnine določenega govora kraškega narečja. Niti znanstvenih člankov in monografij, ki obravnavajo kraško narečje,

ni veliko (prim. Cossutta, 2001; 2002; 2005; Šumenjak, 2013a; 2013b; 2016; Šekli, 2009; Merkù, 1992; Furlan, 2011).

Problem rezultatov takih raziskav je tudi, da niso dostopni javnosti, saj so (predvsem diplomske naloge) dosegljivi zgolj v fakultetnih in univerzitetnih knjižnicah, čeprav je zanimanje za narečja in njihovo dediščino v porastu. To se odraža tudi tako, da se vedno več društev, amaterskih zbirateljev in posameznikov na različne načine ukvarja z zbiranjem (narečnega) gradiva (nekateri zbirajo pesmi, ledinska imena, pravljice, pregovore ...). Tudi zato je narečni korpus lahko odličen pripomoček tako za narečno raziskovanje kot za ohranjanje in širjenje (jezikovne) kulturne dediščine.

Iz gradiva je razvidno, da je bila za analizo 1. in 2. sklanjatve samostalnikov ženskega spola večina odgovorov (97 %) izluščenih iz korpusa GOKO, le 3 % odgovorov je bilo treba pridobiti z usmerjeno vprašalnico, kar v primerjavi s tradicionalno metodo raziskovalcu znatno olajša analizo zbranega gradiva. Podatki za dvojino so bili sicer pomanjkljivi, vendar je bilo to zaradi specifik kraškega narečja pričakovano. Pri gradivu za samostalnike 1. ženske sklanjatve so manjkale še nekatere druge oblike, in sicer imenvalnik ednine samostalnikov psl. *ū*-sklanjatve, ki so že prešli v *a*-sklanjatve in imajo v I ed. končnico *-a* ('bukva' 'bukev', *b'reskva* 'breskev', ampak tudi *'cirku* 'cerkev'); pri dajalniku množine je manjkala oblika za mehкими soglasniki (*'xišɛm* 'hišam'), prav tako tudi pri orodniku množine (*s'viččemi* 'svečami'). Pri gradivu za samostalnike 2. ženske sklanjatve so manjkale oblike za dajalnik ednine (*'piɛsmi* 'pesmi', *'riɛči* 'stvari') in večina oblik za množino, sicer pa je bila korpusna obdelava večinoma natančna. Čeprav so bile pri avtomatizirani korpusni obdelavi podatkov narejene manjše napake (zamenjava spola, zamenjava sklona), je velika prednost korpusnega pristopa, da uporabniku omogoča enostavnejše in hitreje iskanje po besednih vrstah in podrobnejše iskanje po njihovih slovničnih lastnostih. Zaradi računalniške obdelave podatkov lahko tudi govorimo o točnejših in statistično preverljivih podatkih, a ker gre zgolj za računalniško podprto metodo, jo moramo vselej nadgraditi s strokovno interpretacijo.

FIRST AND SECOND DECLENSION OF FEMININE NOUNS IN THE DIALECT OF KOPRIVA NA KRASU: USEFULNESS OF THE CORPUS APPROACH FOR MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF DIALECTS

Klara ŠUMENJAK

University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: klara.sumenjakk@fhs.upr.si

SUMMARY

The paper investigates the possibilities, limitations and errors of the corpus approach for the morphological analysis of dialects. It compares the morphological forms for the first and second declension of feminine nouns in the dialect of Kopriva na Krasu (available in the GOKO corpus) to those in standard Slovene. The analysis of the first declension of feminine nouns shows differences in the use of the dual, in the forms for the nominative, genitive, accusative and instrumental singular and the nominative, dative, accusative, locative and instrumental plural. The analysis of the second declension of feminine nouns shows differences in the use of the dual, in the forms for the instrumental singular and the dative and locative plural.

The texts in the corpus are automatically morphosyntactically tagged, possibly producing errors in the correct identification of part of speech, declension pattern, number or gender; these must be eliminated manually. Despite these errors, the corpus approach proves to be efficient if combined with traditional research methods in dialectology since it substantially facilitates the analysis of the material.

Keywords: dialect corpus, Karst dialect, Kopriva na Krasu, morphology, first and second declension feminine nouns, the corpus approach for morphological analysis

VIRI IN LITERATURA

- Anderwald, L. & S. Wagner (2007):** FRED — The Freiburg English Dialect Corpus: Applying Corpus-Linguistic Research Tools to the Analysis of Dialect Data. Creating and Digitizing Language Corpora. Volume 1: Synchronic Databases, 35–53.
- Arhar Hold, Š. & N. Ledinek (2008):** Oblikoskladenjske oznake JOS: revizija in nadgradnja nabora oznak za avtomatsko oblikoskladenjsko označevanje slovenščine. V: Erjavec, T. & J. Žganec Gros (ur.): Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije. Ljubljana, Institut Jožef Stefan, 54–59.
- Bajc, U. (2017):** Govori na stiku kraškega in notranjskega narečja v Vipavski dolini. Diplomsko delo. Ljubljana.
- Benedik, F. (1994):** Vprašalnice za zbiranje narečnega gradiva. *Traditiones*, 23, 87–142.
- Bolasco, S. (2005):** Statistica testuale e text mining: alcuni paradigmi applicativi. *Quaderni di statistica*, 7, 17–53.
- Devetak, V. (2007):** Govor in kolednica prebivalcev Vrha Sv. Mihaela (San Michele del Carso). Diplomsko delo. Ljubljana.
- Erjavec, T., Fišer, D., Krek, S. & N. Ledinek (2010):** The JOS Linguistically Tagged Corpus of Slovene. Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10), Malta.
- Furlan, M. (2011):** Teorija in praksa v Alasijevem italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607. V: Filipi, G. (ur.): Narečna prepletanja. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 23–59.
- Cencič, M. (2010):** Kopriva – majhna, a zanimiva kraška vas – koprivske osebnosti. *Kras: revija o Krasu in krasu, o ljudeh in njihovem ustvarjanju*, 105/106, 42–45.
- Cossutta, R. (2001):** Narečna podoba Križa pri Trstu. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Cossutta, R. (2002):** Glasoslovne, oblikoslovne in leksikalne prvine kriškega govora. V: Jesenšek, M., Rajh, B. & Z. Zorko (ur.): Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen. Maribor, Slavistično društvo, 29–34.
- Cossutta, R. (2005):** Frazemi v kraškem narečnem prostoru. V: Jesenšek, M. (ur.): Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. Maribor, Slavistično društvo, 135–140.
- GOKO (2013):** Govorni korpus Koprive – GOKO. <http://jt.upr.si/GOKO/> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Gostenčnik, J. (2018):** Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Helsinki korpus britanskih angleških narečij:** <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/Dialects/index.html> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Jakop, T. (2006):** Nouns in pairs in Slovene dialects. V: Koeva, S. & M. Dimitrova-Vulchanova (ur.): Proceedings. International Conference Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages. Sofiâ, 194–198.
- Jakop, T. (2008):** Dvojina v slovenskih narečjih. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kavčič, J. (2019):** Slovar govora kraja Dornberk. Magistrsko delo. Koper.
- Kenda Jež, K. (2007):** Kako do slovenskega narečnega korpusa. Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 16–17.
- Kjuder, A. (1972):** Zgodovinski mozaik Primorske: s posebnim poudarkom gornjega Krasa. Sežana, Občinska skupščina.
- Korpus IviE:** <http://www.phon.ox.ac.uk/files/apps/IViE/> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Kortmann, B. (2004):** Why Dialect Grammar Matters. https://www.researchgate.net/publication/239843262_Why_Dialect_Grammar_Matters (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Kumin Horvat, M. (2018):** Besedotvorni atlas slovenskih narečij [Kartografsko gradivo]: kulturne rastlin. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marc Bratina, K. (2014):** Jezikovna podoba slovenske Istre: kulturna semantika slikovitega v slovenskoistrskem narečju. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.
- Merkú, P. (1992):** Kraški j c l' pred polovico XVI. stoletja. Slavistična revija: **časopis** za jezikoslovje in literarne vede, 40, 1, 120–122.
- Nordijski dialektološki korpus:** <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Premrl, B. (2016):** Kraški kruh: vas Kopriva - njeni kamnolomi in kamnarji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Premrl, B. (2018):** Slavno županstvo v Koprivi: zgodovina iz turna sv. Elije. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Premrl, B. (2019):** Bedenice: kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije:** <http://www.stat.si/> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).
- Škofic, J. (2016):** Naglasni tipi ženske a-jevske sklanjatve v krajevnom govoru Kroke na Gorenjskem. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26, 4, 655–662.
- Šumenjak, K. (2009):** Govor Koprive na Krasu. Diplomsko delo. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper.

Šumenjak, K. (2011): Leksikalni primeri govora Koprive na Krasu glede na starostni parameter. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 22, 2, 2, 471–486.

Šumenjak, K. (2012): Zasnova dialektološkega korpusa na primeru govora Koprive na Krasu. V: Krakar Vogel, B. (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Ljubljana, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 73–78.

Šumenjak, K. (2013a): Opis govora Koprive na Krasu na osnovi dialektološkega korpusa. Doktorska disertacija. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper. Dostopno tudi na: <http://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorske/Sumenjak-Klara.pdf> (zadnji pristop: 15. 5. 2019).

Šumenjak, K. (2013b): Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110). V: Weiss, P. (ur.). *Dialektološki razgledi*. Ljubljana, Založba ZRC, 149–162.

Šumenjak, K. (2013c): Priprava gradiva in standardizacija nivojev zapisa za potrebe dialektološkega korpusa GOKO. Žele, A. (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Obdobja 32 – metode in zvrsti. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 443–449.

Šumenjak, K. (2016): Uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnika moškega spola v koprivskem govoru. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26, 4, 741–750.

Šumenjak, K. & J. Vičič (2012): Izzivi pri izdelavi dialektološkega korpusa GOKO. Krakar Vogel, B. (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Ljubljana, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 79–87.

Šekli, M. (2009): Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. Smole, V. (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 291–318.

Todorovič, S. (2018): Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem: Bertoki, Puče, Sveti Anton. Koper, Libris.

Zuljan Kumar, D. (2007): Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških pogovorov. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

IZ PRIMORSKE LEKSIKE IV

Metka FURLAN

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku so obravnavani trije primorski leksemi, in sicer istrsko 'ručula/ryčula 'rukola' (Dekani), kraško pə'ur/po'ur 'široka rakovica, Cancer pagurus' (Nabrežina/Aurisina), pə'yr 'isto' (Križ/Santa Croce, Kontovel/Contovello) in 'yycä 'trnek' (Križ/Santa Croce), 'yycä 'isto' (Kontovel/Contovello). Medtem ko fonetična struktura prvega kaže na manj znan narečni razvoj, drugi kot izposojenka iz narečne italijanščine kaže na še neprepoznano fonetično predlogo jezika dajalca, tretji pa ohranja podatek o še neprepoznanem mednarečnem dogajanju.

Ključne besede: sekundarna palatalizacija velarov, slovenski sprednji samoglasniki, slovenski vokalizem, slovenščina, slovenska dialektologija, mednarečno prekrivanje, izposojenke

DAL LESSICO DEL LITORALE IV

SINTESI

L'articolo tratta tre lessemi litorali sloveni, l'istriano 'ručula/ryčula 'rucola' (Dekani) e i carsici pə'ur/po'ur 'gran-ciporro, Cancer pagurus' (Nabrežina/Aurisina), pə'yr 'stesso' (Križ/Santa Croce, Kontovel/Contovello) e 'yycä 'amo' (Križ/Santa Croce), 'yycä 'stesso' (Kontovel/Contovello). Mentre il primo con la sua struttura fonetica indica uno sviluppo dialettale sloveno finora meno conosciuto, il secondo risulta un prestito italiano dialettale che testimonia la struttura fonetica della parola di lingua donatrice non ancora evidenziata, il terzo invece conserva l'informazione sul contatto intradialettale sloveno ancora sconosciuto.

Parole chiave: palatalizzazione secondaria delle consonanti velari, vocali anteriori slovene, vocalismo sloveno, sloveno, dialettologia slovena, contatti intradialettali, prestiti linguistici

UVOD

V prispevku so prvič primerjalnojezikoslovno in etimološko obravnavane tri besede iz različnih primorskih narečij oziroma govorov, in sicer

- a. istrsko *'ručula/ryčula* 'rukola' (Dekani);
- b. kraško *pə'ur/po'ur* 'Cancer pagurus' (Nabrežina), *pə'yr* 'isto' (Križ, Kontovel), ki pa je bilo pred dobrimi štirimi stoletji kot *paurie* zabeleženo le v italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607 avtorja Alasia da Sommaripa;
- c. *'hycä* 'trnek' (Križ), *'hycä* 'isto' (Kontovel), ki se le v Alasijevem slovarju pojavlja zabeleženo kot *godifa*.

Prva beseda s svojo fonetično strukturo ohranja podatek o malo znanem slovenskem narečnem pojavu, tj. o narečni sekundarni palatalizaciji velara pred nenačlenim *u*, na katero je prvi opozoril Rigler 1958, 1963 le z južnotranjskim primerom *ščädēlca* 'skodelica' (drugi primer iz slovenske Istre je dodala Furlan, 2018), tretja odraža do sedaj še neprepoznani narečni razvoj slovenščini, tj. nastanek slovenskega narečnega *y* iz praslavanskega **ǫ* ali **o*, druga pa vsebuje fonetično-naglasni podatek o stanju tujejezične romanske predloge ob izposoji. Vse tri so zato pomembno informativne za historično dialektologijo, slovensko in romansko.

ISTRSKO 'RUČULA' 'RUKOLA' (DEKANI)

Narečna sekundarna palatalizacija velara pred nenačlenim *u*

V prispevku Sekundarna palatalizacija velara pred nenačlenim prvotnim slovenskim *u*: istrsko gradivo (Furlan, 2018) sem pokazala, da je ob južnotranjskem *ščädēlca* 'skodelica' (Dolnje Vreme, Vrbovo), *št'jdēlca* 'isto' (Harije) rižansko *vinčist'ja*, *vinčošte* 'binkošti' (Dekani), *vinčisti* 'isto' (Podgorje), *vinčošte* (Škofije) in *vinčošte* (Tinjan) šele drugi znani primer, ki potrjuje delovanje sekundarne palatalizacije velara pred sprednjim samoglasnikom kot fonetičnim odrazom prvotno nenačlenega slovenskega *u*. V tem pogledu se območje rižanskih govorov prek jugovzhodnega slovenskega povezuje z območjem prekmurščine, kjer je sprednja izreka iz prvotnega slovanskega samoglasnika **u* v naglašeni in nenačleni poziciji dobro znana.

Prvotni slovenski *u* je bil namreč ne glede na dolžino in akcent zgodaj, ko se razlike v razvoju vokalizma glede na razmerje kračina : dolžina, naglašeno : nenačleno še niso vzpostavile, sprednji samoglasnik, njegovo območje pa bolj ali manj ustreza območju prehoda jata **ě* v sln. **ei*, saj je bil v južnem in vzhodnem delu slovenščine ta samoglasnik nekoč gotovo bolj razširjen (Rigler,

1958). Fonetična sprememba je stara zaradi obsežnega areala v slovenskem prostoru in enake pojavnosti tudi na hrvaškem območju, in sicer v severni čakavščini, večini kajkavščine in v posavski štokavščini (Vermeer, 1979, 1987; Greenberg, 2002, 128), pa tudi zato, ker se je udejanila še pred razvojem **l* v slovenski samoglasniški odraz *u*, prim. pkm. *glŭji* 'gluh' (Beltinci) < psl. **gluhv*: *mŭčati* 'molčati' (Beltinci) < psl. **mŭlčŭti*, in tudi pred prehodom sln. **ō* v dolenski *ū*. V številnih dolenskih razmerjih tipa *lŭna* : *kaŭ* (okolica Višnje Gore) namreč prvi primer brez velarnega *l* kaže na prvotno sprednjo izreko izhodiščnega slovenskega *u* (Rigler l.c.). Razvoj *u*-ja v samoglasnik sprednje vrste se je verjetno realiziral med 11. in 12. stoletjem (Greenberg, 2002, 128), zato ga je treba uvrstiti med najstarejše znane fonetične, kot sta denazalizacija in prva slovenska diftongizacija, ki sta slovenski prostor razdelili na dve območji. Delovati pa je moral pred vseslovenskim naglasnim umikom tipa *zvezda*, ki je deloval v 12. stoletju (Ramovš, 1950), saj že odraža razlikovanje glede na vokalno kvantiteto. Ta umik je namreč deloval le na prednaglasno dolžino, na prednaglasno kračino pa (še) ne.

Istrsko 'ručula' 'rukola' (Dekani)

Med tem sem med narečnim gradivom za Dekane, ki ga je v letu 2017 objavila Suzana Todorović, našla še na en primer. To je le v Dekanih zabeleženo *'ručula* 'rukola' (Todorović, 2017, 196) z varianto *'ryčula* 'vodna kreša' (SDLA-SI, II, 203), ki s *č* namesto povsod drugod potrjenega *k* kaže na delovanje sekundarne palatalizacije velara, ki se je lahko udejanila le, če je bil v času njenega delovanja nenačleni ujevski vokal desno od velara sprednje vrste in ne zadnje, kot je videti danes. Najprej pa je treba izključiti možnost, da *č* namesto *k* ni morebiti posledica katerega drugega jezikovnega pojava.

Izvor in etimologija slovenskih narečnih *'rykla*, *rŭkla* ... in knjižnega *rukola*

V drugih istrskih krajih se beseda za rukolo večinoma najde le z reduciranim samoglasnikom med prvotnim velarom *k* in *l*('), prim. *'rykla* (Škofije – Todorović, 2017, 196), *'rykla* (Dragonja – Todorović, 2015a, 163), *'rykl'a* (Nova vas, Padna, Sveti Peter – Todorović & Koštiál, 2014, 135), *'rykl'a* (Boršt), *'rykjã* (Krkavče), *'rykla* (Tinjan – vse Todorović, 2015b, 137). Enak reducirani refleksi *rukla* s korenskim *u*, ker govor Svetega Antona praviloma ne potrjuje razvoja v visoki sprednje-srednji samoglasnik *y*, je v pomenu 'kreša' v slovarju iz leta 1995 zabeležil Jakomin. Ta refleksi je glede *u* primerljiv s kraškim *rŭkla* 'ruta, Eruca sativa' (Godnič-Godini, 1984, 123).¹ Jako-

1 Pomenska predstavitev fitonima je v tem viru kontradiktorna, saj slovenska knjižna ustreznica *ruta* ne označuje iste rastline, kot jo latinska oznaka *Eruca sativa*.

min pa je ob *rukla* zabeležil tudi istopomensko *'rukola* 'kreša',² ki je v fonetičnem oziru enako dandanes širom po Sloveniji uporabljanemu in šele v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika predstavljenemu *rúkola* 'enoletna, regratu podobna rastlina z nazobčanimi listi, močnega, ostrega, nekoliko grenkega okusa, primerna za solate, kot dodatek različnim jedem', kar je sinonimno z *rúkvica* 'Eruca sativa', ki je bil še sredi prejšnjega stoletja izrazito strokoven in ne ljudski botanični termin (Glowacki, 1913, 193; Benkovič, 1922, 22; Piskernik, 1951, 102; Simonović, 1959, 186), ni pa v nobeni neposredni povezavi s sln. *rúkola* oziroma it. ben. *rùcola*, kot se trdi v SNB, 2012, 322.³

Medtem ko je *rukola* kot čislana vrtnina v kontinentalni Sloveniji postala znana šele v zadnjih desetletjih, so jo Primorci, prvotno tudi kot nevrtnino, tj. plevel, poznali že prej, saj je rastlino kot *rúkulja* slovarsko predstavil že Pleteršnik po Erjavčevem gradivu v pomenu 'Eruca sativa' za Šempeter pri Novi Gorici in v pomenu 'Diplotaxis, dvoredec'⁴ za Breg pri Trstu (Erjavc, 1879, 127; Štrekelj, 1889, 468). Knjižna varianta *rúkola*, ki je enaka dekanski *'rukola*, predstavlja izmed slovenskih variant za rastlino *Eruca sativa* (= *Brassica eruca*) najmlajšo izposojenko, ki pa ni nujno izposojena iz it. ben. predloge *rùcola* 'Brassica eruca' (Boerio, 1867), it. tržaš. *rùcola* 'isto', ampak kar iz it. knjiž. *rùcola*, od koder je prešla tudi v beneške italijanske govore (Doria, 1987, 537). Tudi drugi primeri, kot so furl. *rùcule* 'Eruca sativa' (NP), mugl. *rùcula* 'ruchetta' (Zudini & Dorsi, 1981), it. bizj. *rùcula* (Domini, Fulizio, Miniussi, Vittori, 1985) in it. tržaš. *rucula* (ob *rucola*) 'eruca, ruchetta, ruca' (Kosovitz, 1968), z neleniranim velarom kažejo, da v svojih sistemih niso avtohtoni, ampak izposojeni.⁵

Rastlinsko ime, ki se je po Evropi širilo iz latinske botanične nomenklature, je izvorno manjšalnica na *-ula* iz lat. *ērūca* 'rukola',⁶ kar je po aferezi dalo rom. **'ru:cula*, po spustu artikulacije nenaglašene *-u-* pa **'ru:cola*. Če bi bilo rom. nelenirano **'ru:cula* ljudski fitonim in bi zato podlegel sistemskim razvojem ljudskih romanskih jezikov, bi zanj prek sinkopirane oblike pričakovali it. knjiž. refleks ***rucchia*, it. ben. pa ***rucia*. Torej enako kot je lat. *torculum* 'stiskalnica' prek **torclu* dalo it. knjiž. *torchio* 'isto' in it. ben. *torcio* ali pa vulg. lat. *vetulus* prek **veclu* dalo it. knjiž. *vecchio*, it. ben. *vecio*. To pa

pomeni, da bi v romanskem jezikovnem okolju oziroma v italijanskem beneškem sistemu refleks ***rucia* s [č] lahko vplival na spremembo rom. **'ru:cula* v rom. **'ru:ciula*. Takšne oblike pa niti v knjižni niti v beneški italijanščini niso potrjene. V knjižni italijanščini je v rabi tudi manjšalnica na *-etta* *ruchétta* 'Eruca sativa', ki je bila izposojena v frc. *roquette* in špan. *ruqueta* (Battisti & Alessio, 3293), v it. narečjih, ki bi dali palatalizirano obliko **ruciet(t)a*, pa ni potrjen.

Istrsko *'ručula* 'rukola' (Dekani) kot tretji znani primer delovanja sekundarne palatalizacije velara pred nenaglašnim *u*

Iz tega sledi, da je č v dekanskem *'ručula* 'rukola' lahko le internoslovenskega nastanka iz izhodiščne oblike **'ru:kul'a* kot replike rom. **'ru:cula*. Medtem ko istrski odrazi tipa *'rykl'a* (Boršt) s palatalnim *l'* kažejo, da se je izposoja izvršila v času, ko je srednji *l* pred temnimi vokali in predkonzonatni legi že prešel v velarni *l*, in pred delovanjem slovenske vokalne redukcije, torej pred 16. stoletjem, dekansko *'ručula* ob *vīncist'jə* s palataliziranim velarom kaže, da je bil rom. **u* (tako kot nem. **u* v slovenski repliki **vinkūsti* > dekansko *vīncist'jə*) v slovenščini nadomeščen kot sprednji samoglasnik *ū* in ne kot zadnji *u*. Slovenska replika se je torej glasila **'rū:kūl'a*, redukcija v odraze tipa *'rykl'a* (Boršt) pa se je, če upoštevamo tako južnonotr. *šćādēlca* 'skodelica' < **škū'de:l-ica* iz rom. **scu'de:la* kot tudi dekansko *vīncist'jə* < **'vi:nkūsti* iz srvn. **finkusti(n)*, udejanila po delovanju sekundarne palatalizacije velarov:

rom. **'ru:cula* → sln. **'rū:kūl'a* > **'ri:cūl'a* > *'ručula*^{DEKANI}
> **'rū:kūl'a* > *'rykl'a*^{BORŠT}, *'rykla*^{ŠKOFIJE}

srvn. **finkusti(n)* → sln. **'vi:nkūsti* > **'vi:nčūsti* > *vīncist'jə*^{DEKANI}
> **'vi:nkūsti* > *vīnkušti*^{KUBED}

rom. **scu'de:la* → sln. **škū'de:la* > sln. **šćū'de:l(ica)* > *šćādēl(ca)*^{DOLNJE VREME}

Ker dekansko *'ručula* redukcije nenaglašene *u* ne potrjuje, dekansko *vīncist'jə* pa jo, je vokalno redukcijo v *'ručula* verjetno preprečil soobstoj mlajše izposojenke *'rukola*.

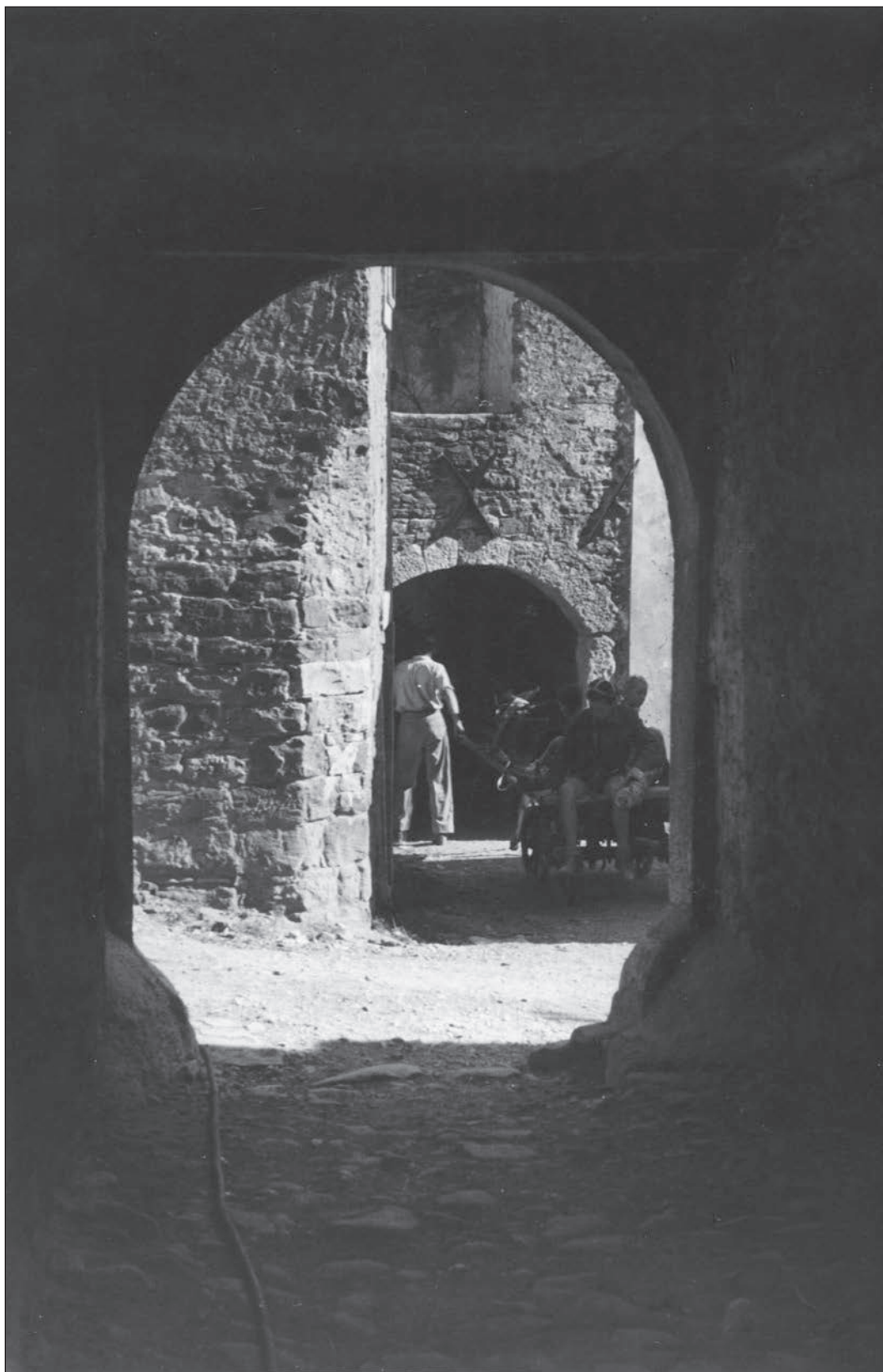
2 Tudi drugod v Istri so fitonimi tipa *rukola*, *rukla*, *rykla* itd. uporabljeni za označevanje *Nasturtium officinale*, tj. vodne kreše, ker sta obe rastlini pikantnega okusa in uporabljeni v kulinariki. Tako so v SDLA-SI, II, 203 navedeni fitn *'rukla* (Malija), *'rukla* (Boršt), *'rykl'a* (Padna, Koštabona, Pomjan), *'rykl'ā* (Šmarje), *'rykja* (Trebeše, Sočerga), *'rykja* (Krkavče), s sekundarnim nosnikom *'rynkla* (Gažon) in *'runkula* (Gračišče) pomensko predstavljeni le z 'vodna kreša, it. *nasturzio*'. Z lat. fitonimom *ērūca* determinirani kasnejši evropski fitonimi lahko označujejo rastline *Eruca sativa*, *Diplotaxis* in *Nasturtium officinale*, pri prvih dveh je stična točka prenosa podobna oblika listov in tudi cvet, pri prvi in tretji pa pikanten okus in uporaba v kulinariki.

3 Vir za ta fitonim je verjetno č. *rukev* 'vodna kreša, *Nasturtium officinale*' (Machek, 1954, 68), replika **rukev* pa je bila podaljšana s pripomo *-ica*, s katero se je izpostavilo, da gre za rastlino, podobno in ne enako vodni kreši.

4 V takem pomenu je beseda *rúkulja* sporočena kasneje v Glowacki, 1913, 194 in Bevk, 1927, 176.

5 Sledovi leniranih romanskih predlog se posredno kažejo kot izposojenke v hrv. *rigula* 'Eruca sativa' in *riga* 'isto' poleg *ruqa* (Skok, 1973, 142; Vajs, 2003, 199), *rīgula* (Labin – Filipi & Buršić Giudici, 2012, 892).

6 V klasični latinščini je bila rastlina metaforično poimenovana z *ērūca* 'gosenica' (Vajs, 2003, 199), ker je *rukola* kot divja rastlina trdodlakava (Glowacki, 1913, 193), gojena pa ne.



Slika 1: Obokane hiše, Kontovel (Slovenski etnografski muzej, Foto oddelek Tiskovnega urada pri predsedstvu vlade Slovenije).

KRAŠKO PAURIE 'GRANCIPORI' (ALASIA 1607):
PǾUR/PO'UR (NABREŽINA), *PǾYR* (KRIŽ,
 KONTOVEL)

Sodobno kraško gradivo kot vir za ustrezno branje Alasijevega zapisa *paurie*

Alasia da Sommaripa je med številnimi zahodnimi dialektizmi iz Devina z okolico zabeležil tudi *paurie* in ga, ker je tudi slovenska beseda zapisana v množini,⁷ razložil z it. množinsko ustreznico *grancipori*, kar ustreza sodobnemu knjiž. it. *granciporro* 'široka rakovica' z lat. nazivom *Cancer pagurus*. Ko sem pred leti to Alasijevo gloslo predstavila in etimološko razložila v geslu **pavrje* za tretjo knjigo Etimološkega slovarja slovenskega jezika, mi ob Alasijevi potrditvi ni bila znana nobena druga slovenska. Tedaj je Alasijevo *paurie* veljalo za hapaks legomenon slovenske leksike. Pa ni. Po dobrih štiristo letih je na ta kraški narečni zoonim leta 2015 prav tako kot pred njim Alasia da Sommaripa na terenu slišala in zabeležila Rada Cossutta, in sicer v Nabrežini kot *pǾur/po'ur* 'kosmač (Cancer pagurus)/Granciporro', v Križu in na Kontovelu pa kot *pǾyr* 'isto' (Cossutta, 2015, 233). Iz gradiva v isti monografiji je tudi razvidno, da se beseda v vseh treh krajih uporablja tudi v generičnem pomenu 'rak' (Cossutta, 2015, 236).

Narečna beseda za raka *Cancer pagurus* je v slovenščini romanska izposojenka, njen zadnji vir pa je grška zloženska *πάγουρος* 'Cancer pagurus' iz gr. *πάγος* 'skala, čer' in *οἰπά* 'rep, zadek', s katero je bil ta rak poimenovan po trdem zadku/repu (Frisk, 1973, 460).

Kot prvotno proparoksitonirana grška izposojenka v latinščini se v zvezi (*cancer*) *pagūrus* pojavi pri Pliniju, kasneje pa je v 14. stoletju v Anconi sporočeno (*granci*) ... *paurii*, kar se ohranja v sodobni knjižni zloženci *grancipòrro* 'Cancer pagurus' kot standardu na podlagi narečnih variant, kot je it. ben. *grancipòro* 'Cancer pagurus' (Boerio, 1867), prim. tudi istr. ben. *granšiporo* 'kosmač (Cancer pagurus)/Granciporro' (Izola, Piran – Cossutta, 2015, 233). Drugi del *-pòro* it. ben. zloženske *grancipòro* odraža fonetični razvoj iz lat. *págūrus* (po Battisti & Alessio, 1858 z ohranjenjo proparoksitonezo), ki se je po izpadu medsamoglasniškega **g* glasilo rom. **páuru*, iz česar je prek **páoro* nastalo današnje it. ben. *-pòro* (Battisti & Alessio, 1858). Fonetični razvoj monoftongizacije torej sledi beneškemu tipu *tola* 'deska, miza' < *tàola* < **taula* < rom. **taŷola* < lat. *tabula* 'deska, plošča'. Slovenske izposojenke *paurie*, *pǾur/po'ur* in *pǾyr* pa niso le petrificirani ostanki rom. predloge z že izpadlim *-g-* in pred monoftongizacijo, ampak

sodobne kraške oblike *pǾur/po'ur* in *pǾyr* z naglašenim *u*, ki se na Kontovelu glasi *y*, kažejo na paroksitoniranost romanske predloge, tj. rom. **pa'u:ru*. Izhodiščno proparoksitonezo po grški predlogi se predpostavlja le zaradi romanskega izpada medsamoglasniškega *-g-*, ki naj bi se realiziral le za naglašenim zlogom, v kar pa dvomi Rohlfs, 1966, 298.

Kakorkoli že, sodobno kraško gradivo kaže, da je treba Alasijev zapis prebrati kot [*pa'urje*] in da izhodiščno sln. **pa'u:r* 'Cancer pagurus', od koder so se razvile vse sodobne kraške oblike, predstavlja fonetično repliko v 14. stoletju v Anconi zabeleženega refleksa *paurii* in hkrati fonetično predstopnjo it. ben. *-pòro*, ki se je lahko razvil tudi iz rom. paroksitona **pa'u:ru* > **pa'oro* > it. ben. *-pòro*, če upoštevamo, da je bil paroksitonon tudi istrski hdn substratnega izvora **Arga'on(e)* 'Dragonja' z beneškim razvojem v **Argon*.⁸

KRAŠKO *GODIJA* 'HAMO' (ALASIA 1607) : *'TYCĀ*
 (KRIŽ), *'TYCĀ* (KONTOVEL)

Slovensko (*v*)*odica* 'trnek', toda **godica* 'isto' (Devin z okolico)

Med zahodnimi dialektizmi iz Devina z okolico je Alasia da Sommaripa zabeležil tudi *godifa* [godica]⁹ in ga razložil z italijansko ustreznico *hamo*, sodobno it. *amo* 'trnek'. Alasia da Sommaripa je kot predlogo za svoj slovar uporabljal tudi Megiserjevega iz leta 1592, v katerem za n. *Angel*, lat. *hamus* in slovensko ustreznico *tèrnek* pod oznako *Cr.* (= *Croatice*) najdemo zapis *odiza*, ki ga je Megiser najbrž povzel iz četrtega stolpca Dalmatinovega Registra 1584, ki je označen s *Harvazhki, Dalmatinfski, Istrianski, Crafski* in vsebuje zapis *odiza* ob kranjskem (*Crajnfski*) *ternek*. Ker Alasia da Sommaripa iz protestantskih virov ni slepo prepisoval, ampak so mu služili za abecedarije, s pomočjo katerih je ugotavljal, ali je ustrezna beseda v rabi tudi v slovenščini njegovega okolja in jo zapisal v fonetični podobi, kot jo je slišal v slovenščini na terenu, tj. Devinu z okolico. Iz obeh protestantskih virov, ki vsebujeta zapis *odiza*, je iz njegovega *godifa* treba ugotoviti, da se je beseda za trnek v slovenščini Devina z okolico na začetku 17. stoletja glasila *godica* in da je imela v vzglasju protetični *g-* kot razvojno varianto prvotnega protetičnega [*g-*]. Zanimivo pa je, da se enak razvojni rezultat *gòdica* 'trnek' (ob *òdica*) najde na jugovzhodnem hrvaškem predelu Istre v kraju Viškovići, it. Viscovizzi (Filipi & Buršič Giudici, 2013, 187).¹⁰

7 Enako je tudi Alasijeva slovenska beseda *lafcie* [lasje] predstavljena z italijanskim ustreznikom v množini *capegli*, sodobno *capelli*, ednina *capello* 'las'.

8 Podrobneje o razvoju od antičnega hdn *Argaone* do sodobnega slovensko-hrvaškega *Dragonja* in beneškoitalijanskega *largon* Furlan, 2015, 2017.

9 Med slovenskim Alasijevim gradivom je več primerov, v katerih je sufiks *-ica* zapisan kot *-ifa*, npr. *iunifa* 'manza', *ribnifa* 'peščiera', *matifa* 'menta' itd.

10 Na to hrvaško besedo me je opozoril dr. Goran Filipi.

Dalmatinova in Megiserjeva *odica* in Alasijeva *godica* sta namreč le tri od številnih drugih potrditev za obstoj te besede v slovenščini, prim. v 18. stoletju *ribiška šiba s'vodizo* 'arundo piscaria' [ribiška šiba z vodico], *s'vodizo loviti* 'hamare' [z vodico loviti], *en ribiški ternik, ali vodiza* 'piscarius hamus' [en ribiški trnek ali vodica] (Kastelec-Vorenc), *is'tárniKom, vodízo, ali is'šnóro lovy* [is trnekom, vodico ali is šnoro lovi] (Hipolit), *vodiza* 'Fischerschnur, funiculus piscatorum' [vodica] (Pohlin), *vudiza* 'Angel, tern', 'Fischangel, ternik, tern' [vudica] (Gutsman), v 19. stoletju *vódiza* 'Angel, tèrnek', *vóda, vódiza* 'Fischangel' (Murko, 1833), *údica, udička* 'Angel, Fischangel' (Janežič, 1851), *voda, vodica* 'Fischangel, ternek' (Cigale, 1860), *vóda, uda* (Pleteršnik po Oroslavu Cafu), *vódica* 'Fischangel' (Pleteršnik),¹¹ pkm. *vódica* 'odica, trnek za ribolov' (Novak, 1996).¹² Tako sln. *vódica* kot tudi *vóda* imata dobro znane sorodnike v večini slovanskih jezikov (npr. stcsl. *odica* 'trnek', hrv. *údica* 'isto', č. *udice*, stp. *wędzica* 'kaveljček' itd.; csl. *oda* 'trnek', č. *uda* 'isto', p. dial. *węda* itd.), kar dopušča rekonstrukcijo samoglasniško vzglasnih psl. besed **odica* in **oda* s pomenom 'trnek', ob njiju pa najverjetneje tudi **odv* = slovin. *vqd* 'ribiška mreža za lov jegulij', r. dial. *ud* 'lovljenje rib s trnkom' (ESSJ, II, 241; ĚSSJ, 40, 12 s., 10 s.).

V slovenščini se praslovanska beseda za trnek večinsko pojavlja s protetičnim *v-*. Do sedaj je obstoj slovenskega protetičnega *g-* potrjeval le Alasijev zapis, na katerega je opozoril že Šavli, 1960/1961, 28,¹³ danes pa mu lahko dodamo še sodobno kraško gradivo.

Sodobno kraško 'hycä 'trnek'

V Križu je bilo nedavno namreč evidentirano 'hycä 'trnek', na Kontovelu pa le v izglasju rahlo drugačno 'hycä 'isto' (Cossutta, 2015, 147).¹⁴ Sodobni kraški refleksi psl. **odica* s *-c-* < sln. **-tc-* < sln. **-dc-* tako kot npr. hrv. *údica* potrjuje stari akut na osnovi in zato slovensko redukcijo ponaglasnega *-i-*. Preseneča pa, da imata sodobna refleksa 'hycä/'hycä kraški visoki sprednje-srednji samoglasnik *y* za nosniški samoglasnik **o* namesto pričakovanega refleksa *u* kot v 'put < *pōt, žaluc < *želōdъcъ, 'mukä < *mōka itd. (Cossutta, 2001, 17). Do sedaj tak refleks iz **o*, kolikor mi je znano, ni bil evidentiran. Kraški visoki sprednje-srednji samoglasnik *y* je po splošnem prepričanju razvit iz *u* < psl. **u* v dolgih zlogih, npr. *klēbýk* 'klobuk' (Ramovš, 1935, 61). Zaradi precejšnje formalne in popolne pomenske prekrivnosti z Alasijevim *godifa* in

drugim slovenskim ter slovanskim gradivom za 'hycä/'hycä le zaradi nepričakovanega *y* ne bi bilo smiselno iskati drugačne sorodstvene povezave.

Sodobno kraško 'hycä 'trnek', 'mysk 'mozeg' in istrsko pō'lyžák 'klopotec, podložek' z *y* ← **o/o* kot posledico mednarečnega prekrivanja

Za govor Križa obstaja primerljiv nepričakovan refleks *y* pri besedi za mozeg, ki se glasi 'mysk (Cossutta, 2001, 17) = 'musk (Logar, 1996 (= 1981), 261), čeprav bi za prvotni kratko padajoči **ō*, ki ga je imela psl. beseda **mōzgv* = sln. *mōzg* = hrv. *mōzak, mōzga* itd., pričakovali kriški refleks **'musk* z *u* kot v 'nuč 'nōč', 'dum 'dōm', 'nus 'nōš' itd. (Cossutta, 2001, 17). Na ta nenavaden refleks kriškega 'mysk sta opozorila že Logar (Logar, 1996 (= 1981), 261) in Cossutta (Cossutta, 2001, 17). Obe besedi, tj. 'mysk in 'hycä 'trnek', združuje, da imata *y*, na mestu, kjer bi se pričakovan sistemski kriški refleks glasil *u*.

Primerljivo nepričakovano fonetično realizacijo sem (za sedaj (?)) našla le še v istrskem rižanskem govoru Puč in Škofij ter šavrinskem Krkavč. V Pučah imajo *y* iz sln. **u*: (npr. 'lyna 'luna', 'kla'byk 'klobuk'), *u* iz sln. **ō* (npr. 'nus 'nōš', 'nuč 'nōč'), toda *o* < sln. **o* < psl. **o* (npr. *pōt* < **pōtъ*, 'sōdra < **sōd(b)ra*). Enake reflekse za sln. **u*: in **ō* imata tudi govora Škofij in Krkavč, refleksi psl. **o* pa je v Škofijah *uō*, prim. 'suōdra, puōt (Todorović, 2017), v Krkavčah pa *o*, prim. 'mōš 'mōž' (Todorović, 2015b). V teh treh govorih se beseda za klopotec, ki se podloži kokoši v gnezdo, glasi pō'lyžák 'klopotec' (Puče – Todorović, 2018, 217), pa'lyžek (Škofije – Todorović, 2017, 194) in pu'lyžak (Krkavče – Todorović, 2015b, 135), kar ustreza svetoantonski pa'lužek (Todorović, 2018, 217), južnonotranjski palūžak 'jajce, ki se pusti na gnezdu, da kokoši nesejo' (Rigler, 1963, 102 op. 5), pkm. polōžek, g -ška 'klopotec, podleček, gnilo jajce' (Novak, 1996) in knjižni podlōžek, g -žka ter vsebuje izhodiščni ojevski samoglasnik **pod-lož-ъkv* = hrv. *pōdložak, -ška* 'podstavek'.

Vsem trem primerom je skupen refleks visokega sprednje-srednjega samoglasnika *y* na mestih, kjer bi v njihovem govoru pričakovali sistemski ujevski refleks, naj gre za izvorni nosni samoglasnik **o*, ki se v kraškem narečju razvije v samoglasnik *u* in ne *y*, kot kažeta 'hycä/'hycä, ali za izvorni cirkumfektirani oziroma dolgi *o:*, ki se v kraškem narečju pa tudi v istrskih govorih Puč, Škofij in Krkavč razvije v samoglasnik *u* in ne *y*, kot kažejo kraško kriško 'mysk in istrsko rižansko pō'lyžák (Puče), pa'lyžek (Škofije) in

11 Pleteršnikov slovar ne prinaša podatka iz Alasijevega slovarja in zato zapis *godifa* tudi ni bil upoštevan v ESSJ.

12 Ramovš 1997 (= 1921), 232 navaja bkr. *údica*, kar je zaradi *-u-* < **-o-* izposojeno iz hrv.

13 Šavli l.c. opozarja na kraška primera z enaki protetičnim soglasnikom *γuāsa* 'osa' in *γombrelin* 'dežnik', prim. it. *ombrella* 'isto', it. tržaš. *ombrelin* (Doria, 1987), furl. *ombrelin* (NP).

14 V Križu se ista beseda rabi tudi v besedni zvezi *šur pār hyci*, ki poimenuje plutovino pri vrvcici za trnek, it. *sughero della lenza* (masedola) (Cossutta, 2015, 150), in bi jo bilo dobesedno treba razumeti kot 'plutovina pri trnku'.

šavrinsko *pu'lyžak* (Krkavče). To skupno odstopanje od znanih sistemskih narečnih razvojev kaže, da so se vsi trije primeri na razvojni stopnji z dolgim ujevskim refleksom **'gu:dica*, **'mu:zg* in **pod'lu:žak* vključili v sistemski narečni razvoj izvirnega slovenskega **u* v dolgih zlogih, kar je povzročilo, da so **'gu:dica*, **'mu:zg* in **pod'lu:žak* dobili enak samoglasnik *y*, kot ga je dobila npr. beseda **lu:na* > *'lynä* (Križ), *'lyna* (Puče, Škofije, Krkavče). Odgovor na vprašanje, zakaj se je tako navidezno fonetično iztirjenje udejanilo le pri tu prepoznanih, torej redkih primerih, bi bilo treba iskati v mednarečnem prekrivanju. Razvojne stopnje **'gu:dica*, **'mu:zg* in **pod'lu:žak* so morale šele sekundarno postati sestavni del narečnega sistema notranjskega tipa, v katerem je dolgi **u*: prešel v *y*, razvojne stopnje iz slovenskega **ǫ* (< psln. **ǫ*) in **ǫ* (< psln. **ǫ̇*) pa v njem še niso dosegle razvojne stopnje ujevskega samoglasnika, kot potrjuje sodobno kraško stanje.

Naloga slovenske dialektologije je, da je pozorna, izpostavlja in rešuje tudi posamezne fonetične posebnosti, ki kot ostanek mednarečnih prekrivanj preteklih dob dandanes niso več prepoznavne kot del sistemskih narečnih razvojev.

Naj še izpostavim, da Alasijevo gradivo ujevskih refleksov kraškega tipa iz psl. **ǫ* ne potrjuje, zato njegova *godica* z *o* in ne z *u* odraža beneškoslovenski fonetični razvojni tip, skupaj s kraškim *'gyčä'lyčä* pa kaže, da je zahodno beneško-kraško jezikovno območje določala beseda **'godica* z vzglasnim protetičnim *g-* kot razvojnim produktom iz protetičnega **u-*.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Slovenski fitonim *'ručula'ryčula* 'rukola', ki je bil zabeležen v govoru Dekanov, predstavlja ob prav tako istrskem *vinčist'jə*, *vinčəštjə* 'binkošti' (Dekani) in južnotranjskem *ščədəlca* 'skodelica' (Dolnje Vreme, Vrbovo), *št'jdēlca* 'isto' (Harije) šele tretji prepoznani primer delovanja sekundarne palatalizacije velara pred prednjim *ú* kot odrazom nenaglašene slovenskega *u* iz praslovanskega **u*. Razvoj narečnega *ú* iz *u* je v slovenščini zelo star in se je moral udejaniti še pred vseslovenskim naglasnim umikom tipa *zvezda*, katerega delovanje se projicira v 12. stoletje.

V italijansko-slovenskem slovarju Alasia da Som-

maripa iz leta 1607 sta bili med številnimi zahodnimi dialektizmi iz Devina z okolico zabeleženi tudi dve zanimivi glosi *paurie 'grancipori'*, tj. 'široka rakovica', in *godifa 'hamo'*, tj. 'trnek'.

Sodobni ustreznik prve glose je bil šele pred kratkim ponovno potrjen v narečnem govoru kraja Nabrežina/Aurisina (Italija) kot *pə'ur/po'ur*, v govoru kraja Križ/Santa Croce in Kontovel/Contovello (oboje Italija) pa kot *pə'yr*.

Enako je bil ustreznik Alasijeve glose *godifa* šele v sodobnem času ponovno evidentiran kot *'gyčä* v Križu/Santa Croce in kot *'gyčä* v Kontovelu/Contovello, oba s *-c-* iz soglasniškega zaporedja *-tc-* < *-dc-*, nastalega po delovanju vokalne redukcije.

Medtem ko je prvi primer izredno pomemben za romansko historično dialektologijo, ker kot izposojenka odraža romansko fonetično-naglasno paroksonirano razvojno stopnjo **pa'u:ru* iz lat. *pagūrus*, ki je kasneje dala sodobno italijansko beneško (*granci-*)*pòro*, je drugi enako kot obravnavana dekanska *'ručula'ryčula* 'rukola' pomemben za slovensko historično dialektologijo in kaže, da se je slovenski narečni *-y-* v besedi, ki jo je treba povezati s slovensko *vǫdica* 'trnek' (Pleteršnik), hrvaško *ūdica* 'isto', češko *udice*, staropoljsko *wędzica* 'majhen trnek' iz praslovanske **(u)ǫdica*, razvil iz prvotnega slovanskega nosniškega samoglasnika **-ǫ-*. Primer torej kaže na fonetično iztirjenje in na do sedaj še neprepoznan, izoliran narečni fonetični razvoj, ki je zajel prvotni slovenski samoglasnik *o* (iz praslovanskega **ǫ* ali **o*), najverjetneje v procesu slovenskega mednarečnega prekrivanja. Enak fonetični razvojni proces je botroval tudi nastanku narečnega *'mysk* 'mozeg' (Križ/Santa Croce) za praslovansko **mǫzgb*, istrskega *po'lyžak* 'podložek (jajce)' (Puče), *pa'lyžek* 'isto' (Škofije), *pu'lyžak* (Krkavče) ob fonetično pričakovano razvitem knjižnem *podlōžek* < **pod-lož-ьkь*.

Pri primeru *godifa* (Alasia), *'gyčä* (Križ/Santa Croce), *'gyčä* (Kontovel/Contovello) je treba izpostaviti tudi, da se praslovanski protetični soglasnik **u-* kot *g-* potrjuje tudi v hrvaškem narečnem *gōdica* 'trnek', evidentiranim v jugovzhodnem delu Istre.

Katera koli beseda, najsi narečna, knjižna ali zgodovinska, je le sredstvo v funkciji jezikovne komunikacije toliko časa, dokler diahrona analiza ne razkrije njene globlje sporočilnosti, ki jo šele povzdigne v neprecenljivi kulturnozgodovinski dokument.¹⁵

15 Prispavek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

FROM PRIMORSKA LEXIS IV

Metka FURLAN

SRC SASA, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

SUMMARY

The article discusses the Slovenian plant name *'ručula/ryčula* 'rocket', attested in the local dialect of Dekani, which alongside Istrian *vîncîst'jə*, *'vinčəštjə* 'Pentecost' (Dekani) and South-Notranjsko *ščədêlca* 'cup' (Dolnje Vreme, Vrbovo), št *'jđêlca* 'id.' (Harije) constitutes the third identified example of the operation of secondary palatalization of velars in front of *ú*, which regularly developed from an unaccented Slovenian *u* < Proto-Slavic **u*.

The dictionary of Alasia da Sommaripa, dating back to 1607, is found to record an additional two interesting instances of vernacular vocabulary, viz. *paurie* 'grancipori', i.e. 'edible crab, brown crab', and *godifa* 'hamo', i.e. 'fishhook'. The living descendants of the first of these have only recently been recovered from the local dialect of Nabrèžina/Aurisina (Italy), where the word has been recorded as *pə'ur/po'ur*, as well as Križ/Santa Croce and Kontovel/Contovello (both Italy), which attest to a form *pə'yr*. Likewise has Alasia's *godifa* now found its exact modern counterparts in *'γycä*, reported from Križ/Santa Croce, and *'γγcä*, documented in Kontovel/Contovello. While the first, being a Roman loan, preserves the petrified phonetic stage **pa'u:ru* from the original Lat. *pagūrus* and modern Venetian *-pòro*, the second, featuring a Slovenian dialectal *-y-* as the reflex of Proto-Slavic **-ǰ-* (cf. Slovenian *vǒdica* 'fishhook' (Pleteršnik), Croatian *ùdica* 'id.', Czech *udice*, Old-Polish *wędzica* 'little hook' < Proto-Slavic **(ǫ)ǰdica*), attests to a less known but hardly isolated phonetic development that affected the original Slovenian vowel *o* (which in turn finds its source in Proto-Slavic **ǰ* or **o*) in the process of interdialectal overlapping (cf. also *'mysk* 'marrow' (Križ/Santa Croce) < Proto-Slavic **mǫzǣb*, Istrian *pə'lyžák* 'rotten egg' (Puče), *pa'lyžek* 'id.' (Škofije), *pu'lyžak* (Krkavče), but in the standard language *podlôžek* < **pod-lož-ьkь*).

Interestingly, an identical outcome of the Proto-Slavic prothetic consonant **ǫ-* in the word for fishhook has also been identified in Croatian dialectal *gōdica*, documented in southeastern Istria.

Keywords: secondary palatalisation of velars, Slovenian front vowels, Slovenian vocalism, Slovenian, Slovenian dialectology, interdialectal overlapping, loan-words

KRAJŠAVE

brk. = belokranjsko; csl. = cerkvenoslovansko; č. = češko; dial. = dialektično; frc. = francosko; ftn = fitonim, rastlinsko ime; furl. = furlansko; g = genitiv, rodilnik; gr. = grško; hrv. = hrvaško; istr. ben. = istrsko beneško; it. = italijansko; it. ben. = italijansko beneško; it. bizj. = italijansko bizjaško; it. knjiž. = italijansko knjižno; it. tržaš. = italijansko tržaško; južnonotr. = južnonotranjsko; lat. = latinsko; mugl. = muglizansko; p. = poljsko; pkm. = prekmursko; psł. = praslovansko; psln. = praslovensko; r. = rusko; rom. = romansko; sln. = slovensko; slovin. = slovinsko; stcsl. = starocerkvenoslovansko; stp. = staropoljsko; špan. = špansko; vulg. lat. = vulgarno latinsko

VIRI IN LITERATURA

Alasia da Sommaripa, G. (1607): Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila. Videm 1607. Ljubljana, Devin-Nabrežina, Trst, Založba Mladinska knjiga in Založništvo tržaškega tiska.

Battisti, C. & G. Alessio (1950–1957): Dizionario etimologico italiano I–V. Firenze, G. Barbera editore.

Benkovič, A. (1922): Slovensko-latinsko-nemški rastlinski imenik slovenskih dežel. Ljubljana, Izdala Slovenska šolska matica.

Bevk, S. (1927): Botanika za šolo in dom. (S 304 slikami in 41 podobami v barvotisku.) Izdaja s ključem za določevanje važnejših cvetnic in praprotovk, ki rastejo po slovenskem ozemlju kraljevine SHS. Ljubljana, Državna zaloga šolskih knjig in učil.

Boerio, G. (1867): Dizionario del dialetto veneziano. Terza edizione aumentata e corretta. Venezia, Reale tipografia di Giovanni Cecchini.

Cigale, A. A. (1860): Deutsch-slovenisches Wörterbuch I–II. Herausgegeben auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf. Laibach, Gedruckt bei Josef Blasnik.

Cossutta, R. (2001): Narečna podoba Križa pri Trstu. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.

Cossutta, R. (2015): Ribiška jezikovna in kulturna dediščina v Tržaškem zalivu in slovenski Istri. Koper, Univerzitetna založba Annales.

Cossutta, R. & F. Crevatin, SDLA-SI (2006): Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre (SDLA-SI) II. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales.

Domini, S., Fulizio, A., Miniussi, A. & G. Vittori (1985): Vocabolario fraseologico del dialetto "bisiac". Bologna, Cappelli editore.

Doria, M. (1987): Grande dizionario del dialetto triestino: storico, etimologico, fraseologico. Con la collaborazione di Claudio Noliani. Trieste, Il meridiano.

Erjavec, F. (1879): Iz pótné torbe. Letopis Matice slovenske za leto 1879, 1879, 118–147.

ESSJ II (1982): Etimološki slovar slovenskega jezika II. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.

ĚSSJa (1974–): Ětimologičeskij slovar' slavjanskijh jazykov I–. Moskva, Nauka.

Filipi, G. & B. Buršič Giudici (2012): Istromletački lingvistički atlas (ImLA) / Atlante Linguistico Istroveneto (ALIV) / Istrobeneški lingvistični atlas (IbLA). Zagreb – Pula, Dominović, Znanstvena udruga Mediteran, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Filipi, G. & B. Buršič Giudici (2013): Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora (LAPTIG) / Atlante Linguistico della Terminologia Marinesca delle Parlate Istriane (ALTeMOIs) / Lingvistični atlas pomorske terminologije istrskih govorov (LAPTIG). Zagreb – Pula, Dominović, Znanstvena udruga Mediteran, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Frisk, H. (1973): Griechisches etymologisches Wörterbuch II. Zweite, unveränderte Auflage. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.

Furlan, M. (2015): Sull'idronimo Dragonja/Dragogna. V: Torkar, S. (ur.): Slovanski jeziki v stiku z neslovanskimi: diahroni onomastični pogled / Slavic/Non-Slavic language contact in the area of diachronic onomastics. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 73–87.

Furlan, M. (2017): Iz primorske leksike 3. Annales, Series Historia et Sociologia, 27, 3, 651–662.

Furlan, M. (2018): Sekundarna palatalizacija velara pred nenaglašnim prvotnim slovenskim u: istrsko gradivo. V: Cossutta, R. (ur.): Tromeje dialektov brez meja. Koper, Založba Annales, ZRS Koper, 181–190.

Glowacki, J. (1913): Flora slovenskih dežel. 2. snopič. Ljubljana, Izdaja Slovenska šolska Matica v Ljubljani.

Godnič-Godini, N. (1984): Gradivo za kraški leksikon II: Romanizmi oz. furlanizmi. Slovensko morje in zaledje, VII, 6–7, 107–128.

Greenberg, M. (2002): Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika. Maribor, Aristej.

Gutsmann, O. (1789): Deutch=windifches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutchten windifchen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter. Klagenfurt: Kleinmayer.

Hipolit, N. (1711–1712): Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum. In anteriori parte Latino-Germanico-Sclavonicum in posteriori parte Germanico-Sclavonico-Latinum 1711/12. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

Jakomin, D. (1995): Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru. Trst, Škedenjski etnografski muzej.

Janežič, A. (1851): Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika. Slovensko-nemški del. Celovec, V založbi J. Sigmundove knjigarnice.

Kastelec-Vorenc (1680–1710) (1997): Slovensko-latinski slovar. Po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kosovitz, E. (1968): Dizionario-vocabolario del dialetto triestino e della lingua italiana. Trieste, Libreria internazionale Italo Svevo.

Logar, T. (1996): Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Machek, V. (1954): Česká a slovenská jména rostlin. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd.

Megiser, H. (1592): Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592, Bearbeitet von Annelies Lägheid, Slovensko-nemško-latinski slovar.

Murko, A. J. (1833): Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik. Grätz, Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung.

Novak, F. (1996): Slovar beltinskega prekmurskega govora. Murska Sobota, Pomurska založba.

NP (2004): Il nuovo Pirona: Vocabolario friulano. Udine, Società filologica friulana.

Piskernik, A. (1951): Ključ za določanje cvetnic in praprotnic. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Pleteršnik, M. (2006): Slovensko-nemški slovar 1894–1895. Ljubljana, Založba ZRC.

Pohlin, M. (1781): Tu malu besedishe treh jesikov 1781. München 1972, Dr. Dr. Rudolf Trofenik.

Ramovš, F. (1935): Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti. Ljubljana, Založila Učiteljska tiskarna.

Ramovš, F. (1950): Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. Slavistična revija 3, 1–2, 16–23.

Ramovš, F. (1997): Zbrano delo: Druga knjiga. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Rigler, J. (1958): Notranjski nepoudarjeni y in razvoj u-ja v slovenščini. Slavistična revija, 11, 3–4, 206–218.

Rigler, J. (1963): Južnotranjski govori: Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Rohlf, G. (1966): Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Fonetica. Traduzione di Salvatore Persichino. Torino, Giuglio Einaudi editore.

Simonović, D. (1959): Botanički rečnik imena biljaka. Beograd, Izdavačka ustanova Srpske akademije nauka.

Skok, P. (1973): Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

SNB (2012): Slovar novejšega besedja slovenskega jezika. Ur. Aleksandra Bizjak, Marko Snoj. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU

Šavli, G. (1960/1961): Contributi alla conoscenza del Vocabolario italiano e schiavo di Alasia da Sommaripa. Roma, Tesi di laurea.

Štrekelj, K. (1889): Beiträge zur slavischen Fremdwörterkunde I. Archiv für slavische Philologie XII, 451–486.

Todorović, S. (2015a): Šavrinsko in istrskobeneško besedje na Piranskem. Koper, Libris.

Todorović, S. (2015b): Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra: Boršt, Krkavče in Tinjan. Koper, Libris.

Todorović, S. (2017): Narečna raznolikost v okolici Kopra: Dekani, Hrvatini, Škofije. Koper, Libris.

Todorović, S. (2018): Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem: Bertoki, Puče, Sveti Anton. Koper, Libris.

Todorović, S. & R. Koštiál (2014): Narečno besedje piranskega podeželja: Nova vas nad Dragonjo, Padna, Sveti Peter. Koper, Univerza na Primorskem. Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Vajs, N. (2003): Hrvatska povijesna fitonimija. Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Vermeer, V. (1979): Proto-Slavonic *u in Kajkavian. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, 22, 1, 171–177.

Vermeer, V. (1987): Further Evidence of Fronted Reflexes of PSI *u in Kajkavian. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, 30, 2, 99–100.

Zudini, D. & P. Dorsi (1981): Dizionario del dialetto muglisano. Udine, Casamassima Editore.

INTERCULTURAL SENSITIVITY OF TEACHERS

*Anja ZORMAN*University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: anja.zorman@fhs.upr.si*Nives ZUDIČ ANTONIČ*University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: nives.zudic.antonc@fhs.upr.si

ABSTRACT

Teachers, as conveyors of intercultural education in schools, should receive specific training for teaching in linguistically and culturally heterogeneous classes. Furthermore, they should be sensitive to linguistic, ethnic and social differences. Teachers need to be able to recognize student diversity and intercultural competence, in order to develop and promote the personal and academic growth of all students - including those from other linguistic and cultural environments. In this paper, the authors firstly investigate the relationship between teachers' comprehension of interculturality and their actual intercultural competence as it emerges from their perception of linguistic and ethnic diversity within their classes. Secondly, the paper focuses on the ability to adapt to changes in the social context of education by the introduction of innovation into instruction. Finally, the authors discuss their reception of school activities directed at children from diverse linguistic and cultural backgrounds. The results from this research show that the lowest levels of teachers' intercultural sensitivity occur in the context of introducing novelty into instruction in response to a constantly changing social context.

Keywords: teachers, teenage migrant and/or minority pupils, intercultural education, intercultural sensitivity, heterogeneous classes

SENSIBILITÀ INTERCULTURALE TRA GLI INSEGNANTI

SINTESI

Gli insegnanti, ai quali, nei rispettivi sistemi educativi, è affidata l'educazione interculturale, dovrebbero essere adeguatamente formati a lavorare in classi linguisticamente e culturalmente eterogenee, oltre che resi accorti alla diversità linguistica, etnica e sociale. Gli insegnanti devono essere in grado di riconoscere la diversità degli studenti e la competenza interculturale, al fine di sviluppare e promuovere la crescita personale e accademica di tutti gli studenti, compresi quelli provenienti da altri ambienti linguistici e culturali. In questo articolo le autrici presentano innanzitutto la relazione tra la comprensione dell'interculturalità da parte degli insegnanti e la loro effettiva sensibilità interculturale; tale connessione si riflette nella percezione del grado di eterogeneità linguistica ed etnica delle classi, nell'introduzione di innovazioni didattiche atte ad adattarsi ai cambiamenti del contesto sociale di istruzione, nella variazione delle attività scolastiche quando si lavora con allievi che provengono da altri ambienti linguistici e culturali. Dai risultati di questa ricerca emerge che il livello più basso di sensibilità interculturale si manifesta nell'introduzione di novità nell'insegnamento come forma di adattamento al continuo cambiamento del contesto sociale ed educativo.

Parole chiave: insegnanti, studenti / alunni migranti e minorenni, educazione interculturale, sensibilità interculturale, classi eterogenee

INTRODUCTION¹

In modern society, within the European Union and in areas where globalization is taking place, people have been establishing increasingly intensive contact with national and ethnic communities outside their own. Intercultural and interethnic awareness of each individual, as well as of all institutions, plays a creative role within national culture, and is the only way for various communities to achieve free and productive cooperation. Therefore, the goal of multicultural modern societies must be to achieve intercultural awareness that arises from the recognition of one's own national identity as well as of the identity of other national communities cohabiting in the same geographical area.

The current discourse on intercultural education in Slovenia focuses on (1) integration of foreign students, giving very little or no attention to autochthonous ethnic minorities, Italian and Hungarian; (2) students and teacher exchange at all levels of education,² rather than working on promoting mutual understanding among students and teachers; and (3) adopting foreign models of the development of intercultural communication and intercultural awareness, rather than continuing and refining the well established model of intercultural relations historically present in the nationally mixed areas of Slovenia.

The authors argue that students and teachers should develop intercultural sensitivity from the onset and through the exploration of history and tradition of the Slovene national territory and consequently generalize the results of such an exploration to a constantly changing educational context. Intercultural sensitivity transfers and develops in each contact with other people. *“People are open to new influences every time they interact with one another”* (Spiteri, 2017, 12).

The research, conducted within the EDUKA – Educate to Diversity project (2011–2014), shows how the school system should work on developing intercultural sensitivity of teachers as the basis of the intercultural communication. *“Unless people can feel for one another, unless people can feel with one another, and unless people can ‘conceptually’ enter the world of each other, no amount of multicultural education can generate mutual understanding”* (Spiteri, 2017, 5). We thus investigated how teachers, as conveyors of intercultural education in schools,

understand the terms ‘intercultural awareness’ and ‘intercultural education’, both at a declarative level and in practice. Often, there is an inconsistency between teachers’ definition of intercultural education and their actual conduct when in contact with linguistically, culturally and ethnically heterogeneous groups (Gorski, 2008).

DEFINITION OF INTERCULTURALITY AND INTERCULTURAL EDUCATION

Before conducting an analysis of the notion of intercultural education, it is critical to define interculturality - in particular to specify differences between interculturality and multiculturalism – terms that are often used alternatively as if they were synonymous. The two terms are clearly distinct in meaning. An explanation of the differences between the terms is needed from the outset, because these differences are related to two different ways of comprehending possibilities of intervention in the social and educational fields.

In 1989, the Council of Europe³ suggested a distinction that is both conceptual and terminological, between ‘multicultural’ and ‘intercultural’, where the term ‘multicultural’ refers to the presence of various cultures in a specific geographic area or in a specific social context: in this sense, our society is becoming increasingly multicultural. It implies a simple coexistence of various cultural groups in the same area, where no true forms of interaction occur among these groups (Failli, 2003; Camilleri, 2002). With the term ‘intercultural’, on the other hand, the reference is to a situation in which the juxtaposition of various cultures is not resolved in a simple coexistence, it gives life to and requires articulate and continuous forms of relations. In this sense, intercultural means relationship and the usage of the term ‘interculturality’ conveys the idea of a constant reciprocal intention to change. Interculturality thus refers to a dimension with perspectives in dialogue: a dialogue of reciprocal transformation without assimilative intentions,⁴ but rather with intentions to build a third horizon, a higher level that allows the two previous levels to remain in a relationship without cancelling each other out. Intercultural education must therefore, be founded on the development of interactive relationships between members of diverse cultures (Sedmak, 2009; Failli, 2003; Camilleri, 2002).

1 This paper presents the results of the research project EDUKA – Educate to Diversity, conducted within the Across-frontier Cooperation Program Italy-Slovenia (2007–2013), financed by the European Regional Development Fund and national funds.

2 *“The aims of these visits were to encourage a ‘study-like’ paradigm by providing staff and students with (1) developing strong cross-cultural communication skills, and an ability to appreciate social and cultural differences leading to a higher level of selfconfidence as potential global citizens; and (2) exposure to and opportunities for international partnership working and collaboration”* (Miller & Potter, 2017, 246).

3 *Conseil de l'Europe. 1989. L'éducation interculturelle. Concept, context and programme.* Strasbourg.

4 In the past, citizenship education was based on an assimilation ideology in a large part of the world. In the USA, it aimed at educating pupils to become as similar as possible to the mythical Anglo-Saxon concept of the ‘good citizen’ (Banks, 2001).

In general, multiculturalism has been analysed under an ontological approach, as an existing or desired social reality. Multiculturalism has also been widely subjected to a political-ideological lens, focusing both on the dominant or host society, and on the migrant or (allegedly) minority groups. Conversely, interculturalism is analysable as movement with an underlying stream of consciousness, as manifested in critically aware journeys, in mutual knowledge, understanding and communication. Interculturalism is then, and preferably, a hermeneutic option, an epistemological approach (Sarmiento, 2016, 125).

Terminological differences between multicultural and intercultural refer to a diversity of contexts. The term 'multicultural education' emerges from an educational project developed in the United States and in the English-speaking part of Canada in the 1960's and 1970's.⁵ In Québec and in France, the term 'éducation interculturelle' is used, arising from a different idea of interethnic relationships, i.e. relationships that are based more on interaction and common values, rather than on differences. In certain circumstances, the two terms are interpreted as synonyms, since educational practices related to multiculturalism and interculturalism are often difficult to distinguish. However, the latter claim is not accepted by many experts (Balboni, 1999; Camilleri, 2002; Failli, 2003) who believe, instead, that the two terms hold clearly distinct differences in meaning (suggested also by the Council of Europe in: *L'éducation interculturelle. Concept, context and programme*, Strasbourg 1989). Interculturality is thus, focused on interaction and exchange; it hopes for the production of a 'convergence' culture among various members of society. The term 'convergence culture' was coined by Québec experts, pioneers in the subject. To be more precise, in Canada – and in particular in Québec – the difference between interculturality and multiculturalism was clearly defined.

It is nevertheless, difficult to distinguish between intercultural and multicultural educational practices. According to Grinter (1985), it is more effective to combine these practices than to separate them. Leicester (1992) disagrees with a dichotomy as well, suggesting that differences between paradigms should be highlighted. Multiculturalism is an expression of a liberal ideology in search of the mutual comprehension between cultures and a change in society through education. However, the liberal structure, although acceptable, is at risk of transforming into 'cultural Darwinism'.⁶ It favours intercultural education with a stronger focus on the critique of dominant paradigms

in order to produce new forms of culture through mechanisms of contamination. It results in guided and controlled contact that is not necessarily considered as negative (Zudič Antonič, 2010).

Multicultural and/or intercultural education is also intertwined with antiracial education – initially the two are blurred. In the United States, anthropology of education from the 1940s has persevered in challenging racism in schools. In the first stage of ethnic revival, ethnic groups and their supporters suggested that institutionalised racism was the fundamental cause of minorities' problems in society and school. Influential researchers of intercultural education, such as Banks (1986), insisted that racism was deeply embedded in western societies, and worked on developing pedagogical tools and techniques to overcome it.

Antiracism education should always combine with multicultural or intercultural education. If too much emphasis is placed on cultural difference and on specific characteristics of minority cultures with respect to the dominant 'mainstream culture', then the underlying causes of minorities' oppression in western societies, such as institutional racism, class stratification and the fight for power, may be forgotten.

Antiracism can also represent a political discourse: a fight against racism is part of the fight against capitalism, with racism as its structural element (May, 2001). Antiracial pedagogy originates from the role of racism in society: it is more than a mere irrational prejudice, eradicable by education; it is an ideological discourse legitimizing a system of power, stratification in classes, supremacy of one group over the other, a division of work that perpetuates inequality.

In antiracial education, it is essential to highlight the transit from difference to inequality and the construction of categories used in this transit. The emphasis is on understanding the ways that differences are used to produce inequality (May, 2001). An intercultural approach, on the other hand, insists on prejudices originating from ignorance, lack of information and communication, and focuses on possibilities of resolving these through education.

If we want to address the injustices that exist in the world that permeate our societies, we must teach students the ideals of democracy and social equality and give our young people opportunities to practise those ideals in their daily lives, both in and out of school, in whichever context we are engaged. To this end multiple perspectives are important in produ-

5 In the USA and in Canada, multicultural education developed concurrently with a general change in the conception of interethnic relationships within society and the affirmation of pluralism as a dominant ideology (Banks, 2001).

6 The term derives from the current critical usage of the term 'social Darwinism' related to imperialist and racist theories based on evolution theory and eugenics (Bonazzi, 1992).

cing curriculum theory, policy and practice that is socially just and provides opportunities for diversity in thinking (Roofe & Bezzina, 2018, 5).

The most recent studies seem to suggest that to be able to respond effectively to future educational challenges we should resort to a combination of the three concepts: antiracial, multicultural and intercultural education rather than to their division; an education that should permeate all educational disciplines and subjects, not only language instruction (Sedmak & Zadel, 2015; Mikolič, 2010).

RESEARCH

Research on interculturality was conducted within the research project EDUKA – Educate to diversity (2011–2014) – by six partner institutions in Slovenia and Italy.⁷ Schools that were selected by researchers had a high presence of linguistic, cultural and ethnical diversity in six regions in the two states.⁸ Data was collected by means of questionnaires, distributed to pupils aged 12 to 15, their parents and teachers. In this paper, selected data that emerged from the inquiry is presented.

Teachers involved in the research were asked to fill in a questionnaire that allowed us to gain data on their interpretation of the term intercultural education; on their perception of levels of linguistic and ethnic heterogeneity in the classes they teach; on the introduction of novelty into instruction as a means of responding to changes in the social context of education;⁹ and the school's activity involving pupils from diverse linguistic and cultural backgrounds in terms of organizing additional lessons of the language of instruction (Slovene or Italian). The primary aim of the study was to identify the relationships among teachers' definition of intercultural awareness and intercultural education and their actual conduct in contact with linguistically, culturally and ethnically heterogeneous groups.

Research method

Sample and research design

281 teachers participated in the research. They taught pupils aged 12 to 15 enrolled in the school year

2012/13 in six regions in Slovenia and Italy. 77.9% were female and 21.4% male,¹⁰ the average age was 44.84 years.

Although there is still “no consensus on how to measure intercultural competence” (Wahyudi, 2016, 144), the research is based on the notion that culture and intercultural competence are related to one's cognitive schemes that transpire through their personal views and conduct. Therefore, teachers were asked to fill in a questionnaire containing closed-ended questions on their comprehension of intercultural education; to evaluate the degree of linguistic and national diversity in the classes they teach, as well as diversity with respect to pupils' citizenship; to estimate the extent and the manner in which they respond to a constantly changing social context by introducing novelty; and to estimate their school's engagement in organizing additional lessons in the language of instruction (Slovene or Italian).

Results and discussion

Research results are presented in tables and discussed. The words heading the columns (for example, SLO – Littoral) refer to the six regions involved in the research, while those in the first column on the left refers to answers offered to teachers in the questionnaire.

Teachers' views on intercultural education. The figure 85.1% in row ‘An approach based on subject and cross curricular activity’ under column ‘Total’ shows that most teachers involved in the research viewed intercultural education as embedded in every curricular and extra-curricular activity conducted by the school. In the same column, the figure 6,4% in the row ‘Additional subject for all pupils’ indicates the proportion of teachers considering that, in order to develop pupils' intercultural communication, a subject on intercultural communication should be offered to all pupils. The figure 5.0% in the row ‘Additional subject for foreign pupils’ refers to the portion of teachers that were of the opinion that a subject on intercultural communication should be offered only to pupils of diverse cultural origin.

From a comparison across regions, according to results in the row ‘Additional subject for all pupils’, emerges a slightly higher percentage of teachers from the Slovene Littoral (10.0% of teachers in Slovene schools and 12.9% of teachers in Italian schools), who hold the

7 Slovene research centre SLORI (Trieste, Italy), University of Primorska, Faculty of Humanities (Koper, Slovenia), University of Trieste, Department of Political and Social Sciences (Trieste, Italy), University of Udine, Department of Anthropology (Udine, Italy), University of Venice, Department of Comparative Linguistic and Cultural Sciences (Venice, Italy), Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenian Migration Institute (Ljubljana, Slovenia).

8 From the bilingual area on the Slovene Littoral and in the region of Friuli-Venezia Giulia in Italy, schools with Slovene as a language of instruction and schools with Italian as a language of instruction were selected; from the central part of the two states, schools in Ljubljana (Slovenia) and schools in Venice and Ravenna (Italy) were selected.

9 Teachers who answered in the affirmative were then asked to specify the manner in which they adapt to class heterogeneity. The following answers were offered: introduction of intercultural topics, language simplification, assessment adaptation, differentiation of learning objectives, and introduction of new didactic tools. Space for additional answers was provided.

10 0.7% of teachers provided no answer to the question.

Table 1: Teachers' definition of intercultural education, divided by regions (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FVG	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
An approach based subject and cross curricular activity	%	84,0	87,0	83,9	85,0	91,4	81,5	81,0	85,1	85,1
Additional subject for all pupils	%	10,0	6,5	12,9	9,4	3,4	5,6	2,4	3,9	6,4
Additional subject for foreign pupils	%	4,0	6,5	0	3,9	3,4	9,3	4,8	5,8	5,0
Other	%	2,0	0	0	,8	0	1,9	2,4	1,3	1,1
No answer	%	0	0	3,2	,8	1,7	1,9	9,5	3,9	2,5
TOTAL	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	50	46	31	127	58	54	42	154	281

view that intercultural education should be offered as additional instruction to all pupils. The same opinion was shared by only 6.5% of teachers in Ljubljana, 5.6% in Venice and Ravenna, 3.4% in Friuli-Venezia Giulia and 2.4% in Slovene minority schools in Italy. Furthermore, figures in the row 'Additional subject for foreign pupils' indicate that none of the teachers in minority Italian schools in Slovenia consider intercultural education as additional instruction that should be offered only to foreign pupils.

In our opinion, the above data suggests that teachers in Slovene and Italian schools in the Slovene Littoral have developed a higher level of intercultural sensitivity in comparison to teachers from other regions involved in the research. This result corresponds with the findings of other investigations, which suggest that levels of intercultural perspective present among school employees is dependent upon the school setting (Norberg, 2000). Teachers from the Slovene Littoral, where intercultural education tradition within the education system goes back to the late 1950s, lean more towards instruction with intercultural education permeating all subjects, compared to their colleagues. These teachers favour more the idea that intercultural communication as additional instruction should be offered to all pupils and vice versa; only individual teachers view intercultural education as additional instruction for foreign pupils only.

Teachers' estimation of heterogeneity of their classes. Figures in column 'Total' show that teachers involved in the research estimate that classes they taught at the time of the project were heterogeneous with respect to pupils' first language (90.4% in the row 'Diverse first language', their nationality (90.0% in the row 'Diverse nationality') and citizenship (65.8% in the row 'Diverse nationality').

In Table 2, figures in the row 'Diverse first language'

show that the highest proportion of teachers claiming that classes they teach are heterogeneous with respect to pupils' first language, are teachers of minority schools on both sides of the border (91.3% of teachers in Italian schools in Slovenia and 92.9% of teachers in Slovene schools in Italy). These schools are open to pupils of any nationality and their population is in fact, traditionally quite diverse, in terms of pupils' first language, culture and nationality.

There is a negative correlation between teachers' answers regarding the language diversity of classes and their answers on intercultural education as an additional subject offered only to foreign pupils. Thus, 100% of teachers in minority schools in the Slovene Littoral answered that their classes were linguistically diverse, where nobody viewed intercultural education as a specific form of education designed for foreign pupils. On the contrary, only 85.2% of teachers from inland Italy (Venice and Ravenna) estimated their classes to be as linguistically diverse and as many as 9.3% considered intercultural education as a form of instruction offered specifically to foreign pupils. This data concurs with the findings of other research showing that levels of teachers' intercultural sensitivity depend on the school environment (Norberg, 2000) and teachers' experience with diversity (Banks, 2001).

Teachers' estimation of linguistic heterogeneity of the classes they taught during the research is similar to their estimation of national diversity of those classes, where percentages were slightly higher. Figures in the row 'Diverse nationality' indicate that percentage values ranged between 90.7% (Venice, Ravenna) and 100% (minority Italian schools in Slovenia). The only exception was those teachers from minority schools in Italy with Slovene as a language of instruction, which was accompanied by a relatively low proportion of

Table 2: Teachers' evaluation on heterogeneity of classes they teach, divided by regions (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FVG	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
Diverse citizenship	%	56	84,8	67,7	69,3	81	63	38,1	63	65,8
Diverse nationality	%	96	97,8	100	97,6	93,1	90,7	61,9	83,8	90
Diverse first language	%	88	91,3	100	92,1	89,7	85,2	92,9	89	90,4
No answer	%	0	2,2	0	0,8	0	0	4,8	1,3	1,1
TOTAL	%	240	276,1	267,7	259,8	263,8	238,9	197,6	237	247,3

positive answers to the question of national diversity in their classes (61.9%) and a high proportion of positive answers to the question of linguistic diversity within the same classes.

A comparison across regions shows that teachers' answers to the question on the diversity of pupils concerning citizenship are extremely varied. Figures in the row 'Diverse citizenship' show that the largest proportion of positive answers was registered in inland Slovenia (84.8%) and the Friuli-Venezia Giulia region in Italy (18.0%); a much lower proportions of positive answers were given by teachers from other regions, with the lowest (38.1%) registered in minority Slovene schools in Italy. The data is strongly related to teachers' views on intercultural education (Table 1), where teachers from minority Slovene schools in Italy are the least inclined to support the idea that intercultural education should be offered as an additional subject to all pupils in the school.

Inconsistency between the evaluation of linguistic, national and citizenship diversity on the one hand, and the view on intercultural education on the other, observed among minority teachers in Slovene schools in Italy, shows a similar self-perception among teachers as non-cultural and non-ethnic beings as noted by Banks (2001) for his students as future teachers. In both cases, a form of assimilation is in progress, although they originate from almost diametrically opposed circumstances. Banks (2001) believes the phenomenon is related to the mono-cultural experience of the majority of the teaching body in the USA. He refers to teachers with extremely limited experience with racial, ethnic or social diversity, and who consider race and culture as characteristics of a social outcast and the different. On the other hand, in Slovene minority schools in Italy, where teachers are in constant and abundant contact with diversity, the

phenomena should be ascribed to a completely different form of assimilation; that is, more or less strongly present in the history of the Slovene minority in Italy since the establishment of political borders after World War II, namely, the silent assimilation (Čok, Pertot, 2010).¹¹

Banks (2001) points out here that teachers must develop their own reflective cultural and national identification in order to be able to function effectively in heterogeneous groups and help children from different cultural settings and groups to develop their own clear identification.

Teachers' awareness and comprehension of the diversity of classes involved in the research, was compared to data on the linguistic, national and citizenship structure of these classes provided by schools. Results in table 3 show average values of the proportion of pupils with foreign citizenship, whose nationality and language are other than that of the ethnic majority.¹²

Answers provided by teachers (see Table 2 above) and data provided by schools (Table 3) is relatively consistent concerning citizenship diversity. In both cases, the highest rate of positive answers was registered in inland Slovenia and in the Friuli-Venezia Giulia region, where the highest presence of foreign pupils was registered.

Answers on national diversity were also in accordance with data provided by schools; the only exception was those of teachers of minority schools in Italy with a relatively low proportion of answers (61.9%, see Table 2) related to the question of national diversity within the classes they teach. On the other hand, according to school data, in Slovene minority schools in Italy, there is a relatively high share of pupils whose nationality is not Slovene (40.0%, see Table 3). This finding shows again, the inconsistency of perception of diversity among teachers in Slovene minority schools (Table 2) and the actual rate of diversity as shown by data provided by

11 On silent assimilation of Slovenes in Italy see Susič and Sedmak (1983), Susič (1998, 2003).

12 Percentages in Table 3 are approximate, they were calculated on the base of intervals, offered by the questionnaire, related to the presence of diverse children in classes involved in the research: nobody, 1–20%, 21–41%, 41–60%, 61–80%, 81–100%, no data). Data was conveyed by schools.

Table 3: Data on heterogeneity of classes involved in the research, conveyed by schools, divided by regions (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FVG	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
Diverse citizenship	%	10	30	8	16	30	10	5	15	15,5
Diverse nationality	%	25	70	30 ¹³	41,7	20	10	40	20	30,9
Diverse first language	%	25	70	43	46	25	10	25	20	33

Table 4: Introduction of novelty into instruction in heterogeneous classes, divided by regions (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FJK	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
Yes	%	40	19,6	29	29,9	13,8	22,2	31	21,4	25,3
No	%	60	80,4	67,7	69,3	82,8	72,2	57,1	72,1	70,8
No answer	%	0	0	3,2	0,8	3,4	5,6	11,9	6,5	3,9
TOTAL	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	N	50	46	31	127	58	54	42	154	281

school management (Table 3). The inconsistency is further confirmed by answers provided by teachers themselves on questions concerning linguistic (92.9%, see table 2) and national diversity of their classes (61.9%, see Table 2). This data furthermore, reinforces the need for a more active involvement of teachers in Slovene minority schools in Italy regarding problems related to assimilation, as well as clearer cultural perception and identification.

We find the estimate of teachers on linguistic heterogeneity, as shown by figures in row 'Diverse first language' in Table 2 (90.4% under column 'Total'), as relatively impaired. According to data provided by the schools, there is a relatively large proportion of pupils from diverse linguistic settings within the school population. Furthermore, considering the normal distribution of pupils whose first language is not the school's language, we are confident that all teachers involved in the research are in contact with diversity in the classroom. Inconsistency between the perception of levels of diversity in the classes they teach and teachers' views on intercultural education is indicative of teachers' professional conduct, which is not conducive to their definition of intercultural education. Today we come to the same conclusion Banks (2001) did more than a decade ago, when he suggested that most teaching

practices continued to reinforce rather than challenge existing social and political hierarchies, indicating how teachers – despite good intentions – had an inadequate approach to teaching in linguistically and ethnically diverse classes.

Introduction of novelty into instruction as a response to changes in the social context of education. Changes in social, and consequently in an educational setting, bring about changes in didactics as well. Teachers were asked whether they had introduced innovation into their didactics in order to adapt to the constantly changing linguistic and cultural structure of the classes they teach. Experience in teaching heterogeneous classes stimulated the majority of teachers interviewed to introduce novelty into instruction, as shown in Table 4. This is indicated by answers in the affirmative, ranging from 57.1% to 82.8%.

Nevertheless, it is necessary to highlight the proportion of teachers that do not adapt their work to the linguistic and cultural diversity of their students. Answers in the negative, ranging from 13.8% to 40.0% and averaging at 25.3%, as shown in Table 4, demonstrate that more than one fourth of teachers involved in the research never introduced any change required by teaching heterogeneous classes. Taking into consideration that 90.4% of teachers had stated their classes were

13 One of the three schools that were involved in the research did not supply data.

Table 5: Additional lessons on the language of instruction for foreign pupils planned by schools, divided by regions (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FJK	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
Yes	%	12	8,7	12,9	11	3,4	9,3	57,1	20,1	16
No	%	88	89,1	83,9	87,4	93,1	90,7	35,7	76,6	81,5
No answer	%	0	2,2	3,2	1,6	3,4	0	7,1	3,2	2,5
TOTAL	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	N	50	46	31	127	58	54	42	154	281

linguistically heterogeneous and 90.0% of their pupils were of diverse nationality, we conclude that a large proportion of teachers involved in the research do not adapt professionally to the linguistic and cultural needs of pupils. We consider this finding alarming as well as indicative of a crucial inconsistency between teachers' declarative definition of intercultural education and their actual conduct. It is furthermore indicative of a need for change in the Slovene school system, in-service and pre-service teacher training, particularly since various international comparative research in schools (PISA 2015, OECD 2016) have shown that migrant children with similar backgrounds in terms of origin and family socio-economic status achieve different results in various school systems (Rutar, 2018).

Teachers involved in the research worked with pupils aged 12–15 years at the time of the project. At this age, youngsters are most susceptible to the development of higher levels of intercultural sensitivity. The ability to view reality from other people's viewpoint – the ability that is critical to the development of intercultural competence – develops between the ages of nine and fifteen (Selman and Schultz as quoted by Pederson, 1997). Being able to view reality from other people's perspective is largely influenced by contact with diversity and school. In her research, Pederson (1997)¹⁴ established that experience with diversity is essential, yet not a necessarily sufficient factor in the development of higher levels of intercultural sensitivity. Pupils from the urban environment who were in constant contact with diversity nevertheless displayed statistically significant lower levels of tolerance to cultural diversity than their peers from the suburbs. Schools must create such an environment that fosters

positive intercultural interactions among youngsters. In the research conducted by Pederson (1997), only the suburban school offered education in conflict resolution by employing one part-time and two full-time cultural mediators who looked after communication between school employees, children from minority groups and their families. Classrooms also had posters and other citations that celebrated diversity. The author thus concluded that the school ethos, as contained within the actual and hidden curriculum, has a very strong influence on the development of intercultural sensitivity in adolescents.

The true meaning of intercultural education goes well beyond school events and other activities organized by schools or carried out by individual teachers; interculturality must permeate teachers' conduct completely. In order to achieve this, teachers must be interculturally aware and sensitive, at least at the lowest ethnorelative levels in the development of intercultural sensitivity (Bennett, 1993).¹⁵ Only a teacher who is interculturally sensitive will recognize the cultural diversity of his pupils and develop an adequate intercultural competence (Jokikokko, 2005; Zudič Antonič, 2017) and didactic strategies to develop and effectively support the personal and academic growth of pupils from all linguistic and cultural settings.

School activity involving pupils of diverse and cultural origin. For children whose first language is different from the language of a specific area and (consequently) the language of instruction, mastering this language is a very important factor of integration and feeling of acceptance. One of the most common permanent activities involving children from linguistically and culturally diverse backgrounds and organ-

¹⁴ Pederson (1997) investigated the relationships among empathy, authoritarianism, gender, intercultural contact, second language acquisition, and early adolescents' intercultural sensitivity (ICS) levels. In the study were involved 145 seventh-grade students from three school environments, namely urban, suburban and rural.

¹⁵ In Bennett's *Developmental model of intercultural sensitivity* (1993), levels of intercultural sensitivity are divided into two major groups: ethnocentric and ethnorelative. The first group is further developed in levels that are characterized by the individual's vision of the world from the viewpoint of his culture: denial, defence and minimization. The second group comprises levels of acceptance, adaptation and integration that arise from understanding that each culture is characterized by its own peculiar features that do not necessarily overlap with features of other cultures.

Table 6: Proportion of schools offering various forms of additional lessons for the language of instruction for foreign schools within each region (%).

		Region								
		SLO - Littoral	SLO - Ljubljana	SLO - Italian schools	Total SLO	ITA – FVG	ITA - Venice, Ravenna	ITA - Slovene schools	Total ITA	TOTAL
Individual during school hours	%	25	100	0	41,7	25	25	50	38,9	40,3
Individual after school hours	%	50	75	66,7	63,9	0	0	75	25	44,5
Group workshops during school hours	%	25	100	0	41,7	100	50	50	61	51,4
Group workshops after school hours	%	75	100	0	58	50	50	75	58,3	58,2

ized by schools, is a language course for the language of instruction. Based on teachers' answers, it emerges that the majority of schools involved in the research offer additional language instruction to foreign pupils, the percentage of affirmative answers for which were between 88.0% and 93.1% (Table 5). The only exception were minority schools in Italy with Slovene as a language of instruction where as many as 57.1% of teachers reported that their school does not plan or organize any additional instruction in Slovene.

Teachers' perception on if and to what extent a school organizes additional language courses (for the language of instruction) for pupils of diverse language origin depends largely on the number of hours and forms of instruction (during vs. after school hours; individual vs. group course; constant vs. temporary).

Data provided by schools indicates that additional language classes, as a way of integrating linguistically diverse children, varies significantly among schools. With the exception of two schools,¹⁶ additional language instruction is offered in all schools involved in the research. However, large differences were observed concerning the number of hours¹⁷ and forms of instruction.

Figures in table 6 show that minority schools with Italian (SLO) offer only individual lessons of Italian after school (see column SLO – Italian schools). On the other end of the scale, schools in the central part of Slovenia offer a variety of additional instruction in

Slovene, individual and group workshops, during and after school hours (see column SLO – Ljubljana). Other schools offer various forms of additional lessons in the language of instruction (Slovene or Italian) as well, with a preference for single forms of activity. Slovene schools on the Littoral offer mostly after school activities (see column SLO – Littoral); a slight preference for after-school-hours activities is also shown with Slovene minority schools in Italy (see column ITA – Slovene schools). Italian schools in the Friuli-Venezia Giulia region offer almost exclusively group workshops, with a preference for activities during school hours (see column ITA – FVG); schools in Venice and Ravenna also offer additional instruction mainly through workshops, during and after school hours, while individual instruction is offered during school hours as well (see column ITA – Venice, Ravenna).

Intercultural education goes beyond additional courses of language of instruction for children of diverse linguistic origin, school events or other activities organized by the school or a single teacher. As Vižintin (2018) points out, concrete learning objectives should be added to syllabuses at different levels of education. A non-systematic approach to intercultural education seldom helps achieve its true intent and even often introduces and/or reinforces stereotypes on cultures, thus fostering a development of improper ideas on diversity (Banks, 2001). However, school has a critical role in the development of intercultural sensitivity and sensitivity for diversity in general. *“Teachers*

16 Elementary school (ES) D. Alighieri in Izola (SLO) with Italian as language of instruction and ES S. Kosovel in Opčine (ITA) with Slovene as language of instruction.

17 ES E. Mattei (ITA – Venice, Ravenna) and ES V. e D. de Castro (SLO – Italian schools) offer 10-hour courses, ES P.R. Giugliani (ITA – Venice, Ravenna) offers a 15-hour course, ES I. Cankar (ITA – Slovene schools), ES A. Manzoni and ES M. Codermatz (both ITA – FVG) offer 25-hour courses, ES L. Graziani (ITA – Venice, Ravenna) offer a 30-hour course, ES A. Bebler (SLO – Littoral) and ES P.P. Vergerio il Vecchio (SLO – Italian schools) offer 60-hour courses, ES O. Kovačič (SLO – Littoral) offers a 70-hour course, ES V. Šmuc (SLO – Littoral) and ES A. Bergamas (ITA – FVG) offer 80-hour courses, ES M. Krpan (SLO – Ljubljana) offers a 165-hour course and ES Doberdob (ITA – Slovene schools) offer a 300-hour course.

need the full support of headmasters in order to be able to implement effective intercultural education and to achieve long-term changes at the school level" (Crozier, 2009; Bešter & Medvešek, 2016). Where interculturality and intercultural education permeate school's work and life, teachers and other school employees are sensitized through contact with diversity, thus their cultural identifications become clear and their conceptions of interculturality and work in linguistically and nationally heterogeneous groups are adequate.

CONCLUSIONS

Intercultural education enables students to establish a sensitive balance between cultural, national and global identifications; to comprehend how knowledge is constructed; and to become active constructors of knowledge, as well as to participate in civil initiatives that promote a more humane society and world (Banks, 2001). Despite the undoubtedly good intentions of teachers and other educators to a considerable extent, according to Gorski (2008), even the majority of teaching practices still encourage rather than challenge the social and political hierarchies present in our society. Any analysis of intercultural education should, among other things, show the extent and limitations of the commitment to promoting a truly intercultural world on the part of each individual, school body and society in general.

Results emerging from our research confirm the absence of true intent in intercultural education in teachers. Most teachers attribute an important role to the intercultural education in the education process as a whole, as it emerges from their views of intercultural education as a subject and as a cross-curricular activity that involves all teachers. On the other hand, teachers' perception of their students' diversity, teachers' adjustment to linguistic and cultural diversity, and awareness of activities their schools offer to students of diverse linguistic and cultural origin, reveal an inconsistency between teachers' statements on intercultural education and their actual conduct. Gorski (2008) refers to such an inconsistency as a lack of true intercultural intent in the education teachers convey to their students.

Teachers require not only a particular sensitivity to recognize student diversity, but also intercultural competence to develop and promote the personal and academic growth of all students, including those from other linguistic and cultural environments (Jokikokko, 2005; Zudič Antonič, 2017). An effective intercultural education permeates teachers' personality and conduct completely. As such, it is possible only when a teacher has clear national and cultural identifications (Banks, 2001) that allow him to develop an intercultural sensitivity at ethnorelative levels (Bennett, 1993). Ongoing and consistent training in teaching heterogeneous classes is therefore, another paramount factor in effective intercultural education.

MEDKULTURNA OBČUTLJIVOST UČITELJEV

*Anja ZORMAN*Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: anja.zorman@fhs.upr.si*Nives ZUDIČ ANTONIČ*Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: nives.zudic.antoniac@fhs.upr.si

POVZETEK

Učitelji imajo v procesu vzgoje in izobraževanja pomembno vlogo pri razvoju medkulturnosti v šolah in bi morali biti v ta namen ustrezno usposobljeni za delo v jezikovno in kulturno heterogenih razredih. Poleg tega bi morali biti občutljivi za jezikovno, etnično in socialno različnost. Učitelji morajo biti zmožni prepoznati raznolikost učencev in njihovo medkulturno zmožnost, da bi lahko razvijali in spodbujali osebno rast in učni uspeh vseh učencev – vključno z učenci, ki prihajajo iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij. V prispevku avtorici predstavljata izbrane rezultate raziskave, v kateri sta preučevali povezave med učiteljevim razumevanjem medkulturnosti in njihovo dejansko medkulturno zmožnostjo, ki se kaže v njihovi zaznavi jezikovne in etnične raznolikosti v razredih, v katerih poučujejo. Poleg tega se raziskava ukvarja s preučevanjem sposobnosti in/ali pripravljenosti učiteljev za prilagajanje didaktike spremembam v družbenem kontekstu vzgoje in izobraževanja. V zaključnem delu prispevka avtorici predstavljata poglede učiteljev o dejavnostih, ki jih šola organizira za učence iz drugih jezikovnih in kulturnih okolij. Na podlagi rezultatov raziskave avtorici ugotavljata, da se najnižje ravni medkulturne zmožnosti učiteljev kažejo pri uvajanju novosti v pouk, s čimer bi svoje delo prilagajali stalno spreminjajočemu se socialnemu kontekstu vzgoje in izobraževanja.

Ključne besede: učitelji, najstniški učenci migranti in/ali predstavniki manjšin, medkulturna vzgoja, medkulturna občutljivost, heterogeni razredi

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

- Balboni, P. E. (1999):** Parole comuni, Culture diverse: Guida alla comunicazione interculturale. Venezia, Marsilio.
- Banks, J. A. (2001):** Citizenship Education and Diversity: Implications for Teacher Education. *Journal of teacher Education*, 52, 1, 5–16.
- Banks, J. A. & J. Lynch (1986):** Multicultural Education in Western Societies. London, Holt Education.
- Bennett, M. J. (1993):** Towards a Developmental Model of Intercultural Sensitivity. In: Paige, R. M. (ed.): Education for the Intercultural Experience. Yarmouth, ME, Intercultural Press, 21–71.
- Bešter, R. & M. Medvešek (2016):** Medkulturne kompetence učiteljev: primer poučevanja romskih učencev. *Sodobna pedagogika*, 67, 2, 26–45.
- Bonazzi, T. (1992):** Darwinismo sociale. In: Treccani: Enciclopedia delle scienze sociali. <http://www.treccani.it/enciclopedia/darwinismo-sociale> (last access: 12. 8. 2019).
- Camilleri, A. G. (2002):** How strange! The Use of Anecdotes in the Development of Intercultural competence. Graz, Council of Europe.
- Council of Europe (1989):** L'education Interculturelle. Concept, context et programme. Strasbourg, Council of Europe.
- Cok, L. & S. Pertot (2010):** Bilingual Education in the Ethnically Mixed Areas along the Slovene-Italian Border. *Comparative education*, 46, 1, 63–78.
- Failli, S. (2003):** L'intercultural nella scuola. Unpublished materials for in-service teacher training. Belluno.
- Gorski, P. C. (2008):** Good Intentions are not Enough: a Decolonizing Intercultural Education. *Intercultural education*, 19, 6, 515–525.
- Grinter, R. E. (1985):** Multicultural or Anti-racist Education: The Need to Choose. London, Falmer.
- Jokikokko, K. (2005):** Interculturally Trained Finnish Teachers' Conceptions of Diversity and Intercultural Competence. *Intercultural Education*, 16, 1, 69–83.
- Leicester, M. (1992):** Antiracism versus the New Multiculturalism: Moving beyond the Interminable Debate. In: Lynch, J., Mogdil, C. & S. Mogdil: Cultural Diversity and the Schools. Prejudice, Polemic or Progress? London, Falmer, 95–130.
- May, S. (2001):** Language and Minority Rights. Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language. Malaysia, Longman.
- Miller, P. & I. Potter (2017):** Whole School Development Across Borders: Leading Intercultural and Cross-Cultural Learning. In: Miller, P. (ed.): Cultures of Educational Leadership. Global and Intercultural Perspectives. London, Macmillan, 245–265.
- Mikolič, V. (2010):** The Relationship between Communicative Competence and Language Use in a Multicultural Environment: the Case of Slovene Istria. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 31, 1, 37–53.
- Norberg, K. (2000):** Intercultural education and teacher education in Sweden. *Teaching and Teacher Education*, 16, 4, 511–519.
- Pederson, P. V. (1997):** Intercultural Sensitivity and the Early Adolescent. Paper presented at the annual conference of the National Council for the Social Studies, Cincinnati, OH, (22. and 23. november 1997). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED422225.pdf> (last access: 12. 8. 2019).
- Rutar, S. (2018):** Kakovost šole s perspektive učencev s priseljsko izkušnjo kot izhodišče za zagotavljanje inkluzivnega izobraževanja. *Dve domovini / Two Homelands*, 48, 109–127.
- Roofe, C. & C. Bezzina (2018):** Intercultural Studies of Curriculum. Theory, Policy and Practice. London, Macmillan.
- Sarmento, C. (2016):** Intercultural Polyphonies Against the 'Death of Multiculturalism': Concepts, Practises and Dialogues. In: Dervin, F. & Z. Gross (eds.): Intercultural Competence in Education. London, Macmillan, 121–141.
- Sedmak, M. (2009):** Manjšine in skupinske (etnične) identitete: primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 19, 1, 205–220.
- Sedmak, M. & M. Zadel (2015):** (Mešane) kulturne identitete: konstrukcija in dekonstrukcija. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 25, 1, 155–170.
- Spiteri, D. (2017):** Multiculturalism, Higher Education and Intercultural Communication. *Developing Strengths-Based Narratives for Teaching and Learning*. London, Macmillan.
- Susič, E. (1998):** Slovenci v Italiji: jezik in identiteta. In: Štrukelj, I. (ed.): Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja, 112–122.
- Susič, E. (2003):** Socializacija, asimilacija in pravni položaj. *Acta Histriae*, 11, 2, 237–254.
- Susič, E. & D. Sedmak (1983):** Tiha asimilacija: psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Vižintin, M. A. (2018):** Developing Intercultural Education. *Dve domovini / Two Homelands*, 47, 89–106.
- Wahyudi, R. (2016):** Intercultural Competence: Multi-dynamic, Intersubjective, Critical and Interdisciplinary Approaches. In: Dervin, F. & Z. Gross (eds.): Intercultural Competence in Education. London, Macmillan, 143–166.
- Zudič Antonič, N. (2010):** Rojstvo in razvoj medkulturne vzgoje / Nascita e sviluppo dell'educazione interculturale. In: Sedmak, M. & E. Ženko (eds.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Annales, 201–214.
- Zudič Antonič, N. (2017):** L'educazione letteraria per lo sviluppo della consapevolezza culturale. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 3, 611–628.

DIJATOPIJSKA RASPROSTRANJENOST RECEPCIJE KODNOGA PREKLJUČIVANJA U ISTRI

Nada POROPAT JELETIĆ
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, I. M. Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvatska
e-mail: nadaporopat@gmail.com

IZVLEČEK

Namen pričujoče sociolingvistične raziskave na območju celotne Istrske županije je preučiti sprejemanje in odnos do kodnega preklapljanja v okviru hrvaško-italijanske dvojezičnosti, da bi s tem prispevali k interpretaciji kakovosti kompleksne sociolingvistične realnosti (so)bivanja, torej praksa in rezultatom kulturnega in jezikovnega kontakta na istrskem polotoku. S kvantitativnim pristopom se v prispevku preučujejo stigmatizirani in mitologizirani odnosi Istranov (N = 3512) do kodnega preklapljanja. Slednje velja za dnevno in običajno prakso, vseprisotno značilnost istrskega dvojezičnega komunikacijskega prostora in nenadomestljivo zaradi poenostavljanja izražanja, komunikacije in stilistične ekspresivne moči, jezikovne ekonomije in maksimizacije ekspresivne komunikacijske učinkovitosti.

Ključne besede: jezikovni odnosi, jezikovni stik, kodno preklapljanje, dvojezičnost, Istra

STRATIFICAZIONE DIATOPICA DELLA RICEZIONE DELLA COMMUTAZIONE DI CODICE IN ISTRIA

SINTESI

Con la presente indagine sociolinguistica condotta sul territorio dell'intera Regione istriana si cerca di stabilire la ricezione e il rapporto verso la commutazione di codice nell'ambito del bilinguismo croato-italiano, con l'obiettivo di esaminare più a fondo la composita realtà sociolinguistica di coabitazione, nonché le pratiche e gli esiti del contatto culturale e linguistico sulla penisola istriana. Con un approccio quantitativo vengono esaminati gli atteggiamenti stigmatizzati e mitizzati degli istriani (N=3512) verso la commutazione di codice. Quest'ultima è considerata una prassi quotidiana e consueta, caratteristica onnipresente della modalità bilingue dello spazio comunicativo istriano e insostituibile in virtù dell'economia linguistica, della massimalizzazione espressiva dell'efficienza comunicativa.

Parole chiave: atteggiamenti linguistici, contatto linguistico, commutazione di codice, bilinguismo, Istra

UVOD¹

Od poglavitoga je značaja promatranje stavova o dvojezičnosti u okviru individualne i društvene domene (Baker, 1992) kada je riječ o raznovrsnim i kompleksnim etnolingvističkim dimenzijama, poput istarskoga podneblja. Naime, istarska paradigma višestoljetne kulturne i jezične doticajnosti i međusobne razmjene slavenske i romanske komponente (danas kroatofonije i italo fonije) predstavlja plodno i autentično tlo za sagledavanje i promišljanje dijasistemske i heteroglotične raznolikosti, odnosno dvojezičnih/višejezičnih dinamika koje poprimaju diglosijske/poliglosijske konture (Blagoni, 2007; Blagoni, Poropat Jeletić & Blečić, 2016; Filipi, 1989; Fishman, 1967; Milani Kruljac, 1990; 2003), uz ustrojenost i ostvarivost ishoda jezične doticajnosti, a kako bi se doprinijelo demistifikaciji tih fenomenoloških aspekata. Kodno preključivanje i ostali oblici jezične i kulturne dodirne fenomenologije,² kao prirodne pojave dvojezičnosti i višejezičnosti, predstavljaju „najveću žrtvu negativnih stavova, predrasuda i stereotipa o dvojezičnosti“, često smatrani tek posljedicom „nerazvijenih jezičnih vještina i komunikacijskih sposobnosti“ govornika (Blagoni & Poropat Jeletić, 2015, 117).

Provedene studije o međujezičnim hrvatsko-talijanskim doticajima u Istri (Milani Kruljac, 1990; 2003) većim se dijelom zadržavaju na jezičnim specifičnostima sustavnoga ustrojstva govorne izvedbe ili izučavaju razlike u govornom ponašanju koje uvjetuje komunikacijska okolina.³ Manje je pažnje usmjereno prema objašnjenju i pojašnjenju specifičnih uzajamnih ograničenja u okviru značenja iskaza s gledišta sociolingvističkih i sociokulturnih razlika (Orbanić, 1999). Stavovi javnosti, jezikoslovaca i drugih autora koji su se bavili hrvatsko-talijanskom dvojezičnošću u Istri nisu se još detaljno istražili te su se do sad uzimali u obzir isključivo izraženi stavovi jezikoslovaca i drugih autora kao nositelja službene jezične politike. U većemu dijelu istarske bibliografije a priori se zastupa postojanje pozitivnoga općeg stava istarskoga stanovništva prema dvojezičnosti, no ne i prema jezičnim fenomenima dvojezičnosti, koji se sagledavaju u vidu jezične, a ne i komunikacijske perspektive. Naime, nerijetko se prema glotododaktičkim smjernicama zauzima pristup prema istima kao

negativnome transferu, odstupanju od jezičnih normi pojedinih jezičnih sustava, ukazatelju nepotpune/nedovoljne/neuravnotežene jezične i komunikacijske ovladanosti kodovima koji čine dvojezičnost, odnosno višejezičnost (Gass & Selinker, 2008).

METODOLOŠKI OKVIR, OBRADA I PRIKAZ
REZULTATA: RECEPCIJA JEZIČNOGA MIJEŠANJA U
OKVIRU HRVATSKO-TALIJANSKE
DVOJEZIČNOSTI U ISTRI

Kako bi se istražio prijem i odnos istarskih žitelja prema kodnome preključivanju i dvojezičnim govornicima koji ga rabe, ispitivanje je provedeno u sedam najvećih gradova Istarske županije (od kojih je pet gradova institucionalno dvojezično, dok su Pazin i Buzet jednojezični) te njihovim okolicama. Iako je općenito u javnosti kroatofonija dominantna, u nekim je sredinama italo fonija značajno zastupljena, pa se tako u pojedinim lokalitetima bilježi mala prisutnost kroatofonije u javnosti, a istromletački dijalekt predstavlja prvotno sredstvo socijalizacije (poglavito u malim sredinama kao što su Grožnjan i Brtonigla, kod autohtonoga stanovništva) (Blagoni, 2007).

Istraživanje je provedeno putem anketnoga obrasca s 15 tvrdnji, a za koje su ispitanici iskazali vlastito (ne) slaganje te su imali mogućnost dopisivanja slobodnoga odgovora. Ispitanicima se pokušalo pobliže prikazati što se podrazumijeva pod pojmom kodnoga preključivanja, odnosno (jezično) miješanih izraza, te je u formulaciji postavljenoga pitanja naveden sljedeći primjer: *la gušterica che la se faseva sunčati sul zidić*, koji ujedno predstavlja jezični mit, no služi kao učinkovit primjer.

Uzorak od 3512 ispitanika stratificiran je prema sljedećim fiksnim varijablama: spol, dob, materinski jezik, mjesto rođenja (u Istri ili izvan Istre), mjesto boravka (41 lokaliteta Istarske županije koji su radi preglednosti svrstani u 14 ukupnih dijatopijskih kategorija, odnosno najvećih gradova i njihovih okolica) te razina obrazovanja. Ispitanici muškoga spola čine trećinu ispitanika; dob jedne trećine ispitanika kreće se od 26 do 65 godina (roditelji djece predškolskoga uzrasta), dok dvije trećine čine ispitanici od 13 do 25 godina (srednjoškolci hrvatskih i talijanskih istarskih srednjih škola i studenti Sveučilišta u Puli). Na temelju materinskoga jezika 75% uzorka čine kroatofoni ispitanici, 12% uzorka navodi

1 Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Višerazinski pristup govornom diskursu u jezičnom razvoju* (UIP-2017-05-6603).

2 U ovome radu koristit ćemo se nazivom *kodno preključivanje* kao neutralnim pojmom (Weinreich, 1953) širega spektra koji obuhvaća uporabu prebacivanja s jezika na jezik u istome iskazu ili kraćemu razgovoru, odnosno više vrsta međujezičnih utjecaja (dvosmjerne prijenose fonoloških, morfosintaktičkih, semantičko-konceptualnih i diskursno-pragmatičkih obilježja, gdje jedan jezični kod podliježe u jednome ili više dijelova vlastite strukture utjecaju drugoga koda) (Auer, 2005; Muysken, 2000; Wei, 2000).

3 Smjer međujezičnih utjecaja u Istri mijenjao se u dijakronijskome smislu tijekom izmjene položaja (statusa i prestiža) jezika u okviru kojih se manifestirao doticaj. Tako je nekada istromletački dijalekt predstavljao izvor oblika i sadržaja koje su hrvatski jezik i njegovi dijalekti apsorbirali te je u njima prisutna velika količina stratificiranih romanizama. Danas se jezični prijenosi manifestiraju u suprotnome smjeru: talijanski i istromletački apsorbiraju prijenose iz hrvatskoga zbog njegovoga nespornog prestižnog društvenog statusa i funkcionalnosti. Kod međujezičnih odnosa i utjecaja učestala je pojava prijenosa oblika, kategorija, struktura ili značenja (konceptualni prijenos) iz jednoga jezika u drugi, dakle najčešće hrvatskoga, koji ima dominantnu ulogu, odnosno istromletačkoga naspram talijanskoga, putem analogija, uopćavanja i drugih komunikacijskih strategija. Obrnuti prijenosni smjer je rjeđe i manje istražen (Milani Kruljac, 1990; 2003).

istromletački dijalekt kao svoj materinski jezik (gotovo su svi italofojni ispitanici u Istri dijalektofoni govornici istromletačkoga dijalekta) (Milani Kruljac, 2003), a 8% uzorka navodi hrvatski jezik i istromletački dijalekt kao svoje materinske jezike. Ostatak uzorka spada pod druge jezične kombinacije. Prema mjestu rođenja, 82% uzorka rođeno je u Istri, 7% u ostatku Hrvatske, 3% na prostorima bivše Jugoslavije, a ostatak ispitanika u ostalim europskim zemljama. Što se obrazovne strukture tiče, nešto manje od polovice uzorka završilo je srednju školu, jedna trećina istih ima visoku stručnu spremu, dok ostatak uzorka čine srednjoškolci, ispitanici s višom školom (11%) te ispitanici s poslijediplomskim obrazovnim stupnjem (4%).

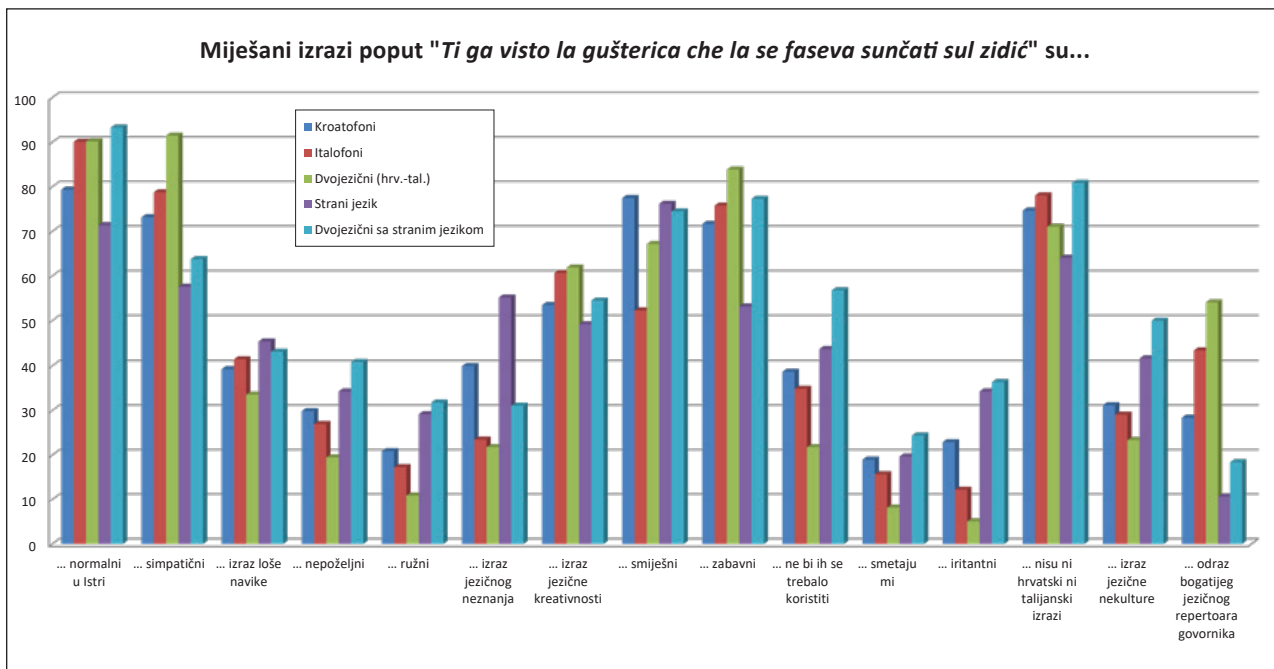
Na razini cijeloga uzorka nešto više od 80% ispitanika navodi da su miješani izrazi normalni u Istri, oko 75% uzorka smatra da su simpatični, smiješni, zabavni, odnosno da takvi izrazi ne pripadaju u potpunosti ni hrvatskome, a ni talijanskome jezičnom sustavu. Polovica uzorka smatra da se radi o izrazu jezične kreativnosti, a trećina ih smatra odrazom bogatijega jezičnog repertoara. Kada je riječ o negativnim konotacijama, nešto više od trećine ispitanika ih smatra izrazom loše navike, jezičnoga neznanja, odnosno izrazom jezične nekulture te nepoželjnog praksom, a koja se ne bi trebala koristiti. Jedna petina uzorka ih definira iritantnima, ružnima, odnosno navodi da im miješani izrazi smetaju.

Odgovori ženskih i muških ispitanika ne razlikuju se značajno (stavovi ženskih ispitanika u veoma blagom obliku pozitivniji su u odnosu na muške). Nailazimo na minimalne razlike samo u nekoliko slučajeva: ukupno 85% žena i 76% muškaraca smatra da su miješani izrazi normalni u Istri, 78% ženskih ispitanika i 70% muških navodi da nisu ni hrvatski ni talijanski izrazi, 75,5% žena i 59% muškaraca smatra da su smiješni, dok okvirna trećina jednih i drugih iskazuje da se radi o izrazu jezične nekulture.

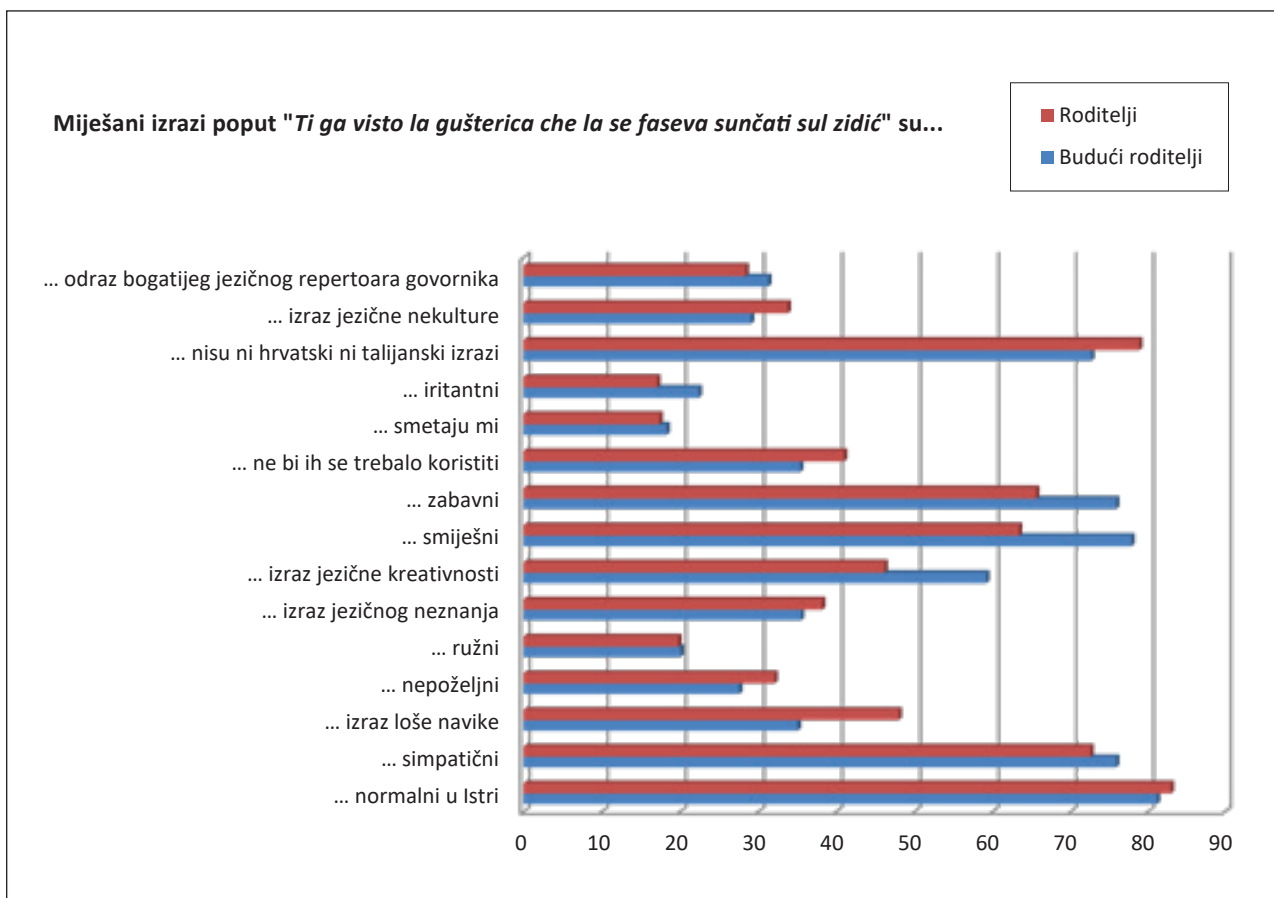
Usporedimo li odgovore ispitanika koji su rođeni u Istri s odgovorima onih koji su rođeni izvan Istre, primjećujemo blaga odskakanja kada su u pitanju simpatičnost i zabavnost miješanih iskaza (oko 75% ispitanika koji su rođeni u Istri i 65% ispitanika koji su rođeni izvan Istre). Miješani izrazi smatraju se izrazom jezične kreativnosti (56% ispitanika koji su rođeni u Istri i 49% ispitanika koji su rođeni izvan Istre), izrazom loše navike (38% i 48%), izrazom jezičnoga neznanja (34% i 47%) te izrazom jezične nekulture (okvirna trećina jednih i drugih). Ujedno se smatraju nepoželjnima kod 27% ispitanika koji su rođeni u Istri i 37% ispitanika koji su rođeni izvan Istre te 36% prvih i 45% drugih smatra da se takve izraze ne bi trebalo koristiti. Najniži postotci bilježe se kod tvrdnji da su miješani izrazi ružni (18% ispitanika koji su rođeni u Istri i 30% ispitanika koji su rođeni izvan Istre), iritantni (19% i 28%) te 17% prvih i 23% drugih iskazuje da im takvi izrazi smetaju. U konačnici se zaključuje da ispitanici koji su rođeni u Istri iskazuju nešto pozitivnije stavove prema kodnome

preključivanju, u odnosu na dio uzorka koji je rođen izvan Istre.

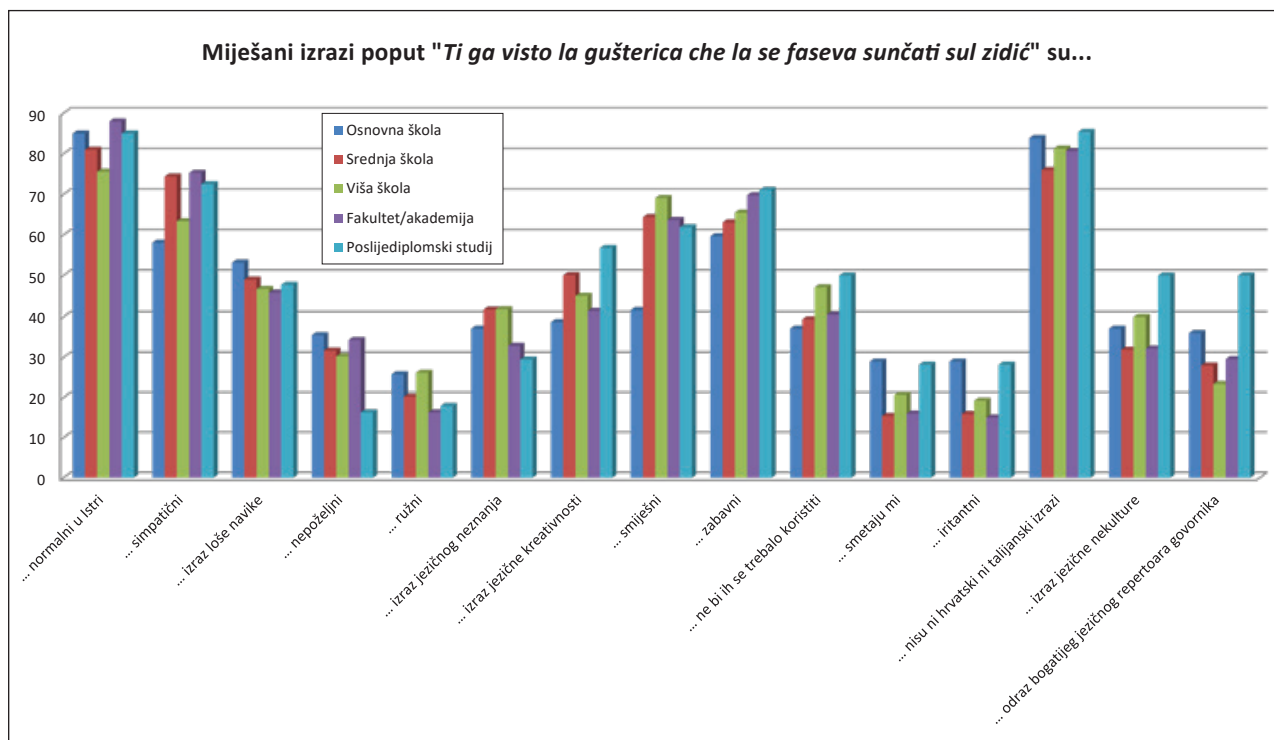
Prema odgovorima ispitanika koji su stratificirani na temelju materinskoga jezika (grafikon 1), najpozitivnije poimanje miješanih izraza nalazi se kod hrvatsko-talijanskih dvojezičnih i italofojnih ispitanika, premda 34% prvih i 41,5% drugih smatra da su isti izraz loše navike, odnosno manje od trećine obaju skupina ih smatra nepoželjnima (19,5% i 27%), a manje od četvrtine ružnima (11% i 17%). Nešto više od četvrtine uzorka ih definira izrazom jezične nekulture (23% i 29%) i jezičnoga neznanja (22% i 23,5%) te 22% bilingvala i 35% italoфона iskazuje da se govornici njima ne bi trebali služiti. Ujedno 8% bilingvala i 16% italoфона navodi da im takvi izrazi smetaju, odnosno da su iritantni (5% dvojezičnih govornika i 12% italofojnih govornika). Velika većina uzorka smatra da su miješani izrazi normalni u Istri: 93% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 90% hrvatsko-talijanskih bilingvala, 90% italoфона, 79% kroatofona, 71% monolingvala čiji je materinski jezik strani jezik. Ispitanici su relativno složni oko tvrdnji da miješani izrazi nisu ni hrvatski ni talijanski izrazi (64% jednojezičnih ispitanika čiji je materinski jezik strani jezik, 71% hrvatsko-talijanskih bilingvala, 75% kroatofonih ispitanika, 78% italofojnih ispitanika, 81% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik), da su simpatični (58% jednojezičnih ispitanika čiji je materinski jezik strani jezik, 64% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 73% kroatofona, 79% italoфона, 91,5% hrvatsko-talijanskih bilingvala), zabavni (53% jednojezičnih ispitanika čiji je materinski jezik strani jezik, 72% kroatofona, 76% italoфона, 77% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 84% hrvatsko-talijanskih bilingvala), smiješni (52% italoфона, 67% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika, 74,5% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 76% jednojezičnih ispitanika čiji je materinski jezik strani jezik, 77,5% kroatofona) a odnosno da predstavljaju izraz jezične kreativnosti (49% jednojezičnih ispitanika čiji je materinski jezik strani jezik, 53,5% kroatofona, 54,5% dvojezičnih ispitanika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 61% italoфона, 62% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika). Najniži postotci u svezi s pozitivnim konotacijama kodnoga preključivanja pretežito se bilježe u odgovorima jednojezičnih govornika čiji je materinski jezik strani jezik te je kod tih ispitanika najzastupljenija potvrda negativnijih konotacija fenomena, uz dvojezične govornike čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik. Natpolovična većina posljednjih ispitanika (57%) smatra da se miješani izrazi ne bi trebali koristiti, slijedi potvrda navoda kod 44% monolingvala čiji je materinski jezik strani jezik te kod 39% kroatofonih govornika. Isti redoslijed bilježi se i kod tvrdnji da su takvi izrazi izraz jezične nekulture (50%, 42% i 31%), da su iritantni (36%, 34% i 23%), ružni (32%, 29% i



Grafikon 1: Stavovi prema miješanim izrazima kod ispitanika koji su stratificirani prema materinskom jeziku.



Grafikon 2: Stavovi roditelja i budućih roditelja prema miješanim izrazima.



Grafikon 3: Stavovi prema miješanim izrazima kod ispitanika koji su stratificirani prema razini obrazovanja.

21%), nepoželjni (41%, 34% i 30%) te da ispitanicima smetaju (24%, 20% i 19%). Natpolovičnih 55% monolingvala čiji je materinski jezik strani jezik ističe da su miješani izrazi izraz jezičnog neznanja; isto mišljenje dijeli 40% krotofonih ispitanika i 31% bilingvala čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik. Nailazimo na priličnu složenost svih tipologija ispitanika kada je u pitanju smatranje miješanih izraza izrazima loše navike: 45,5% monolingvala čiji je materinski jezik strani jezik, 43% bilingvala čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 41,5% italofona, 39% kroatofona i 34% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika.

Relativno su izraženi odmaci u odgovorima budućih roditelja i roditelja (vidi grafikon 2). Naime, ne nailazimo na značajnu razliku kada su u pitanju sljedeće tvrdnje (oko 80% jednih i drugih slažu se s istima): miješani izrazi su normalni u Istri, simpatični su te nisu ni hrvatski ni talijanski izrazi. Nešto su izraženije razlike u postotcima (i bilježi se veći postotak potvrda kod budućih roditelja) za sljedeće tvrdnje: ukupno 78% budućih roditelja i 63% roditelja smatra takve izraze smiješnima, zabavnima (76% i 66%) i izrazom jezične kreativnosti (59% i 46%). U okviru negativnoga poimanja miješanih izraza viši postotci u odgovorima ističu se kod roditelja. Najizraženiji razmjjer se nalazi u potvrdi tvrdnje prema kojoj su miješane jezične konstrukcije izraz loše navike. S tvrdnjom se slaže 35% budućih roditelja i 48% roditelja te 35% budućih roditelja i 41% roditelja smatra da ih se ne bi trebalo rabiti. Niži razmjjeri bilježe se kod

trećine jedne i druge kategorije ispitanika u okviru mišljenja da su miješani izrazi izraz jezičnoga neznanja, izraz jezične nekulture te da su nepoželjni.

Uspoređujući odgovore ispitanika koje razlikujemo na osnovi njihovoga obrazovanja (vidi grafikon 3), primjećujemo da ispitanici s poslijediplomskom i diplomskom obrazovnom razinom iskazuju najpozitivnije stavove o kodnome preključivanju, iako se kod poslijediplomaca nalaze najviše potvrđne vrijednosti negativno konotiranih tvrdnji koje definiraju miješane strukture izrazima jezične nekulture i loše navike (uz roditelje s osnovnoškolskom razinom), odnosno iritantnim izrazima koji smetaju i koje se ne bi trebalo koristiti. Nailazimo na najpotvrđnije stavove kod ispitanika koji su završili osnovnu školu, uzmu li se u obzir tvrdnje koje definiraju miješane strukture iritantnima i ružnima, odnosno izrazima loše navike te nepoželjnom praksom koja ispitanicima smeta, odnosno konstrukcijama koje nisu ni smiješne ni zabavne te koji ne predstavljaju izraz jezične kreativnosti.

Kod okvirne trećine ukupnoga uzorka, dakle, nailazimo na negativne konotacije koje se odnose na odbojnost (smetnja, iritantnost) i nepoželjnost uporabe kodnoga preključivanja kao indikatora loše navike, nepostojane jezične kulture i estetskih jezičnih parametra (pripisuje mu se osobina ružnoće) te pomanjkanja dovoljne ovladanosti dvama jezičnim sustavima (trenutna ili trajna nemogućnost iskazivanja željenoga ili točnoga izraza). Stav o nepoželjnosti i neprijatnosti uporabe

kodnoga preključivanja moguće je pripisati primjenom jednojezičnih kriterija u okviru poimanja dvojezičnosti koje dominiraju u širem društvenom stavu. Taj se stav proteže kroz dugogodišnje formalno obrazovanje i osnovano je na glotodidaktičkim smjericama i purističkim tendencijama zadržavanja unutar normativnih granica svakoga jezičnog sustava, uz sistematično odbijanje bilo koje vrste nadilaženja tih granica, a sukladno stereotipu dvojezičnosti kao zbroju dviju (savršenih) jednojezičnosti, odnosno idealizirane bezgrešnosti jednojezičnoga govornika i savršenoga poznavanja obaju jezičnih sustava.

U konačnici se može primijetiti da na razini cijeloga uzorka nailazimo na zastupljeniju potvrdu pozitivnih i neutralnih konotata kodnoga preključivanja u odnosu na negativne, iz čega zaključujemo da postoji prilično pozitivan stav prema istome. Naime, kodno preključivanje prepoznato je kao dio normalne svakodnevne komunikacijske prakse u Istri u okviru dvojezičnoga modusa (Grosjean, 2001). Nešto manje od trećine ukupnoga uzorka ipak smatra da uporaba kodnoga preključivanja nije pretjerano poželjna, budući da ukazuje na jezičnu nekulturu govornika koji se njime služi. Nešto više od trećine uzorka ističe da se radi o izrazu loše navike koja se ne bi trebala koristiti te da njezina uporaba ukazuje na jezično neznanje, odnosno nepoznavanje normi dvaju jezičnih sustava.

U bibliografiji o istarskoj dvojezičnosti često se propagira ideja o slabijem poimanju jezičnih doticajnih fenomena u odnosu na rezultate ovoga empiričkog istraživanja (Milani Kruljac, 1990; Milani Kruljac & Orbanić, 1989a). Naime, utvrđuju se tendencije koje se suprotstavljaju regresivnim dinamikama koje se spominju u bibliografiji. Ni u kom slučaju ne proizlaze elitarističke klasifikacije i predrasude prema kojima je zajednica govornika deprivirana, jezik interferiran, a komunikacija ometana (Milani Kruljac & Orbanić, 1989a). Kad bi smetnja postojala, logična bi bila težnja prema odustajanju od ishoda jezične doticajnosti kao uzroka smetnje, no oni se smatraju sveprisutnom normalnom i nezamjenjivom praksom u okviru dvojezičnoga modusa, u vidu lakoće izričaja, komunikacijske i stilističke izražajne snage, jezične ekonomije i maksimalizacije ekspresivnih i ludičkih efekata (Blagoni, 2007). Dakle, suprotno stigmatiziranome prijemu i glotodidaktičkom odnošenju prema kodnome preključivanju (Garrett, 2010), nailazi se na povoljnu recepciju te svakodnevne komunikacijske prakse.

STAVOVI O GOVORNICIMA KOJI SE KORISTE KODNIM PREKLJUČIVANJEM

Na razini cijeloga uzorka gotovo 90% ispitanika smatra da se govornici koriste miješanim izrazima jer se ne mogu sjetiti točnih riječi na određenome jeziku pa si pomognu riječima drugoga jezika, odnosno kodno preključivanje poima se kao strategija za prikriivanje

jezičnih/komunikacijskih nedostataka u okviru dvojezičnoga modusa, dok polovica ispitanika navodi da se govornici njima služe jer ne poznaju dobro oba jezika. Potvrđuje se, dakle, postojanost stereotipne recepcije prakse korištenja kodnoga preključivanja kao posljedice polovične jezične/komunikacijske kompetencije (Lanza, 1997).

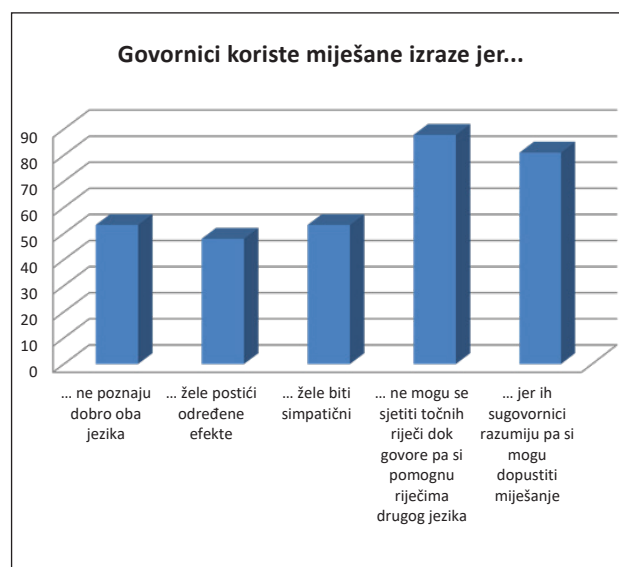
Polovica uzorka smatra da se kodno preključivanje rabi radi dostizanja *posebne* izražajnosti, odnosno jer govornici žele biti simpatični i jer žele postići određene efekte (grafikon 4). U slobodnim nadopisanim odgovorima ističe se da se fenomeni dvojezičnosti koriste u svrhe postizanja stilskih efekata i zbog želje da govornici ispadnu *cool* i fora. Uvažavaju se, dakle, spektar funkcionalne ekspresivnosti i komunikacijske ekspresivnosti kao mogući razlozi za služenje tom komunikacijskom strategijom, a u vidu jezične ekonomičnosti i izražajnoga bogatstva koji proizlazi iz dvostrukih jezičnih resursa dvojezičnoga govornika. Naime, tijekom komunikacijskoga događaja koji se vodi na početnome/temeljnome kodu (engl. *matrix language*), unutar istoga iskaza svjesno se odlučuje ubaciti segment iz drugoga jezičnog sustava s funkcionalnim namjerama, a kako bi se dosegao određeni interakcijski cilj u povoljnim kontekstualnim uvjetima komunikacijskoga okruženja dvojezičnoga modusa, odnosno modaliteta u kojemu sugovornik/sugovornici razumiju/poznaju oba jezika u uporabi (Grosjean, 2001). Naime, Grosjean (2001) razlikuje tri položaja unutar kontinuuma stanja jezične aktivacije: a) jednojezični modus u kojemu je J1 (početni/temeljni kod) aktiviran a J2 (drugi kod) neaktiviran, kada se dvojezični govornik obraća jednojezičnome govorniku na J1 ili kada okružje, komunikacijska okolnost ili tema razgovora zahtijeva uporabu J1 (nikako J2); b) srednji položaj u kojemu je J1 aktivniji, a J2 djelomično aktivan, kada se komunikacija odvija među dvojezičnim govornicima koji svjesno žele izbjeći uporabu J2 ili kada jedan od sugovornika posjeduje ograničeno poznavanje J2; c) dvojezični modus, kada su oba jezika aktivna, a jedan jezik prevladava nad drugim, budući da je isti početni jezik komunikacije u tijeku, no i drugi je jezik dostupan kao resurs. Autor napominje da dvojezični govornik prilagođava svoje jezično ponašanje sugovorniku u duhu jezične konvergencije, vodeći računa o sugovornikovoju tečnosti i/ili naklonosti prema određenim jezicima. Ovisno o tome, bilingval aktivira određeni jezični modus te utječe na uporabu i učestalost uporabe obrazaca međujezičnih prijelaza i prijenosa, odnosno kodnoga preključivanja.

U nadopisanim odgovorima očrtava se i predrasuda o ograničenome mentalnom prostoru za pohranu oba jezična sustava, odnosno o nerazlikovanju jedinica jednoga i drugoga sustava te na zbunjenost bilingvala. Ujedno je učestal i stereotip o dvojezičnoj vještini kao zbroju dviju jednojezičnih vještina u frakcionalnoj perspektivi (Baker, 1992), uz mitizirana visoka očekivanja o savršenom jezičnom poznavanju u okviru obaju

sustava, iako jednojezični i dvojezični govornik nisu usporedivi jer ne predstavljaju mjeru za istu konotaciju (Harding & Riley, 1986), odnosno neophodno je teoretizirati i proučavati dvojezičnost *iuxta propria principia* u odnosu na temeljni metasistem (Milani Kruljac & Orbanić, 1989c). Neurolingvistička istraživanja ukazuju na pretpostavku o zajedničkom semantičkom sustavu dvaju jezika dvojezičnoga govornika, u kojemu su riječi pohranjene u dva odvojena podsustava istoga leksikona koji se aktivira s obzirom na jezik koji je u trenutnoj uporabi i prema određenim stupnjevima (Costa, Miozzo & Caramazza, 1999), odnosno na hipotezu o postojanju dva leksikona (De Groot, 1993; Kroll & Stewart, 1994). Zagovornici druge hipoteze tvrde da su leksičke reprezentacije kod bilingvala pohranjene u dva različita leksička sustava i da je riječ kao konceptualni prikaz odvojena od leksičke reprezentacije, a u vidu nezavisnosti dvaju jezičnih sustava i njihove međusobnu povezanost (Milroy & Muysken, 1995).

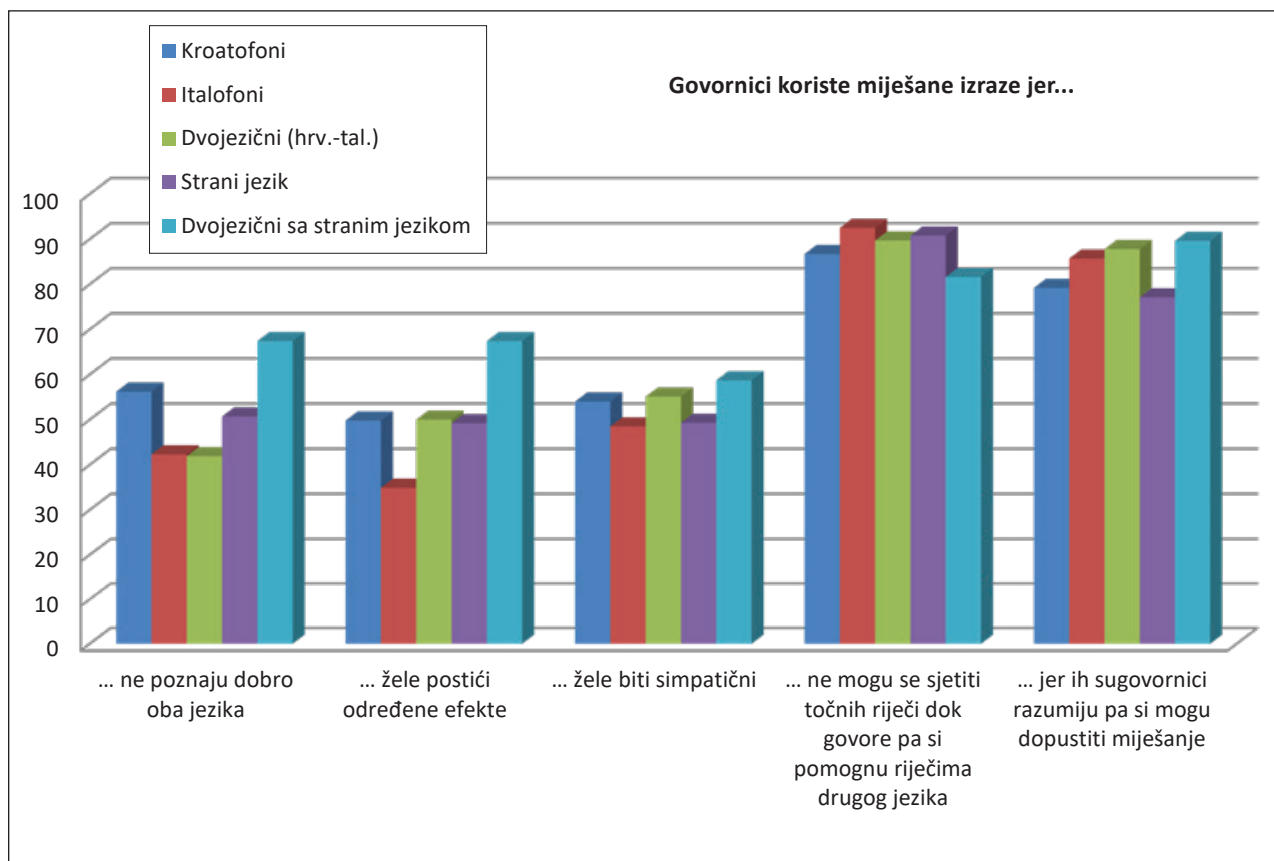
U literaturi koja se bavi istarskom dvojezičnošću (Milani Kruljac, 1990; 2003; Milani Kruljac & Orbanić, 1989a) postojana je ideologija prema kojoj je za dostizanje dvojezičnoga stanja potrebno ovladati komunikacijskim funkcijama najprije na jednome i potom na drugome jeziku, odnosno na oba jezika, ako je omogućena uravnotežena ovladanost. Što ranija istovremena i ravnomjerna izloženost i uporaba obaju jezika u idealnim okolnostima smatrana je najpoželjnijom za razvoj visokoga uravnoteženog stupnja dvojezične ovladanosti na svim jezičnim razinama te se u okviru poimanja kakvoće ovladanosti nailazi na tragove pomalo elitističkoga razmatranja (Borme, 1990/1991) i navodi se da kod mladih istrana ustraje nesigurnost uporabe vlastitih jezika u društvenim situacijama, odnosno da nedostatak povoljnih društvenih, kulturnih i sociopolitičkih okolnosti uvjetuje nemogućnost razvoja prave dvojezičnosti (Milani Kruljac, 1990). Stoga, Milani Kruljac (1995) smatra da diglosični govornici umjesto dvostruke komunikacijske kompetencije, često posjeduju dvostruku jezičnu neodlučnost i nesigurnost, odnosno autorica navodi da se isti srame govoriti talijanski jer su svjesni da ga ne govore dobro i osjećaju se sigurnijima kad govore hrvatski.

U doticajnome odnosu kroatofonije i italo fonije, u istarskoj bibliografiji ustrajan je stereotip o vršenju pritiska hrvatskoga jezika nad kodovima italo fonije, što prema brojnim autorima (Borme, 1990/1991; Bogliun Debeljuh, 1985; Milani Kruljac, 1990; 2003; Milani Kruljac & Orbanić, 1989a; 1989b) dovodi do jezičnoga sukoba kao regresivne posljedice doticaja, odnosno odbačaja izvorne kulture u korist one većinske i u korist jednojezičnosti, osobito u neformalnim situacijama. Ističe se da se fenomeni jezične doticajnosti u vidu pojednostavljenja morfosintaktičkih i semantičkih struktura mogu interpretirati kao manifestacija procesa pidginizacije u širem smislu (Hymes, 1971), procesa pidginizacije putem interferencije (Milani



Grafikon 4: Stavovi prema dvojezičnim govornicima koji koriste miješane izraze.

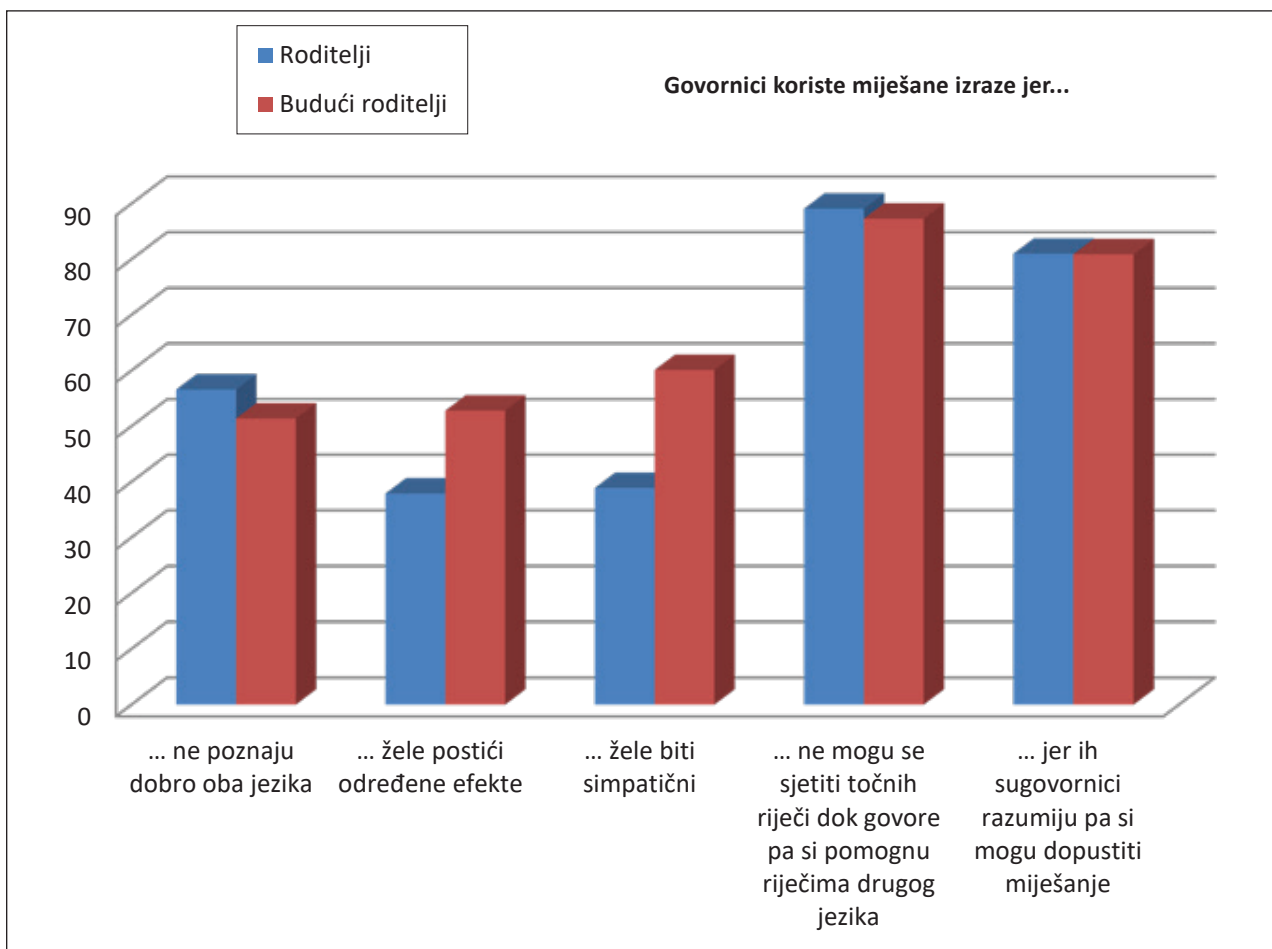
Kruljac, 1990), odnosno pidginizacije *sui generis* (Borme, 1990/1991). Scotti Jurić (2003) dodaje da navedeni vanjski prinosi i utjecaji dovode do postupne degeneracije izvorne istromletačke fizionomije, odnosno stvaranja semilingvizma ili semibilingvizma, a što dovodi do onoga što Milani Kruljac (1995, 157) definira *imbastardimento della lingua e della cultura*, čija posljedica može biti relativno spor proces kreolizacije novih jezičnih sustava (Milani Kruljac, 1990, 113). Iz predrasudnih postavki proizlazi zaključak da mladi italo fonici govornici koji su podložni (dvostrukoj) diglosiji, umjesto dvostruke komunikacijske kompetencije dolaze do dvostruke jezične nesigurnosti (Milani Kruljac, 1990), odnosno da interferencija postaje normom (ili normalnim sociolingvističkim događajem kojega svi diglosični govornici rabe u pretjeranoj mjeri) i posrednikom između jezičnoga doticaja i jezične promjene (engl. *language change*), dovodeći do sociolingvističkoga opadanja koji pridonosi subtraktivnoj dvojezičnosti (Milani Kruljac, 1990; Milani Kruljac & Orbanić, 1989b). Navedene pretpostavke i zaključci protežu se do poimanja prehodno spomenutih navodnih komunikacijskih smetnji unutar jezičnih tvorbi (tal. *comunicazione disturbata*) jer se govornici izražavaju putem interferiranoga jezika, u vidu tzv. jezične depri-vacije (tal. *deprivazione linguistica*) (Milani Kruljac & Orbanić, 1989b). No, što se jezične interferencije tiče, trebalo bi imati na umu da se ona odnosi na „*oblik kojime se iskazuju sadržaji, ne na prosuđivanje i evaluaciju realizacije sadržaja u oblicima*“. Dakle, „*kada bi pretpostavljene smetnje u komunikaciji (ne u izrazu) zaista postojale, logično*“ bi bilo „*očekivati da bi sami govornici odustali od uporabe interferencije*“ (Blagoni, 2001, 84–85).



Grafikon 5: Stavovi prema govornicima koji koriste miješane izraze kod ispitanika stratificiranih u odnosu na materinski jezik.

Kada su u pitanju stavovi ispitanoga uzorka prema dvojezičnim govornicima koji rabe kodno preključivanje, vidljivo je da ženski ispitanici pokazuju blago pozitivnije stavove u odnosu na muške, no razlike su minimalne pa ih u nastavku nećemo dublje tumačiti. Minimalne su i razlike u odgovorima ispitanika koji su rođeni u Istri od onih koji su rođeni izvan Istre. Uzmemo li u obzir stratificiranost ispitanoga uzorka prema materinskome jeziku, primjećujemo da se kod kroatofonih govornika nailazi na najveće razmjere. U iskazanim stavovima italofonih i hrvatsko-talijanskih dvojezičnih govornika te se razlike ne čine značajnima. Stavovi koji su uglavnom pozitivni kod kroatofonih i izuzetno pozitivni kod italofonih i dvojezičnih govornika, mogu biti poimani kao čvrst temelj daljnega približavanja hrvatske i talijanske zajednice i želje za održavanjem i promicanjem hrvatsko-talijanske dvojezičnosti u vidu društvene i jezične jednakopravnosti. Naime, dvojezični govornik ili pojedinac koji od samoga djetinjstva živi i raste u okruženju gdje je prisutna dvojezičnost razvija određen afektivan odnos prema prisutnim jezicima u društvenoj sredini, dvojezičnosti kao individualnome i društvenome fenomenu te razvija stavove sukladno vlastitome iskustvu ili po-

sredovanome iskustvu pripadnika okoline. Više od 85% svih ispitanika u odnosu na materinski jezik navodi da se govornici koji se koriste preključivanjem ne mogu sjetiti točnih riječi dok govore pa si pomognu riječima drugoga jezika (grafikon 5). Ukupno 90% dvojezičnih govornika hrvatskoga i stranoga materinskog jezika, 88% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika, 86% italofonih ispitanika, 79% kroatofonih ispitanika te 77% jednojezičnih govornika čiji je materinski jezik strani jezik navodi da se govornici služe kodnim preključivanjem jer ih sugovornici razumiju pa si mogu dopustiti miješanje kodova. Mišljenje da ne poznaju dobro oba jezika dijeli 67% dvojezičnih govornika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 56% kroatofonih ispitanika, 51% jednojezičnih govornika čiji je materinski jezik strani jezik, 43% italofonih ispitanika i 42% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika. Ispitanici navode da govornici žele postići određene efekte (67% dvojezičnih govornika čiji su materinski jezici hrvatski i strani jezik, 50% hrvatsko-talijanskih dvojezičnih ispitanika, kroatofona i jednojezičnih govornika čiji je materinski jezik strani jezik te 35% italofona), odnosno polovica svih ispitanika u odnosu na materinski jezik ističe da isti žele biti simpatični.



Grafikon 6: Stavovi roditelja i budućih roditelja prema govornicima koji koriste miješane izreze.

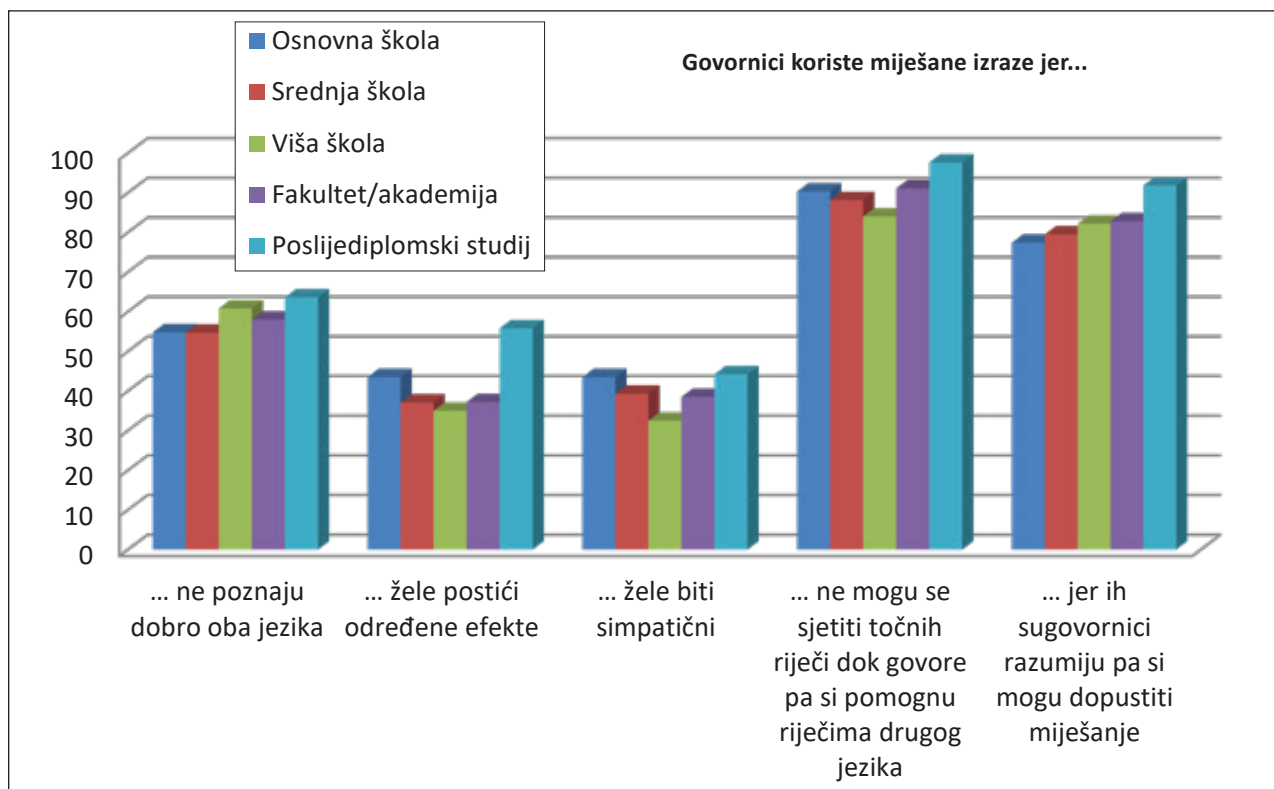
Uočavaju se vrlo blagi razmjeri usporede li se odgovori budućih roditelja i roditelja (vidi grafikon 6). Želju za postizanjem određenih efekata potvrđuje polovica budućih roditelja i dvije četvrtine roditelja, dok natpolovična većina budućih roditelja i dvije četvrtine roditelja smatra da govornici koji rabe kodno preključivanje žele biti simpatici. Kod navedenih tvrdnji uočavaju se najizraženiji razmjeri.

S tvrdnjom da se govornici služe miješanim izrazima jer ne poznaju dobro oba jezika slaže se oko 60% uzorka s obzirom na sve zastupljene obrazovne razine (vidi grafikon 7). Ispitanici koji potvrđuju da se uporabom takvih izraza žele postići određeni efekti su: 56% roditelja s poslijediplomskom razinom obrazovanja, 43,5% s niskom obrazovnom razinom, 37% roditelja s fakultetskim i srednjoškolskim obrazovanjem te 35% roditelja s višom školom. Bilježe se ispodpolovični postotci u potvrdi tvrdnje da govornici koji rabe miješane izreze žele biti simpatici (44% roditelja s poslijediplomskom obrazovnom razinom i roditelja s niskom razinom, 39% sa srednjom školom i s fakultetom te 32,5% s višom školom), a nailazimo na vrlo visoke

postotke (od 86 do 98% uzorka) u potvrdi tvrdnje da se govornici ne mogu sjetiti točnih riječi dok govore pa si pomognu riječima drugoga jezika.

DIJATOPIJSKA RASPROSTRANJENOST STAVOVA O KODNOME PREKLJUČIVANJU I GOVORNICIMA KOJI GA KORISTE

Uzmemo li u obzir diatopijsku rasprostranjenost stavova kada su u pitanju miješani izrazi, nailazimo na podatak da od 75 do 95% kroatofonih i dvojezičnih ispitanika smatra jezične fenomene doticajnosti normalnom praksom u istarskome dvojezičnom komunikacijskom prostoru (najniži postotci od 60 do 70% bilježe se u Pazinu i okolici Rovinja). Simpatičnost je karakteristika koja im se pripisuje od strane većine kroatofonih i dvojezičnih ispitanika (76–93%), a na najniže postotke nailazimo kod kroatofonih sudionika iz okolice Buja (40–50%) te Buja, Rovinja, Buzeta i bužeštine (60–70%). Ujedno, najniži postotci koji potvrđuju odraz dvojezičnosti kao bogatijega jezičnog repertoara zabilježeni su



Grafikon 7: Stavovi prema govornicima koji koriste miješane izraze kod ispitanika koji su stratificirani u odnosu na razinu obrazovanja.

kod kroatofonih ispitanika iz Buja i okolice Buja. Od 20 do 40% ostalih kroatofonih ispitanika slaže se s navedenom tvrdnjom, a najviši postotak (40–50%) bilježi se u Pazinu i Labinu. Iznenaduje da samo 10–20% dvojezičnih ispitanika iz okolice Pule i 30–40% iz Buja i okolice Buja dijeli isto mišljenje. Vrijednosti kod ostatka uzorka kreću se oko 40–50% i penju se na 60–70% u Puli i 70–80% u Rovinju. Najniži postotak od 50–60% kroatofonih ispitanika i 30–40% dvojezičnih ispitanika iz Buja potvrđuje da su miješani izrazi smiješni. Najniža vrijednost od 50–60% bilježi se u okolici Buja, gdje kroatofoni ispitanici smatraju da su takvi izrazi zabavni.⁴ Ponovo nailazimo na najniže postotke ispitanika koji smatraju da su miješane konstrukcije izraz jezične kreativnosti kod 30–40% kroatofonih i 50–60% dvojezičnih ispitanika iz Buja te 30–40% kroatofonih ispitanika iz okolice Buja. Natpolovična većina kroatofonih i dvojezičnih sudionika pretežito dijeli isto mišljenje, nešto se niži postotci bilježe u Pazinu, Buzetu i na bužeštini, a najviše vrijednosti (90–100%) zabilježene su u okolici Labina. Natpolovična većina (65–85%) kroatofonih i dvojezičnih

ispitanika smatra da miješani izrazi nisu ni hrvatski ni talijanski izrazi. Najviše vrijednosti (85–100%) bilježe se kod dvojezičnih sudionika iz Buja te kroatofonih ispitanika iz Buja, okolice Buja i puljštine.

Negativne konotacije koji se pripisuju kodnome preključivanju (i govornicima koji ga rabe) najmanje su zastupljene kod ispitanika iz okolice Labina, gdje institucionalna dvojezičnost nije zastupljena, a prisutnost pripadnika talijanske zajednice vrlo je ograničena. Mišljenje da se miješani izrazi ne bi trebali koristiti najmanje je zastupljeno kod kroatofonih ispitanika iz okolice Labina (10–20%), a najzastupljenije je kod kroatofonih ispitanika koji borave u Bujama i na bujštini (50–60%) i 20–30% bilingvala iz Buja, okolice Buja i Rovinja, što dakako iznenaduje. Najviše kroatofonih ispitanika iz Buja (70–80%), okolice Buja i okolice Pule (50–60%) smatra da je korištenje kodnoga preključivanja loša navika. To je mišljenje najmanje zastupljeno kod kroatofonih ispitanika iz okolice Labina (20–30%) i s njime se slaže okvirno 30–40% preostalih kroatofonih i polovica dvojezičnih govornika. Najviše vrijednosti zabilježene su kod dvojezičnih govornika na području grada Poreča

⁴ Da su miješani izrazi smiješni, potvrđuje od 75 do 94% preostalih kroatofonih i dvojezičnih ispitanika. Mišljenje da su zabavni zastupa od 65 do 93% ostalih sudionika u istraživanju.

(40–50%) te Pule i njene okolice (30–40%).⁵ S mišljenjem da korištenje kodnoga preključivanja ukazuje na jezično neznanje slaže se najviše (60–70%) kroatofonih ispitanika i čak 30–40% dvojezičnih ispitanika iz okolice Buja. Najniže vrijednosti zabilježene su kod kroatofonih ispitanika iz okolice Labina (30–40%) i kod 10–20% bilingvala iz Rovinja. Kod preostalih dvojezičnih sudionika u istraživanju nailazi se na postotke sadržane od 20 do 30%, dok su vrijednosti kod kroatofonih ispitanika više, a u nekim slučajevima i udvostručene (tako npr. u Bujama, Buzetu i na bužeštini iznose 50–60%). Kod kroatofonih sudionika koji borave u okolici Labina najmanje je zastupljeno mišljenje da su miješani izrazi nepoželjni (10–20%) i ružni (manje od 10%). Okvirno od 25 do 45% preostalih kroatofonih i dvojezičnih ispitanika ističe da su nepoželjni, a najniži postotci zabilježeni su u Rovinju i na bujštini (10–20%). Najviše kroatofonih sudionika koji borave u okolici Buja (40–50%) i u Bujama (30–40%) smatra da su miješani izrazi ružni te je postotak još viši kod dvojezičnih ispitanika s bujštine (čak 60–70%) i iz Buja (50–60%). Najniži se postotak bilježi kod kroatofonih ispitanika iz okolice Labina i dvojezičnih ispitanika iz Rovinja i s poreštine (manje od 10%). Iz odgovora preostalih kroatofonih i italo fonih sudionika u istraživanju bilježe se postotci od 10 do 30%.

Miješani izrazi najviše smetaju kroatofonim ispitanicima koji borave na bujštini (30–40%) i u Bujama, Rovinju, Buzetu i okolici Rovinja (20–30%). Kod ostatka uzorka kroatofonih i dvojezičnih ispitanika postotci ne prelaze 20%. Iritantnima ih smatra najviše kroatofonih ispitanika s bujštine (40–50%) i iz Buja, Rovinja, Pule, Buzeta i okolice Rovinja (20–30%). Najmanji postotak zabilježen je kod kroatofona koji borave u okolici Labina i u Pazinu (manje od 10%), a svi ostali postotci sadržani su u razmjeru od 10 do 20%. Najmanje kroatofonih sudionika s labinštine i dvojezičnih ispitanika iz Rovinja zastupa mišljenje da su miješani izrazi izraz jezične nekulture, što potvrđuje najviše kroatofonih ispitanika iz Buja i okolice Buja (40–50%) i dvojezičnih ispitanika iz Buja i Pule (30–40%). Postotci prisutni kod ostalih kroatofonih i dvojezičnih ispitanika sadržani su unutar razmjera od 20 do 40%.

Neočekivani negativniji stavovi o fenomenima dvojezičnosti koji su zastupljeni na području Buja i bujštine u odnosu na ostala dvojezična i jednojezična područja (osobito na kroatofonu okolice Labina) mogu se pripisati svakodnevnoj zastupljenosti (diglosičnih/poliglosičnih kontura) dvojezičnosti, odnosno značajnoj zastupljenosti istromletačkoga dijalekta (koji je virtualno učestalo ili gotovo uvijek miješan) i prakse jezičnoga miješanja u svakodnevnim interakcijama, što dakako nije prisutno na labinštini. Ujedno je

moguće pretpostaviti da negativni stavovi koje su ispitanici iskazali prema miješanim izrazima i ispitanicima koji se njima koriste ne moraju nužno odgovarati onome što oni zaista misle o njima. Naime, možemo tome pripisati činjenicu da promatraju vlastito (dvo) jezično ponašanje, odnosno uporabu fenomena dvojezičnosti, kroz nametnute obrasce u jednojezičnome društvu koji podržava uporabu svakoga koda zasebno i ocjenjuje neprimjerenim naizmjeničnu uporabu elemenata i struktura koja pripadaju dvama jezičnim (pod)sustavima.

Ujedno se ponavljaju slični obrasci u odgovorima ispitanika i kada su u pitanju razlozi zbog kojih se govornici koriste miješanim izrazima. Naime, najviše kroatofonih ispitanika iz Buja i okolice Buja (čak 70–80%) i čak 60–70% dvojezičnih ispitanika iz Buja (te 50–60% bilingvala iz Rovinja i 40–50% bilingvala s bujštine, puljštine i iz Poreča) smatra da govornici koji se koriste miješanim izrazima ne poznaju dobro oba jezika. Najniži postotak (10–20%) bilježi se kod ispitanika s labinštine. Više od 90% kroatofonih ispitanika iz Buja i okolice Buja te dvojezičnih ispitanika iz Buja, Rovinja, Poreča i Pule navodi da se govornici koriste miješanim izrazima jer se ne mogu sjetiti riječi na jednom od dvaju koda, što potvrđuje 80–90% svih ostalih ispitanika i najmanje ispitanika koji borave u okolici Labina (30–40%). Isti najmanji postotak bilježi se na labinštini i kada se potvrđuje činjenica da se govornici koriste miješanim izrazima jer si to mogu dopustiti, budući da ih sugovornici razumiju. Istoga je mišljenja 75–90% ostalih kroatofonih i dvojezičnih sudionika, s izuzetkom kroatofona u Poreču i njegovoj okolici te bilingvala u Bujama i Poreču (90–100%). Okvirno od 55 do 67% kroatofonih i dvojezičnih ispitanika smatra da se govornici koriste miješanim izrazima u dijafazičnom smislu jer žele biti simpatični. Najniže vrijednosti bilježe se kod kroatofona u okolici Labina (20–30%) i u Bujama, na bujštini i Buzetu i bužeštini (30–40%) te kod bilingvala u Bujama (30–40%). Najnižu zastupljenost mišljenja da govornici žele postići određene efekte nalazimo kod kroatofonih ispitanika koji borave u okolici Labina (20–30%) i kod većine dvojezičnih sudionika (osim Buja, Poreča, Rovinja i Pule, gdje se postotci nalaze u razmjeru od 35 do 45%). Na najviše postotke nalazimo kod kroatofona iz okolice Pazina (60–70%) i bilingvala iz okolice Buja (50–60%). Ostatok kroatofonih ispitanika koji zastupaju isto mišljenje sadržano je unutar razmjera 35–55%. Ujedno, pretpostavlja se da dvojezični govornici koji u sebi ostvaruju jezične i kulturne dodire i koji ne odustaju od doticajnoga komunikacijskog i jezičnoga izričaja (ili svjesno priznaju vlastitu nemogućnost za ustrajanu jezičnu razdvojenost) sami u nekim slučajevima nedosljedno podcjenjuju ili odbijaju.

5 Kod preostalog kroatofonog uzorka postotci se kreću od 30 do 50% uzorka, a kod dvojezičnoga uzorka od 20 do 40%.

ZAKLJUČAK

Iz istraživanja proizlazi pozitivna društvena reputacija i valorizacija fenomenološkoga spektra jezičnih doticaja, koji se smatra sveprisutnom autentičnom, normalnom i nezamjenjivom praksom u okviru istarskoga dvojezičnog modusa, u vidu lakoće izričaja, jezične ekonomije, maksimalizacije izražajnih i ludičkih efekata te funkcionalne komunikacijske i stilističke izražajnosti (Blagoni, 2007). Ti se fenomeni smatraju „(samo)pomoćnom strategijom u nadilaženju izražajnih ograničenja pojedinoga jezičnog sustava s ciljem iskazivanja željenih formi i sadržaja te u popunjavanju potencijalnih trenutnih jezičnih ili komunikacijskih nedostataka“ (Blagoni & Poropat Jeletić, 2015). Jednojezični dio uzorka koji pripisuje pozitivne konotacije praksi jezičnoga miješanja, osobito u područjima poluotoka gdje su italofojni žitelji vrlo slabo zastupljeni, gradi vlastite pozitivnije stavove na temelju emotivnih, odnosno iskustvenih okvira. Stavovi koji su negativno konotirani, a na koje nailazimo kod italofojnih/dvojezičnih ispitanika, poglavito u sredinama gdje je društvena

i institucionalna dvojezičnost najzastupljenija, može se pripisati učestaloj i kontinuiranoj svakodnevnoj izloženosti istromletačkome dijalektu, koji je virtualno gotovo uvijek miješanim, odnosno promatranju vlastitoga (dvo) jezičnog ponašanja kroz nametnute obrasce o dvostruko jednojezičnosti (Poropat Jeletić, 2017).

Kod ispitanoga uzorka nailazi se na visoki stupanj društvene zrelosti kada je riječ o sociokulturnoj i sociolingvističkoj osviještenosti i političkoj korektnosti, a u vidu društvene poželjnosti iskazane u njihovim odgovorima. Potvrđuje se zavidna razina valorizacije jezičnoga pluralizma i fenomenološkoga spektra kulturalnoga i jezičnoga doticaja, kao posljedica multikulturalne sinteze i simbiotičke razmjene kulturne i jezične komponente, a koje se poimaju konstantom i sociokulturnim resursom heterogene, dinamične/mobilne i hibridne suživotne realnosti, odnosno simbiotičke dinamike zajedničkih i ujedinjavajućih životnih iskustava, vrijednosti i bogatstva različitosti te oprečnosti uzajamnoga razumijevanja kroz prihvaćanje i shvaćanje jedinstva suprotnosti ili jedinstva različitosti (Šuran, 2001).

DIATOPIC STRATIFICATION OF THE CODE-SWITCHING RECEPTION IN ISTRIA

Nada POROPAT JELETIĆ

“Juraj Dobrila” University of Pula, I. M. Ronjgova 1, 52100 Pula, Croatia
e-mail: nadaporopat@gmail.com

SUMMARY

The aim of this sociolinguistic research conducted in the whole Istria County (sample = 3512 Istrian residents) was to establish the reception and the relation towards code-switching in the Croatian-Italian bilingual context, in order to examine more deeply the complex Istrian sociolinguistic reality and the outcomes of cultural and linguistic contacts. Therefore, the stigmatized and mythologized attitudes of the Istrian residents towards code-switching were investigated. The results confirmed that code-switching is considered to be an everyday usual practice, ubiquitous in the Istrian bilingual communicative space and irreplaceable in terms of linguistic economy, expressive maximalization and communicative efficiency.

Keywords: language attitudes, language contact, code-switching, bilingualism, Istria

IZVORI I LITERATURA

- Auer, P. (2005):** A postscript: code-switching and social identity. *Journal of Pragmatics*, 37, 403–410.
- Baker, C. (1992):** Attitudes and language. Clevedon/Philadelphia, Multilingual Matters.
- Blagoni, R. (2001):** L'italiano in Istria: stato delle cose e riflessioni sociolinguistiche preliminari. U: *Plurilinguismo*, 8. Udine, Forum, 81–88.
- Blagoni, R. (2007):** Na tromedi čovjeka, jezika i svijeta: antropolingvističke perspektive jezičnih otoka u Istri. Doktorska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet.
- Blagoni, R. & N. Poropat Jeletić (2015):** Jezični pleter. Ogledi iz obiteljskoga planiranja dvojezičnosti. Zagreb, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Blagoni, R., Poropat Jeletić, N. & K. Blečić (2016):** The Italoophone Reefs in the Croatophone Sea. U: *Gruca, S., Olpi ska-Szkiełko, M. & P. Romanowski (ur.): Bilingual Landscape of the Contemporary World*. Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, Peter Lang Verlag, 11–36.
- Bogliun Debeljuh, L. (1985):** Proučavanje stavova prema dvojezičnosti i prema jezicima i govornicima jezika društvene sredine uz određivanje tipologije upotrebe jezika. Magistarski rad. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- Borme, A. (1990/1991):** Bilinguismo e biculturalismo integrali: meta raggiungibile o chimera da vagheggiare? (Leggittimità e fattibilità di un progetto sociolinguistico per l'area istro-quarnerina. Quaderni, X. Rovinj, Centar za povijesna istraživanja/Centro di ricerche storiche, 155–168.
- Costa, A., Miozzo, M. & A. Caramazza (1999):** Lexical Selection in Bilinguals: Do Words in the Bilingual's Two Lexicons Compete for Selection? *Journal of Memory and Language*, 41, 365–397.
- De Groot, A. M. (1993):** Word-type Effects in Bilingual Processing Tasks: Support for a Mixed-representational System. U: *Schreuder, R. & B. Weltens (ur.): The Bilingual Lexicon*. Amsterdam, John Benjamins, 27–51.
- Filipi, G. (1989):** Koiné istriana. Jezici i kulture u doticajima. Zbornik 1. Međunarodnog skupa održanog u Puli, Novi Sad, Talija, 156–160.
- Fishman, J. (1967):** Bilingualism with and without Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism. *Journal of Social Issues*, 23, 2, 29–38.
- Garrett, P. (2010):** Attitudes to Language. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gass, S. & L. Selinker (2008):** Second Language Acquisition: An Introductory Course. New York, Routledge.
- Grosjean, F. (2001):** The Bilingual's Language Modes. U: *Nicol, J. (ur.): One Mind, Two Languages*. Oxford, Blackwell, 1–22.
- Harding, E. & P. Riley (1986):** The Bilingual Family: a Handbook for Parents. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hymes, D. (ur.) (1971):** Pidginization and Creolization of Languages. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kroll, J. F. & E. Stewart (1994):** Category Interference in Translation and Picture Naming. Evidence for Asymmetric Connections between Bilingual Memory Representations. *Journal of Memory and Language*, 33, 149–174.
- Lanza, E. (1997):** Language Mixing in Infant Bilingualism. A Sociolinguistic Perspective. Oxford, Clarendon Press.
- Milani Kruljac, N. (1990):** La Comunità Italiana in Istria e a Fiume fra diglossia e bilinguismo, Etnia. Rovinj, Centar za povijesna istraživanja/Centro di Ricerche Storiche.
- Milani Kruljac, N. (1995):** Lingua ed identità nel contesto istriano. U: *Istria nobilissima, Antologia delle opere premiate*. Rijeka, Edit, 103–144.
- Milani Kruljac, N. (ur.) (2003):** L'italiano fra i giovani dell'Istroquarnerino. Pula-Rijeka, Pietas Iulia-Edit.
- Milani Kruljac, N. & S. Orbančić (1989a):** Lingua interferita e comunicazione disturbata. *Ricerche sociali*, 1. Rovinj, Centar za povijesna istraživanja/Centro di Ricerche Storiche, 27–56.
- Milani Kruljac, N. & S. Orbančić (1989b):** Jezični i kulturni metasistem (početna razmišljanja). U: *Štrukelj, I. (ur.): Uporabno Jezikoslovlje*. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 334–341.
- Milani Kruljac, N. & S. Orbančić (1989c):** Sviluppo della competenza comunicativa nei bambini degli asili in lingua italiana. *SOL – Lingvistički časopis*, 8, 4, 51–80.
- Milroy, L. & P. Muysken (ur.) (1995):** One Speaker, Two Languages: Cross-disciplinary Perspectives on Code-switching. New York, Cambridge University Press.
- Muysken, P. (2000):** Bilingual Speech: a Typology of Code-mixing. Cambridge, Cambridge University Press.
- Orbančić, S. (1999):** Rana hrvatsko-talijanska dvojezičnost u mješanim obiteljima u Istri. Doktorska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet.
- Poropat Jeletić, N. (2017):** O hrvatsko-talijanskoj dvojezičnosti u Istri i ishodima jezične doticajnosti. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 3, 629–639.
- Scotti Jurić, R. (2003):** Bilinguismo precoce: funzione e usi linguistici. Rijeka/Pula, Edit/Pietas Iulia.
- Šuran, F. (2001):** L'identità socio-territoriale di un'area storicamente plurietnica (tra nazionalismo e pluralismo etnico). *Ricerche sociali*, 10, 83–129.
- Wei, L. (ur.) (2000):** The Bilingualism Reader. London, Routledge.
- Weinreich, U. (1953):** Languages in Contact. New York, The Linguistic Circle of New York.

PO VEČ KOT STO LETIH ODKRITA PRAVA LOČKA JAMA (NAD VASJO PODPEČ NA KRAŠKEM ROBU)

Pavel JAMNIK

Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenija
e-mail: pavel.jamnik@telemach.net

Bruno BLAŽINA

Jenkova 16, 6230 Postojna, Slovenija
e-mail: bruno.blazina@gmail.com

IZVLEČEK

Leta 1911 je tržaški entomolog Josef Müller v eni od jam južno od gradišča Marije Snežne na Kraškem robu našel zasigano človeško spodnjo čeljustnico. Šele leta 2012 je F. Bernardini s sodelavci, z radiokarbonsko metodo določil neolitsko starost čeljustnice (od 6655 do 6400 let pred sedanjostjo), v enem od zob v fragmentu čeljustnice pa odkril voščeno zobno zalivko. Istočasno je na terenu prvi lociral v kateri od jam, nad platojem Na Plesah nad vasjo Črni Kal, bi bila čeljustnica lahko najdena. Avtorja sva na podlagi primerjave vseh dosegljivih podatkov, ter ugotovitev na terenu, prišla do enake ugotovitve kot Bernardini in v manjši jami našla tudi ostanek brečastega sedimenta s fosilnimi kostnimi ostanki iz katerega je Müller verjetno odlomil čeljustnico.

Ključne besede: Josef Müller, človeška čeljustnica, gradišče Marije Snežne, Kraški rob, Ločka jama

DOPO OLTRE CENT'ANNI SCOPERTA LA VERA LOČKA JAMA (SOPRA IL VILAGGIO POPECCHIO SUL CIGLIONE CARSICO)

SINTESI

Nel 1911 l'entomologo triestino Josef Müller trovò in una delle grotte a sud del castelliere di Maria della Neve – Marija Snežna, sul Ciglione carsico, la parte inferiore di una mandibola umana concrezionata nella calcite. Nel 2012 F. Bernardini con i suoi collaboratori datò il reperto al periodo neolitico (da 6655 a 6400 anni fa) con il metodo di datazione al radiocarbonio e scoprì in uno dei denti della mandibola un'otturazione dentale fatta con la cera. Egli riuscì a individuare la grotta di provenienza del reperto sull'altopiano Na plesah sopra il villaggio di Črni Kal. Gli Autori, analizzando e confrontando tutti i dati disponibili e i risultati verificati sul campo e concordano con la localizzazione fatta da Bernardini. Nella grotta di piccole dimensioni hanno rinvenuto anche un residuo di breccia sedimentaria con resti fossili di ossa, da dove probabilmente J. Müller asportò il frammento di mandibola.

Parole chiave: Josef Müller, mandibola umana, castelliere di Sta. Maria della Neve (Marija Snežna), Ciglione carsico, grotta Ločka jama

UVOD

Leta 1911 je Josef Müller, takrat že priznan tržaški entomolog, v eni od jam nad vasjo Loka oziroma Predloka pod Kraškim robom naletel na v sigi delno zalito spodnjo človeško čeljustnico. Ker s seboj ni imel primerne orodja, je del, ki je gledal iz sige, odlomil in ga odnesel s seboj v Trst (slika 1). Najdba je bila v naslednjih letih in desetletjih nekajkrat navedena in analizirana v italijanski strokovni literaturi. Po letu 1945, ko je ozemlje, ki je bilo med vojnama del kraljevine Italije, pripadlo Jugoslaviji, se je pojavilo zanimanje za najdbo tudi pri slovenskih arheologih. Jama ni imela imena, njena lokacija pa je bila znana le približno. Znanih je vsaj pet načrtnih poskusov najti jamo, vendar ni bilo nikoli ustrezno utemeljeno, katera od jam na območju med Loko, Podpečjo in gradiščem Marije Snežne naj bi bila prava. Leta 2012 je skupina mednarodnih raziskovalcev z analizami ugotovila, da je del ohranjene čeljustnice zanimiv ne le kot antropološko-arheološki ostanek, temveč tudi kot medicinska posebnost z odkrito eno najstarejših zobnih zalivk. Avtor raziskave, Italijan F. Bernardini je leta 2012 na terenu tudi sam poskušal locirati izgubljeno jamo in jo prepoznal v stranskem rovu Jame velikih podkovanjkov. Vprašanje, kje je prava jama, in ali je Bernardinijevo odkritje pravo je zato postalo še toliko bolj zanimivo. Avtorja sva, brez kakršnih koli posegov v jamah, poskušala osvetliti okoliščine najdbe in najti pravo jamo. Metodološko sva k preveritvi podatkov pristopila s postopkom kriminalističnega spoznavnega procesa. Čeprav je tak postopek seveda najprej namenjen preiskavi kaznivih dejanj, pa sam način in vrednotenje podatkov omogočata analitično ocenjevanje tudi drugih preteklih dogodkov, saj

vodi od začetne, dostikrat nejasne in nepopolne informacije [...] preko iskanja, zbiranja, ocenjevanja in preverjanja dejstev in dokazov, do dokončne situacije, na kateri temelji odločitev [...] Namen preiskovalne dejavnosti je torej zbrati dovolj podatkov o konkretnem preteklem dogodku, da se lahko postavi utemeljena hipoteza o tem, ali je bilo [...] dejanje storjeno, kdo ga je storil in kateri dokazi to potrjujejo [...] (Maver, 1984, 312).

Da sva lahko sledila tej poti, sva morala najprej analizirati navedbe v vseh dosedanjih objavah in poskusiti rekonstruirati potek dogajanja tako v zvezi z odkritjem kot tudi z osebnimi vzgibi avtorjev za zapise, ki se v objavah pojavijo. Trudila sva se pridobiti arhivske dokumente, ki se nanašajo na najdbo in njeno objavo. Zbrane informacije sva razdelila v posamezne sklope, ki se nanašajo na lokacijo jame, vrsto in koli-



Slika 1: Fragment človeške čeljustnice, razstavljen v naravoslovnem muzeju v Trstu (Foto: J. Kutin).

čino najdb ter na koncu na jamo in okoliščine v njej. Dejstva, ki jih je bilo mogoče izluščiti iz informacij, sva preverila na geografskem območju, med možnimi jamami sva poskusila najti pravo, v njej pa na podlagi ohranjenih sledi identificirati mesto najdbe zasigane človeške čeljustnice. Lahko trdimo, da sva s takim postopkom preverjanja poteka preteklega dogajanja ugotovila, da ne gre za jamo, ki bi bila od odkritja do danes uničena ali zasuta, ali za jamo, ki še vedno ne bi bila odkrita. V eni od jam na obravnavanem območju, ki jo je kot pravo izpostavil že tudi F. Bernardini, sva ugotovila prisotnost kostne breče, in to na mestu, ki povsem ustreza znanim dejstvom o mestu najdbe, zato ocenjujemo, da je jama, v kateri je leta 1911 Josef Müller našel zasigano človeško čeljustnico, potrjena z dovolj preverljivimi dejstvi, da jo lahko po 108 letih od odkritja razglasimo za znova odkrito.

KRONOLOGIJA ODKRITJA IN OBJAVE FRAGMENTA ČLOVEŠKE ČELJUSTNICE

Prvi je poročal o najdbi takratni ravnatelj tržaškega naravoslovnega muzeja Carlo de Marchesetti.¹ V letnem poročilu za 1911 (Marchesetti, 1911, 26) navaja, da: »[...] se mi je letos posrečilo najti paleolitskega človeka samega v eni od številnih jam, ki se odpirajo v okolici Podpeči«. Točne lokacije jame Marchesetti ne navede, o najdbah pa pove le, da je »našel pomešano s kostmi jamskega medveda, jamskega leva in drugih pleistocenskih živali več človeških ostankov«. Avtor ne zapiše točneje,

¹ Carlo de Marchesetti, r. 17. januarja 1850 v Trstu, u. 1. aprila 1926 v Trstu; direktor tržaškega prirodoslovnega muzeja v času od 1876 do 1921, diplomiral iz medicine, ukvarjal se je z botaniko in arheologijo.

kateri človeški ostanki naj bi to bili. Najdbo je, znova brez podatkov o lokaciji, še enkrat le omenil enajst let pozneje (Marchesetti, 1922, 411).

Josef Müller podatek o najdbi človeške čeljustnice v eni od jam v slovenskem delu Istre, torej istem območju, na katerem jih navaja Marchesetti, prvič objavi leta 1914 v pregledu dejavnosti jamarskega društva Hades iz Trsta za leto 1913. Človeške kosti so bile, kakor je razumeti zapis, najdene v isti jami kot kosti jamskega medveda. Glede časa najdbe in lokacije poda le zelo splošen podatek o jami ob skalnem podoru pod platojem Marije Snežne in da jo je našel pred leti:

16. marca je bil dobro obiskan izlet (16 udeležencev) v Loke (severna Istra). V neki, v svojem času poseljeni jami ob skalnem podoru pod platojem Marije Snežne, kjer je dopisnik pred nekaj leti poleg ostankov jamskega medveda našel človeške kosti iz paleolitskega obdobja, so začeli izkopavati. Najdene kosti so zdaj v mestnem naravoslovnem muzeju (Müller, 1914, 32).

Kdo je sploh bil odkritelj, Giuseppe (Josef) Müller? Rojen je bil 24. aprila 1880 v Zadru. Leta 1898 je v Gradcu vpisal študij naravoslovja, kjer je leta 1902, pri svojih 22-ih letih, že doktoriral. Zaradi ljubezni do krajev ob morju se je vrnil v Trst in postal učitelj naravoslovja na avstrijski gimnaziji. Že kmalu po vrnitvi v Trst je v takratni tržaški *Società Adriatica di scienze naturali* ustanovil entomološko sekcijo. Čeprav je bilo proučevanje favne kraških jam za tržaške entomologe novost, je Müller v nekaj letih zbral dovolj pomembnega zoološkega materiala, kar mu je omogočilo sodelovanje na osmem mednarodnem zoološkem kongresu leta 1910 v Gradcu. Imel je zelo odmeven referat o zoogeografiji kraških regij Balkanskega polotoka. Leta 1913 je izdal monografijo o jamski favni vzhodnih Alp in Balkanskega polotoka, za katero je prejel Gangelbauerjevo nagrado za najboljše delo s tega področja v zadnjih desetih letih, kar priča o njegovi zavzetosti in strokovnosti. Prva svetovna vojna je prekinila njegovo entomološko delo. Müller je bil najprej eno leto v Albaniji, kjer je delal na protimalarijski postaji, od tam pa je odšel na Dunaj na delo v bakteriološki laboratorij, kjer se je ukvarjal s pegastim tifusom, ki je vojski povzročal velike izgube. S proučevanjem tifusa se je ukvarjal še po vrnitvi v Trst po razpadu avstroogrške monarhije. Leta 1921 je v tržaškem prirodoslovnem muzeju dobil mesto konzervatorja, leta 1923 pa je postal direktor muzeja. Leta 1946 je zapustil muzej, še vedno pa je bil toliko aktiven, da je postal direktor središča za proučevanje kmetijstva in gozdarstva (*it. Centro sperimentale agrario e forestale*). Umrli je 21. septembra 1964 v Trstu (Britvec, 2009, 187–505).

Šele 25 let po najdbi in dve leti po tem, ko Müller postane direktor naravoslovnega muzeja v Trstu, je bila čeljustnica prvič obravnavana v strokovnem besedilu. Leta 1936 je o fragmentu človeške čeljustnice v zborniku naravoslovnega muzeja Trst izšla antropološka študija izpod peresa Roberta Leporija. Avtor v uvodu poda nekaj podatkov o času in mestu najdbe:

Dr. Müller, takratni direktor naravoslovnega muzeja v Trstu, je šel leta 1911 raziskat majhno jamo pri Loki pri Podpeči v Istri. Imel je srečo, saj je v eni od sten jame našel človeško čeljust. Čeljust je bila z brado vraščena v apnenčasto steno jame. Ker s sabo ni imel nobenega primernega orodja za izkop čeljusti, je z rokami odlomil kos, ki je gledal iz stene, brada in preostali del čeljusti pa sta ostala v steni. V isti jami je dr. Müller našel tudi nekaj zob jamskega medveda. Dr. Müller je avtorju članka prinesel tako človeško čeljust kot tudi zobe jamskega medveda ter mu hkrati opisal, kako jih je našel. Prosil ga je, če lahko naredi začetno »orientacijsko« analizo ter tudi izmeri kose najdb, da bi jih potem, na podlagi analiz, lahko primerjali s podobnimi najdbami drugje. Vse meritve so zapisane v tabeli na koncu članka, vendar avtor opozarja, da analitične številke niso povsem natančne, saj je bil delček čeljusti, ki ga je dr. Müller uspel iztrgati iz stene, premajhen, da bi bil lahko relevantna referenca preostalim delom čeljusti, ki so ostale v steni. Avtor poudarja, da sta kratko poročilo o najdbi in analiza najdb, ki sledi v članku, zgolj hipotetično razmišljanje in diskusija o vprašanjih, ki jih je dotična najdba sprožila, in torej nikakor ne postavlja dokončnih trditev, hipotez. Bolj kot ne je ta najdba pravzaprav sprožila celo vrsto dvomov, ki kličejo po nadaljnjih, bolj poglobljenih študijah ter širši raziskavi kraja najdbe (Lepori, 1936, 27).

Tri leta po Leporijevi obdelavi čeljustnice jo leta 1939 navede tudi R. Battaglia² (1939, 427–440), ki zapiše, da mu je J. Müller v proučevanje zaupal spodnjo čeljustnico, ki je bila odkrita skupaj z ostanki jamskega medveda. Deset let pozneje, leta 1949, in trinajst let po Leporijevi obdelavi Battaglia fragment čeljustnice natančneje opiše in primerja z drugimi najdbami iz istega najdišča, iz katerega, kot zapiše, izvirata tudi prva človeška stopalna kost (*os cuneiforme*) in prvi levi zgornji molar jamskega medveda, katerega fosilnost je enaka fosilnosti fragmenta čeljustnice. O mestu najdbe oziroma podrobnostih jamskega najdišča ne zapiše nič novega, poda le zelo raztegnjeno geografsko lokacijo, iz katere je sklepati, da tudi sam ni dobil natančnejše informacije, kje se jama v resnici nahaja. Pravi namreč, da najdbe izvirajo iz »manjše jame pri Loki v okolici

² Raphael Battaglia: italijanski antropolog in paleontolog (r. Trst, 1896, u. Padova, 1958); od leta 1940 prof. antropologije in direktor muzeja ter antropološkega inštituta Univerze v Padovi.

Podpeči, na južnem robu kraške visoke planote, ki se razprostira na vznožju Slavnika» (Battaglia, 1949, 17). Podatke iz članka iz leta 1949 povzame oziroma objavi še enkrat leta 1959 (Battaglia, 1958–1959, 189–191), besedilo pa v zvezi z lokacijo jame ne prinaša ničesar novega.

Takoj po drugi svetovni vojni se je zanimanje za jamo, v kateri je bila najdena zasigana človeška čeljustnica, pojavilo tudi v Sloveniji. Srečko Brodar v pregledu najdb kostnih ostankov ledenodobnega človeka v Sloveniji o jami pri Loki sistematično povzame podatke iz dotedanjih objav, podvomi o Marchesettijevi najdbi in predstavi podatke o lokaciji »jame pri Loki« oziroma »jame nad Loko«, kakor uporabi opisno poimenovanje za izgubljeno jamo, iz treh različnih virov, ki so prišli neposredno od najditelja Müllerja, ter objavi tudi skico lokacije in tlorisa jame, ki ju je Müller narisal v Leporijev separatu:

[...] navajamo v naslednjem njeno karakteristiko, kakor jo je dal najditelj direktor J. Müller deloma ustno tovarišu E. Pretnerju, višjemu strokovnemu sodelavcu Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni, deloma pismeno v poklonjenem separatu R. Leporija tovarišu dr. R. Savniku, v. d. upravnika istega inštituta, in piscu tega članka v zgoraj omenjenem pismu. Jamo, kjer je bila pri Loki odkrita človeška spodnja čeljustnica, je treba iskati pod kapelo Matere božje, in sicer na južni strani pod prvo navpično skalno stopnjo. Ta stoji na vzvišku kraške visoke planote v višini 465 m n. m., precej daleč za robom prve skalne stopnje, kar je v profilu [sl. 1 B], ki ga je narisal direktor J. Müller, označeno z daljšo puščico. Na vznožju prve skalne stopnje se horizontalno vrsti več jam, ki so brez imena. Oddaljene so le malo metrov druga od druge. V eni od teh, v majhni, ravni luknji, dolgi okrog 10–15 m, je na mestu, ki je označeno s puščico [sl. 1 A], tičala čeljustnica v zasigani jamski steni, nekaj decimetrov od tal. Pred jamo, katere vhod je okrog 1 m širok, je v terenu manjša kotanja. Tla v nizki jami vise od početka rahlo navzdol, hoja v jami je večinoma le sklonjeno mogoča. Drugih podatkov o jami nimamo, a še ti so bili izrečeni ali zapisani po spominu šele po dolgih letih (Brodar, 1960–1961, 10).

Brodar je najmanj dvakrat, leta 1949 in leta 1955, torej že pred objavo svojega članka, poskusil jamo znova najti. O iskanju zapiše:

Ko smo leta 1949 kopali v Betalovem spodmolu pri Postojni, smo na nedeljski ekskurziji preiskali

podnožje prve stopnje tako imenovanega črnokalskega klifa pod Črnotičami nad vasjo Loko. Čeprav smo dejansko ugotovili več jam, nobena ni ustrezala znanim podatkom. Še najbolj ustrezna se je zdela »Jama Štajelska« (št. 2218 po italjanskem katastru), za katero pa mi sporoča direktor J. Müller, da je nikoli ni obiskal. Ponovna ekskurzija za časa črnokalskega izkopavanja je ostala prav tako brez uspeha (Brodar, 1960–1961, 10).

Srečko Brodar je torej prvi opravil resno in sistematično iskanje jame. Ali je on spodbudil Egona Pretnerja in Romana Savnika, ki sta bila v osebnih stikih z Müllerjem, da se po njegovih dveh neuspešnih poskusih iskanja jame pri njem pozanimata o natančni lokaciji, ali sta se zanj Pretner in Savnik tudi sama zanimala, ni znano. Pomembno se zdi, da je imel Brodar do leta 1960 na voljo kar tri Müllerjeve osebno, ustno (Pretnerju) ali pisno (Savniku in Brodarju) podane informacije. Zelo pomembna je skica, ki jo je Müller narisal Savniku v poklonjen separatu Leporijevega članka in na podlagi katere Brodar prvič natančneje locira območje, kjer naj bi se jama nahajala. Žal separatu z Müllerjevo skico ni ohranjen oziroma ni znano, kje se nahaja. Od vseh treh virov, iz katerih črpa Brodar, se je v njegovi zapuščini na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU ohranilo Brodarjevo pismo Müllerju z dne 27. oktobra 1960 (Brodar, 1960) in Müllerjev odgovor z dne 11. novembra 1960³ (Müller, 1960). Brodar je Müllerja prosil za dve pojasnili:

[...] V vaši objavi IV/1930 v »Le Grotte d'Italia« navajate: Jama Loke v zgornjem delu doline Rižana, imenovana Štajelska jama. Rad bi vedel, če je morda ta Štajelska jama identična z jamo, kjer ste kopali leta 1911 in nekaj cm nad dnom odkrili človeško spodnjo čeljust, v bližini pa še zobe jamskega medveda. To čeljust sta pozneje v svojih delih obdelala Laporin in Battaglia [...] V zborniku Antropološkega združenja Wien/Dunaj za leto 1911 najdemo poročilo Carla Marchesettija, v katerem Marchesetti navaja: »Predlansko izkopavanje v Jami Pokala pri Nabrežini je potrdilo obstoj paleolitskega človeka. Letos mi je uspelo, da sem tudi sam našel paleolitskega človeka. V eni od številnih jam pri Podpeči (Popecchio) v Istri sem našel več človeških ostankov, pomešanih s kostmi jamskega medveda, jamskega leva in drugih diluvialnih živali«. Podobne najdbe izhajajo tudi iz leta 1911, zato se sprašujem, če ni morda jama pri Podpeči identična z jamo, v kateri ste vi odkrili človeško spodnjo čeljust. Ali je mogoče, da je Marchesetti po vašem odkritju še istega leta kopal v isti jami? (Brodar, 1960).

3 Za možnost vpogleda v pisno korespondenco med Müllerjem in Brodarjem se najlepše zahvaljujeva predstojniku inštituta za arheologijo ZRC SAZU, dr. Antonu Veluščku.

Müller je Brodarju odgovoril že čez nekaj dni in mu na postavljena vprašanja podal to pojasnilo:

[...] Moj članek, objavljen leta 1930 v »Le Gotte d'Italia«, je takratni urednik brez moje vednosti samovoljno spremenil. Tako se je pojavila napačna navedba »jama Štajelska«. Te jame nisem nikoli obiskal. Globoka naj bi bila 15 m in dolga 26 m, medtem ko je jama, ki sem jo obiskal jaz, le majhna luknja brez imena in se v vodoravni smeri ob drugih luknjah brez imen odpira na južno stran. Vse te male brezimenske luknje so med seboj oddaljene le nekaj metrov in so, zavarovane z navpično skalno stopnjo, nudile zatočišče paleolitskemu človeku. Vsekakor smo našli človekovo spodnjo čeljust samo v eni od teh lukenj [...] Najdeni fragment spodnje čeljusti sem podaril Marchesettiju, da bo jo shranil in čuval v muzeju. Ni mi znano, da bi v tisti luknji za menoj kopal tudi Marchesetti. O tem me ni nikoli obvestil. Težko verjamem, da bi ostareli direktor, ki se je v zadnjih letih svojega življenja ukvarjal samo z nedokončano »Floro Venezia Giulia«, sploh našel pravo luknjo, kjer je bila odkrita spodnja čeljust. Tudi jaz sam bi se pozneje tam težko orientiral, saj imajo vse tamkajšnje male luknje podoben vhod. Žal mi je, da vam ne morem reči ničesar absolutno točnega. Gotovo je le, da je v poročilu iz leta 1930 navedena Štajelska jama napačen podatek, ki bi moral biti korigiran [...] (Müller, 1960).

V naslednjih letih je najdbo fragmenta človeške čeljustnice v svojih besedilih navajal še F. Leben. V svoji doktorski disertaciji za jamo uvede ime Ločka jama, za katero piše, da: »[...] se odpira južno od kapele Matere božje nad Lokami pri Podpeči. Jama danes ni točno locirana in jo je treba iskati v navpičnih stenah črnokalskega klifa« (Leben, 1971, 99). Pri opisu poda podatke o Müllerjevi objavi iz leta 1913, Leporijevi iz 1936 in Battaglievi iz 1939 ter zapiše, da »se najdba nanaša tudi na poročila C. Marchesettija, kjer si tudi on lasti pravico odkritelja« (Leben, 1971, 100). Takoj za Ločko jamo v svoji disertaciji obravnava jame v Valah,⁴ za katere zapiše:

Nad črnokalskim klifom, na planoti med vzpetino s cerkvijo Matere božje in Prapročami, je suha dolina Vale imenovana. Na njenem severovzhodnem skalnem robu se odpira več manjših votlin. Pri arheološkem rekonosciranju terena okrog Podpeči leta 1964 smo v eni izmed teh votlin v površinski humusni plasti nabrali drobce in fragmente prazgodovinske naselbinske keramike kaštelirskega tipa. Na tej planoti

je namreč več železnodobnih gradišč, a tudi Marchesetti na kratko omenja, da so tod okoli manjše jame s sledovi prazgodovinske naselitve (Leben, 1971, 101).

Tu je pomembno dodati podatek, da je Marchesetti torej jame, ki se nizajo druga ob drugi ob in v skalnem robu, poznal že pred letom 1903, ko je objavil delo o železnodobnih gradiščih. Jame je namreč navedel celo s podatkom »da je bila ena od votlin poseljena v prazgodovini in antiki« (Marchesetti, 1903, 65), kar pomeni, da je bilo ob pregledu v eni od njih najdeno toliko keramike, da jo je bilo mogoče časovno umestiti v dve različni arheološki obdobji. Leben lokacijo najdbe človeške čeljustnice v pregledu jamske arheologije matičnega krasa znova navede leta 1974 in zapiše, da se »v stenah črnokalskega klifa odpira še vedno problematična Ločka jama ali jama pri Loki« (Leben, 1974, 244).

Leta 2012, 101 leto po najdbi čeljustnice, je mednarodna skupina raziskovalcev objavila odmeven članek o analizi čeljustnice in zoba, v katerem je voščena zobna zalivka. Z radiokarbonskimi metodami so v dveh ločenih laboratorijih ugotovili neolitsko starost čeljustnice (od 6655 do 6400 let pred sedanostjo) (Bernardini et al., 2012) oziroma okoli 6500 pred sedanostjo (Bernardini & Velušček, 2015)), s čemer je najdba prvič jasno časovno umeščena. Avtorja objave leta 2015 tudi prvič objavita podatek o lociranju izgubljenih jame saj zapišeta: »S pomočjo niza geografskih navedb v nekaterih publikacijah in raziskav na terenu so se – zdi se – približali rešitvi. Jamo »kandidatko« so našli v manjši votlini na pečini zahodno od jame Ladrice. Krajši obisk v njej je že na površju razkril prisotnost odlomkov prazgodovinskih keramičnih posod in koncentracije kosti na mestu, kjer je mogoče na podlagi skopega opisa v literaturi domnevati, da so bili najdeni ostanki mlajšekamenodobnega človeka« (Bernardini & Velušček, 2015, 9). Z jamo »kandidatko« sta avtorja imela v mislih edino še neregistrirano jamo ki je od sondiranja leta 1990 povezana z Jamo velikih podkovnjakov (A. Velušček, ustna informacija, 23. 3. 2018).

OVREDNOTENJE PODATKOV

Je iz razpoložljivih podatkov sploh mogoče določiti lokacijo jame? Marchesetti leta 1911 navede le »ena od številnih jam, ki se odpira v okolici Podpeči« (Marchesetti, 1911, 26). Müller leta 1914 piše: »V neki, v svojem času poseljeni jami ob skalnem podoru pod platojem Marije Snežne« (Müller, 1914, 32). Lepori leta 1936 in Battaglia leta 1939 navedeta le, da je kost iz »majhne« oziroma »manjše« jame pri Loki pri Podpeči. Müller v pismu Brodarju leta 1960, torej 49 let po odkritju čeljustnice, napiše: »[...] jama, ki sem jo obiskal jaz, (je) le majhna luknja brez imena in se v vodoravni

⁴ Gre za napako v poimenovanju, ki jo leta 1992 z navedbo pravega imena »Na Plesah« popravijo Dirjec, Turk in Šercelj (1992, 290).

smeri ob drugih luknjah brez imen odpira na južno stran. Vse te male brezimenske luknje so med seboj oddaljene le nekaj metrov in so zavarovane z navpično skalno stopnjo [...]» (Müller, 1960). Brodar je iz separata, ki ga je Müller podaril Savniku in v katerega je domnevno narisal tudi skico lokacije in tloris jame, ter iz ustnega sporočila Pretnerja uspel izluščiti še te podatke:

Jamo [...] je treba iskati pod kapelo Matere božje, in sicer na južni strani pod prvo navpično skalno stopnjo [...] Na vznožju prve skalne stopnje se horizontalno vrsti več jam, ki so brez imena. Oddaljene so le malo metrov druga od druge. V eni od teh, v majhni, ravni luknji, dolgi okrog 10–15 m [...] Pred jamo, katere vhod je okrog 1 m širok, je v terenu manjša kotanja. Tla v nizki jami vise od početka rahlo navzdol, hoja v jami je večinoma le sklonjeno mogoča (Brodar, 1960–1961, 10).

Žal virov ne moremo preveriti. Kot bo ugotovljeno pozneje, pa ne vemo, kakšno nemško besedo je Müller uporabil za to, kar Brodar prevede v »kotanje«. Za Brodarjem je jamo obravnaval Leben, ki je zapisal, da »jo je treba iskati v navpičnih stenah črnokalskega klifa« (Leben, 1971, 99). Ker je v disertaciji jame obravnaval po geografskem zaporedju, je takoj za jamo s čeljustnico obravnaval tudi jame v Valah: »Nad črnokalskim klifom, na planoti med vzpetino s cerkvijo Matere božje in Prapročami [...] Na njenem severovzhodnem skalnem robu se odpira več manjših votlin. [...] V eni izmed teh votlin v (smo v) površinski humusni plasti nabrali drobce in fragmente prazgodovinske naselbinske keramike kaštelirskega tipa« (Leben, 1971, 101). V kasnejši objavi pa zapiše tudi, da te jame z arheološkimi najdbami iz prazgodovine in antike navaja že Marchesetti leta 1903 (Leben, 1975, 129).

Navedbe o lokaciji jami lahko strnemo v štiri sklope uporabnih podatkov:

1. jama je v prvi skalni stopnji pod gradiščem Marije Snežne;
2. odpira se ob več drugih vodoravnih jamah s podobnim vhodom;
3. pred jamo je manjša kotanja;
4. jama ima približno 1 meter širok vhod, dolga je največ 15 metrov, za vhodom se rov nekoliko spusti, ima nizek strop.

Prva skalna stopnja kraškega roba pod kapelo Marije Snežne je skalni rob nad dolino Na Plesah (glej opombo 4). V resnici ne gre za dolino, temveč za plato med dvema skalnima stopnjama Kraškega roba. To je skalna stena, ki jo kot lokacijo jam s sledovi prazgodovinske in antične naselitve leta 1903 v pregledu železnodobnih gradišč navaja že Marchesetti (1903, 65). Gre za iste

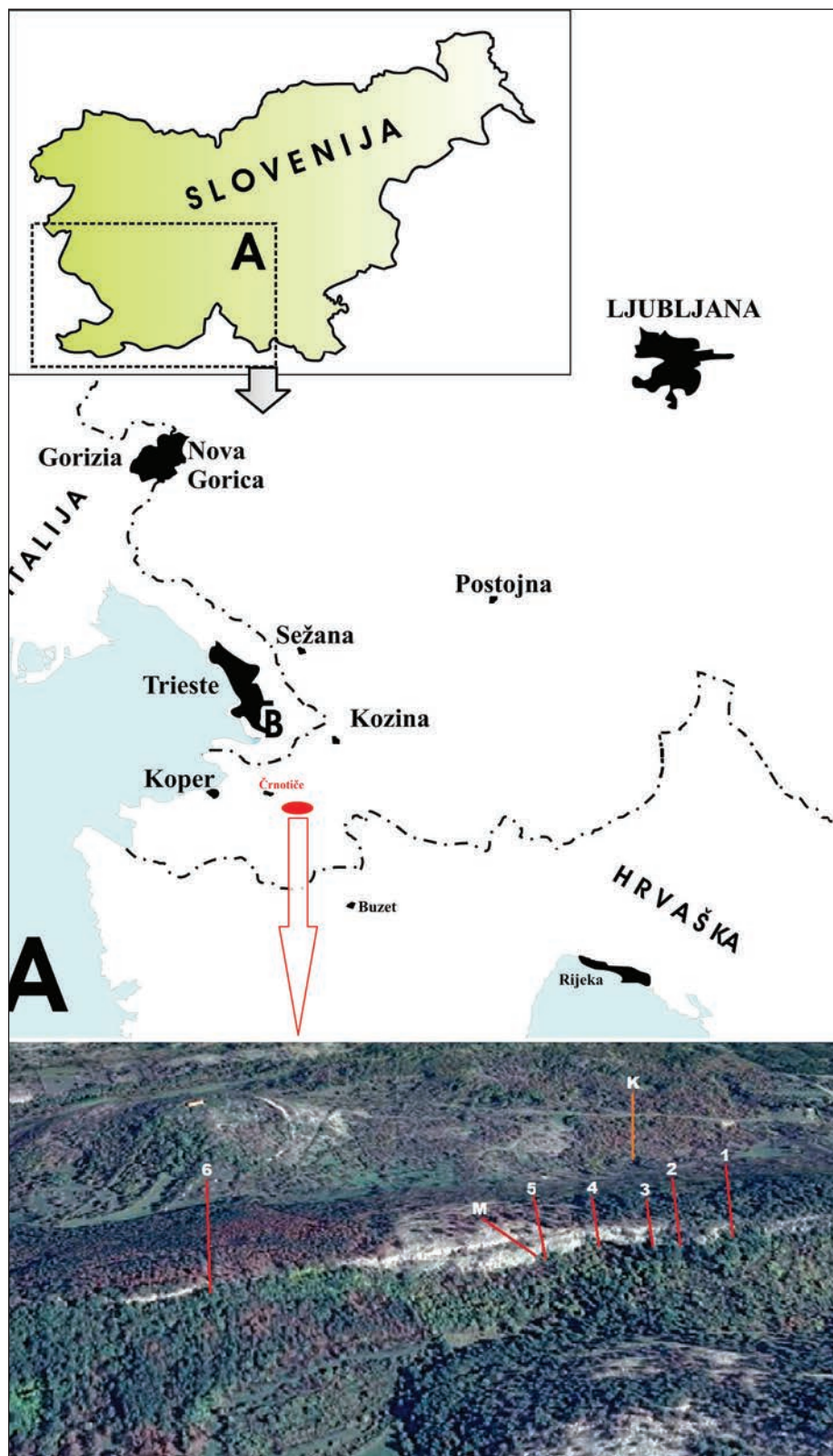
Tabela 1: Jame v skalni stopnji nad teraso Na Plesah.

ŠT. V KATASTRU JZS	IME JAME	DRUGO IME	ŠT. V ITAL. ZGODOVINSKEM KATASTRU - VG
3749	SMRDEČA JAMA	Č8	3111
3754	LADRICA	GOLOBJA JAMA, Č10	3112
5408	Č11		
3753	GLOBOKA JAMA	Č9	3223
3752	JAMA VELIKIH PODKOVNJAKOV	BOBALOVA JAMA, Č7	3114
3756	JAMA POD KROGOM	Č6	
2401	JEGLIŠKA JAMA	ŠTAJELSKA JAMA	2218

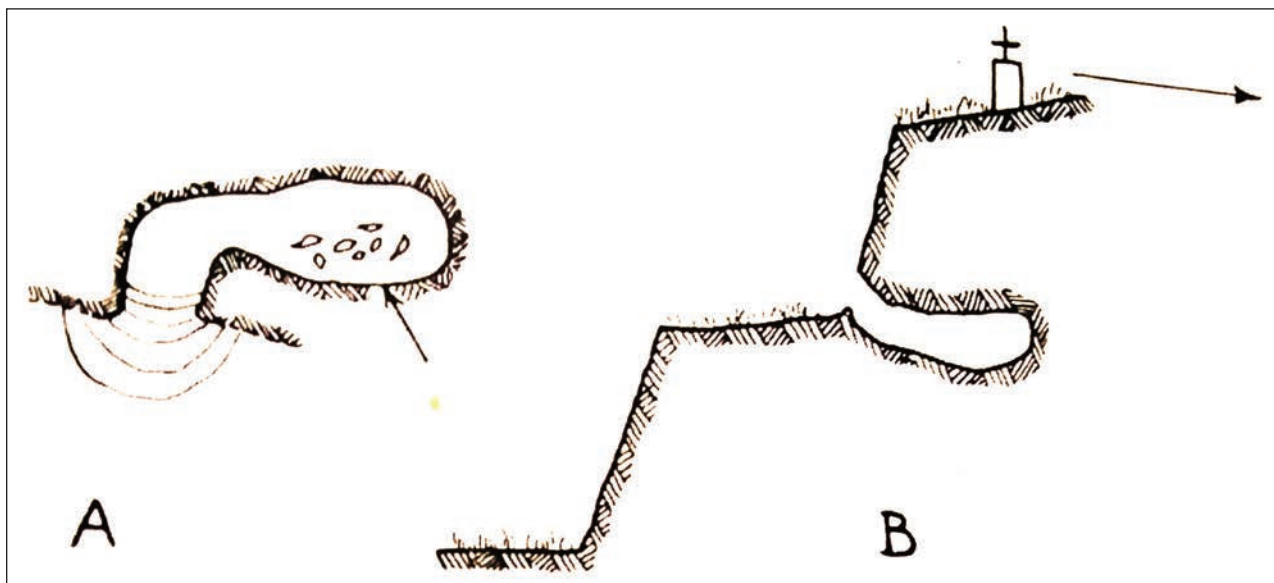
jame, v katerih (v eni od njih) je Leben našel kaštelirsko keramiko. Šele v letih 1975 in 1984 je bilo na tem območju v katastru Jamarske zveze Slovenije registriranih sedem jam z vodoravnim vhodnim. Ena od do leta 1990 samostojnih jam v tem nizu še vedno ni registrirana,⁵ zato gre v resnici za osem jam. Vhodi v šest od teh jam, ob vznožju in v skalni steni, so dobesedno drug ob drugem, kar je izredna redkost. Razdalja med prvim in šestim vhodom je le 85 metrov (slika 2). Tako tesno skupaj ni šest vhodov v jame z vodoravnim vhodnim delom niti nikjer na Kraškem robu niti nikjer drugje v Sloveniji. Pet od teh jam so do druge svetovne v svojem katastru registrirali že italijanski jamarji in imajo zato tudi t. i. številko *Catastro storico VG*. V eni od njih, Ladrice, so Italijani že konec 19. stoletja izkopali kosti jamskega medveda, prazgodovinsko keramiko in človeške ostanke iz bronaste dobe (Bernardini *et. al.* 2014), leta 1941 pa znova le pleistocensko favno (Pavšič, Turk 1989: 133). In prav to so tudi jame, kjer je jama s človeško čeljustnico iskal Brodar. V katastru Jamarske zveze Slovenije registrirane jame z vodoravnim vhodnim delom si sledijo od vzhoda proti zahodu po takem zaporedju, kot ga prikazuje Tabela 1.

Leta 1988 in leta 1991 so v Jami velikih podkovernjakov, ki je pravzaprav velik spodmol, sondirali arheologi Inštituta za arheologijo ZRC SAZU. Poleg prazgodovinske keramike kaštelirskega tipa so našli še ostanke različne pleistocenske favne (Pavšič & Turk, 1989, 133; Turk & Saksida, 1990, 164; Dirjec, Turk & Šercelj, 1992, 280–281). Po njihovem sondiranju je v strokovni javnosti zaokrožila novica, da je jama, kjer je bila najdena človeška čeljustnica, verjetno »najdišče, istovetno z Jamo velikih podkovernjakov, v njej pa so

⁵ Ob sondiranju arheološkega inštituta so arheologi z odkopom sedimentov pod velikim previsom Jame velikih podkovernjakov odprli tudi nekaj deset centimetrov široko povezavo s prej samostojno jamo, v katero se vhod odpira sredi sklanske stene, nekaj metrov zahodneje od vhoda v previs Jame velikih podkovernjakov (slika 8).



Slika 2: Lokacije vhodov v jame v skalni stopnji nad terasasto izravnavo Na Plesah; 1: Smrdeča jama, 2: Ladrica, 3: Č11, 4: Globoka jama, 5: Jama velikih podkornjakov, M: ne-registrirana jama, 6: Jama pod Krogom, K: Pri kaliču (Vir: Google Earth, risba: M. Križnar).



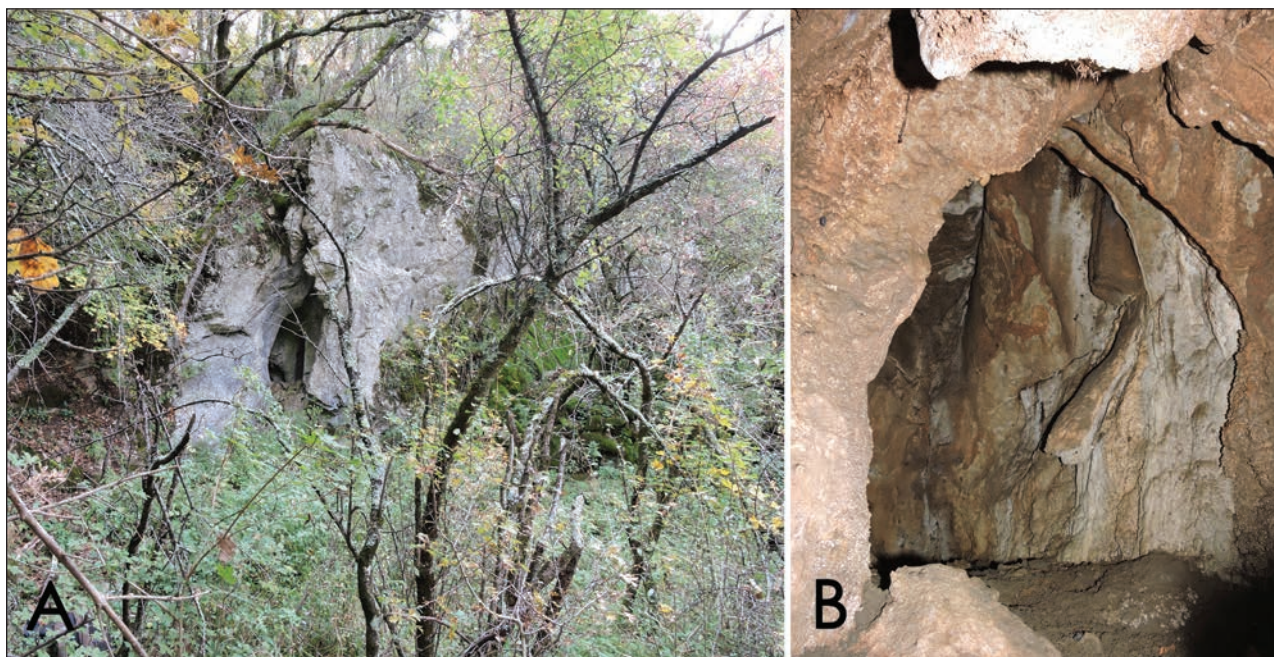
Slika 3: Müllerjeva skica lokacije in tlorisa jame, v kateri je bila najdena človeška čeljustnica (Brodar, 1960–1961, 7, slika 1).

pred leti sondirali sodelavci Inštituta za Arheologijo ZRC SAZU» (Josipovič, 1990, 488–489). Žal pa nikoli nihče ni objavil konkretnih podatkov, na podlagi katerih bi to domnevo podprl z utemeljitvami. Domnevo o pravi jami v tem nizu osmih jam je pomembno motila odsotnost »manjše kotanje« pod vhodom. Skica, ki jo je objavil Brodar in naj bi jo narisal Müller v separat Leporijevega članka, je tu odigrala najbolj zavajajočo vlogo. Na skici je pred vhodom narisana večja ravnina, ki se spusti v »kotanje« (slika 3). Verjetno je odsotnost kotanje zavedla že Brodarja, ko je dvakrat iskal jamo, saj pravi: »Čeprav smo dejansko ugotovili več jam, nobena ni ustrezala znanim podatkom. Še najbolj ustrezna se je zdela »Jama Štajelska« (št. 2218 po italijanskem katastru), za katero pa mi sporoča direktor J. Müller, da je nikoli ni obiskal« (Brodar, 1960–1961, 10).⁶

Avtorja sva prva dva ogleda jam v steni, leta 2014, usmerila v iskanje vhoda v jamo, pred katerim je »kotanja«. Izhajala sva namreč z vidika, da je treba najprej najti vhod, ki ustreza znanim dejstvom, šele nato je smiselno začeti iskati sledi v jami. Ker pred nizom šestih jam ni niti pred eno geografske oblike, ki bi jo lahko poimenovali kotanja, sva v treh ponovnih pregledih vznožja pod skalno steno pozimi leta 2015 in 2016 preverila, ali prava jama le ni morda kje v neposredni bližini, pa v kataster ni vpisana ali sploh še ni odkrita oziroma, če upoštevamo Müllerjev obisk, znova odkrita. Preglede sva opravila od Jegliške (Štajelske) jame, čeprav je ta že precej zahodno od gradišča Marije Snežne, pa vse do izklinjanja skalne stene nekoliko južneje

pod vasjo Praproče, do jame Kaverna pri Vilenici (kat. št. JZS 5250), v skupni dolžini približno treh kilometrov. Povsem neuspešno. Razen nekaj manjših skalnih razpok nisva našla novih, še neznanih jam, nikjer pod steno pa ni niti kakršne koli izrazite kotanje. Kje je torej jama s kotanjo pred vhodom? Je mogoče, da je Müller, s prvo skalno stopnjo imel v mislih katero od večjih vrtač z razgaljeno skalno steno pod gradiščem Marije Snežne? Da bi preverila tudi to, sva leta 2017 opravila še pregled platoja med gradiščem in skalno stopnjo nad teraso Na Plesah. Južno od gradišča sva iskala mesto, ki mora izpolnjevati tri merila, in sicer da je tam, v izrazitejši skalni steni pred, katero je kotanja približno meter širok vhod v jamo. Ogled sva opravila, čeprav sva po predhodnem pregledu Lidar posnetkov domnevala, da takega mesta na platoju južno od gradišča sploh ne more biti. Presenetilo naju je, da sva na enem mestu vseeno naletela tako rekoč na vse, kar sva iskala. Če bi sama ustvarila mesto in vhod v jamo, tega ne bi mogla narediti tako popolnoma ustrezno temu, kar sva iskala. Večja vrtača z ledinskim imenom Pri kaliču ima dovolj izrazito skalno steno, obrnjeno proti jugu, vhod v jamo širine približno enega metra, in kar je najpomembneje, kotanje pred jamo, ki je narejena z izdelavo kamnitega zidu okoli dna vrtače (slika 4/a). Manjkalo je le več jam druga ob drugi, vendar je ta podatek Müller v pismu Brodarju prvič zapisal šele 49 let po odkritju, in ocenila sva, da bi v toliko letih jamo s čeljustnico lahko v spominu nezavedno povezal z jamami, ki jih je morda obiskal v istem dnevu, 440 metrov zračne razdalje na-

⁶ Müller v pismu Brodarju izrecno zanika, da bi bila jama Štajelska ta, v kateri naj bi našel čeljust. Jama Štajelska je staro, pozabljeno ime za današnjo Jegliško jamo (kat. št. JZS 2401), ki se odpira 1,6 km zahodneje od jam, ki se odpirajo ena ob drugi, in je ena v nizu osmih leta 1975 in leta 1984 registriranih jam.



Slika 4: A: Pogled na skalno steno in vhod v jamo nad kotojanjo Pri kaliču; B: Jamski prostor v jami Pri kaliču (Foto: P. Jamnik).

prej proti jugu, v skalnem robu. V svoji prvi objavljeni navedbi najdbe namreč Müller le navede: »[...] v neki, v svojem času poseljeni jami ob skalnem podoru pod platojem Marije Snežne [...]« (Müller, 1914, 32) Takoj ko sva našla to mesto, sva bila povsem prepričana, da sva končno odkrila tudi pravo jamo. Ob prvem obisku se je pojavila manjša težava, ki pa je le še podžigala prepričanje, da sva na pravem mestu. Vhod v jamo je bil namreč založen s kupom kamenja, tako da vstop vanjo ni bil mogoč. Ko sva odstranila nekaj večjih skal, se je pokazalo, da smer nadaljevanja jame povsem ustreza tudi skici, ki jo je Müller narisal v Leporijev separat. Založitev vhoda v jamo s kamenjem sva si takrat razložila z domnevo, da so po izkopavanju leta 1914, morda italijanski jamarji, jamo založili ter s tem preprečili nadaljnja izkopavanja in obiske jame s pomembno arheološko najdbo. Žal pa je naslednji obisk trdno prepričanje o pravi jami kaj kmalu razblinil. Po odstranitvi kamenja, ki je zapiralo nadaljevanje rova, se je izkazalo, da se ta ne spušča, da za ožino tri metre za vhodom sicer obstaja manjši jamski prostor, ki pa nikakor ne ustreza dimenzijam iskane jame (slika 4/b). Nikjer na jamskih stenah v razširitvi ni bilo nikakršne sledi, da bi kdo iz stene odbil fosilno kost. Po začetnem navdušenju je ostalo le še prepričanje, da je prava jama lahko le v skalnem robu, saj na območju med gradiščem in skalno stopnjo jam in skalnih sten ni več.

Izbrati je bilo treba drugo smer preverjanja in ob tem nehati iskati kotojanje pred vhodom, temveč v vseh osmih jamah z vodoravnim vhodom v skalni stopnji preveriti, ali katera vsaj okvirno ustreza Müllerjevi skici in, seveda, ali je v jami kakršna koli sled, od kod je bila odlomljena čeljustnica. Pred ponovnim pregledom jam v skalni steni pa sva poskusila odgovoriti še na nekaj nejasnosti, ki se kažejo v virih. Ali morda obstaja celo možnost, da Müller čeljustnice sploh ni našel na tem mestu, temveč neznanu kje drugje in jo je le zaradi neznanih osebnih interesov pripisal »[...] neki, v svojem času poseljeni jami ob skalnem podoru pod platojem Marije Snežne [...]« (Müller, 1914, 32). Tak sum je sprožila predvsem nejasnost v zvezi z Marchesettijevo objavo leta 1911, ki najdbo pripiše sebi. Če bi se pokazala verjetnost, da najdba izvira od nekod drugod, potem bi bilo iskanje prave jame v skalni stopnji nad teraso Na Plesah seveda brez pravega pomena.

Prvi je najdbo »več človeških ostankov« istega leta, kot je čeljustnico našel Müller, objavil Marchesetti, ki naj bi jih odkril v »eni od številnih jam, ki se odpirajo v okolici Podpeči« (1911, 26). Odkritje je pripisal sebi, človeške ostanke pa naj bi našel skupaj s fosilnimi kostmi »jamskega medveda, jamskega leva in drugih pleistocenskih živali«. Že Brodar (1960–1961, 10) in za njim tudi Leben (1974, 244) sta podvomila v resničnost Marchesettijevega odkritja in sta domnevala,

da si je Marchesetti preprosto prilastil najdbo, ki mu jo je, direktorju muzeja v Trstu, prinesel Müller.⁷ Taka ugotovitev izhaja tudi iz Müllerjevega pisma Brodarju leta 1960. Zakaj se Müller na to ni odzval? Morda je objavo spregledal? Morda je Marchesettiju poklonil fosilno čeljustnico zaradi želje po zaposlitvi v muzeju in je zato sprejel tudi tako prilastitev? Tega ne moremo vedeti. Müller se je uspel zaposliti v muzeju šele deset let po najdbi čeljustnice, leta 1921, ko je Marchesettiju prenehal mandat direktorja. Zakaj se s fosilno čeljustnico do leta 1936 ni ukvarjal nihče, niti Marchesetti, ki je vsekakor vedel za pomembnost najdbe, še posebej ker je bila že takoj ob predaji Marchesettiju pripisana paleolitiku, takrat pa je bil najden fosilni ostanek paleolitskega človeka še kako pomembna najdba? Marchesetti je jame, »ki se odpirajo v okolici Podpeči«, poznal, saj jih je obiskal že precej let pred Müllerjem ter v njih našel prazgodovinsko in antično keramiko (Marchesetti, 1903, 65). Odgovorov na ta vprašanja ni. Zdi pa se, da Müllerju odkritje kljub temu ni dalo miru. Verjetno se je zavedal njene pomembnosti, zato si je najdbo kot odkritelj nekoliko skromno, pa vendarle pripisal tudi sam v objavi leta 1914: »[...] kjer je dopisnik pred nekaj leti poleg ostankov jamskega medveda našel človeške kosti iz paleolitskega obdobja« (Müller, 1914, 32). Iz objav ni mogoče najti znakov, ki bi kazali na nasprotujoče si podatke, ki jih je o lokaciji in najdbi sporočil Müller. V letih, ko je prevzel vodenje tržaškega muzeja, si je začel prizadevati tudi za obdelavo najdene čeljustnice, v nasprotju z Marchesettijem, ki z najdbo, razen da si jo je pripisal, ni naredil ničesar. Meniva, da je podatkom o odkritelju Müllerju in lokaciji najdbe, ki jo navaja, mogoče verjeti.

Je pa v objavah in pismu Müllerja vendarle precej nejasnosti glede tega, kaj je bilo v jami sploh najdenega in kdaj. Če tokrat iz presoje izpustimo Marchesettijeve navedbe in se opremo le na podatke, ki prihajajo neposredno ali posredno od Müllerja, stanje ni nič bolj jasno. Müller leta 1914 zapiše, da »je dopisnik pred nekaj leti poleg ostankov jamskega medveda našel človeške kosti [...]« (Müller, 1914, 32). Torej množinska oblika zapisa, tako za ostanke jamskega medveda kot tudi človeške kosti. Petindvajset let po najdbi izide Leporijeva študija čeljustnice. O količini obdelovanega gradiva Lepori pravi: »Dr. Muller [...] je v eni od sten jame našel človeško čeljust. [...] V isti jami je dr. Muller našel tudi nekaj zob jamskega medveda. Dr. Müller je avtorju članka prinesel tako človeško čeljust kot tudi zobe jamskega medveda [...]« (Lepori, 1936, 27). Za Leporijem je dobil najdbe v obdelavo Battaglia. Leta 1939 zapiše, da mu je Müller v proučevanje zaupal spodnjo čeljustnico, ki je

bila odkrita skupaj z ostanki jamskega medveda (Battaglia, 1939, 427), v naslednji objavi leta 1949, ko fragment čeljustnice opredeljuje, pa zapiše, da izvira iz istega najdišča tudi prva človeška stopalna kost (*os cuneiforme*), od medvedovih ostankov pa navaja le prvi levi zgornji molar jamskega medveda (Battaglia, 1949, 17). Leta 1969 Müller Brodarju v pismu napiše: »[...] Najdeni fragment spodnje čeljusti sem podaril Marchesettiju, da bo jo shranil in čuval v muzeju [...]« (Müller, 1960) Iz objav imamo torej o človeških ostankih najprej podatek o človeških kosteh, potem samo o človeški čeljustnici, nadalje pa o človeški čeljustnici in stopalni kosti. O medvedovih kosteh pa najprej o ostankih jamskega medveda, potem o nekaj zobeh in na koncu o enem zobu, prvem, levem zgornjem molarju. Zadnji raziskovalec, ki se je ukvarjal s čeljustnico, je bil dr. Federico Bernardini, ki je skupaj s sodelavci v enem od zob našel zalivko. Dne 3. aprila 2018 nama je ljubeznivo sporočil informacijo, za kar se mu najlepše zahvaljujema, da sta bila v tržaškem muzeju v času, ko so se lotili raziskave, skupaj shranjena le fragment čeljustnice in en molar jamskega medveda. Kje so stopalna kost in morebitne druge medvedove kosti, ni jasno. V nekem obdobju po Müllerjevi najdbi je bilo torej skupaj shranjenih več medvedovih zob in vsaj še ena človeška kost. Od kod taka razlika v navajanju števila in vrste kosti? Müller je leta 1914 v pregledu dejavnosti jamarskega kluba zapisal pomemben podatek: »[...] kjer je dopisnik pred nekaj leti poleg ostankov jamskega medveda našel človeške kosti iz paleolitskega obdobja, so začeli izkopavati. Najdene kosti so zdaj v Mestnem naravoslovnem muzeju« (Müller, 1914, 32). Njegov zapis pomeni dvoje. Ko Müller zapiše, da so izkopane kosti v muzeju, to pomeni, da so v jami resnično izkopali še nove kosti in da ve, da so bile predane muzeju. Ob tem se zdi pričakovano, da so v primeru, če so jamarji res izkopavali v isti jami, v kateri je del človeške čeljustnice Müller že leta 1911 odlomil iz sige, najprej poiskali mesto najdbe čeljustnice in seveda iz sige vzeli tudi del, ki je tam ostal po odlomu. Ker je Müller v objavi izrecno navedel, da so izkopavali kosti v jami, v kateri je sam našel čeljustnico, se ne zdi logično, da bi objavil tak zapis, če bi mu jamarji po vrnitvi z ekspedicije morda poročali, da jame niso našli. Zakaj ni navedel ostanka čeljustnice, ki je po njegovem odlomu še ostal v sigi, in zakaj se ta preostanek čeljustnice nikoli več ne omeni, ni mogoče vedeti. Ko so jamarji oddali izkopane kosti v muzej, Müller tam še ni bil zaposlen. Kaj se je s predanimi kostmi dogajalo do leta 1936, ko najdbe prvič obdela Lepori, ne vemo, ker pa Lepori navede »nekaj zob jamskega medveda«, bi to morda lahko pomenilo, da so bile

⁷ V znanosti je enako pomembno tudi to, kdo kaj odkrije, in ne le, kaj je odkrito, in zato človeška nečimrnost včasih premaga težnjo po objektivnosti. Arheologija iz tega ni bila in še vedno ni izvzeta. In kot je zapisala arheologinja Verena Perko: »Spopadi za objavo so v naši stroki nekaj takega kot srednjeveška pravica do prve noči. Če si zunaj, je za umreti smešno, če si znotraj, pa na smrt resno« (Perko, 2006, 26).



Slika 5: Smrdeča jama (Foto: P. Jamnik).

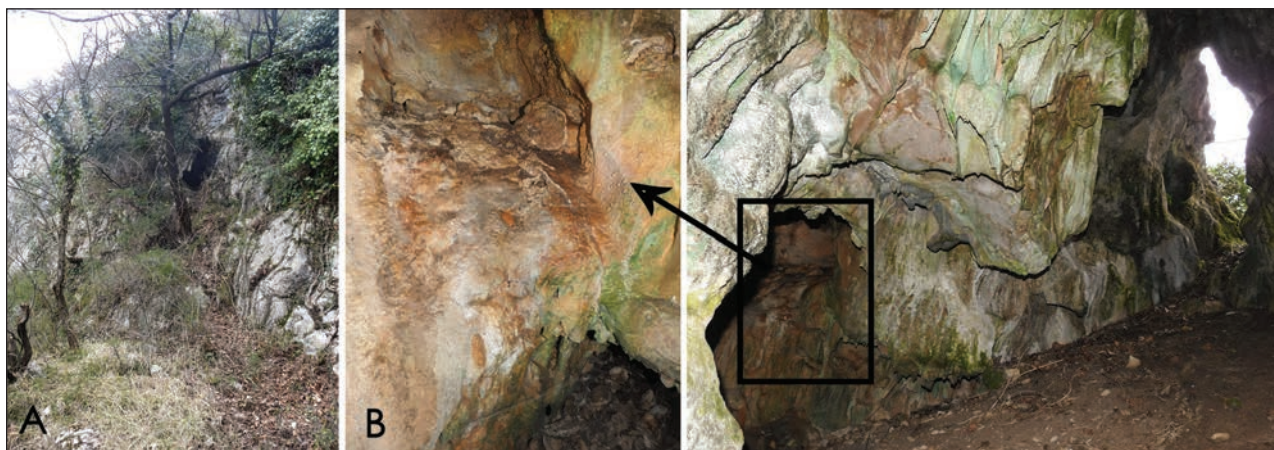
kosti iz prve Müllerjeve in poznejše najdbe jamarjev shranjene skupaj. Morda se prav zaradi združevanja najdb pri Battaglii pojavi še stopalna kost. Ob tem se kar samo ponuja vprašanje, ali ni morda kje v depozu naravoslovnega muzeja v Trstu še vedno shranjen del neobdelanega materiala iz jame, kjer je Müller našel človeško čeljustnico, med njim pa je tudi preostanek, ki je po Müllerjevem prvem obisku ostal v sigi. Avtorja ne verjameva, da bi, če so italijanski jamarji uspeli najti pravo jamo in v njej izkopavali živalske kosti, drugi del odlomljene čeljustnice pustili v jami, saj so tja odšli verjetno prav zaradi Müllerjeve najdbe. Mogoče je tudi, da je Müller odlomil čeljust tako, da brez obsežnejšega razbijanja, iz zasiganega materiala ni mogoče dobiti ničesar več. Teoretično je tudi možno, da jamarji prav manjkajočega dela čeljustnice, če so ga našli, iz nekega nam neznanega razloga niso predali muzeju skupaj z drugimi najdbami, za katere Müller piše, da so v mestnem naravoslovnem muzeju, in je del čeljustnice ostal pri katerem od jamarjev. Če pa jamarji niso našli prave jame in so kosti izkopavali v kateri od drugih osmih jam v nizu pod skalno steno, bi te kosti prav tako morale biti nekje v muzeju. Za zdaj je sicer znano, da so v naravoslovnem muzeju v Trstu ohranjene fosilne živalske kosti, keramika in človeške kosti iz jame Ladrice, ki je ena v nizu teh jam, vendar izvirajo že iz izkopavanja iz konca 19. stoletja (Bernardini et al., 2014), torej iz časa pred

Müllerjevim odkritjem, in fosilni ostanki prav tako iz jame Ladrice, ki jih je leta 1941 izkopal Stradi (Pavšič & Turk, 1989, 133). Odgovor na vprašanje, ali so italijanski jamarji leta 1914 našli in odstranili preostanek čeljustnice, se torej še vedno skriva v depozih muzeja v Trstu in/ali v sigi prave jame.

KATERA OD JAM V SKALNI STENI POD GRADIŠČEM JE PRAVA?

V objavah je o pravi jami mogoče izvedeti, da ima približno 1 meter širok vhod, dolga je največ 15 metrov, za vhodom se rov nekoliko spusti in ima nizek strop. O mestu najdbe čeljustnice znotraj jame je na voljo le Brodarjeva navedba »na mestu, ki je označeno s puščico, je tičala čeljustnica v zasigani jamski steni, nekaj decimetrov od tal« (Brodar, 1960–1961, 10 – slika 1A), ki jo je povzel iz Pretnerjevega ali Savnikovega vira ter iz skice, ki jo je narisal Müller. V iskani jami je torej treba iskati sledi Müllerjevega lomljenja čeljustnice iz sige ob desni jamski steni, gledano iz smeri vhoda, vse od višine današnjega dna jame do nekaj decimetrov nad tlemi. Ob tem pa je treba nujno preveriti, ali morda obstaja možnost, da se je raven jamskih tal od leta 1911 kakor koli spremenila.

Iz niza osmih jam z vodoravnimi vhodi v skalni steni oziroma skalni stopnji pod gradiščem Marije Snežne je mogoče izločiti tri jame, ki precej ustrezajo



Slika 6: A: Globoka jama; B: Razbita siga na polici desne jamske stene v Globoki jami (Foto: P. Jamnik).



Slika 7: Jama velikih podkovernjakov (Foto: P. Jamnik).

temu opisu. To so Smrdeča jama/Č8 (kat. št. 3749) (slika 5), Globoka jama/Č9 (kat. št. 3753) (slika 6/a) in v katastru neregistriran jamski rov⁸ sredi skalne stene, ki je bil do sondiranja v Jami velikih podkovernjakov/

Bobalova jama/Č7 (kat. št. 3752) (slika 7) samostojna jama, z odkopom sedimentov pa je nastal mogoč prehod skozi nastalo ozko odprtino iz neregistrirane jame v Jamo velikih podkovernjakov (slika 8).

⁸ Leta 1984 so jamarji v načrtu Jame velikih podkovernjakov v tloris jame vrisali to neregistrirano jamo, kot stranski rov Jame velikih podkovernjakov in zapisali, da »je pri teh zasuti vhod v naslednji prostor« (Bratož, Sencin & Žerjal, 1984, Dopolnilni zapisnik). Ker ima jama samostojen vhod in je povezava z Jamo velikih podkovernjakov nastala umetno, zaradi sondiranja, meniva, da bi bilo potrebno za neregistrirano jamo, kot jo imenujeva v tem tekstu, določiti v Katastru Jamarske zveze Slovenije, samostojno številko.



Slika 8: Ob sondiranju vzpostavljena povezava z neregistrirano jamo ob Jami velikih podkovnjakov. črta označuje višino v brečo cementiranega sedimenta (Foto: P. Jamnik).

Smrdeča jama/Č8 v vhodnem delu vsaj delno ustreza temu, kar iščemo. V času, ko je bila odkrita čeljustnica, je bil poznan šele vhodni jamski rov. Nadaljevanje jame pod stropom osrednjega dela rova je bilo odkrito šele ob registraciji jame leta 1975, zato je Müller, če bi bila to prava jama, lahko vedel le za vhodni, približno 22 metrov dolg rov. V jamo se vstopi skozi približno meter širok in do 2,5 metra visok vhod. Nekaj metrov za vodom se rov najprej nekoliko spusti, potem pa izravna. Sredi spusta je v rovu na desni strani manjša razširitev na približno tri metre, za razširitvijo je že po dveh metrih ponovna zožitev na največ dva metra in v tej širini poteka jamski rov vse do konca vhodnega dela jame. Na jamskih tleh v razširitvi je opaziti neki star vkop v sedimente, ki je zdaj globok največ približno 20 cm. V vkopu je nekaj manjših fragmentov prazgodovinske keramike. V primerjavi z Müllerjevo skico se rov zdi preozek, poteka pa povsem v ravni liniji. Prav tako ni nikjer ob jamskih tleh oziroma kjer koli na celotni desni strani rova opaziti poškodovane sige ali starih brečastih

zapolnitev, v katerih bi bila morda lahko zasigana čeljustnica. Pred jamo je gozdno pobočje, ki se spušča vsaj nekaj deset metrov v dolino. Kljub navidezni podobnosti rova z iskano jamo v Smrdeči jami ni mogoče najti dovolj ujemaajočih se znakov, do bi jo potrdili kot iskano jamo.

Naslednja za Smrdečo jamo v nizu šestih jam, ki se odpirajo druga ob drugi, je najprej jama Ladrice, ki ima več metrov širok in visok vhod sredi skalne stene. Vanjo se lahko povzpne, če splezamo po nekaj metrih skalne stene. Kot smo že zapisali, so bili v tej jami že odkriti paleontološki in arheološki ostanki. Ob vznožju skalne stene, nekaj metrov zahodneje od vhoda v Ladrice, je najprej manjši previs, pod katerim je še viden vkop arheološke sonde, za katero domnevava, da je bila izkopana istočasno s sondo v Jami velikih podkovnjakov leta 1989 ali 1991, vendar podatki o njej niso objavljeni. Tik ob robu previsa se dva metra nad vznožjem skalne stene odpira približno dva metra širok in približno štiri metre visok vhod v jamo Č11 (slika 9), ki je osem metrov dolg, nekoliko položno spuščajoč se rov. Na jamskih tleh je



Slika 9: Jama Č11 (Foto: P. Jamnik).

opaziti drobce keramike, na koncu rova je bil na jamskih tleh najden tudi kremenov artefakt in 7 cm velika, neobdelana iver jelenovega roga. Do zdaj jama ni bila evidentirana kot arheološko najdišče. Drobci keramike so premajhni za časovno umestitev, zato na podlagi kamenega artefakta lahko najdišče umestimo le v širši čas prazgodovine. Nikjer na jamskih stenah ni sledi, ki bi jih lahko povezali z namenskim razbijanjem sige.

Približno 20 metrov naprej od vhoda v Č11 je Globoka jama/Č9. Izoblikovana je na skalnem prelomu, zato je dostop vanjo mogoč, če se po skalah v prelomu povzpne do vhoda, ki je nekako v drugi polovici višine skalne stene. Tudi tu se vhodni rov, skupne dolžine približno desetih metrov in širine od enega do dveh metrov, najprej strmo spusti, potem pa izravna in skozi ožino nadaljuje v nekaj metrov globoko brezno. Podobno kot v Smrdeči jami je tudi v tej na desni strani v predelu poševnega spusta, tik pred izravnavo dna vhodnega dela rova, manjša stranska niša. Pol metra nad tlemi je manjša zasigana polica, na kateri je vidno staro razbitje sige. Gre za nekakšen ostanek starega sedimenta, ki je bil po odložitvi prekrit s tanjšo plastjo sige. Na polici oziroma manjši kotanji, v kateri se je ta zasigani sediment ohranil, je še vedno nekaj kosov tega razbitega zasiganega sedimenta (slika 6/b). Enako kot pri novoodkriti jami Pri kaliču sva tudi tu začela razmišljati, da je to morda prava jama. Morda bi bila razbita siga lahko ostanek obiska italijanskih jamarjev leta 1914 in bi torej dokazovala, da so vendarle našli pravo Müllerjevo jamo in iz nje izkopal še preostanek čeljustnice. Domnevala sva, da bi, če je bila čeljustnica zasigana v ohranjenem starem sedimentu, morda le ostal v ohranjenem razbitem delu in v kosih, ki ležijo okoli, vsaj minimalen fragment kakšne fosilne kosti. Kljub zelo natančnemu

pregledu nisva našla ničesar. Oblika rova se ne ujema s skico, ki jo je Müller narisal v Leporijev separat. V vsem vhodnem delu je strop previsok, predvsem pa je obiskovalcu takoj vidno, da se jama ne konča, temveč se nadaljuje v brezno, kar bi brez dvoma opazil tudi Müller, zato ne bi zapisal, da je jama dolga le od 10 do 15 metrov. V jami po jamskih tleh ni najti fragmentov keramike, je pa v nadaljevanju jame, na dnu brezna v ilovici nekaj fosilnih fragmentov kosti, kar pomeni, da so tudi v tej jami v sedimentih fosilni kostni pleistocenski ostanke. Tudi Globoka jama kljub najdbi razbite sige ne pride v poštev kot iskana jama.

Naslednja v nizu jam je velik previs oziroma spodmol z imenom Jama velikih podkovnjakov. Kot smo že večkrat navedli, so v njej izkopavali arheologi Inštituta za arheologijo ZRC SAZU. Nekaj metrov zahodneje od spodmola se sredi skalne stene odpira dva metra širok in meter visok vhod v jamo (slika 10/a), ki ni bila še nikoli vpisana v kataster JZS. Za vhodom je nekaj manj kot metrska skalna stopnja, od katere se proti nadaljevanju jamsko dno položno nekoliko spusti. Rov zavije, gledano iz smeri vhoda, desno in se nadaljuje še približno deset metrov. Takoj za vhodom in v položnem delu je strop visok nekaj nad dva metra, od sredine do konca rova pa le približno en meter in po jami je mogoče hoditi le sklonjeno (slika 10/b).

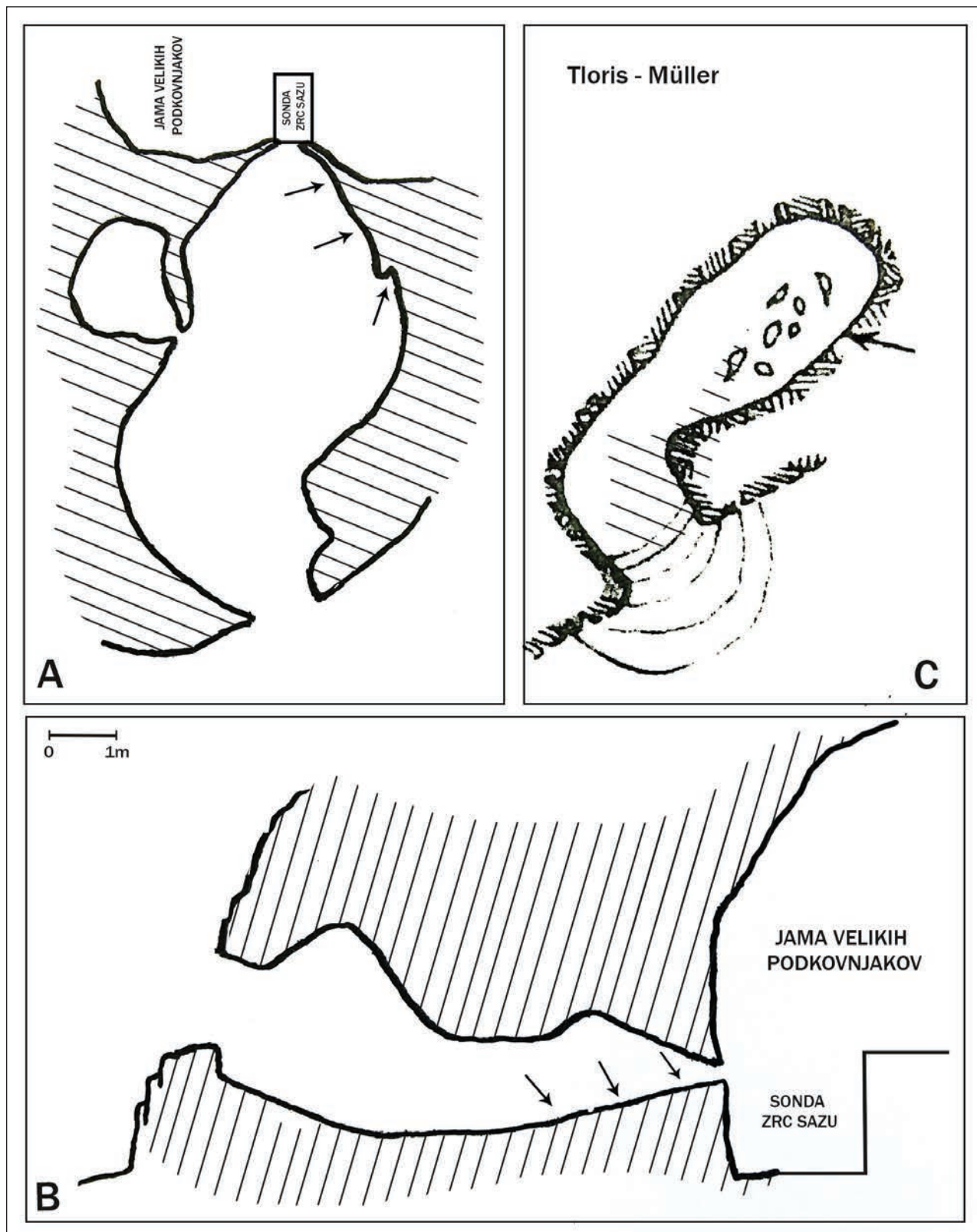
V levi jamski steni je sredi jame luknja velikosti 20 cm x 30 cm, skozi katero se vidi manjša, nekaj metrov velika kamrica, ki nima nadaljevanja. Jama se danes konča z manjšo luknjo, skozi katero se pride v sondo, ki je bila zakopana v Jami velikih podkovnjakov. Pred sondiranjem je bila to, od zapolnitve s sedimenti, verjetno že v času pleistocena, samostojna jama brez povezave s spodmolom. Na dveh mestih nad jamskim dnom, na



Slika 10: A: Vhod v neregistrirano jamo; B: Pogled na jamski rov. Puščica označuje predel, kjer je ohranjena breča; C in D: Fragmenti fosilnih kosti v breči; E: Kremenov odbitek v breči (Foto: P. Jamnik).

levi strani rova, je ohranjenih nekaj zaplat breče, ki je v preostalem delu jamskega rova ni več. Koliko je stara in ali je vsa ohranjena iz istega časovnega obdobja, ni mogoče določiti. Na nasprotni strani končne stene jame, torej nad izkopom sonde v Jami velikih podkovnjakov, se na jamskih stenah do višine 0,5 metra, nad odloženimi sedimenti, prav tako opazi ostanke breče. Ker so pleistocenske plasti, ki so jih izkopali s sondiranjem v Jami velikih podkovnjakov, nagnjene, so arheologi domnevali, da je del sedimentov že zdrsel iz jame (Dirjec, Turk & Šercelj, 1992, 281). Breče nad današnjimi jamskimi tlemi bi bile torej lahko ostanek iz jame zdrselih pleistocenskih sedimentov. Tudi pod temi brečami, na mestu, kjer so s sondo vzpostavili povezavo z jamskim rovom, je nekaj grušč, ki je cementiran v brečo (slika 8). Že na pogled pa je ta breča drugačna, manj sprijeta, od te, ki je na jamski steni nad njo in v neregistrirani jami, zato je verjetno ta breča del sedimenta, ki se je v jami odložil po zdrsu starejših – pleistocenskih sedimentov iz jame. Iz objave sondiranja v Jami velikih podkovnjakov (Pavšič & Turk, 1989; Turk & Saksida, 1990; Dirjec, Turk & Šercelj, 1992) žal ni mogoče razbrati, ali so bili najdeni pleistocenski fosilni ostanki tudi v breči ob jamski steni in kateri plasti te zaplate manj sprijete breče avtorji pripisujejo. V Jami velikih podkovnjakov sva ostanke obeh vrst breče natančno pregledala,

vendar v njej nisva opazila fragmentov fosilnih kosti. Pregledala sva tudi zaplate breče v neregistrirani jami na drugi strani stene, vendar tudi tu v breči, ki jo je mogoče na posameznih delih jame najti do višine 0,5 metra nad današnjimi jamskimi tlemi, ob prvem obisku nisva opazila fragmentov fosilnih kosti. Ob prvem ogledu sva ob desni jamski steni iskala predvsem mesto, kjer bi bila vidna sled kakršnega koli razbijanja sige. Tudi tega nisva našla. Je pa rov ustrezal vsem podatkom, ki so o iskani jami na voljo. Približno en meter širok vhod, začetno spuščanje rova in znižanje stropa, zaradi česar ni mogoča vzravnanja hoja. Müllerjeva skica tlorisa jame, na kateri rov zavije od vhoda desno, se skoraj povsem ujema s to neregistrirano jamo (slika 11/a, b, c). Kamrice, ki je iz glavnega rova skozi nekaj deset centimetrov veliko luknjo vidna v levi jamski steni, sicer ni na Müllerjevi skici, vendar bi nanjo po desetletjih, kolikor je preteklo od njegovega obiska do risanja tlorisa, lahko tudi pozabil. Ob izstopu iz jame skozi današnji glavni vhod pa sva začela razmišljati tudi o »kotanjih« pred vhodom. Pred vhodom v jamo je res manjša, nekaj več kot meter dolga položna skalna stopnica, iz katere se skalno pobočje strmo prevesi navzdol. Do vznožja skalne stene je potem še približno štiri metre skoraj navpične stene. Povsem sprejemljivo se nama je zdelo, da bi Müller z »manjšo kotanjo« pred vhodom imel v mislih pogled iz



Slika 11; A: Tloris neregistrirane jame ob Jami Velikih podkovnjakov. S puščico je označeno mesto nahajališča breče v jami; B: Müllerjev tloris (Brodar, 1960–1961, 7, slika 1); C: Prerez jamskega rova z označeno sondo v bližnji Jami velikih podkovnjakov. Puščice označujejo mesto nahajališča breče (Risba: P. Jamnik).



Slika 12: Morebitni ostanek odloma čeljustnice iz breče (Foto: P. Jamnik).

jame navzdol proti vznožju sklane stene in dokaj neprijeten spust do vznožja stene. Namesto izraza »kotanja« bi bil zato morda primernejši izraz »spust« ali »skalni skok«, kar se zdi pomensko blizu. Ker ne vemo, kakšno nemško besedo je za »kotanje« uporabil Müller v Leporijevem separatu ali celo le v ustni informaciji Pretnerju, iz česar je Brodar to »kotanje« povzel, se nama zdi taka semantična napaka, ki je spodbujala iskanje kotanje pred vhodom v jamo, zelo verjetna.

Še vedno pa, razen opisanih znakov v ujemanju oblike in velikosti rova, ni bilo neposredne potrditve, da bi bila na mestu, ki ga je na svoji skici tlorisa označil Müller, lahko najdena zasigana človeška čeljustnica. Ko sva avtorja raziskave o zobni zalivki Federica Bernardinija vprašala o načinu hrambe najdb v tržaškem muzeju, nama je med drugim omenil, da je tudi sam kot pravo jamo identificiral ta rov in, da je skoraj prepričan, da je nekje v tem rovu v breči opazil tudi fosilne kostne ostanke. Ocenila sva, da je treba njegovo informacijo kljub že opravljenemu pregledu jame preveriti. Skupaj s tolminskima jamarjema, Nejcem Mavrom in Janijem Kutinom, smo 5. aprila 2018 opravili še en pregled neregistrirane jame. Tokrat smo pri pregledu izhajali iz dejstva, da je bil Müller entomolog in je torej v prvi vrsti po jamah iskal jamske živali. Ker se te skrivajo v manjših razpokah, se nam je zdelo smiselno tokrat preveriti vse razpoke in manjše

luknje v skalah, predvsem pa del desne skalne stene v jami, na mestu, kjer se stika z današnjimi jamskimi tlemi. Že po nekaj minutah smo najprej našli ostanke breče prav na stiku med desno jamsko steno in jamskimi tlemi. Nekaj je ostalo tudi za nekoliko izstopajočim robom zasigane skalne štrline iz desne jamske stene. Ob natančnem pregledovanju breče smo kmalu v njej opazili tudi prve fragmente fosilnih kosti in tudi fragment kremenovega odbitka (slika 10/c, d,e). Breča je po strukturi podobna tisti, ki je vidna v sondi v Jami velikih podkovnjakov, občutek je le, da je nekoliko bolj trdno zlepljena. Se pa ta breča po strukturi razlikuje od zaplat breče, ki so v tej neregistrirani jami na levi strani rova, in na nasprotni strani v Jami velikih podkovnjakov nad sondo, približno pol metra nad tlemi in sva jo opazila že pri prvem obisku. Okoli nekoliko izstopajoče zasigane skalne štrline, ki spominja na kapnik na desni strani jamske stene, je breča s kostmi najvišje nad jamskimi tlemi, do približno od 30 do 40 cm visoko. Z Müllerjevimi podatki se torej ujema tako mesto najdbe breče kot višina, do katere je odložena, in bi bila v njej lahko ob drugih kosteh tudi čeljustnica. Če smo torej na pravem mestu, kje so sledi odloma oziroma kje je preostanek čeljustnice? Pokazala pa se je pomembna razlika. V primeru, da imamo opraviti s pravo jamo, čeljustnica ni bila zasigana v kapniku ali odloženi sigi, temveč sprijeta oziroma zlepljena v

breči. Breča je tik nad jamskimi tlemi, po jamskem dnu je netopirjev gvano, cela desna jamska stena je tudi precej vlažna. V takih pogojih se na breči v več kot sto letih mesto odloma barvno izenači z okolico, odlomi in prelomi breče pa po toliko letih zaradi delovanja vode tudi niso več videti sveži. V drugačnih razmerah, ko bi bila jamska stena in breča na suhem mestu, bi se odlom lahko videl še stoletja, moker gvano pa v nekaj letih barvo odloma lahko izenači z barvo preostale breče. Kljub temu pa so ob zelo pazljivem pregledu pod skalno štrlino še vidne sledi krušenja breče. Kdaj se je to zgodilo in ali gre morda za naraven razpad preostanka breče, ni mogoče vedeti, ni pa izključeno, da je bila čeljustnica prav na tem mestu in so sledi razpada sige v resnici sledi namernega odloma. Ker izrazito vidnega preostanka čeljustnice v breči ni bilo smo predvidevali, da so ga italijanski jamarji leta 1914 vendarle našli. Ob ponovnem obisku rova, oktobra leta 2018 pa sva avtorja med fotografiranjem breče naletela na kostni odlom in manjši del iz breče izstopajočega zoba, kar bi bil prav lahko ostanek čeljustnice, ki se je Müllerju odlomil tik ob breči. (Slika 12) Za potrditev te domneve bi bilo potrebno poseči v brečo, kar pa prepuščava institucionalnim arheologom.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Iskanja izgubljene jame sva se lotila na nekoliko poseben način. Z metodo preverjanja dejstev ter z njihovo medsebojno primerjavo sva, z analizo objavljenih in arhivskih podatkov ter preverjanjem okoliščin na geografskem območju, kjer naj bi bila jama, poskušala preveriti, ali je najdišče mogoče znova odkriti. Že dolgo se je domnevalo, da se prava jama odpira v nizu šestih skupaj ležečih jam v prvi skalni stopnji Kraškega roba pod gradiščem Marije Snežne. Po pregledu širše okolice gradišča sva potrdila, da so prav to jame, v katerih je bila najdena čeljustnica. Po nesrečnem naključju ena od teh, prav jama, ki smo jo iskali, ni bila nikoli vpisana v kataster JZS kot samostojna jama. Že leta 1989 (Josipovič, 1990, 489) in ponovno leta 1991, ko so v Jami velikih podkovnjakov, ki je tik ob tej neregistrirani jami, izkopavali arheologi Arheološkega inštituta ZRC SAZU, se je

pojavnala domneva, da je prav to prava jama. Žal podatkov ni nihče natančno analiziral in poskušal domneve dokazati ter najti mikrolokacijo najdbe v jami. V letu 2012 je prav ta rov, kot jama v kateri je bila najdena čeljustnica prepoznal tudi italijanski raziskovalec Federico Bernardeti. Na podlagi izključevanja jam, ki se vsaj delno ujemajo s znanimi podatki, sva ugotovila, da v vseh znanih lastnostih najdišču ustreza samo ta neregistrirana jama. V jami sva našla brečo s fragmenti kosti in kremenovim odbitkom ter nekaj sledi starih odlomov ali razpada breče, za katere domnevava, da bi bili lahko povezani z najdbo čeljustnice. Morda pa sva v breči našla celo še preostanek čeljustnice. Kulturno sočasnost najdb bodo v nadaljevanju lahko potrdile le arheološke raziskave v jami. S tem namenom sva o ugotovitvah in mestu, kjer se v jami nahajajo fosilne kosti in kremenov odbitek, obvestila tudi Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, ki se je do zdaj najbolj zavzel za ponovno odkritje jame. Navedbo »kotanje« pred vhodom v pravo jama, ki je ob vseh dosedanjih iskanjih vnašala zmedo, sva razrešila z razlago, da je bila Müllerjeva nemška beseda, ki jo je uporabil za opis videza dostopa v jama in jo je Brodar prevedel v kotanjo, morda zapisana v drugačnem pomenu, morda kot »spust« ali »skalni skok«. Soavtorja članka o voščeni zalivki Federico Bernardini in Anton Velušček, ki sta navajala kosti in lončenino prav v »*manjši votlini na pečini zahodno od jame Ladrica*« (Bernardini & Velušček, 2015, 9) in še posebej obvestilo F. Bernardinija, da so bile v breči tudi v tej neregistrirani jami opažene fosilne kosti, je dokončno pripomoglo k nedvomni potrditvi prave jame. Čeprav je danes med to neregistrirano jama in Jami velikih podkovnjakov vzpostavljena manjša povezava, meniva, da bi bilo potrebno jama, v kateri je Müller leta 1911 našel zasigano človeško čeljustnico, v katastru JZS registrirati kot samostojno jama. Že zato, ker je bila toliko let predmet iskanj in ugibanj, kje se nahaja. Ker se v literaturi jama, v kateri je bila čeljustnica, pojavlja z imenom Ločka jama, jama z enakim imenom pa je že registrirana nižje pod Kraškim robom, nad vasjo Loče, predlagava ime Prava Ločka jama ali Müllerjeva Ločka jama.

THE REAL LOČKA CAVE DISCOVERED AFTER MORE THAN HUNDRED YEARS (ABOVE THE VILLAGE PODPEČ ON THE KARST RIM)

Pavel JAMNIK

Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenia
e-mail: pavel.jamnik@telemach.net

Bruno BLAŽINA

Jenkova 16, 6230 Postojna, Slovenia
e-mail: bruno.blazina@gmail.com

SUMMARY

In 1911, in one of the caves near the village of Loka, Josef Müller, an entomologist from Trieste, stumbled upon a human lower jaw bone that was partly covered by cave formations (speleothem). He broke off the part that protruded from the cave formations and handed it to a museum in Trieste. (Figure 1) It has never been reliably determined in which cave the jaw bone was found. The first person to report on the finding was the President of the Trieste Natural History Museum, C. Marchesetti, but it turned out that he ascribed the discovery of the jaw bone handed over to him by Müller to himself. In 1914, Josef Müller published for the first time the information that a human jaw bone had been found in one of the caves in Slovenian Istria. (Müller, 1914, 32) 25 years after the finding and 2 years after Müller had become the Director of the Trieste Natural History Museum, the jaw bone became the subject of an expert article for the first time. In 1936, an anthropological study by Roberto Lepori about the fragment of a human jaw bone was published in the Journal of the Trieste Natural History Museum (Lepori, 1936, 27). Later, R. Battaglia (1939, 427–440; 1949, 17; 1958–1959, 189–191) also discussed the findings from the cave in his article, but neither of the initial authors state the precise location of the finding. After World War II, researchers in Slovenia also became interested in the cave in which the human jaw bone covered by cave formations (speleothem) was found. S. Brodar systematically summarised the data from previous publications and also published a sketch obtained from Müller, who discovered the bone (Figure 3), with whom he had been in correspondence in 1960, 49 years after the discovery of the jaw bone. After Brodar, F. Leben also dealt with the cave; he wrote that: “it should be searched for in the vertical rock walls of Črni Kal” (Leben, 1971, 99). In the year 2012, an Italian researcher F. Bernardini first proposed the possibility that the real cave could be the side passage of the cave Jama velikih podkovernjakov. In the first rock level under the St Mary of the Snows hill fort there are eight caves with a horizontal entrance. The distance between the first and the sixth entrance is only 85 m (Figure 2). The statement claiming that there was a hollow in front of the entrance misled us just like those searching for the cave previously, so we were convinced that the cave that we were searching for was in a larger sinkhole (Figure 4/a, b). It later turned out that Brodar incorrectly understood the German word used by Müller describing a steep descent from the cave entrance to the foot of the rock wall to mean a hollow. In a series of eight caves with horizontal entrances in the rock wall or the rock formation under the St Mary of the Snows hill fort, there are three caves that match the known data. These caves are Smrdeča Cave (Stinky Cave) / Č8, (cadastral no. 3749) (Figure 5), Globoka Cave (Deep Cave) / Č9 (cadastral no. 3753) (Figure 6/a), and a cave tunnel in the middle of the rock wall, which is not registered in the cadastre. In the middle of the rock wall, there is a 2-metre-wide and one-metre-high entrance (Figure 10/a). Behind the entrance, there is a rock formation with a height of just under one metre, from which the cave floor gently descends. From the perspective of the entrance, the tunnel turns right and continues for another 10 metres. The tunnel matches all of the information that is available concerning the cave that was searched for. Müller’s sketch of the cave floorplan, which shows the tunnel turning right beyond the entrance, almost completely matches the unregistered cave (Figure 11/a, b, c). Next to the right cave wall, right at the cave floor, remains of a breccia were found, and in it were fragments of fossilised bones and a fragment of a flintstone flake (Figure 10/a, b, c, 12). Therefore, the location of the found breccia as well as the height that it reaches, which could be sufficient to include a jaw bone in addition to other bones, match Müller’s data.

Keywords: Josef Müller, human jaw bone, St Mary of the Snows hill fort, Karst Rim, Loka Cave

VIRI IN LITERATURA

- Battaglia, R. (1939):** L'uomo fossile nel Veneto. Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, XCVIII, 427–440.
- Battaglia, R. (1949):** I più antichi resti umani rinvenuti nella Venezia Giulia. Atti e Mem. della Soc. Istriana di Arch. e Storia Patria, I, 17.
- Battaglia, R. (1958–1959):** Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia. „Bull. di Paletn. It.“, vol. fuori serie, 67–68, 1–430.
- Bernardini, F., Tuniz, C., Coppa, A., Mancini, L., Dreossi, D., Eichert, D., Turco, G., Biasotto, M., Terrasi, F., De Cesare, N., Hua, Q. & V. Levchenko (2012):** Beeswax as Dental Filling on a Neolithic Human Tooth. PLoS One, 7, 9: e44904.
- Bernardini, F., Zanolli, C., Boschin, F., Tuniz, C., Terrasi, F., Velušček, A., Arbulla, D. & E. Montagnari Kokelj (2014):** Protohistoric Burial Remains from Ladricea Cave (South Western Slovenia). Predstavitev posterja v okviru 49. mednarodnega posvetovanja IPPI „Preistoria e Protoistoria del Caput Adriae“, tematski sklop „Modalita insediative: palafitte“, Museo Archeologico del Friuli Occidentale, Pordenone.
- Bernardini, F. & A. Velušček (2015):** Najstarejša zobna zalivka v zobu mlajšekamenodobnega človeka iz »jame pri Loki« na Kraškem robu. SLO, časi, kraji, ljudje, 6, 9.
- Bratož, K., Sencin, S. & B. Žerjal (1984):** Jama velikih podkovnjakov. Dopolnilni zapisnik. Kataster Jamarske zveze Slovenije.
- Britvec, B. (2009):** Giuseppe (Josef) Müller biolog i entomolog –sistematičar. O 130. obljetnici rođenja i 45. obljetnici smrti. Nat. Croat., 18, 1, 187–205.
- Brodar, S. (1960):** Pismo J. Müllerju z dne 27. 10. 1960. Arhiv Inštituta za arheologijo, ZRC SAZU.
- Brodar, S. (1960–1961):** Najdbe kostnih ostankov ledenodobnega človeka na slovenskih tleh. Arheološki vestnik, 11–12, 5–14.
- Dirjec, J., Turk, I. & A. Šercelj (1992):** Praproče – Jama velikih podkovnjakov. Varstvo spomenikov, 34, 280–281.
- Josipovič, D. (1990):** Kopanje za pračlovekovimi ostanki v Sloveniji. Naši razgledi, 17, 39, 488–489.
- Leben, F. (1971):** Kulturna pripadnost jamskih najdb na področju jugovzhodnih Alp v prazgodovinskem obdobju. Univerza v Ljubljani, doktorska disertacija.
- Leben, F. (1974):** Jamska arheologija matičnega krasa. Acta carsologica, 6, 241–256.
- Leben, F. (1975):** Jame v Valah. Arheološka najdišča Slovenije, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, DZS.
- Lepori, R. (1936):** Cenni preliminari su un ritrovamento di mandibola umana fossile in una caverna dell'Istria settentrionale. Atti del Museo Civico di Storia Naturale di Trieste, 13, 27–34.
- Marchesetti, C. (1903):** I castelli preistorici di Trieste e della regione Giulia. Trieste.
- Marchesetti, C. (1911):** Bericht aus dem Küstenlande. Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 26.
- Marchesetti, C. (1922):** Le prische civiltà della Venezia Giulia. Città di Castello Società anonima topografica, 411.
- Maver, D. (1984):** Preiskovalna situacija in kriminalistični spoznavni proces. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 4, 135, 312–325.
- Müller, J. (1914):** Bericht der Höhlenforschungsabteilung »Hades« für das Jahr 1913. Jahresber. Sect. Küstenland des D. u. Oe. A. V. 1913, 26–36.
- Müller, J. (1960):** Pismo S. Brodarju z dne 11. 11. 1960. Arhiv Inštituta za arheologijo, ZRC SAZU.
- Müller, J. (1930):** I coleotteri cavernicoli italiani. Elenco geografico delle grotte con indicazioni delle specie e varietà dei coleotteri cavernicoli finora trovati in Italia. Le grotte d'Italia. Rivista dell'Istituto italiano di speleologia e organo ufficiale delle Regie Grotte demaniali di Postumia, 8, 65–85.
- Pavšič, J. & I. Turk (1989):** Prva najdba Panthera pardus (Linne) in nove najdbe Gulo gulo Linne v Sloveniji. Razprave razreda za naravoslovne vede, XXX, 129–146.
- Perko, V. (2006):** Največja sramota je, da vsi molčimo. Sobotna priloga Dela, 2. 12. 2006, 26.
- Turk, I. & V. Saksida (1990):** Praproče. Varstvo spomenikov, 32, 164–165.

DVE STRANE JEDNOG NAPADA: OTMICA BRITANSKOG TRGOVAČKOG BRODA ADVENTURE 1718. GODINE

Marija V. KOCIĆ

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija
e-mail: marijakocic2003@yahoo.co.uk

Nikola R. SAMARDŽIĆ

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija
e-mail: nsamardzic@f.ac.bg.rs

ABSTRACT

The article analyses the attack of Ulcinj (Ulqin) pirates, otherwise the Ottoman sultan's subjects, on British trade ship Adventure, on spring of 1718, in waters near the Albanian city Durazzo. The incident provoked diplomatic and commercial disputes, revealing the interests and functions of Ottoman, British and Venetian institutions. The reports from British representatives from the Venice and the Ottoman Empire describe the details of the attacks, and then the procedures that British merchants and diplomatic representatives had to undertake in attempts to restore the abducted goods and the ship.

Keywords: Great Britain, Venice, Porte, Ulcinj (Ulqin), Durrës, merchantship Adventure, pirates, corsairs, Adriatic Sea

DUE LATI DI UN ATTACCO: IL RAPIMENTO DELLA NAVE MERCANTILE BRITANNICA ADVENTURE NELL'ANNO 1718

SINTESI

L'articolo analizza l'attacco di Ulcinj (Ulqin) contro la nave mercantile britannica Adventure nella primavera del 1718, nelle acque vicine alla città albanese di Durazzo, da parte dei pirati ovvero sudditi del sultano ottomano. L'evento aveva provocato dispute diplomatiche e commerciali che rivelano gli interessi e le funzioni delle istituzioni ottomane, britanniche e venete. I rapporti dei rappresentanti britannici a Venezia e dell'Impero ottomano descrivono i dettagli dell'attacco e le procedure alle quali i commercianti e i rappresentanti diplomatici britannici avevano dovuto ricorrere nel tentativo di riottenere i beni commerciali e la nave.

Parole chiave: Gran Bretagna, Impero Ottomano, Venezia, Ulcigno, Durazzo, nave mercantile Adventure, pirati, corsari, Mare Adriatico

UVOD¹

Bezbedna plovidba Mediteranom bila je prvi uslov za uspešnu trgovinu i urbani razvoj. Pomorski promet bio je predmet piraterije koja se u vremenu rane moderne odvijala „kruzerskim prepadima“, odnosno gusarenjem. Prodor „severnih nacija“, u koje su se ubrajale Engleska, Francuska i Nizozemska u osmanski deo Mediterana uticao je na implementaciju zakona kojima su se upravljali njihovi pomorci i trgovci transportujući robu na Levant. Rat Osmanskog carstva i Venecije (1684.–1699.) izazvao je poremećaje trgovačke plovidbe, a okolnosti su dodatno otežane tokom Rata za špansko nasleđe (1701.–1714.), čiji su akteri bile najznačajnije evropske pomorske sile. Kao propratna pojava ratnih poremećaja, došlo je do porasta i privaterskih akcija i piraterije. Po najužoj definiciji, privateri su bili privatni ratni brodovi koji su posedovali pismeno ovlašćenje vlasti da mogu da vrše napade na neprijateljska plovila (Elleman, 2015, 15). S druge strane, pirati su, privučeni brzim sticanjem plena, nasumično pljačkali brodove za vlastiti račun, a njihove akcije nisu bile uvek uslovljene ratnim stanjem, bili su aktivni i u mirnim vremenima. Na širokom istorijskom planu, piraterija je dosegla vrhunac između 1716. i 1726. godine. Nedavno istraživanje ukazalo je da je samo tokom te decenije širom sveta od strane pirata stradalo 2.400 brodova, odnosno u proseku 218 broda godišnje (Elleman, 2015, 15).

Privaterija, odnosno gusarenje, kao i piraterija, bile su pojave koje su primoravale vlade i poslovne kompanije da definišu „interesne sfere“ u kojima je važio režim „bezbedne plovidbe“. U slučaju Osmanskog carstva, na vest da je trgovina u Izmiru blokirana prusustvom stranih brodova Porta² je odlučila da povuče prvi korak i 1704. ponudi engleskim i francuskim trgovcima i pomorcima da vlastitim naporima štiti plovidbu u vodama unutar linije koja je išla od obale Anadolije do ostrva Samosa – Sakarije – Androsa – Negroponta (TNA SP 97/21, f. 182r). Iako je Portin predlog odbijen, njenu nameru moguće je razumeti na osnovu činjenice da je nakon sklapanja mira u (Sremskim) Karlovcima 1699. ona nastojala da ojača trgovinu i unutrašnju stabilnost u osmanskoj državi, bez ozbiljnih intencija da ulazi u nove sukobe.

Odnosi Porte s Velikom Britanijom i Francuskom bili su regulisani posebnom vrstom trgovačkog ugo-

vora poznatog pod imenom *kapitulacije*. Kapitulacije nisu samo utvrđivale tretman njihovih trgovaca na teritoriji Osmanskog carstva, u njima su bile i odredbe koje su se odnosile na uslove povratka zaplenjene ili otete robe. Time su odnosi Osmanskog carstva s Velikom Britanijom, Francuskom i Nizozemskom stekli uređenu formu. Najveća smetnja u njihovoj primeni bila je praksa osmanskih lokalnih službenika koji su u najvećem broju slučajeva probleme rešavali mitom. Posедуjući kapitulacije trgovci, konzuli i ambasadori tih zemalja mogli su se pred Portom pozvati na njihovo poštovanje, tražeći da im šteta bude nadoknađena. Sve veći uticaj pojedinih evropskih država na spoljnu politiku Porte primorali su je da izdate kapitulacije poštuje.

Prve decenije XVIII. veka predstavljale su doba značajnog porasta piraterije u osmanskoj plovidbenoj zoni. To dokazuje istraživanje Eyala Ginioa utemeljeno na osmanskim sudskim dokumentima, sidžilima.³ Prema tom istraživanju posebno je bila ugrožena plovidba vodama u okolini Soluna, koji je piratima bio privlačan zbog velikog broja stranih brodova koji su dovozili robu u tu luku (Ginio, 2001, 138–139). S druge strane, Osmansko carstvo razvilo je vlastitu verziju privatera. U tu svrhu Porta je u vreme rata s Venecijom koristila berberske pomorce (Hrabak, 1977, 117–143). Na Jadranskom moru tu ulogu stekli su Ulcinjani (Hrabak, 1982, 73–104; Stanojević, 1973, 249–258.). Do početka XVIII. veka za Ulcinjane gusarenje je postalo način života i jedan od načina privređivanja, koji se u vreme mira pretvarao u pirateriju. Zbog toga je u akcijama ulcinjskih pomoraca teško razlikovati jedan oblik delovanja od drugog. Upravo ta činjenica navela je mletačke vlasti da 1717. organizuju napad na Ulcinj regrutujući svoje podanike iz Boke kotorske i Dalmacije, ali bez uspeha (Milošević, 1960, 788–804).

U ranoj modernoj epohi, posebno od XVI. veka, piraterija je na Jadranu postala rasprostranjena (Brawcewell, 1992; Anselmi, 1998; Anselmi, 2000; De Nicolò, 2001, 87–100). Mnoge od piratskih akcija u kojima su oštećene strane bili trgovci iz država koje su sa Portom imale odnose uređene na temelju kapitulacija, iznošeni su direktno pred velikog vezira i time izuzimani iz regularne osmanske sudske prakse. Napad na britanski trgovački brod *Adventure* upleo je ne samo britanske, već i mletačke i osmanske vlasti, od kojih je svaka strana branila svoje interese. U raspletu

1 Rad je rezultat istraživanja na projektu *Modernizacija Zapadnog Balkana* (ev. br. 177009) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Autori duguju specijalnu zahvalnost kolegi Harisu Dajču.

2 Do kraja XVI veka u Evropi je prihvaćen kao izraz za najvišu vlast u Osmanskom carstvu Visoka Porta (Sublime Porta) ili češće Porta. Početkom XVII veka Comino Ventura posvetio je poglavlje u svom delu *Del Tesoro Politico* objašnjenju razlika između dvorske hijerarhije i kategorije „dvorjana“ u evropskim državama u odnosu na značenje Porte. Iz njegovog pisanja zaključuje se da se pod Portom podrazumevao Divan, najviše telo u Osmanskom carstvu (Ventura, 1602, III, 12-17). Divan su, pored velikog vezira, činili i kube-veziri, koji su zajedno sa sultanom donosili sve najvažnije odluke u državi. U kasnijem periodu njegov sastav je proširen. Od XIX veka, pod uticajem reformi, za osmansku vladu ustaljuje se naziv Porta.

3 Sidžil (tur. *sicil*) – knjiga u kojoj su osmanske sudije (kadije) beležile parnice koje su pokretane i vođene pred njima. Sidžili predstavljaju jedan od najznačajnijih izvora osmanske provenijencije, koji dozvoljavaju istraživanje brojnih procesa (pravni, socijalni i dr) u osmanskoj državi.

njegove sudbine interpretacija pojma pirat i privater (gusar/*corsaro*) različito se tumačila, u svetlosti interesa svake od strana uvučenih u spor. U britanskim izvorima se napadači na *Adventure* pominju isključivo kao pirati.

REAKCIJA NA OTMICU BRODA *ADVENTURE* U VENECIJI

Početak marta 1718. javnost u Veneciji upoznata je da su „*corsari*“ iz Ulcinja krenuli u akciju. To je trebalo da bude upozorenje zapovednicima mletačkih brodova da se u tim vodama dodatno naoružaju (AI, 1718, 43v). Napuštajući Veliku Britaniju, trgovački brod *Adventure* je za krajnje odredište imao luku u Veneciji. Činjenicom da je tokom putovanja napadnut i opljačkan, a zatim i otet, britanski trgovci koji su poslovali u Veneciji pojavili su se u svojstvu prvostepene oštećene strane. Rezident Velike Britanije u Veneciji Alexander Cunningham⁴ primio je 29. marta 1718. neprijatnu vest, preciznije prvobitnu verziju, prema kojoj su u vodama Puglie 3 ulcinjske tartane 8. marta napale britanski brod naoružan sa 26 topova (TNA SP 99/62, f. 37r). Vest koja je objavljena u Veneciji 2. aprila 1718. potvrdila je da su tamo operisale tri ulcinjske tartane, čiji je plen postao i jedan mletački trgovački brod (AI, 1718, 59r).

Nakon pljačke Ulcinjani su britanski brod prebacili u osmansku luku Drač. Njihov plen bio je i tovar (velika količina usoljene ribe, začina i luksuzna roba) namenjen italijanskom tržištu. Francuski konzul u Draču, zahvaljujući svojim kontaktima, otkrio je da je borba sa Ulcinjanima trajala 3 sata, i da je ranjeno nekoliko britanskih mornara. Britanski trgovci u Veneciji odmah su počeli da nagađaju da se radilo o brodu *Adventure* (TNA SP 99/62, f. 37r). Isti događaj našao je odjeka u štampi, ali u donekle izmenjenom obliku. Ona je objavila vest da je borba trajala jedan sat, dok su se ulcinjski pirati uplašili dolaska tri peraštanska broda, koji su nekoliko dana ranije upućeni upravo kako bi sprečavali akcije Ulcinjana (AI, 1718, 59r). Izveštaji prezentovani u štampi mogu se uzeti kao tačni. Ti izveštaji istovremeno otkrivaju politiku Venecije tokom Prvog morejskog rata, kad je od Perasta stvorila centar organizovane hajdučije u čije su kompetencije spadale i akcije protiv osmanskih gusara/pirata (Kocić, 2013, 93–98, 202–214). Alexander Cunningham je povodom napada na brod *Adventure* odlučio da se

obrati britanskim ambasadorima na Porti Robertu Suttonu (1701.–1716.) i Edwardu Wortleju Montaguu (1716.–1718.) (TNA SP 99/62, f. 37r), prenoseći slučaj njihovoj nadležnosti. Naime, Robert Sutton na vlastiti zahtev opozvan je s položaja ambasadora na Porti, a na njegovo mesto imenovan Edward Worthley Montague (Kocić, 2016, 181–195), koji, ispostavilo se, nije u potpunosti dorastao izazovima s kojima se suočavao. Zbog toga je Sutton zimu 1717/18. provodio u Beču, dok po naredbi Londona nije preuzeo ulogu medijatora u radu mirovnog kongresa u Požarevcu. U međuvremenu je britanska vlada za novog ambasadora u Osmanskom carstvu imenovala Abrahama Stanyana (1718.–1730.).

Više detalja o napadu na brod *Adventure* otkriva pismo konzula britanske nacije u Veneciji Neila Browna, koji se tim povodom obratio 1. aprila 1718. državnom sekretaru Južnog departmana⁵ Josephu Addisonu (1717.–1718.). Brown je naveo da je oteći brod prevezio, pored ranije navedene robe i kalaj, dok je, po njegovoj verziji, do napada došlo 9. marta 1718. Za razliku od ranijih spekulacija konzul Brown bio je posve siguran da se radilo o brodu *Adventure*, kojim je zapovedao kapetan John Clelland, čiji se dolazak u Veneciju duže vreme očekivao. Brod koji su oteli Ulcinjani su pod denovljanskom zastavom prebacili u luku Drač (TNA SP 99/62, f. 38r). Browna je zbunila okolnost da britanski konzul u Draču, koga je na taj položaj imenovao ambasador Robert Sutton, do tada nije poslao nijedan dopis o incidentu britanskim trgovcima u Veneciji. Konzul u Draču koji se u britanskim izvorima pominje kao John Narancie (dalje Jovan Narandžić), a za njega isti izvori navode da je poreklom Grk, svojim držanjem izazvao je nepoverenje strane, čije je interese bio dužan da zastupa (TNA SP 99/62, f. 38v). Konzul Brown je posredstvom državnog sekretara Addisona tražio da se slučaj iznese pred kralja Georgea I. (1714.–1727.). Smatrao je da bi se slični incidenti, ukoliko ovaj ne bude sankcionisan, mogli ponoviti (TNA SP 99/62, f. 38v), a to bi ugrozilo britansku plovidbu na Jadranu.

Za britansku stranu bila bi opasna i namera mletačkih vlasti da se umešaju u slučaj. Međutim, vlast u Veneciji zastupala je elita lišena svake inicijative, nevoljna da ulazi u spor koji se nije neposredno odnosio na mletačke interese. U slučajevima u kojima su bili oštećeni mletački trgovci ili roba sporovi su po pravilu dolazili pred nadležno telo Cinque Savii alla

4 O izboru Alexandera Cunninghama i njegovom poreklu kao i prilikama vezanim za stupanje na dužnost rezidenta detaljnije u: Kocić, 2018, 156–158.

5 U upravnom sistemu Velike Britanije postojala su dva državna sekretara sa kojima je diplomatsko i konzularno osoblje ove države bilo dužno da komunicira i rešava aktuelne probleme. Jedan za severne, drugi za južne provincije. Rezident Velike Britanije u Veneciji, kao i ambasador u Osmanskom carstvu, bili su obavezni da podnose redovne izveštaje državnom sekretaru za južne provincije i od njega traže da slučaj iznese dvoru i kralju.

sačekaju da bude završena primopredaja dužnosti. Cunningham je uspeo da u luci Venecije spreči naružavanje brodova za, kako je u izveštaju naveo, „kruzerski poduhvat“ (TNA SP 99/62, f. 43v). Kad je Craggs zvanično preuzeo dužnost, Cunningham mu se obratio 23. aprila 1718. (TNA SP 99/62, f. 46r). Do tog trenutka nije uspeo da dobije nove informacije o brodu Adventure, niti o zaplenjenoj robi. U međuvremenu, britanski trgovci odustali su od namere da opreme brodove za potragu, ali su ostali dosledni odluci da pošalju svog čoveka u Drač.

ISTRAGA NA TERENU: KAPETAN MICHAEL WOOD U DRAČU

Neilu Brownu je sredinom aprila 1718. stigla potvrda da se opljačkani brod još uvek nalazi u Draču, ali se pribojavao da je posada pobijena (TNA SP 99/62, f. 50r–50v). Na kapetana Michaela Wooda i oficira Johna Somnera pala je odgovornost da 30. aprila otputuju u Drač i zahtevaju povratak spornog broda (TNA SP 99/62, f. 50r). Do tada je konzul Brown poslao u Istanbul dokument s popisom opljačkane robe i zahtevom da brod i roba budu vraćeni britanskim trgovcima, a posada oslobođena. Sredinom maja 1718. Alexander Cunningham obavestio je London da su pirati nudili opljačkanu robu kupcima u Draču, ali da niko nije hteo da je kupi (TNA SP 99/62, f. 55r). Iako je od napada prošlo više od dva meseca britanski konzul u Draču nije se udostojio da rezidenta Cunninghama ili konzula Browna obavesti o tom događaju (TNA SP 99/62, f. 55r).

Michael Wood i John Somners stigli su početkom maja u Drač. Njima je u istrazi, na Cunninghamovu insistiranje, trebalo da pruži pomoć francuski konzul u tome gradu (TNA SP 99/62, f. 62r). Dve nedelje pre njihovog dolaska, međutim, brod Adventure bio je prebačen u Ulcinj. Činjenica koja je kapetanu Woodu mogla da olakša dalje delovanje bila je ta da se Edward Wortley u međuvremenu obratio Porti zahtevajući oslobađanje britanskog broda, zbog čega je ona odlučila da u Ulcinj pošalje službenika sa zadatkom da istraži slučaj (TNA SP 99/62, f. 61r). Michael Wood je odlučio da ostane u Draču, rešen da čeka dolazak Portinog službenika. Kako se ubrzo ispostavilo Porta je poslala kapidži-bašu⁸ u pratnju tumača britanskog ambasadora (TNA SP 99/62, f. 62v). Britanska strana je u tome trenutku bila sigurna samo u to, da su pirati podavili posadu s broda Adventure. Alexanderu Cunninghamu je u međuvremenu stiglo pismo konzula Jovana Narandžića koje je sadržalo izgovore i pravdanja kako nije smeo da preduzme nikakvu inicijativu, jer bi mu time život bio ugrožen (TNA SP 99/62, f. 62v).

Istragu koju je sprovodio Michael Wood otežavala je i činjenica da je u Draču upravo u to vreme besnela kuga, za koju je naveo da je bila veoma smrtonosna, zbog čega je sumnjao da će uspeti da se sastane s Narandžićem. Zbog epidemije Wood je odlučio da ne uzme stan u gradu, nego da ostane na brodu na kojem je doplovio. Od kuge se ubrzo razboleo i Narandžić. To je navelo Wooda da pismo sa ovlašćenjima dostavi na uvid francuskom konzulu, očekujući da mu on neće predstavljati smetnju u istrazi, koja je zahtevala komunikaciju sa lokalnim osmanskim vlastima (TNA SP 99/62, f. 64r).

Prilike u Draču bile su daleko od povoljnih. Zapovednik grada nalazio se u osmanskoj vojsci, dok su lokalni moćnici sprovodili svoju volju. Wood je uspeo da organizuje sastanak s Narandžićem, koji je nastojao da mu objasni položaj u kome se našao. Bio je primoran da pred lokalnim osmanskim vlastima odriče da je imenovan za britanskog konzula, tvrdeći da o izvršenom napadu na brod Adventure nije nikoga pismeno niti usmeno obavestio. Zbog straha nije se usudio da ode u Ulcinj i traži povratak broda dok ne bude stigla naredba Porte o njegovoj predaji. Obojica konzula (francuski i britanski) uveravali su Wooda da su svi pasoši koji su u opticaju, sem onih koje je potpisao lično veliki vezir, bili lažni. Poznavajući prilike u osmanskom društvu, u ubedenju da se takvi slučajevi najlakše rešavaju mitom, Narandžić je sugerisao Woodu da Portinom službeniku nakon njegovog dolaska u Drač ponudi 5 kesa novca, u protivnom neće uspeti da povрати brod (TNA SP 99/62, f. 64r).

Ispitujući okolnosti na terenu Michael Wood je otkrio da se napad na brod Adventure odigrao 12 milja od Drača. Pirati su se uspeli na brod navodno s dobrim namerama. Bilo ih je više od posade, koja je brojala 32 čoveka, i uspeli da ih savladaju, pobacaju u more i preotmu brod (TNA SP 99/62, f. 64v). Prema tvrdnji britanskih izvora ulcinjski napadači su to učinili kako bi izbegli da budu optuženi za pirateriju (TNA SP 99/62, f. 38r) jer su piratske akcije bile usmerene na sticanje i plena i zarobljenika, koje su potom prodavali ili im je bilo dozvoljeno da budu otkupljeni. Takva je bila praksa na celom Mediteranu. Ukoliko rodbina nije mogla da sakupi dovoljno novca za isplatu otkupa bili bi prodani na tražnji u nekoj od lokalnih luka. Pobivši posadu s broda Adventure Ulcinjani su nastojali da prikriju da je napad bio piratski. Poseban problem bila je, međutim, činjenica da su preuzeli britanski brod, zbog čega nisu mogli da očekuju zaštitu Porte.

U međuvremenu je, napustivši Edirne s velikom pratnjom od dvadesetak ljudi, kapidži-baša krenuo s naredbom o pogubljenju zapovednika Ulcinja i svih umešanih u napad (TNA SP 99/62, f. 72r). Na vest da Porta traži glavu zapovednika Ulcinja i drugih

⁸ Kapidži-baša (tur. *kapıcı-başı*) –zapovednik svih kapidžija na Porti, koji je vremenom stekao određenog značaja u diplomatskim odnosima Porte s drugim državama.

osumnjičenih za napad na *Adventure*, u gradu su bili spremni na pobunu. Zbog toga je kapidži-baša, koji je stigao u Skadar zajedno sa skadarskim sandžak-begom (pod čijom su se jurisdikcijom nalazili Ulcinj i Drač), odlučio da s vojskom krene na Ulcinj (TNA SP 99/62, f. 76r). U pokušaju da dobije adekvatnu odštetu, Wood je izneo slučaj pljačke francuskog trgovačkog broda, koji su takođe izvršili pirati iz Ulcinja. Ulcinjani su francuskoj strani ponudili dvostruko veću vrednost u novcu od one koju su opljačkali da bi zadovoljili francuske trgovce i izbegli napad sultanove vojske (TNA SP 99/62, f. 76v).

Položaj Ulcinjana otežala je još jedna činjenica. Mirovni pregovori u Požarevcu bili su pokrenuti u trenutku kad je početkom juna ulcinjska galeota napala i opljačkala brod mletačkog trgovca Diega, koji je iz Venecije doplovio u Valonu (današnja Vlorë u Albaniji). To je dodatno okrenulo Portu protiv Ulcinjana. Bila je važna okolnost, da se na ulcinjskom brodu nalazio sin jednog od ulcinjskih aga, koji je o tom događaju obavestio oca. On je poslao francuskom konzulu u Drač glasnika s predlogom da nadoknadi štetu nanetu mletačkom trgovcu (TNA SP 99/62, f. 78r). Age u Ulcinju strahovale su od Portine reakcije, zbog čega su bili spremne na kompromis.

U Skadar je 5. juna 1718. stiglo 16 kapidžija poslatih da pogube nekoliko osoba u Ulcinju. Sandžak-beg Skadra tražio je da mu budu isporučena dvojica zapovednika tartana odgovornih za napad na brod *Adventure*, zajedno sa još četvoricom ulcinjskih aga. Ukoliko Ulcinjani budu odbili da ih predaju sandžak-beg Skadra bio je spreman da napadne grad (TNA SP 99/62, f. 78r).

KRAJNI DOMET DIPLOMATIJE NA KONKRETNOM PRIMERU BRODA ADVENTURE

Da reaguje u slučaju povratka broda *Adventure* novi britanski ambasador Abraham Stanyan dobio je priliku tokom boravka u logoru velikog vezira kod Plovdiva, gde je obavljena primopredaja dužnosti. Novi ambasador je slučaj napada na brod *Adventure* prvi put pomenuo u izveštaju od 17. juna 1718. pozivajući se na informacije britanskog konzula u Veneciji. Stanyan je naveo da je Edward Montague ranije dobio pismo britanskog konzula u Draču, koji je za brod koji je uplovio u ulcinjsku luku izneo sumnju da se radilo o britanskom brodu, iako je u luku uplovio pod denovljanskom zastavom. Stanyan je bio upoznat da je Narandžić, od ljudi koji su izvršili napad, saznao da je brod britanski, i da su oni pogubili kapetana i celu posadu. Montague je nakon toga podneo žalbu Porti, dok je od velikog vezira Damad Ibrahim-paše (1718.–1730.) dobio obećanje da će učiniti sve da se šteta nadoknadi (TNA SP 97/24, f. 237r). Ambasador Francuske na Porti, Jean Louis d'Usson, marquis de Bonnac

(1716.–1725.) iskoristio je priliku da podnese žalbu zbog pljačke tri francuska trgovačka broda, koju su izvršili Ulcinjani. Dogovoreno je da s Porte u Drač bude poslat kapidži-baša s naredbom da obezbedi brod i trgovački teret, kao i povraćaj francuskih brodova. Kapidži-baša je tom prilikom dobio ovlašćenje Porte i da kazni sve koji su napadali brodove. Kapidži-baša je upućen sredinom maja 1718. U trenutku kad je sastavljao izveštaj Stanyan nije raspolagao konkretnim informacijama da li je on bilo koju od Portinih naredbi uspeo da sprovede u delo (TNA SP 97/24, f. 237v). U međuvremenu je konzul Narandžić dostavio pismo Stanyanu s vestima da su pirati uspeli da iskrcaju na obalu najveći deo opljačkane britanske robe, koju su potom prodali, dok su brod prilagodili za potrebe svojih akcija. Stanyan je državnom sekretaru obećao da će učiniti sve da se vrati opljačkana roba. Nije skrivao sumnju u uspeh svog poduhvata, jer su Ulcinjani važili za „an ungovernable Sort of People who subsist chiefly by Piracy“. U svemu tome krivio je sultana Ahmeda III. (1703.–1730.), koji nije pokazao dovoljno interesovanja da obezbedi sigurnost britanske trgovine (TNA SP 97/24, f. 237v).

Zbog kuge i u očekivanju dolaska kapidži-baše kapetan Wood sredinom maja 1718. otputovao je u Dubrovnik, gde je proveo izvesno vreme (TNA SP 99/62, f. 64v), da bi se potom ponovo vratio u Drač. Michael Wood napustio je Drač 20. juna 1718. da bi otplovio za Ulcinj, u koji je stigao dva dana kasnije. Sa sobom je doveo 4 Turaka, 4 Dubrovčana i jednog Engleza. Po dolasku u grad zatekli su brod *Adventure* u izuzetno lošem stanju. Wood je u Dubrovnik poslao barku koja je trebala da preveze mornare za njegovu posadu. Nakon toga brod je mogao da napusti luku. Wood je zabeležio da kapidžije, koje je Porta poslala u Skadar s namerom da pronađu otetu robu, nisu ništa uspele da postignu. Nakon dolaska mornara iz Dubrovnika, brod *Adventure* i brod na kojem je doplovio Wood otplovili su za Veneciju (TNA SP 99/62, f. 89r).

Početkom avgusta 1718. u Veneciju se pojavili trgovci iz Ulcinja koji su na prodaju nudili robu s broda *Adventure*. Povodom toga konzul i nekoliko britanskih trgovaca obratili su se rezidentu Cunninghamu. Tražili su da trgovci iz Ulcinja odmah budu uhapšeni, ili da se Neilu Brownu dozvoli da se u svojstvu konzula obrati mletačkim vlastima sa zahtevom da se ovi pohapse. Cunningham je obećao da će se obrati Senatu premda je smatrao da će to telo nastojati da izbegne svaki povod za novi sukob s Portom (TNA SP 99/62, f. 111r). Sudeći na osnovu njegovog izveštaja od 8. septembra 1718. za Cunninghama je slučaj bio završen. U tome se pozvao na pismo koje mu je u međuvremenu stiglo od britanskog ambasadora u Osmanskom carstvu koji je tvrdio da je postojala mala verovatnoća da će trgovci uspeti da povrate robu, izuzev po visokoj ceni (TNA SP 99/62, f. 111v).



Slika 2: Drač 1573. godine, Simon Pinargenti (Wikimedia Commons).

Popisi inventara robe s *Adventure* koje su izvršile mletačka i osmanska strana, nisu se slagali. Kako se moglo očekivati, popis koji su sastavile osmanske vlasti u velikoj meri je odstupao od stvarne vrednosti otete robe (TNA SP 99/62, f. 89r). Time je osmanska strana nastojala da umanjí visinu štete koju su počinili njeni podanici. Wood se tokom trajanja istrage uverio da je Narandžić „vrlo neinteleđentna osoba“, ali su ga okolnosti prinudile da sa njim strpljivo saruđuje kako ne bi ometao istragu (TNA SP 99/62, f. 89v). Početkom septembra 1718. Neil Brown obavestio je London da je brod *Adventure* stigao u Veneciju. U povratak izgubljene robe, ili mogućnost nadoknade štete izražavao je sumnju (TNA SP 99/62, f. 107r).

Takva predviđanja nisu sprečila oštećene britanske trgovce da se obrate državnom sekretaru Craggsu, koji je 10. oktobra 1718. poslao pismo Abrahamu Stanyanu zajedno s *Memorijalom* oštećenih trgovaca i kopijom pisma britanskog konzula u Veneciji Neila Browna. Ranije je državni sekretar dostavio Stanyanu

kraljevo naređenje da iskoristi krajnje napore kako bi se vratili *Adventure*, robe koja još uvek nije razgrabljena ili rasprodana, i kako bi izradio odštetu za ostatak trgovačkog tereta i gubitak života britanskih mornara (TNA SP 97/24, f. 310r).

Abraham Stanyan je saznao da je kapetan Wood uspeo da vrati brod, i da je u carinarnicu u Veneciji stigla samo mala količina robe, za koju su britanski trgovci štaviše morali da plate carinu. On je naveo da roba na brodu *Adventure* nije po prvobitnom planu trebala da uđe u mletačku luku, zbog čega je zahtev za naplatom carine smatrao bez osnova. Stanyan je raspolagao informacijama da je kapidži-baša od ulcinjskih pirata dobio 9.000 dolara (TNA SP 97/24, f. 310v).⁹ Dotakao se i ponašanja konzula u Draču Narandžića. Bio je upoznat sa žalbama kapetana Wooda na njegovo ponašanje, ali i sa žalbama koje je sami Narandžić uputio na račun kapetana Wooda. U tom trenutku nije bio siguran ko je od njih dvojice u pravu. Planirao je da sprovede istragu i ukoliko se bude do-

⁹ Iako su na teritoriji Osmanskog carstva vađila druga platežna sredstva (guruš, akća i dr.) u britanskim izvorima iz ove epohe uglavnom je navođen njihov ekvivalent u dolarima.

kazalo da je Narandžić prekršio svoja ovlašćenja bio je odlučan da zahteva njegovu odgovornost (TNA SP 97/24, f. 311r).

Do kraja marta 1719. Styanan je upoznat sa učinkom kapidži-baše u Draču, i prilikama u tom delu osmanskog primorja. Misija kapidži-baše nije imala realnog učinka jer mu skadarski sandžak-beg nije obezbedio dovoljan broj vojnika koji bi mu omogućili da naredbe Porte sprovede u delo. Bez podrške vojske on je malo toga mogao da učini, a da ne bude isečen na komade ukoliko bude pokušao da uhapsi kriminalce (TNA SP 97/24, f. 313r). Sandžak-beg je odbio da pruži pomoć kapidži-baši pošto je primio mito od Ulcinjana, koji su mu ponudili deo opljačkanog plena s broda *Adventure*. Ulcinjani su od sandžak-bega u Skadru zahtevali da velikom veziru pošalje pismo sa obaveštenjem da je opljačkani brod denovljanski, a ne britanski kako je tvrdila britanska strana (TNA SP 97/24, f. 313v). Kapidži-baša je potom odlučio da lično ode u Ulcinj, prethodno objavivši njegovim stanovnicima da ne poseduje ovlašćenje Porte da bilo koga od njih uhapsi, već samo da utvrdi činjenice i na osnovu njih sastavi izveštaj namenjen velikom veziru. S takvim stavom odobrovoljio je pirate, ali su se pred kapidži-bašom pojavili naoružani, s namerom da ga ubiju ukoliko bude odlučio da bilo koga hapsi (TNA SP 97/24, f. 313v). Popustili su samo pred zahtevom velikog vezira da vrate brod. Od robe s broda *Adventure* pronađena je samo mala količina, mada je kapidži-baša od Ulcinjana tražio da vrate sve (TNA SP 97/24, f. 313v).

Žalba koju je zbog ponašanja skadarskog sandžak-bega Styanan uputio velikom veziru imala je realnog učinka. Imenovan je novi paša u Skadru, koji je nosio naredbu velikog vezira da pronađe i vrati robu s broda *Adventure* (TNA SP 97/24, f. 314r). Novi sandžak-beg dobio je nalog da u Ulcinj pošalje jaku vojsku i kazni počinioce. Styanan je sumnjao da ta vezirova odluka može imati učinka jer su pirati plen odmah prodali, i razbežali se na vest o dolasku novog sandžak-bega u Skadar (TNA SP 97/24, f. 314r). Od novca koji je kapidži-baša dobio od Ulcinjana Styanan nije dobio ni deo. Kapidži-baša smatrao je da tim novcem nagrađen za napore koje je uložio na povratak britanskog broda. Zbog toga se Styanan ponovo obratio velikom veziru, koji mu je odgovorio da prema običaju zemlje kapidži-baši pripada 5%, dok je ostatak novca trebalo da preda ambasadoru. Styanan je sumnjao da će mu kapidži-baša predati deo novca jer je on važio za pohlepnog čoveka, koji je u međuvremenu potrošio najveći deo (TNA SP 97/24, f. 314r).

Do početka septembra 1719. Styanan još uvek nije uspeo da učini ništa na povratku robe s broda *Adventure*, zbog čega je ranije poslao svog dragoma-

na (tumača) u Skadar, koji je u taj grad otputovao s novom naredbom velikog vezira o povratku sporne robe. Styananu je bilo jasno da je postignut maksimum u slučaju napada na brod *Adventure*. Jedini preokret nudila je mogućnost da sultan pošalje vojsku kojom bi priveo redu pirate i one koji se od piraterije izdržavaju, a u to je Styanan iskreno sumnjao (TNA SP 97/24, f. 327r). Na vest o dolasku tumača britanskog ambasadora u Skadru su se okupili naoružani lokalni stanovnici tražeći od njega da odustane od svog zahteva (TNA SP 97/24, f. 332v). Kao posledica napada na brod *Adventure* Styanan je zajedno s predstavnicima Venecije i Habzburške Monarhije u Istanbulu uložio zahtev da Porta ubuduće spreči svaki vid piraterije u tim vodama, uprkos sumnji da će veliki vezir biti odlučan da takvu meru sprovede u delo (TNA SP 97/24, f. 332v).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Do napada na britanski trgovački brod *Adventure* došlo na kraju Drugog morejskog rata (1714–1718). Dokumenta koja su predmet analize i verodostojno svedoče o slučaju, ukazuju da je britanska, kao oštećena strana, napadače iz Ulcinja smatrala piratima. S višedecenijskim iskustvom u pomorskom ratovanju u službi Porte, Ulcinjani su bili integrisani u njenu defanzivnu i ofanzivnu borbu sa mletačkim brodovima, stekavši status poluregularnih jedinica gusara/corsara. Vešti pomorci, Ulcinjanima je piraterija bila najvažniji izvor prihoda, ali je aktere dovodila u sukobe s centralnim vlastima koji su postajali ozbiljni kad bi žrtve piratskih akcija postajali brodovi onih država koje su imale razvijene i donekle uređene trgovačke odnose s Portom.

Iako napadom na brod *Adventure* nisu bili oštećeni, pojedinci u Veneciji nastojali su da pruže pomoć britanskim trgovcima. Međutim, takve namere nisu naišle na dobar odziv u Senatu, niti na odobravanje rezidenta Velike Britanije u Veneciji Alexandera Cunninghama. Potom je doneta odluka da se u Drač uputi kapetan Michael Wood radi sprovođenja istrage. Njegova misija otkrila je slabosti britanske konzularne mreže na tom delu Jadrana, gde je njene interese zastupao Jovan Narandžić potpuno nedorastao dužnosti koja mu je bila poverena. Pomoć francuskog konzula u Draču pokazala se značajnom, takode i Dubrovnik, koji je Wood tom prilikom posetio. Iako je Wood uspeo da povrati brod, on se nalazio u veoma lošem stanju. Slučaj je okončan avgusta 1718. do kada se Cunningham uverio da je povratak broda maksimum koji je britanska diplomatija u Osmanskom carstvu uspeła da postigne, ali to s robom nije bio slučaj.

DVE PLATI ENEGA NAPADA: UGRABITEV BRITANSKE TRGOVSKE LADJE ADVENTURE
LETA 1718

Marija V. KOCIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Čika Ljubina 18-20, 11000 Belgrade, Serbia
e-mail: marijakocic2003@yahoo.co.uk

Nikola R. SAMARDŽIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Čika Ljubina 18-20, 11000 Belgrade, Serbia
e-mail: nsamardzic@f.ac.bg.rs

POVZETEK

Avtorja v prispevku na podlagi uradnih poročil predstavnikov Velike Britanije v Benetkah in Otomanskem cesarstvu, analizirata okoliščine, v katerih je potekal napad na britansko trgovsko ladjo Adventure. Ladja je bila napadena med potjo v Benetke, in sicer s strani piratov iz Ulcinja, tako je postala Porta arbiter v reševanju spora. Primer so sprožili britanski trgovci v Benetkah, ki so poslali kapetana Michaela Wooda v Drač s prošnjo, da jim vrnejo ladjo. Misija je bila uspešna. Kljub temu, da je bila ladja Adventure poškodovana, je bila vrnjena britanskim trgovcem. Ker sta bila Drač in Ulcinj pod otomansko vladavino, so pri reševanju krize sodelovali tudi britanski predstavniki v Istanbulu. Največjo odgovornost je imel ambasador Abraham Stanyan, ki je pri velikem vezirju Damadu Ibrahim-paši zahteval, da se vrne tudi naropano blago. Ker je skušala uveljaviti njegovo zahtevo, je Porta v Skadar poslala kapidžibašo. Avtorja raziskave poudarjata tudi naravo lokalnih odnosov na relaciji Skadar–Drač–Ulcinj, saj sta bila Drač in Ulcinj pod vodstvom skadarskega sandžak-bega. Prizadevanja Abrahama Stanyana so se končala marca leta 1719, ko se je prepričal, da Porta ne more prisiliti prebivalcev Ulcinja, da vrnejo največji del oropane blaga z ladje Adventure. Zato je Stanyan skupaj s predstavniki Benetk in Habsburške monarhije za velikega vezirja pripravil predlog, kako naj bi preprečili piratstvo v vodah Drača in Ulcinja, po drugi strani pa je dvomil o vezirjevi odločnosti in sposobnosti izvajanja takšnih ukrepov.

Ključne besede: Velika Britanija, Benetke, Porta, Ulcinj, Drač, trgovska ladja Adventure, pirati, gusarji, Jadransko morje

IZVORI I LITERATURA

TNA SP 97/21 – The National Archives, Kew-London (TNA), Records assembled by the State Paper Office, including papers of the Secretaries of State up to 1782, 1231–c1888 (SP), Secretaries of State: State Papers Foreign, Turkey, 1579–1779 (SP 97), William Paghet and Robert Sutton, 1698–1706 (SP 97/21).

TNA SP 97/24 – TNA, SP, Sir Robert Sutton, Edward Wortley-Montagu and Abraham Stanyan, 1716–1723 (SP 97/24).

TNA SP 99/62 – TNA, SP, Secretaries of State: State Papers Foreign, Venice, c1559–1778 (SP 99), Letters from M[yste]r Cunningham, Cons[ul] Brown & Burgis to the Secretaries of State. From 7 Jan[uary] 1718. To 27 Dec[embe]r 1720 (SP 99/62).

AI (1718): Avissi Italiani. Ordinarii, e Straordinarii, dell'Anno 1718. Vienna, Appresso Gio. van Ghelen.

Anselmi, S. (1998): Pirati e corsari in Adriatico. Cinisello Balsamo, Silvana Editoriale.

Anselmi, S. (2000): Mercanti, corsari, disperati e streghe. Bologna, Il Mulino.

Bracewell, C.W. (1992): The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry and Holy War in the Sixteenth Century Adriatic. Ithaca, Cornell University Press.

De Nicolò, M. L. (2001): La pirateria in Adriatico fra Cinque e Settecento. U: Paci, G., Polichetti, M. L. & M. Sensi (ur.): *Munus Amicitiae: Scritti per il 70° genetliaco di Floriano Grimaldi*. Loreto, Tecnostampa, 87–100.

Genio, E. (2001): Piracy and Redemption in the Aegean Sea during the First Half of the Eighteenth Century. *Turcica*, 33, 135–147.

Hrabak, B. (1977): Severnoafrički gusari na Jadranu od početka XVI do početka XVIII stolecja. *Istorijski časopis*, 24, 117–143.

Hrabak, B. (1982): Novljani i ulcinjski gusari. *Boka*, 13/14, 73–104.

Elleman, B. (2015): Historical Piracy and its Impact. U: Bruinsma, G. (ed.): *Histories of Transnational Crime*. New York, Heidelberg, Dodrecht, London, Springer, 9–18.

Kocić, M. (2013): Venecija i hajduci u doba Morejskog rata. Beograd, Hesperiaedu, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture.

Kocić, M. (2016): Prilog proučavanju britansko-osmanskih odnosa: ambasada Edwada Wortleyja Montagua (1716.–1718.). *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 34, 181–195.

Kocić, M. (2018): Britansko-mletački odnosi u doba Drugog morejskog rata (1714.–1718.). *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 60, 147–166.

Kocić, M. & N. Samardžić (2017): Uloga Roberta Suttona u sazivanju i radu mirovnoga Kongresa u Požarevcu 1718. godine. *Povijesni prilozi*, 52, 103–121.

Milošević, M. (1960): Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. godine. *Istorijski zapisi*, XIII, 4, 788–804.

Stanojević, G. (1973): Sultanova naređenja protiv ulcinjskih i novskih gusara između Kandiskog i Morejskog rata. *Glasnik cetinjskih muzeja*, 6, 249–258.

Ventura, C. (1602): Tesoro politico in cui si contengono relationi : istruzioni, trattati, & varij discorsi, pertinenti alla perfetta intelligenza della ragion di stato. Et all'intiera cognitione de gl'interessi, & dipendenze de' più gran precipi, & signori del mondo. Diviso in tre parti. Vicenza, Giorgio Greco.

received: 2017-10-25

DOI 10.19233/ASHS.2019.21

ASPECTS REGARDING THE MILITARY CULTURAL-HISTORICAL HERITAGE IN THE CITY OF ORADEA (ROMANIA)

Cezar MORAR

University of Oradea, Department of Geography, Tourism and Territorial Planning, 1 University Street, Oradea 410087, Romania
e-mail: cezar.morar@gmail.com

Gyula NAGY

University of Szeged, Department of Economic and Social Geography, 2 Egyetem Street, Szeged 6722, Hungary
e-mail: gynagy@geo.u-szeged.hu

Mircea DULCA

National Military Museum-Oradea Branch, 24A Armatei Române Street, Oradea 410087, Romania
e-mail: mirceadulca@yahoo.ro

Lajos BOROS

University of Szeged, Department of Economic and Social Geography, 2 Egyetem Street, Szeged 6722, Hungary
e-mail: borosl@geo.u-szeged.hu

Kateryna SEHIDA

V. N. Karazin Kharkiv University, Department of Human Geography and Regional Studies, 4 Svobody Sq., Kharkiv 61022, Ukraine
e-mail: kateryna.sehida@gmail.com

ABSTRACT

The changing geo-political world of the 19th century had many socio-economic consequences in Central-Eastern Europe that resulted in alternative militarization and demilitarization processes. In the city of Oradea, Romania, most of the built historic environment successfully survived over the last several centuries, its existence and reuse maintaining the historical identity of Oradea, being in the same time integrated in the local urban planning mechanism. The article is analysing the military cultural – historical heritage, quite extensive in Oradea, Romania. This heritage is part of the local history, and currently the city is showing promise in the successful reuse and redevelopment of former military structures, as Oradea is designing new and innovative uses of these former sites for present and future use. The objective of the research is to demonstrate that through revitalization, the former military areas can become sustainable assets that preserve history, culture, and architecture, and that, in the same time, the reuse of military sites and areas are powerful tools for the sustainable urban (re)development process. The research methodology considers the multidisciplinary redevelopment aspects of the (Military) Brownfields and integrates a literature review and field trip observations on the evolution, historical and current function and other characteristics of the (former) military sites. The synthesis uses in a unique manner the information analysis, finally the research paper ends with well-constructed conclusions, thoughts and ideas on this particular investigation.

Keywords: Oradea, urban heritage, military structures, architecture, culture, history, conservation, revitalization, sustainable development

ASPETTI RELATIVI AL PATRIMONIO MILITARE CULTURALE-STORICO NELLA CITTÀ DI ORADEA, ROMANIA

SINTESI

I cambiamenti geopolitici del XIX secolo hanno avuto molteplici ricadute socioeconomiche nell'Europa centro-orientale, che hanno determinato l'alternarsi di processi di militarizzazione e de-militarizzazione. Nella città di Oradea, in Romania, la maggior parte dell'ambiente costruito storico si è conservato nel corso degli ultimi secoli ed è stato integrato nei processi di pianificazione urbanistica. Questo ambiente e il suo recupero sono fondamentali per preservare l'identità storica della città. L'articolo prende in esame il vasto patrimonio storico-militare di Oradea, che

è parte integrante della storia locale ed è attualmente oggetto di promettenti iniziative di riutilizzo e riqualificazione delle strutture dismesse, basate sulla progettazione di nuove funzioni in vista di un uso presente e futuro. L'obiettivo della ricerca è dimostrare, da un lato, che la rivitalizzazione delle ex aree militari può trasformarle in beni sostenibili che preservano la storia, la cultura e l'architettura e dall'altro che il recupero di questi siti è un potente strumento di sviluppo e (ri)qualificazione urbana all'insegna della sostenibilità. Dal punto di vista metodologico la ricerca prende in considerazione gli aspetti multidisciplinari legati allo studio delle aree militari dismesse e integra una revisione della letteratura esistente con i risultati di indagini sul campo per comprendere l'evoluzione, le funzioni attuali, quelle storiche e altre caratteristiche di queste aree. Le informazioni raccolte nella fase di analisi sono poi utilizzate in modo originale nella fase di sintesi della ricerca e l'articolo si chiude con le conclusioni, le riflessioni e le idee derivanti dall'indagine svolta.

Parole chiave: Oradea, patrimonio urbano, strutture militari, architettura, cultura, storia, conservazione, rivitalizzazione, sviluppo sostenibile

INTRODUCTION

The Austrian-Hungarian Empire disintegration (Roháč, 2009), the unification of Transylvania with Romania (1918), the collapse of the USSR (1991), Romania's accession to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) (2004) and to the European Union (2007), were important historical and socio-economic-political changes that led to major restructuring processes in Romanian cities (Ilieș & Wendt, 2003). These changes and resulting restructuring processes coincided with changes in military activities that resulted in alternating militarization and de-militarization phases, in which militarization is a phase of military expansion, while demilitarization is caused by the withdrawal of the military presence. Both are major socio-economic adjusting processes that influence the urban structure and offer challenges and opportunities for urban development.

Various factors contributed to the military cultural-historical heritage of Oradea, Romania: the diverse cultural background of the city, the military significance of Oradea, the cultural importance of the city during the Dualist Monarchy period, and the economic prosperity of the region. The diverse ethnical and cultural composition of Partium and Transylvania offered numerous cultural heritages and historical structures for contemporary Romania. The cultural climate, intertwined with military facilities, made the region even more colourful and complex, offering unique possibilities for the expansion of various forms of cultural heritage. The former military areas, as part of the urban texture, currently provide a unique landscape and architecture and contribute to local and regional identity and diversity. In addition to religious or historical buildings, the former military edifices, military architectural complexes and monuments, also represent historic cultural heritage (Zborowski & Chaberko, 2014). Urban heritage plays an important role in the urban structure, local identity, and local culture (Božić et al., 2018). As part of the city's history, image and personality, the architectural heritage, which includes monuments (buildings and structures); (homogenous) groups of buildings; and sites (areas) of historical, archaeological, artistic, scientific, social or technical interest (Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, 1985) are valuable assets for the local communities. This past legacy creates favourable conditions for cultural visits and tourism, as history and culture have always been an engine for travel (Niemets et al., 2018a). Reuse of military sites can benefit the present and the future through new and innovative urban (re)development approaches. On one hand, the value and potential of former military sites is connected to the memories and feelings associated with them, while on the other hand, the unique mix of architectural styles and the architectural quality of buildings make them prominent elements of the city's built environment. Throughout its history, the city of Oradea has

always been an important military city; therefore, the city is rich in cultural heritage of the former military areas, which includes complexes of buildings, alternating with open spaces. This architectural landscape works together within the setting where heritage is represented not only by physical space but also by the local culture, arts, architecture, education, traditions, and customs (Vujičić et al., 2018). The economic and social context (XI'AN Declaration, 2005) is strongly influenced by the military legacy in connection to different phases of the society and historical evolution (The Venice Charter, 1964). The settings of Oradea's urban area include the historic and cultural environments based on the traditional and specific urban local culture and assets, as the military area is an expression of the continuous historical urbanization and militarization process, thus emphasizing their historical experiences and the cultural, historical, social, architectural values, generating specific place situations of particular cultural significance (The Burra Charter, 2013) based on their values, both tangible and intangible.

In this perspective, the urban heritage of Oradea's former military areas is based on complex elements of architecture and design adapted to the society and community values. The contemporary socio-economic needs are forcing severe changes in the built environment, while the cultural and architectural heritage requires conservation, protection, planning, and management integration into the urban texture for local cultural and socio-economic benefits. This leads to a mismatch in objectives, which should be agreed upon and accepted by consensus and on the balance of economic development and preservation. The conservation process is not limited just to preservation but considers architecture as part of the urban local culture within the overall socio-economic landscape, requiring the development of planning and management tools, instruments and practices to integrate the settings in the contemporary overall urban planning process (XI'AN Declaration, 2005). Cultural heritage planning incorporates the functionality of the built environment within the larger urban strategic development processes (Ashworth, 1991; 1994), considering the fact that cultural heritage has to be part of the public mechanism and under conservation and protection measures. At the same time, the question becomes to what extension reconstruction should be done in order to maintain authenticity (Faracik, 2014). The spatial organization, together with the historic and present-day built environments or open spaces, generates complex visual connections of mental, socio-economic and cultural perceptions and dimensions of the heritage (UNESCO Recommendation, 2011), part of the attractive, diverse morphologically and functionally structural integration in the unique urban landscape (Faracik, 2014; Stankov et al., 2016; Chuev, 2017). This is a result of an on-going dynamic evolution process and change mechanism, which at the



Figure 1: Franz Josef Hussar Barrack (Source: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/7.html>).

same time preserves the built environment and unique cultural heritage (De Naeyer et al., 2000). Therefore, the former military areas “*should be seen as a whole made up of spaces and structures that are the result of human activity; which is in a continuous process of evolution and change*” (Charter of Cracow, 2000; Roman, 2002).

Military brownfield heritage can act as a valuable asset supporting the local sustainable development mechanism, based on the complex relationship between urban planning and development and the cultural heritage protection and management. To achieve success, the integration of multidisciplinary fields is needed, including those represented by policymakers, private sector, academics, various professionals and practitioners, and the public. These stakeholders from multiple fields are involved in the complex mechanism of development, conservation, planning and management of valuable cultural and architectural heritage (Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, 1987), with a goal to evaluate, prioritize, conserve, restore, rehabilitate, (re)develop and integrate architectural and historic heritage through specific practices and policies, in the urban planning and development mechanism and process (UNESCO Recommendation, 2011). This multidisciplinary approach can lead to specific place-making opportunities (Projects for public spaces, 2009).

Following the withdrawal of the military administration, some of the military facilities were transferred from the central authorities to the local public authorities, or from the military for public use for education, culture or public administration, while other facilities were simply abandoned, and are now in an advanced state of decay, having significant negative environmental and social issues, with no contribution to the local economy or society. As a whole, the (re)development and reuse of these valuable lands would bring a large array of environmental, social, public health, and economic benefits (Russ, 2000; Berman et al., 2009; Sarni, 2009; De Sousa & Ghosal, 2012). For example, the



Figure 2: William Artillery Barrack and its ornated main entrance gate (Source: http://nagyhaboru.blog.hu/2011/03/30/nagyvarad_a_katonavaros_a_haboru_eloestejen).

Italian military heritage offers an impressive variety of architectural typologies such as coastal towers, bastions and fortresses, strongholds, citadels, garrison stations, barracks, former prisons, and World War II sites. Most of these sites have been transferred to the municipalities for public use. In Sardinia, some of the former military areas are still abandoned and only some of them have been restored to cultural, administrative or educational functions, such as museums, town halls, and schools. A great restoration example is the project of Villasalto (CA) station (2007), where the original facilities have been converted into a public library and offices for volunteers. Among other examples, the municipality of Dolianova (close to Cagliari) which supported a reconversion project titled “The Social Courtyard”, an initiative with profound social character offering housing opportunities (Fiorion, 2015).

In the years following 1990, several factors (the socio-economic transition to the free market economy, the military restructuring, the withdrawal of the Soviet troops) impacted the military areas in Hungary and Romania, and similar to other post-communist countries (Husieva, 2017; Mezentsev & Mezentseva, 2017; Soczowka & Mazurova, 2017), these areas became underused, or became “brownfields” - potentially contaminated, vacant or underused properties (Niemets et al., 2018b). In Hungary, the presence of the Soviet military force was intensive, especially in Central Transdanubia and Central Hungary. An exception is represented by the city of old Debrecen (Eastern Hungary), which experienced high concentrations of military areas (Kádár, 2014). Following complex urban redevelopment strategies which supported a large scale local development project (2001), the municipality of Debrecen converted the abandoned Russian military area into a successful commercial airport.¹ The sustainable (re)use of this military heritage and especially the cultural heritage architecture

¹ <http://bteaminitiative.eu/wp-content/uploads/2012/07/Airport-Debrecen.pdf> (last access: 24. 7. 2019).

is increasing the local attractiveness and identity of the area, promoting the region, and enhancing the environmental and socio-economic features, part of the overall sustainable development process in the European spirit of “Lisbon” (Lisbon Strategy, 2000) and “Gothenburg” (Gothenburg Strategy, 2001) strategies (Niemets et al., 2018c).

The aim of this paper is to present the evolution of the military cultural-historical heritage in Oradea: what are its most important elements, which architectural styles are represented, and how the development of this rich heritage took place since the second half of the 19th century. We also highlight the opportunities related to the (re)development of former military sites which can create favourable conditions for enhancement of local cultural tourism on one hand and can be a significant base of local identity on the other.

METHODOLOGY

The paper describes how the complex historical evolutions under the socio-economic-political changes post-1990 generated specific areas with a former military function. In some cases, these areas are abandoned. In other cases, the facilities are used for various functions. In both cases, these military areas are part of the urban heritage and are a valuable resource in terms of land available for alternative economic opportunities, buildings that can be used for alternative activities, and for attracting visitors based on their architecture and cultural-historical features. In addition to functional reuse, specific cultural-tourist attractions need to be created. All these reuse strategies require special redevelopment and conservation measures, both for economic reuse and heritage management. The paper includes a complex research methodology that considers the multidisciplinary redevelopment aspects, including History, Geography, Urban Planning, Architecture, Economy, and Local and Regional Development and integrates a literature review (on relevant works on the (Military) Brownfields), field trip observations (on evolution, historical and current function and other characteristics of the (former) military sites) and information analysis and synthesis (Cocean, 2005; Filip, 2009).

RESULTS AND DISCUSSION

The context: the history, architecture and culture of Oradea

The military establishments are of particular interest in Oradea, Romania, which was the main gateway to Transylvania and was fortified by an Italian system, the local medieval fortress. Oradea's fortress was a great architecture work of the 16th century. It was surrounded by a structure formed by five bastions displaced on the corner of a pentagon (Avram, Godea, 1975). This milita-

Table 1: Military employees in the Hungarian Kingdom and Transylvania in 1910 (Beluszky, 2014).

No.	City	Military employees
1	Budapest	16,636
2	Bratislava	4764
3	Zagreb	4335
4	Timisoara	4084
5	Sibiu	3890
6	Kosice	3735
7	Komárom	3474
8	Oradea	3135
9	Szeged	3022
10	Osijek	2883
11	Cluj-Napoca	2327
12	Miskolc	2277
13	Arad	2197
14	Brasov	2057
15	Pécs	1978
16	Székesfehérvár	1797
17	Targu Mures	1789
18	Alba Iulia	1759
19	Debrecen	2567
20	Sopron	2335

ry structure dominated the urban space of Oradea until the second part of the 18th century, when the city began to dominate the fortress. Beginning with the second part of the 18th century, the city of Oradea was under (re) construction. The built monumental edifices from that time dominate the city even today, as the art of Baroque flourished in age of the Lights Époque in Oradea (Dudaş, 1996; Chifor, 2011). At the end of the 19th century, the city of Oradea was, as it is today, undergoing great construction.



Figure 3: Former Military Facilities on Aradului Street (Source: the authors).



Figure 4: Former Military Facilities on Aradului Street (Source: the authors).

The conjuncture of the European economy and the Austrian-Hungarian-Croatian compromise (1867–1868) created great potential for growth for the dualist Austrian-Hungarian Monarchy, and therefore for Transylvania as well. At this time, the financial wealth and political stability of the Dual Monarchy created co-existing architectural styles, which had a requirement of innovation in both engineering and material use. The territorial location of military services highly correlated with the importance of a settlement of the city hierarchy into the Dualist State, especially in the Hungarian section (Beluszky, 2014). During this period, the regional centres had the most significant roles in military facilities, as they were the centres of the military districts. Around 1910, Oradea, based on its military functions – regiment commands, infantry regiment and battalions – seemed to be an advanced centre (Beluszky, 2014). According to the number of earners from military activity, Oradea was inevitably a garrison city, since more than three thousand people were employed in the military sector at that time. Apart from Sibiu and Timișoara (the Southern centre of the defence line of Transylvania), Oradea had the third most employees in the military sector in Transylvania, approximately 5% of the total population and more than 15% of the labour force, which shows the city's military importance (Table 1).

The highlighted military role and the above-mentioned political and economic stability solidified a prosperous era for the city and its region, resulting in large-scale real-estate developments, which are currently considered as cultural, historical and built heritage. The role of these architectural heritages is important not only because of their style, but because each building and/or landmark in Oradea has significance for the city's multicultural and multi-religious identity as well. The edifices have meaning in their architectural language which cannot be defined in Romanian, Hungarian, German or in Hebrew (Kémenes, 2015) but instead are de-

finied in historical memory, emotions, feelings and latent content. Julean (2012) noted that the city was affected by many cultural influences, reflected in its architecture and built heritage. The entire architectural language in form, decoration and function is an interpretation of the contemporary socio-cultural status of the area. Therefore, the buildings are highly connected to the evolution of the city and its population as well. Architecture in this sense is the representation of the community and can be a form of self-expression or cultural oppression and the homogenisation of the majority (Eröss, 2014). The symbolic appropriation of space through architecture aims to make local inhabitants and the external world know about who is the owner of the territory (Eröss & Tátraí, 2010). Oradea and its cultural values were heavily influenced by the political changes in the last one and one-half centuries, resulting in a common, but diverse ethnical, religious and truly Central European, multicultural identity (Țoca & Pocola, 2015).

As Oradea developed, the architecture trends were concurrently changing, so new elements of façades, such as enamelled tiles, flat ornaments, plaster decoration, stone plates and steel or enamelled nails (Bostenaru, 2011) appeared on buildings. Moravánszky described at least seven parallel styles at this time, the precursor modernism, architecture of engineers, Viennese secession, national secessionism, national folklore organic style, romanticism, and the pre-modern rationalism (Bostenaru, 2011). The architectural complexity of the era left strong marks, not only on Oradea, but on several other cities, between Cluj to Prague, within the Dualist State.

According to the literature of the architecture directions of the Dualist Monarchy in the 19th century three stages are clearly defined in the frame of the collectively-named historicism (Moravánszky, 1988; Szentkirályi & Détszy, 1986; Sármány, 1990; Szentkirályi, 1980). The first phase is Classicism, which



Figure 5: Eva Heyman Memorial in Oradea (Source: the authors).

is the reminiscence of ancient Roman and Greek architecture. Simple enfilade and axial arrangement is the feature for building layouts and the façade is geometric, symmetric and usually defined by central colonnade and risalite. During the political changes, the horizontal cornice belts decorated the windows and the façade. Both the ancient and medieval gothic and oriental styles appeared soon. The romantic direction in architecture can be defined as a cross-current of Classicism by using lighter materials such as cast iron, steel, glass, and ethereal forms. The romantic inclination in the architecture of the monarchy brought to life the eclectic style. Eclecticism uses the historical architectural elements and forms without any strict regulation. Eclecticism is a debate of engineering and architecture as art (Szentkirályi, 1980; Moravánszky, 1988).

Oradea had many powerful and influential wealthy families who started to rebuild and recreate the city centre in the fashion of the new architectural movements of the Vienna Secession and Art Deco. State-led property investments also appeared in the city in great numbers, mainly connected to public services and military functions. The architecture of Oradea is mainly defined by the parallel architectural styles of Budapest and Vienna, rather than the new Romanian national style of the 19th century. Therefore, the evolved military brownfields architectural heritage is mainly featured by the “neo-movements” and modern architectural arrays with Transylvanian features. This era was also important to the Romanian national architecture, since this was the time when as an answer to the Austrian-Hungarian historical and modern architectural movements, the so-called Wallachian Renaissance or Brâncovenesc style appeared. The new Romanian national style was defined by the democratic nationalistic ideology, using byzantine and modern façade elements (Spânu, 2014). However, the Romanian national architecture also included some aspects of Hungarian architecture, which implemented both medieval and popular architecture elements as well. This architectural language bonded together the revival ideology of historicism and the modern movements. The purist functionalist buildings were completed by Transylvanian details inspired by peasants’ architecture and the unique and picturesque natural resources of the Transylvanian landscape (Novicov, 2011). The purist urban buildings brought back the traditional and multicultural Transylvania. The façade typically revived columnar elements adapting slit pinnions, and the streamlined architectural forms of flat and simple curtain-like surfaces also appeared, combined with wooden inserts.

The late historicism, mainly eclectic design and the modern directions of architecture, gave Oradea a unique and valuable heritage, which has over 121 archaeological monuments and sites (6), architectural monuments and ensembles, technical monuments (91), memorial buildings (6) and plastic art monuments and ensembles (19). In the flow of contemporary development, Oradea can and does base priorities on its one hundred-year old cultural and architectural heritage according to EU strategies and County and State defined priorities. The 2007–2013 financial period in Romania supported regional development and especially tourism by the Regional Operational Programme Priority Axe 1 (Support to sustainable development of cities – urban growth poles) and Priority Axe 5 (Sustainable development and promotion of tourism). To continue development in the next financial period, the Oradea Master Plan for Urban Development 2030 focuses on the natural and the man-made heritage as well. Borma (2012) highlighted key activities for reviving the tourism of Oradea and mentioned cultural, religious and urban tourism as main priorities. In the framework of these



Figure 6: Armatei Române Street (Source: the authors).

concepts, the rehabilitation of the downtown area and reconstruction of heritage buildings can increase the tourism attractiveness of the city and use local tourist attractions to their fullest potential, creating new tourist attractions (Borma, 2012; Skril, 2017; Vasiljević et al., 2018).

The Historic Evolution of the Military Areas in the City of Oradea

Between 1896 and 1912, the Oradea City Hall and the City Council borrowed and invested large amounts of money for the construction of buildings designed as barracks and military schools, which were to be rented for to the Austro-Hungarian Army. Thus, the following barracks were built (Borcea & Gorun, 2007): in the Calea Aradului area, the Cavalry Barracks Franz Jozef (Figure 1) (with a total cost of 1,118,283 crowns), the Cavalry Barracks Archduke Wilhelm (Fig. 2) (total cost 1,040,731 crowns), the Hussar Barracks (507,649 crowns), and on the current street of the University of Oradea, between 1912–1914 the artillery barracks (215,000 crowns) and the gendarmerie school (2,000,000 crowns) were built.

Arad and Decebal street military unit

On the corner of Arad Street (Calea Aradului) and Decebal Boulevard (Bulevardul Decebal), an important military area developed during the late 19th century. Arad Street was the road that led out from the city, providing a fast and easy exit from the city. This was of great military importance for defending the city. The 6-hectare large territory lies opposite to the Rhédey Garden. The plan to build a military unit in the area originated in 1885, when the first tender was announced, yet construction did not start until 1891. Only a year later, in 1892 the first Hussar barracks named after Josef Franz (Fig. 1) opened, which were quickly followed by the William Archduke Artillery Barrack in 1897 (Fig. 2), which had four major buildings and a nicely decorated main en-



Figure 7: The front of the former the Royal Cadet School, the current location of the Bihor County Museum (Source: the authors).

trance gate with a columnar arrangement and wrought iron gates hinged to the columns. In the spring of 1902, the William Barracks had to be expanded, and Vilmos Rendes, an Oradea-based architect, was commissioned to accomplish the task. The unit had two single-storey residential building and four two-floor buildings as officers', vice-officers' and soldiers' residences. A fence, a stable, equipment storage, animal cages and a cantina were also built. The buildings had an eclectic style and one- to two-floor height (Fig. 3–4). The design and the plans were created by Sándor Hauszmann, but the construction was based on the plans of Alajos Hauszmann. The building arrangement was similar to the Rulikowsky military unit. In the Calea Aradului barracks, there were cavalry units for the Austro-Hungarian army (Borovski, 1901). Next to the Artillery Barrack, the Baron Fejérváry Cavalry Barracks were opened in 1898. These were designed by Ferenc Sztarill, a local architect. By the second decade of the 21st century, an entire block was demolished and the plots were built up as a residential area and for Police, County Archive, and other public services.

Between the two areas with military functions (Calea Aradului and those on the Romanian Army Street or the University Street) Rhédey Park was located, which was developed by Oradea City Hall on land donated by Count Rhédey Lajos at the beginning of the 19th century. The Peța stream flowed through the middle of the park. At the end of the 19th century, Rhédey Park was extended into the area where the Oradea Zoological Garden and the Sport High School are situated today. The area where the Nicolae Bălcescu Park was situated on an undeveloped plot was also within the park extension. Rhédey Park was a very popular place among the city's inhabitants (Borcea & Gorun, 2007).

Local transport connections had a significant role in the integration of military sites into the Oradea's structure. One of Oradea's internal railways was inaugurated



Figure 8: The side of the former the Royal Cadet School, the current location of the Bihor County Museum (Source: the authors).

on August 28th, 1882. It started from the Velența railway station (from where it connected with the Oradea-Cluj external railroad) and the route followed Calea Clujului Street, passing the Velența Church Square, the Târgului Square, and today's Sucevei Street. The ending point of the internal train was Rhédey Park. Later this train line played an important role during the Second World War: in the spring of 1944, this line was used to evacuate and transport to Auschwitz the Jews from the Oradea ghetto. The city of Oradea at that time (30. 8. 1940–12. 10. 1944) was incorporated with Hungary as part of north Transylvania, following the Vienna Dictate. The deportation resulted in the almost total disappearance of the Jewish population in the city of Oradea. The Jewish population previously had an important economic and cultural role in the city's life. The tragedy of the Jews from Oradea is also reflected in the journal notes of Eva Heyman, a teenager born in Oradea in 1931, who was deported to Auschwitz where she lost her life. Her memory and the memory of other deported Jews is still alive, through the Eva Heyman memorial statue (Figure 5) inaugurated in 2015 in Bălcescu Park (Borcea & Gorun, 2007).

The evolution of the military function of the above named territory is connected to historical political decisions. During the 19th century, the Csillag (Star) estate was built in the framework of garden city developments. Also during this century, a planned estate evolved around the Castle district of Oradea. This led to a rise in interest in the city's southern areas. North of the Rulikowsky Municipal Cemetery and west of the Csillag estate, land called Commendans-meadow was designed as a development area during the 19th century, as to accommodate new expansion and sprawl of Oradea. Military developments soon began in this area.

The start of the former Rulikowsky street (Calea Armatei Române (Figure 6), merged into University Street, where the main building of the Royal Cadet School was



Figure 9: Backside of the Josef Archduke solider barracks on the Rulikowski Street (Armatei Române) around the 1900's (Source: http://nagyaboru.blog.hu/2012/10/08/a_vilagaboru_ahogy_egy_paraszt-gazda_latta_65_resz).

situated. Construction of the school began in 1897 under the plans of Ignác Alpár and upon the request of Géza Fejérvári, the minister of defence. Ignác Alpár was one of the main architects of the Austrian-Hungarian Monarchy. His works represented strict historicism and eclectic style (Elek, 1928). The building, with its four-story arrangement provided residence for 50 cadets. With its 135meter length, it was the longest building in Bihor County. Next to the main building, a total of eight other separate buildings with various facilities, like sports for example, were built for the officers and commanders. A hospital was built on the 26-hectare area north of the spillway canal of Peta Brook. The building complex was opened in 1896. The building is in a traditional eclectic style, with U-shape. The middle of the façade is decorated with a triangular shaped tympanum. The left and the right sides of the building, along with the middle section is a so called risalit, also named as avant-corp, which means a salient part of the corp de logis (Christensen, 2005). This feature is common in façades in the Baroque period. The building is a perfect example of eclecticism, which is also referred in the contemporary Hungarian architecture as Historicism. This architectural direction revived historical architectural elements from ancient Greek or romantic architecture (Moravánszky, 1988). By the 1890's eclecticism started to implement renaissance and baroque elements on the building, which created a type of temporal subdivision of eclectic architecture. The building itself was an interesting travel in time using specific architectural features particularly in the middle composition of the building. The ground floor had simple arched windows, while the first floor had baroque-like rectangular windows bordered by simple stucco edges. The third and fourth floor windows had impressive baroque-rococo and renaissance façade elements, whilst they are bordered with simple stucco



Figure 10: The luxurious villas, opposite the former Royal Cadet School complex (Source: the authors).

that lines the lacing of the top of the windows, creating a dynamic, wave-like ornament (Herendi, 2003; Szentkirályi, 1988). The building can be considered as neo-baroque, but such a euphemism would clearly conceal the classicist line of the column-decorated front doors. Today, the building has become home for the Crișuri County Museum (Muzeul “Țării Crișurilor”), and according to the local legislation, the building is under legal protection (Figure 7 and 8) (The List of the Historical Monuments from Bihor County).

Opposite the Royal Cadet School complex, the modern and luxurious villa district evolved for the officers and their families (Figure 10). The villas were uniquely composed and designed to the latest architectural trends of the time. There were several secessionist and early art deco buildings along the boulevard which stand to this day and shape the character of the area. It is an important architectural heritage and a kind of footprint of the early 1910 years in Oradea. There were several rental houses accompanying the villas, showing the wealth and prosperity of the city. Buildings were designed and planned by Monarchy-wide famous architects, like György Tarr (No. 12, 22 Armatei Române Street), Ferenc Sztarill (No. 16, 18 Armatei Române Street), Ignác Grünfeld and József Lánoczy (No. 3 and 7, respectively, on MIMOZEI Street) (Borovski, 1901). The newly-built residential area was abutted by the Gas Factory (Borovski, 1901).

Beginning prior to World War One and continuing on during and after the war, a building complex was situated along Rulikowski Street and opposite the spillway canal of the Peta. The complex included the barrack of the 4th Infantry Regiment. It was a 6000 m² land designed according to the plans of Rimanóczy Kálmán. A new barrack complex was built in the complex in 1902 and named after Josef Archduke (Figure 9). The new buildings were designed to elicit the style of old infantry barrack properties at the corner of Republicii

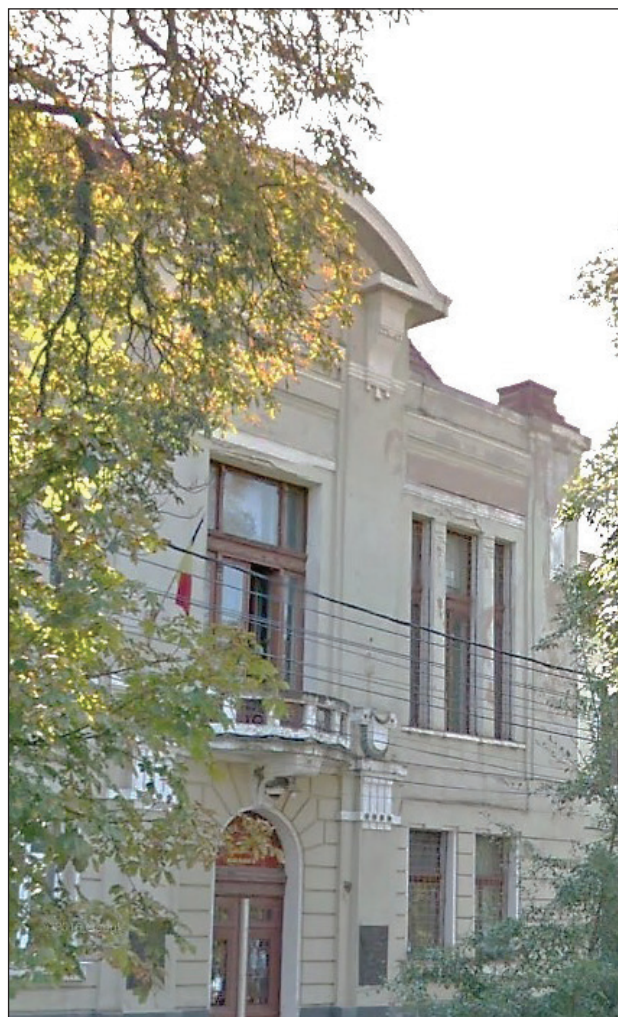


Figure 11: Late-eclectic and early modernist Solider Barrack main building on Armatei Române street, now the Military Museum (Source: the authors).

and Dunărea (former Fő and Sal Ferenc) Streets. The buildings were pavilion-like eclectic style structures. These were renovated recently giving rise to the NATO Excellence Centre and the Military Museum (Figure 11). The façade of the main building is late-eclectic, which was modified during renovation. The middle element features a semi-circular tympanum and a semi-circular balcony bolstered by one middle console bracket. On both sides of the balcony, the windows are in 1-2-1 alignment, which gives the building a tall, elegant and airy look. The main entrance is flanked by stylistic pillars ending in simplified ornaments. Another support building to the right of the main building and facing the street still has the original facade. The apex of the corners of the building have cubic-shaped finials. Perpendicular to the building's clean and simple façade without decoration, the round-shaped windows can be seen, giving a hint of modernist trends, which have appeared several times



Figure 12: Folk-ornaments on the front of an ex-military building, currently abandoned, located just opposite to the university taxi station (Source: the authors).

on Bauhaus buildings. The simpler facade indicates a shift in direction towards the simplified secession and the latter evolved Hungarian art deco style. The building complex is reasonably important and valuable, however it is not under architectural or cultural protection.

Following the opening of the Infantry Regiment barracks in 1902, the Gendarmerie complex opened in 1913. The Gendarmerie complex is one of the greatest works of József Vágó, and the buildings surround a round-shaped park (Pașca, 2010a and 2010b). Vágó created an outrageous plan for the Gendarmerie, broken up with traditional barrack designs and built with a great central hall, which is the staircase itself (Lambrichs, 2003). A contemporary newspaper of the time wrote about the fresh and new design of the building, which was undoubtedly functionalist and used the methods of a puritan secession. On the opposite side of the street, the Artillery School was built in a very simple and functionalist style. The building complex is under legal protection due to its important architectural heritage (The List of the Historical Monuments from Bihor County).

Opposite the Gendarmerie building, the recently-established University of Oradea Taxi Station (Fig. 12) has an impressive background: one of the most valuable buildings of the Artillery School, modified several times, still stands abandoned. It has a two-tow-

ered, bordered arched façade edifice. Unfortunately, due to its several modifications, the building's symmetric façade is now fragmented by different sizes and styles of windows, yet we do not know much about the origin about the building. The building is modernist but still exhibits the folk-wave of secession which adopted several rural Transylvanian elements. This school is also referred to as the "Hungarian secession" or the "Lechnerian" style, commemorating the founder of these architectural styles, Ödön Lechner (Pașca, 2010). The disciples of Lechner (Károly Kós, Lajos Kozma, Béla Lajta etc.) made pilgrimages to Transylvania to discover the forgotten folk art of the area. They did not copy the features but adopted and evolved them in a 20th century form (Vadas, 2005). This influence had a strong imprint on the Hungarian and Transylvanian buildings in the early 20th century. The secession-borne, but folk art influenced style can be referred as Transylvanistic architecture, with a unique feature of the Carpathian-basin. It is not Hungarian, nor Romanian, nor German, just pure Transylvanian and as such, represents a unique aspect of architecture. This style is functional, purified and simplified, less than secession and more than modernism. This kind of premodern rationalism and folk-orientation have always had greater room to appear in architecture in this area due to the open-minded, progressive urban



Figure 13: The former Artillery-Warehouse Shell Barracks, currently under the administration of the Gendarmerie Units (Source: the authors).



Figure 14: The Statue of General Traian Moşoiu, in the Bălcescu Park (Oradea) (Source: the authors).

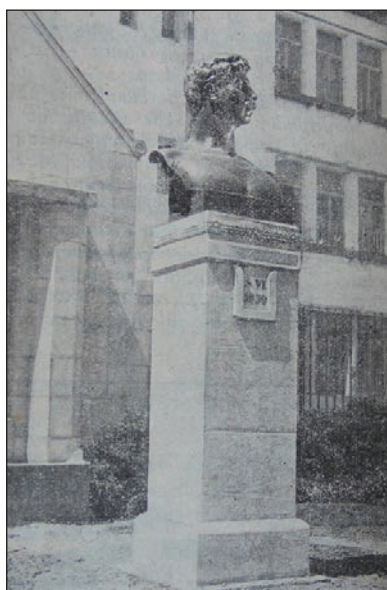


Figure 15: The Monument of Prince Carol II, in front of the former Gendarmerie School (Dejeu, 1938).

population of Oradea (Morar et al., 2016). The other barrack buildings opposite the Vágó-planned complex were built after the first world war, around the 1920's, without any specific architectural style.

After the great Union of Transylvania with Romania (1918), the city of Oradea was integrated into the Romanian State, which took over the barracks as a successor state of Austro-Hungary, maintaining their military purposes. Thus, the former Royal Cadets School, during the interwar period, had its name changed to the King Ferdinand Barrack, where it was operating as the command for the 17th Infantry Division and a School of Infantry for sub officers. The buildings that today host the Military Museum and the NATO Center of Excellence were renamed and known as the Ion Dragolina Barracks. These barracks hosted the Romanian 85th Infantry Regiment during the interwar period. In the interwar period, the current streets of the Romanian Army and University Street were called the Dorobanților Way, which before the First World War was called Rulikovszky Street.

The buildings that hosted the Gendarmerie units before 1918 maintained their function, as a Gendarmerie School continued to function during the interwar period. Across the street was the Artillery-Warehouse Shell Barracks (Figure 13).

The barracks from Calea Aradului preserved their previous function and hosted the following military units: the 5th Roșiori Army Regiment, the Artillery Regiment and the 2nd Mountain Regiment. All the barracks listed above had modern facilities for that time (Firu, 1924).



Figure 16: The former Gendarmerie building, the current headquarter of the University of Oradea (Source: <http://erdelyikepek.blogspot.ro/2013/03/csendoriskola-nagyvaradon-fotogaleria.html>).

In the courtyard of the Calea Aradului barracks (the Ferdinand Regiment), King Ferdinand's bust was erected due to the efforts of General Traian Moșoiu (his own statue is located at the entrance of the Bălcescu Park) (Figure 14). General Moșoiu was the commander of the Hunting Corps, which was based in Oradea in the early 1920's. The bust was erected in front of the Gendarmerie School (the current University of Oradea), and the bust of Prince Carol II (Figure 15), the future king (Dejeu, 1938), was also placed there. These two monuments (the bust of Ferdinand and Prince Carol) were moved to Beiuș with the passage of Oradea under the Hungarian administration following the Vienna Dictate. Also, other Romanian monuments in Oradea were displaced, finally ending up at Beiuș, and with the establishment of Communism, they were destroyed (possibly melted under unclear conditions).

During the time of King Carol II, the Gendarmerie School, which was operating in the buildings of the current location of the University of Oradea (historical monument; The List of the Historical Monuments from Bihor County) (Figure 16 and -17), was named the Carol II School of Gendarmes. It was the most monumental school of gendarmes in Romania, with a capacity of 1500 gendarmerie students. In 1937 there were 800 gendarmerie students enrolled (Dejeu, 1937). With the Vienna Dictate, the city of Oradea came under Hungarian administration, with the new border immediately set in the south of the city. The new Hungarian authorities turned the city of Oradea into a powerful military area, starting with a project to build new barracks in the area south of the Rulikovskyy Cemetery. During the Vienna Dictate, the Hungarian administration re-established the Cadets School, replacing the King Ferdinand Barracks. The Gendarmerie School continued its existence under the Hungarian administration, and the military complex from the Calea Aradului retained its military



Figure 17: The former Gendarmerie building, the current headquarter of the University of Oradea (Source: the authors).

function during this period (Dejeu, 1926; 1937). The so called “Red Barracks” military complex was finalized following the arrival of Romanian and Soviet troops in the city on October 12, 1944, completing the military assembly which had begun in the end of the 19th century (Dejeu, 1937).

CONCLUSIONS

Heritage, Conservation and Planning

Once, military was important for the local society and economy of the city of Oradea, Romania. The military legacy is still alive in the region with great cultural – historical values. This former military area is part of a historical heritage. Some parts of it are abandoned, and some parts are protected as cultural and historical monuments because of their architectural, cultural, historical, and esthetical values. The military heritage needs a careful approach for its integration in the urban planning mechanism.

The enhancement, reuse and (re)development of dismissed military areas is an important issue. The changing historical conditions throughout the 20th century resulted in the abandonment of some structures (Figure 18), while others were transferred from military to public use, being renovated and transformed (Figure 19). (Re) integration of the military heritage in the planning and (re)development process of the city of Oradea and in the

overall sustainable development process is a significant challenge. The former military sites within Oradea have witnessed recent de-militarisation processes as well. They are a mixture of various military facilities from various periods from medieval to modern built heritage. The disused, decaying, abandoned military brownfield sites presents opportunities for reuse, for economy, commercial and residential purposes. As one example, the Oradea City Hall built a Eurobusiness Park on the former “Red Barracks” military complex.

Urban tourism is considered as one of the main components for local economic development and as a tool for urban regeneration (Ashworth & Page, 2011). The increasing value and growing importance of the urban landscape should be expected in the next decades, as it has growing importance in the Visegrad Four (V4) countries (Pap, 2014). Some authors say local economic development may be due to the great variety of tourism involving the environment (Carlisle et al., 2016; Edwards et al., 2008). The implementation of the above-mentioned priorities in the architectural built environment will result in a larger focus on urban cultural heritage in Oradea. Nevertheless, the aspect of complex and touristic-based development of urban landscapes and built environments are still underestimated.

The urban heritage and military heritage assists the local urban economy as an important development tool. The redevelopment and reintegration of these military



Figure 18: Former military buildings, currently in decay (Source: the authors).



Figure 19: Renovation and transformation of the former military facilities (Source: the authors).

urban areas should be carried out strategically, because such reuse can be an important challenge for decision-makers. Reuse reflecting urban and military heritage also presents specific opportunities for various stakeholders as (re)integration of the historic patrimony can result in competitive tourist products and in the overall urban planning and redevelopment process. Heritage-based tourism is very important and can successfully complement other urban attractions like arts, cultural events, festivals, and spiritual-cultural aspects. These are all valuable elements for replacing traditional activities with educational or cultural developments (Süli-Zakar & Kecskés, 2014). At the same time, these attractions can not only support the local economy but also can increase public awareness of the past, supporting the local cultural identity in the overall global mainstream (Herman *et al.*, 2016).

The former military area is very close to the Oradea historical centre, which represents another challenge in terms of use of space; transformation; reuse; or how to adapt to cultural, commercial, residential, public reuse, while maintaining the cultural value of space and architectural features for contemporary urban needs.

Another challenge is building preservation itself. Due to the abandonment and only partly-evaluated revitalisation of former military buildings, structures such as former storage and stable buildings are constantly degrading. Since they have significant architectural value but are not under legal protection, a building complex can lose its integrity by losing important buildings. The historical presentation of buildings in this manuscript show the degradation can reach a critical level and buildings can become close to collapse. The former military areas in Oradea along the Strada Universităţii and Calea Armatei Române have several architectural values that are registered in local protection, but some are not included. The question is whether these historical urban treasures will remain or vanish.

Acknowledgements

The work of Lajos Boros was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences. The figures 1, 2, 9, 16 are from the digital database of the National Széchényi Library, Budapest, Hungary. They are free to use for scientific and research purposes. We confirm that all the authors made an equal contribution to the study's development.

VIDIKI VOJAŠKE KULTURNO-ZGODOVINSKE DEDIŠČINE V MESTU ORADEA (ROMUNIJA)

Cezar MORAR

Univerza v Oradei, Oddelek za geografijo, turizem in prostorsko načrtovanje, University St. 1, 410087 Oradea, Romunija
e-mail: cezar.morar@gmail.com

Gyula NAGY

Univerza v Segedinu, Oddelek za ekonomsko in socialno geografijo, Egyetem Street 2, Szeged 6722, Madžarska
e-mail: gynagy@geo.u-szeged.hu

Mircea DULCA

Nacionalni vojaški muzej - Podružnica Oradea, Armatei Române St. 24 A, Oradea 410087, Romunija
e-mail: mirceadulca@yahoo.ro

Lajos BOROS

Univerza v Segedinu, Oddelek za ekonomsko in socialno geografijo, Egyetem Street 2, Szeged 6722, Madžarska
e-mail: borosl@geo.u-szeged.hu

Kateryna SEHIDA

Univerza V. N. Karazina, Oddelek za človeško geografijo in regionalne študije, Trg Svobody 4, Kharkiv 61022, Ukrajina
e-mail: kateryna.sehida@gmail.com

POVZETEK

Spreminjajoči se geopolitični svet 19. stoletja je imel v Srednje-vzhodni Evropi številne družbeno-gospodarske učinke in ustvaril alternativne procese militarizacije in demilitarizacije. V mestu Oradea (Romunija) je večina grajenega zgodovinskega prostora uspešno preživela skozi nekaj zadnjih stoletjih. Njegov obstoj in ponovna uporaba sta pomembna za vzdrževanje zgodovinske identitete Oradee, hkrati pa je ta grajeni prostor vključen v lokalne mehanizme urbanističnega načrtovanja. Članek analizira vojaško kulturno-zgodovinsko dediščino, ki je v mestu Oradea zelo razširjena. Ta dediščina je pomemben del lokalne zgodovine, kateri obnovi in ponovni uporabi je naklonjeno tudi mesto z oblikovanjem novih inovativnih načinov za sedanje in bodoče rabe teh nekdanj vojaških območij. Cilj raziskave je pokazati, da lahko z oživljanjem (revitalizacijo), nekdanja vojaška območja postanejo trajnostni resursi, s katerimi se ohranjajo zgodovinska, kulturna in arhitekturna dediščina. Istočasno je njihova ponovna uporaba močno orodje obstoječega razvoja in ponovnega razvoja trajnostno urbanih območij. Metodologija raziskovanja upošteva multidisciplinarne vidike prenove (vojaških) degradiranih območij. Vključuje študij literature in terensko raziskovanje razvoja mesta, zgodovinske in sedanje funkcije ter druge ostalih značilnosti (nekdanjih) vojaških območij. Sinteza na edinstven način uporablja informacijsko analizo, ki podaja dobro izdelane sklepe, razmišljanja in ideje na to konkretno raziskovalno temo.

Ključne besede: Oradea, urbana dediščina, vojaške strukture, arhitektura, kultura, zgodovina, ohranjanje, revitalizacija, trajnostni razvoj

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (1987): Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, Adopted by ICOMOS General Assembly in Washington, DC, October 1987. http://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (last access: 22. 7. 2019).

Charter of Cracow (2000): Charter of Cracow. <http://smarth heritage.com/wp-content/uploads/2015/03/KRAKOV-CHARTER-2000.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (1985): Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Council of Europe, Treaty no. 121, Granada. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121> (last access: 22. 7. 2019).

General Urban Plan of Oradea, the second phase, General Concept of Urban Development, Masterplan Oradea 2030. <http://cdn1.bihon.ro/2013/07/Masterplan-Oradea-2030.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

Gothenburg Strategy (2001): Gothenburg Strategy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM%3A128117> (last access: 22. 7. 2019).

Lisbon Strategy (2000): Lisbon Strategy. <https://portal.cor.europa.eu/europe2020/Profiles/Pages/TheLisbonStrategyInshort.aspx> (last access: 22. 7. 2019).

Projects for public spaces (2009): Projects for public spaces. https://www.pps.org/reference/what_is_placemaking/ (last access: 22. 7. 2019).

Regional Operational Programme in Romania (2007–2013): Priority Axe 1 (Support to sustainable development of cities – urban growth poles) & Priority Axe 5 (Sustainable development and promotion of tourism). <https://www.mdrap.ro/dezvoltare-regionala/-2257/programul-operational-regional-2007-2013-6220> (last access: 22. 7. 2019).

The Burra Charter (2013): The Burra Charter, The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, Australia ICOMOS Incorporated International Council on Monuments and Sites. <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

The List of the Historical Monuments from Bihor County. <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-BH.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

The Venice Charter (1964): The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (last access: 22. 7. 2019).

UNESCO Recommendation (2011): UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

XI'AN Declaration (2005): XI'AN Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Adopted in Xi'an, China by the 15th General Assembly of ICOMOS. <https://www.icomos.org/xian2005/xian-declaration.pdf> (last access: 22. 7. 2019).

Ashworth, G. J. (1991): Heritage Planning: Conservation as the Management of Urban Change. Groningen, the Netherlands, Geo Pers.

Ashworth, G. J. (1994): From history to heritage - from heritage to identity: in search of concepts and models. In: Ashworth, G. J. & P. J. Larkham (eds): Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe. London, Routledge, 13–30.

Ashworth, G. J. & S. J. Page (2011): Urban Tourism Research: Recent Progress and Current Paradoxes. In: Tourism Management, 32, 1, 1–15.

Avram, A. & I. Godea (1975): Monumente istorice din Țara Crișurilor. Oradea, Editura Meridiane.

Beluszky, P. (2014): "Százablakos Nagy Kaszárnya, Ezer Honvéd Benne..." Garnizonvárosok A Dualizmus Korában. In: Gál, A. & S. Kókai (eds.): Tiszteletkötet Dr. Frisnyák Sándor geográfus professzor 80. születésnapjára. Nyíregyháza; Szerencs: Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – Szerencsi Bocskai István Gimnázium, 119–127.

Berman, L., Orr, D. & T. Forrester (2009): Improving Community Health: Brownfields and Health Monitoring. Environmental Practice, 11, 3, 190–195.

Borcea, L. B. & G. Gorun (eds.) (2007): Istoria orașului Oradea, ediția a II-a, Revizuită și adăugată. Oradea, Editura Arca.

Borma, A. (2012): Models of Tourist Development in the Context of Regional Development. The Annals of the University of Oradea – Economic Sciences, TOM XXI, 507–512.

Borovski, S. (1901): Bihar Vármegye és Nagyvárad. Budapest, Apollo. (Magyarország Vármegyéi És Városai- Bihar vármegye és Nagyvárad (<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/0.html>) (last access: 22. 7. 2019).

Bostenaru, D. M. (2011): Turn of the Century Architecture in Transylvania, Romania and its Influences from the Architecture of Hungary. Structural Studies, Repairs and Maintenance of Heritage Architecture, XII, 118, 21.

Božić, S., Miroslav, D. V., Kennell, J., Besermenji, S. & M. Solarević (2018): Sun, Sea and Shrines: Application of Analytic Hierarchy Process (AHP) to Assess the Attractiveness of Six Cultural Heritage Sites in Phuket (Thailand). Geographica Pannonica, 22, 2, 121–138.

Carlisle, S., Johansen, A. & M. Kunk (2016): Strategic Foresight for (Coastal) Urban Tourism Market Complexity: the Case of Bournemouth. Tourism Management, 54, 81–95.

Chifor, A. (2011): Alegorii, Simboluri și Decorații în Arta Barocă Orădeana. Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor.

Christensen, A. J. (2005): Dictionary of Landscape Architecture and Construction. New York, McGraw-Hill.

Chuev, O. S. (2017): Solving the Problem of Search for a Suitable City Area using Spatial Analysis. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology, Geography Ecology, 47, 169–175.

Cocean, P. (2005): Geografie Regională. Ediția a II-a. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană.

- De Naeyer, A., Arroyo, S. P. & J. R. Blanco (2000):** Krakow Charter 2000: Principles for Conservation and Restoration of Built Heritage. Krakow, Poland: Bureau Krakow 2000, 251–256. <https://biblio.ugent.be/publication/128776> (last access: 22. 7. 2019).
- De Sousa, C. & S. Ghosal (2012):** Redevelopment of Brownfield Sites. In: Zeman, F. (ed.): Metropolitan Sustainability: Understanding and Improving the Urban Environment. Cambridge, Woodhead, 99–117.
- Dejeu, P. (1926):** Așezămintele Culturale din Municipiul Oradea și Județul Bihor. Oradea, Editura Autorului, Tipografia Transilvania.
- Dejeu, P. (1937):** Instituțiunile culturale din Municipiul Oradea și Județul Bihor. Oradea, Editura Autorului, Tipografia Franklin.
- Dejeu, P. (1938):** Vizita regală și programul edilitar. Editura Autorului, Oradea, Tipografia Franklin.
- Dudaș, F. (1996):** Români din Oradea în Epoca Luminilor, vol. I. Oradea, Lumina.
- Edwards, D., Griffin, T. & B. Hayllar (2008):** Urban Tourism Research: Developing an Agenda. *Annals of Tourism Research*, 35, 4, 1032–1052.
- Elek, A. (1928):** Alpár Ignác. In: Képzőművészeti figyelő, no. 10. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00443/13870.htm> (last access: 22. 7. 2019).
- Erőss, Á. (2014):** Contested Spaces. Ethnic Visibility in the City of Oradea. In: Calcatinge, A. (ed.): Critical Spaces: Contemporary Perspectives in Urban, Spatial and Landscape Studies. Stadt- und Raumplanung, Urban and Spatial Planning, 13, 69–87.
- Erőss, Á. & P. Tátrai (2010):** Ethnic Features of Symbolic Appropriation of Public Space in Changing Geopolitical Frames – the Case of Oradea/Nagyvárad. *Hungarian Geographical Bulletin*, 59, 1, 51–68.
- Faracik, R. (2014):** Which Cities are Historic? An Attempt to Define the Phenomenon in the Context of Tourism Development Opportunities, in Enhancing Competitiveness of V4 Historic Cities to Develop Tourism. Spatial-Economic Cohesion and Competitiveness in the Context of Tourism. Visegrad Fund, Debrecen, 131–145.
- Filip, S. (2009):** Planning Urban. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- Fiorion, D. R. (2015):** Historical Military Heritage and Social Housing: a Sustainable Opportunity, for the Conference: Housing – A Critical Perspective, organized by Liverpool University & Liverpool John Moores University, 8-9 April, 2015. http://architecturemp.com/wp-content/uploads/2015/10/fiorino_donatella-rita_historical-military-heritage-and-social-housing-asustainable-opportunity.pdf (last access: 22. 4. 2019).
- Firu, N. (1924):** Oradea-Mare, Editat și tipărit de „Cultura Națională”, București.
- Herendi, M. (2003):** Művészettörténet II. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Herman, G. V., Grama, V. & M. Stupariu (2016):** The International Organization Between Globalization and Regionalization. Case Study; World Tourism Organization. *Romanian Review of Political Geography*, XVIII, 2, 49–59.
- Husieva, N. (2017):** Features of the Population Dynamics of the Cities-Regional Centers of Ukraine in the post-Soviet Period. *Human Geography Journal / Часопис соціально-економічної географії*, 23, 2, 30–37.
- Ilies A. & J. Wendt (eds.) (2003):** Europe between Millenniums. Oradea, Political Geography Studies, Editura Universității din Oradea.
- Julean, D. I. (2012):** Oradea, Romania: a Living Jewish Memorial. *East European Jewish Affairs*, 42, 2, 111–128.
- Kádár, K. (2014):** The Rehabilitation of Former Soviet Military Sites in Hungary. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63, 4, 437–456.
- Kémenes, Á. (2015):** Translation of Transylvanian Culture-Specific Items into English. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 7, 2, 35–45.
- Lambrichs, A. (2003):** Jozsef Vago (1877–1947): Un architecte hongrois dans la tourmente européenne, *Archives d'architecture modern, Bruxelles, Belgique*.
- Mezentsev, K. & N. Mezentseva (2017):** Modern Transformations of Kyiv Public Spaces: Prerequisites, Manifestation and Specifications. *Human Geography Journal / Часопис соціально-економічної географії*, 22, 1, 39–46.
- Morar, C., Dulca, M. & G. Nagy (2016):** Brownfields Regeneration, between Sustainable Urban Development and Cultural Heritage. The Former Military Sites in Oradea, Romania. *Journal of Urban and Regional Analysis*, 8, 1, 75.
- Moravánszky, Á. (1988):** Építészet az Osztrák-Magyar Monarchiában. Budapest, Corvina könyvkiadó.
- Niemets, K., Sehida, K., Niemets, L., Krainyukov, O., Telebienieva, I. & P. Kobylin (2018):** Some Issues of the Formation and Implementation of the Development Strategies of Ukraine's Regions Taking into Account European Experience. In: Soliman, K. S. (ed.): Proceedings of the 32nd Intl Business Information Management Association Conference (IBIMA). Seville, 314–327.
- Niemets, L., Husieva, N., Suptelo, O., Sehida, K. & K. Kravchenko (2018):** Research of Brownfields and Greyfields of the City: Theory and Practice. In: Soliman, K. S. (ed.): Proceedings of the 32nd Intl Business Information Management Association Conference (IBIMA). Seville, 409–435.
- Niemets, L., Sehida, K., Lohvinova, M., Kraynukov, O. & L. Kliuchko (2018):** Rural Tourism in Ukraine: Peculiarities and Trends of Development. In: Soliman, K. S. (ed.): Proceedings of the 32nd Intl Business Information Management Association Conference (IBIMA). Seville, 290–301.

- Novicov, R. (2011):** The 1900 Art. The Avant-Garde Architecture in Oradea: Darvas – La Roche Villa. *Journal of Applied Economic Sciences Quarterly*, 14, 1, 27–34.
- Pap, Á. (2014):** The Potentials of Cultural Tourism in the Countries of the Visegrad Group. In: Radics, Z. & J. Péntes (eds.): *Enhancing Competitiveness of V4 historic Cities to Develop Tourism: Spatial-Economic Cohesion and Competitiveness in the Context of Tourism*. Visegrad Fund, Debrecen, 58–78.
- Paşca, M. (2010a):** Arhitecții József și László Vágó la Oradea. Oradea, Arca Publishing House.
- Paşca, M. (2010b):** Oradea around 1900. An Architectural Guide. Oradea, Arca Publishing House.
- Roháč, D. (2009):** Why did the Austro-Hungarian Empire Collapse? A Public Choice Perspective. *Constitutional Political Economy*, 20, 2, 160–176.
- Roman, A. (2002):** Reconstruction – from the Venice Charter to the Charter of Cracow 2000. In: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas*. 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas. Madrid, Comité Nacional Español del ICOMOS, 117–119.
- Russ, H. T. (2000):** Redeveloping Brownfields: Landscape Architects, Site Planners, Developers. New York, McGraw Hill Professional Publishing.
- Sármány, I. (1990):** Historizáló építészet az Osztrák-Magyar Monarchiában. Budapest, Corvina Publishing House.
- Sarni, W. (2009):** Greening Brownfields, Remediation through Sustainable Development. New York, McGraw Hill Professional Publishing.
- Skril, I. (2017):** Trends of Tourism Development in Ukraine. *Human Geography Journal / Часопис соціально-економічної географії*, 22, 1, 100–104.
- Soczowka, A. & A. Mazurova (2017):** Social and Geographical Features of Transformation of Industrial Regions (for Example Katowice Conurbation, Poland). *Human Geography Journal / Часопис соціально-економічної географії*, 23, 2, 60–67.
- Spânu, S. (2014):** Solidarity through a Built Medium: A Case of the Romanian National Architectural Style in Transylvania. *Philobiblon*, XIX, 1, 173–193.
- Stankov, U., Klaučo, M., Dragičević, V., Vujičić, M. D. & M. Solarević (2016):** Assessing Land-Use Changes in Tourism Area on the Example of Čajetina Municipality (Serbia). *Geographica Pannonica*, 20, 2, 105–113.
- Süli-Zakar, I. & T. Kecskés (2014):** Tourist and Cultural Economy of the Historical Towns from the Point of View of Town's Rehabilitation (Example of Debrecen). In: *Enhancing Competitiveness of V4 Historic Cities to Develop Tourism. Spatial-economic Cohesion and Competitiveness in the Context of Tourism*. Hungary, Debrecen.
- Szentkirályi, Z. (1980):** Az építészet világtörténete II. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- Szentkirályi, Z. (1988):** Az építészet története – Újkor – Barokk. Tankönyvkiadó vállalat.
- Szentkirályi, Z. & M. Détsy (1986):** Az építészet rövid története. Budapest, Műszaki könyvkiadó.
- Țoca, V. C. & M. B. Pocola (2015):** Searching for Development of Medium-sized Cities in the European Union: a Study Case on Oradea. *Eurolimes*, 19, 1, 85–98.
- Vadas, J. (2005):** A magyar art deco – Stílusok – korszakok. Budapest, Corvina Kiadó.
- Vasiljevic, A. Đ., Vujičić, M. D., Božić S. J., Slobodan, B. M., Biljana, B., Tin, L. & J. Čarkadžić (2018):** Trying to Underline Geotourist Profile of National Park Visitors: Case Study of NP Fruška Gora, Serbia (Typology of Potential Geotourists at NP Fruška Gora). *Open Geosciences*, 10, 1, 222–233.
- Vujičić, M. D., Djordjije, A. V., Hose, A. T., Tasić, N., Morar, C., Đurić, A. & S. B. Marković (2018):** A Multi-criteria Decision Analysis with Special Reference to Loess and Archaeological Sites in Serbia (Could Geosciences and Archaeology Cohabit?). *Open Geosciences*, 10, 1, 333–343.
- Zborowski, A. & T. Chaberko (2014):** Demographic and Social Challenges for the Historic Inner Cities in Central Europe. In: *Enhancing Competitiveness of V4 Historic Cities to Develop Tourism. Spatial-economic Cohesion and Competitiveness in the Context of Tourism*. Hungary, Debrecen.

received: 2018-05-15

DOI 10.19233/ASHS.2019.22

THE STRUGGLES OF SHAPING SOCIAL INNOVATION ENVIRONMENT IN CROATIA

Danijel BATURINA

University of Zagreb, Faculty of Law, Ulica Vladimira Nazora, 51, 10 000 Zagreb, Croatia
e-mail: danijel.baturina@pravo.hr

ABSTRACT

This paper provides a qualitative review of social innovations environment in Croatia. The analysis was based on results of two qualitative research; one undertaken within FP7 project Welfare innovations at the Local Level in favour of Cohesion and the other related to the impact of third sector social innovations to the socio-economic development of Croatia as well as barriers towards their development. Potential of social innovations as modernization tool for social and public policies as well as structural barriers to their development in the Croatian context are discussed with some recommendations for the development of more enabling environment in conclusion.

Keywords: social innovations, social innovation environment, qualitative review, third sector, public policies

LA LOTTA DELLA FORMAZIONE DELL'AMBIENTE DI INNOVAZIONE SOCIALE IN CROAZIA

SINTESI

Questo saggio fornisce una revisione qualitativa dell'ambiente delle innovazioni sociali in Croazia. L'analisi si basa sui risultati di due ricerche qualitative; una intrapresa nell'ambito del progetto FP7 – "Le innovazioni in materia di welfare a livello locale a favore della coesione" e l'altra riguardavano l'impatto delle innovazioni sociali del terzo settore sullo sviluppo socioeconomico della Croazia e gli ostacoli al loro sviluppo. Il potenziale delle innovazioni sociali come strumento di modernizzazione per le politiche sociali e pubbliche, e inoltre le barriere strutturali al loro sviluppo nel contesto croato sono discussi con alcune raccomandazioni per lo sviluppo di un ambiente più favorevole in conclusione.

Parole chiave: innovazioni sociali, ambiente di innovazione sociale, revisione qualitativa, terzo settore, politiche pubbliche

INTRODUCTION

The welfare state in the 21st century is facing the challenges of achieving social cohesion in a society marked by deep transformations and the emergence of new social risks. The notion of social innovation is particularly appealing in light of the difficulties facing traditional welfare systems (especially in post-socialist countries as Croatia) and, more broadly, a development model based essentially on only two actors (the market and the state) that struggles to meet the growing and diversified needs of society (Borzaga & Bodini, 2014).

The goal of this paper will be to qualitatively assess social innovations environment in Croatia. The environment will be related to institutional, cultural, political and socio-economic aspects that operate in various combinations to support or restrict social innovation activity. This approach calls for understanding social innovation from a multi-sectoral perspective. First, social innovations will be briefly defined as well as how they are understood in Croatia and what is the preliminary state of its environment. An analysis would be enriched by empirical part of the paper that will rely on the results of FP7 project *Welfare innovations at the local level in favor of Cohesion* which analysed the ecosystem of the local welfare system and openness towards social innovations. Also, part of the results will refer to qualitative research in which third sector social innovations impact and barriers towards their development are explored.

After presenting the results, in the discussion and conclusion, the potential of social innovations as modernization tool for social and public policies as well as structural barriers to their development in the Croatian context will be reviewed. A framework of the analysis would constitute of the context of state, private and the third sector capacities and openness to social innovations. In that, we will try to answer the research question do we have enabling social innovation environment in Croatia?

SOCIAL INNOVATION-BRIEF CONCEPTUALIZATION

The concept of social innovation is not new,¹ as the writings of both Durkheim and Weber stressed the importance of social innovation in the creation of social order, especially in the context of social and technological change, but it has become “fashion-

able” relatively recently. Some analysts consider social innovation to be no more than a buzzword or passing fad that is too imprecise to be usefully applied to academic scholarship. It should be noted that social innovations are viewed as a quasi-concept (European Commission, 2013; BEPA, 2014; Anheier et al., 2014) which is considered to be relevant for empirical analysis and thereby deploying scientific methods, but simultaneously having an indeterminate quality, making it adaptable to a variety of situations and flexible enough to follow the twists and turns of policy.²

There have been numerous attempts to define social innovation, and we stress some that show most relevance.³ Social innovations can be defined as new ideas (products, services, and models) that simultaneously meet social needs (more effectively than alternatives) and create new social relationships or collaborations. In other words, they are innovations that are not only good for society but also enhance society’s capacity to act (BEPA, 2010). They are some ideas, turned into practical approaches that are new in the context where they appear. Stanford Social Innovation Review (Phills et al., 2008, 38) defines social innovation as “*a novel solution to a social problem that is more effective, efficient, sustainable or just than current solutions, and for which the value created accrues primarily to society as a whole rather than private individuals*”. Social innovation can be a product, production process, or technology (much like innovation in general), but it can also be a principle, an idea, a piece of legislation, trends in governance, a social movement, intervention, or some combination of them.

Some core elements are highlighted (Caulier-Grice et al., 2012; BEPA, 2010; Howaldt & Schwarz, 2010; Mulgan, 2007; Baturina & Bežovan, 2015). The first is a novelty. A social innovation needs to be new in some way (either new to the field, sector, region, market or user), or to be applied in a new way. A step from ideas to implementation must be taken, and therefore we make a distinction between promising ideas (which may or may not become social innovations) and social innovations.

Secondly, social innovation meets a social need and is explicitly designed for these purposes. The main goal is to find solutions to social problems: identifying and providing new services that improve the quality of life of individuals and communities, identifying and implementing the integration process in the labour

1 More on historical development of notion of social innovation in Godin, 2012 and Moolaert et al., 2017.

2 As such it is far from stabilized theoretical understanding. A variety of approaches to social innovation research are articulated in Moolaert et al. (2017). They see a diversity of theoretical approaches and definitions of social innovations as desirable – a reflection of the fields strong interdisciplinary. Field is also articulating methodological approaches to research. Wittmayer et al. (2017) edited special number of European Public & Social Innovation Review which highlights Methodological Challenges in Social Innovation Research and adopts methodologically pluralistic stance. Also, its methods are diverse, not restricted to standard science and include “*open innovation, user participation, cafés, ethnography, action research*”, etc. (Murray et al., 2010; Godin, 2012).

3 More on history of defining of social innovation in Edwards-Schachter & Wallace, 2017.

market, new skills, new jobs and new forms of participation, as well as various elements that contribute to improving the situation of individuals (Pol & Ville, 2009, 880). Social innovation should be effective, at least more so than the existing solutions.

In the end, it enhances society's capacity to act by empowering beneficiaries, creating new roles and relationships, developing assets and capabilities and/or better using of assets and resources. They leave behind compelling new social relationships between previously separate individuals and groups which matter greatly to the people involved (Mulgan, 2007).

However, given the high hopes that the area attracted, it must be stated that social innovation is not a panacea for resolving social problems, but if encouraged and valued it can bring immediate solutions to the pressing social issues which many citizens are confronted with.⁴

SOCIAL INNOVATIONS ENVIRONMENT IN CROATIA – PRELIMINARY ANALYSIS

From Croatian experience and understanding of the development of social innovations (Bežovan et al., 2014a, 2014b) it can be seen that social innovation is a neglected topic, the concept unknown in the creation and implementation of public policy.⁵

The concept arose more prominently from the academic community and it is relatively unknown to key stakeholders in designing social or other programs or policies (Bežovan et al., 2016a). Social innovation definition was not established among different stakeholders⁶ that only have a vague idea about how to define it.⁷ Encouraged by research projects⁸ and with excessive confidence in translations or direct links to EU relevant documents, it can be plainly stated that the modest share of stakeholders in the field of social innovations somehow defines them in “downloading perspective” following notion of Murray (2010) and BEPA (2010) definition of social innovations.

Therefore, the concept is still open for a more local definition, but for now, there are no bigger interests expressed for that kind of action.⁹

Regarding strategic documents, the concept was slowly introduced in the policy area but it became part of some documents, especially related to the third sector. In the *Strategy for the Creation of an Enabling Environment for Civil Society Development 2012–2016* (Government of Republic of Croatia, 2012),¹⁰ social innovation and social entrepreneurship emerge as concepts described as one of the ways in which civil society organizations can contribute to social and economic development. New Strategy (for the period 2017–2021) which is currently in the final phase of development defines social innovations in similarity to above stated stakeholder's definition. It also dedicates one measure to tenders for the development of new models of socio-economic development through social innovations. *Strategy for development of Social entrepreneurship 2015–2020* (Government of Republic of Croatia, 2015) mentions the concept in the sphere of stimulating the financial mechanisms for social innovation, the development of educational programs for social entrepreneurship and social innovation in the field of public goods. But although it is mentioned in more measures and activities, it is unclear what their notion of social innovations includes.¹¹

There are a couple of Institutional actors that have shown interest in the topic of social innovations. Among them are Ministry for work and pension system, Ministry for demography, family youth and social policy, Ministry of Entrepreneurship and Crafts, and Ministry of Regional Development and EU Funds. They made social innovations (in wider notion) eligible for financing in different tenders. National Foundation for civil society development promoted the concept and organized Social innovation award (in the period 2012–2014). Government Office for Cooperation with NGOs advocates the concept and promotes it in strategic documents. Croatian Chamber

4 To see more detail social innovation conceptualization consult Baturina & Bežovan, 2015.

5 On the other hand, taking about innovations generally analysis that looked at Croatian innovation system suggests that values like statism, paternalism and traditionalism make innovation system weak and inefficient (Švarc, 2006; Švarc et al., 2011; Švarc, 2017). Innovation policy had a status of unwanted child among policymakers which means that was poorly understood, not a priority and mainly discussed within narrow circle of experts (Švarc & Lažnjak, 2017).

6 Respondents in the mapping exercise (Jelinčić, et al., 2016) were familiar with the term ‘social innovations’ (86% of them heard about the term but only 53% know about it in more depth, which would be necessary for defining it). The results are only suggestive as sampling was purposive with previously detected respondents working in public, private or civil sectors; some of them have already been known as those creating/promoting social innovations or entrepreneurship. General stakeholders or citizens would certainly be less familiar.

7 One of the rare opportunities to discuss topic was the round table “What are social innovations and how are they implemented in Croatia?” in year 2012. That year was also given Social innovation award by National Foundation for Civil Society Development.

8 FP7 Projects WILCO and SI Drive, which had Croatian partners.

9 Academic publications and media articles discussing social innovations as topic are also very rare.

10 The first national *Strategy for the Creation of an Enabling Environment for Civil Society Development* (2006–2011) (Government of Republic of Croatia, 2011) did not mention social innovations but introduced the term social economy and non-profit entrepreneurship which was innovative policy orientation in Croatia context.

11 There were some other relevant policy documents in the last few years. The *Strategy for Innovation Encouragement of the Republic of Croatia 2014–2020* in one section sets a priority of tackling social challenges through the application of socially useful innovations. Croatia's Smart Specialisation (S3) Strategy for period 2016–2020 in its glossary states socially useful innovations.

of Economy is also becoming increasingly involved with social entrepreneurship (and social innovations) as a theme.

International stakeholders had their influence as well. EU funds were an important source of financing social innovations in different spheres.¹² But besides that, they had relevance for introducing the concept and its meaning through various strategic, policy documents and communications that promote social innovations. OECD South East Europe Regional Programme organizes OECD Triple Helix Competitions and has published Social Innovation Policy Framework for Croatia. NESST work was important for introduction and development of social enterprises and initiatives.¹³ To a minor extent, work of some other international stakeholders was present in social innovation field.

Funding for social innovations is sporadic. It usually goes through rare tenders, competition, and awards. On the other hand, in tenders in social policy area and also some other topics as democratization or advocacy of civil society (social) innovativeness is often (becoming) requirement/criteria that is valued in projects' evaluations. Some initiatives have been financed by private foundations (e.g. UniCredit Foundation) and CSR-type schemes (e.g. Adris Group) (OECD, 2016) but most rely on above mentioned tenders and are project based. International programs are also available for CSOs and research community, but they are rarely participating. Innovative financial instruments for financing social impact are not developed (Kadunc et al., 2014). Cooperative for ethical financing is in process of establishment of Ebanka which could be the potential significant step in developing and scaling social innovations in Croatia.

Regarding education and training, few faculties teach topics related to social innovations. To mention more prominent, University of Applied sciences in Vrnjačka Banja has established course social entrepreneurship and social innovation. The Zagreb School of Economics and Management had covered some topics close to social innovations, and Department for the Social policy of Study centre for social work at Faculty of Law Zagreb teaches social innovations on a different subject of graduate and postgraduate studies. Resource organizations Impact HUB, ACT group, and Cluster for eco-social innovation (CEDRA) Social Innovation Lab,

Centre for development of non-profit organizations (CERANEO), Sustainable Community Development (ODRAZ) provide different workshop related to the topic and are the resource and support organizations. Besides that, few small local organizations are trying to promote the concept in their local or county area via tenders and awards.

METHODOLOGY NOTE AND RESEARCH RESULTS

Methodology note

In the next section of the paper, main research finding of FP7 project WILCO (*Welfare innovations at the local level in favor of Cohesion*) will be stated as an introduction to findings about third sector social innovations. The results of WILCO project stem from the analysis of a total of seven case studies, i.e., social innovations in two cities: Zagreb and Varaždin. Case studies were conducted throughout the year 2012. Organizations were selected by intensive sampling (Patton, 2002, 234), which consists of cases that are rich in information about the phenomenon we are interested in, in this case, local social innovations by definition of the project. Criteria for identification of innovation were innovativeness in a particular (local) context, the duration of innovation for at least a year, and that innovations reflect "mix" approach "bottom" and "top-down initiatives" to analyse the dynamics of these interrelationships. For each case study semi-structured interviews with social innovations key stakeholders were conducted as well as gathering of all secondary data about innovation (from secondary sources and public media). Case studies were analysed along three basic themes 1) types of services and ways of addressing users; 2) internal organisation and modes of working and 3) embeddedness of the project in the local welfare system. The case studies were preceded by an analysis of the features of local social programs and values and discourses in the background of these programs, to explore the characteristics of socio-political environments.¹⁴

The main part of the results will refer to qualitative research which looked into perceptions of key stakeholders on the impact of social innovations to the socio-economic development¹⁵ of Croatia and barriers towards their development. It was a qualitative

12 Especially through the European Regional Development Fund (ERDF), the Cohesion Fund and the European Social Fund (ESF). The Efficient Human Resources Operational Programme 2014–2020 which gives priorities and activities to be funded by the ESF gives space for social entrepreneurship and social innovation.

13 Croatian social innovations are eligible for a number of regional and beyond competitions. The Erste Foundation from 2008 has launched tenders for innovative and engaging regional projects in the field of social integration. Also, some of the Croatia competitors participated in SozialMarie which is the oldest prize for social innovation in Europe started in 2005. European Social Innovation Competition is also been interesting for some Croatia projects.

14 More on the methodology and results of this research in Bežovan et al., 2016a.

15 The impact of the third sector in Croatia was, besides social innovation as one of the dimensions in the wider perspective of PhD thesis, analysed in other selected dimensions: well-being and quality of life; civic engagement, empowerment, advocacy, and community building; economic dimension and the dimension of impact on human resources.

research in which semi-structured interviews with key stakeholders in the third sector (16)¹⁶ and case studies (6)¹⁷ were used as research methods. Interviews were conducted in March and April of the year 2016 and their results would be explored in details. The obtained data from interviews were analysed using framework analysis. The framework analysis has developed in the context of research of public (social, health and other) applied policies to obtain specific information that will enable certain insights and recommendations in a shorter period of time (Ritchie & Spencer, 1994). The primary goal is to describe and interpret what concerns specific social issues in specific environments. Participants' statements were analysed so that the units of analysis were coded based on content similarity and thus categories were defined within a predefined theme of social innovation impacts. Research satisfied all ethical requirements and got permission from the faculty ethics committee.

Secondary material for analysis of the impact of third sector social innovations and barriers towards their development included laws, strategies and other relevant documents which are related to the status and development of the third sector as well for outlining the strategic framework and regulatory environment.

Research results

In the Croatian context, the WILCO research attempted to establish a limited typology on the basis of innovation sources and tried to look at the characteristics of the types through empirical insights. Social innovation found in that research would be briefly described.

First, there were social innovations from the public sector which have often developed with the support of experts from outside the sector. In public sector, social innovations analysis suggests problems of professional (non) abilities crucial to further their development and sustainability. Also, employees in the public sector have a lack of incentives and opportunities for independent action that would open up space for innovation.

Social innovations that come from abroad were second. They are often resulting from international financial opportunities related to specific projects.

Problems of sustainability and embeddedness were recognized as those social innovations after the end of the project, and the end of the financial support was unsustainable. Part of it is "old story" of the foreign organization in Croatian civil society and social policy (Bežovan, 2008, 2019) in which the topics, priorities, and direction of the action are often dependent on financing and assistance from abroad.

Social innovations coming from civil society was the third type. Research has shown that they, in some cases, develop social capital needed to produce visible positive social change. They appear in civil society as a result of unmet social needs as state lags with response to new social risks and the needs of vulnerable groups. Distrust towards civil society was recognized as the factor that hinders new initiatives. Respondents in the mapping exercise (Jelinčić, et al., 2016) also saw that the greatest number of innovations comes from the civil sector (57% of all initiatives)¹⁸, as well as OECD Social Innovation Competition (OECD, 2016).

Civil society and third sector are the main sources of Croatian social innovations. Therefore, in further section we will outline part of the results of research from Ph.D. dissertation *The impact of the third sector in the social and economic development of Croatia*. Key stakeholders'/respondents' perceptions on third sector social innovation impact and barriers to their development would be analysed later, in more detail, as they are relevant to framing social innovation environment.

Third sector social innovations impact

In the second research, from empirical material, there were several categories in which interviewed participants statements suggest potential impact within social innovation impact dimension/theme. We have recognized five different categories: modalities of action, social services, local community, social entrepreneurship and (social) governance. We will elaborate on them with some illustrative statements in the next section.¹⁹

Participants recognized that third sector social innovations impact arises in different modalities of work and finance. Organizations in the sector are trying to

16 The sampling strategy for interview participants was based on a deliberate sample of stakeholders according to the "best informant" criterion. They are selected on the criterion of competence and experience in the third sector: They were stakeholders from public and third sector that had insights into the impact and barriers third sector organizations, or worked and contacted a wide circle of organizations, and many of them were part of implementing bodies were continuously involved in evaluating and monitoring a large number of organizations' projects and programs. Code names for interviews were KS1 for key stakeholder 1, and following the same logic to KS16 for Key Stakeholder 16.

17 Case studies the had goal to explore how particular organizations produce impact and would not be referenced in this paper.

18 They are followed by the public sector innovations (29%), and private sector (14%). Research was mapping exercise and had already stated methodological limitations.

19 Due to limited space, this part of the research results in general form in which we will outline areas and characteristics of third sector social innovations. More detail elaboration in Baturina, 2016. Results related to barriers, as are more relevant to social innovation environment would be shown in more details.

develop new forms of action, work methods that are specific and derived from the characteristics of the sector.²⁰ As another aspect of social innovation impact, respondents point out ways of providing social services. Organizations in third sector are perceived as more flexible, closer to users, and with greater freedom to create services that would be of better quality or provide services in ways that the system did not anticipate before. They test new services and try to get them into the system.²¹ The local community is seen by the respondents as a domain for innovative action as it is the one in which organizations are closer to the needs of citizens and where the impact can be more immediate. One part of them, sees the very situation of severe financial viability, the lack of funding and legal uncertainty as “drives” for innovative action.²² On the other hand, social entrepreneurship is seen as a new space for social and economic impact. With regard to the recognisability of social entrepreneurship in Croatia context, the mere act of creating entrepreneurial activities for the realization and support of a social mission can in part be regarded as innovative in such an environment.²³ In the sphere of innovation in the governance and modes of regulation, respondents perceive little space and activities that are the carriers of such innovations. They perceive obstacles rather than incentives. In that sense, even minor shifts towards cooperation are considered innovative in the context that does not nurture openness and which is not focused on innovation.²⁴

Respondents also highlighted barriers to third sector social innovation impact.²⁵ One part of the respondents sees the responsibility of the state that exerts administrative criteria in the judgment of innovation and lacks understanding for stimulating innovation.

KS3: So I mean, again, until it is mainstream, those who start (social innovations) are struggling... So innovative ideas are brought by the third sector but their “birth” is prolonged, they need

a long time to break through until there would be some critical mass of support from people and from the state are some ideas are difficult to implement.

KS3: We have applied once for one such tender, I do not remember what it was but it was looking for innovations. But we got rejected with statement that what we had planned had never been implemented before and therefore we could not guarantee what the results would will be. So much about innovations. I mean it was that one case but I think it’s actually indicative.

In some ways according to the respondents’ opinion, to ensure their sustainability, organizations are more focused on replication and proven models than by experimenting with innovative solutions.

KS11: Unfortunately, the projects proclaim innovation, but also from my experience and the people I talk about, when it comes to innovation, then it is discriminated against in project evaluations because it is declared unclear, not in line with the tender propositions, difficult to follow, something that does belong in that tender, insufficiently explained, which means it is not really recognized.

KS12: “To a lesser extent, they are innovative, so it is most often the case that an association implements one project for few years, and a few changes happen, maybe they make changes. One project is good, it shows some good results, and then this project is applied to other users maybe and that is fine. However, we each year somehow look for some innovations. Now, there is a problem that they should educate themselves, go and see, have some new knowledge, and that is actually happening to a lesser extent. Somehow it goes

20 KS2: “I would not say that they are well developed but I think there are examples of good practice, I would say what can be considered socially innovative [...] And that is linking different work methodologies, connecting different resources, using different resources means interconnection, the construction of some models, I do not know, the practical part-theoretical part [...] So, these are, to me, some models and methodologies and mechanisms of cooperation in different sectors that I would call social innovations. Which I would not say is common in the state system. Those are social innovations to me. There are a lot of them. I mean, there are many examples of good practice”.

21 KS10: “But surely the civil sector has a better outlook, a better manoeuvring space for social innovation, because by default it is, or should be much more flexible in responding to the recognized need, it can bring in a relatively short time a greater number of stakeholders in some processes of planning, creating, animating the community, mobilizing the community, much easier than the state can do”.

22 KS10: “Absolutely because they are (social innovative). You have much fewer resources available and then creativity is your key resource. And social capital is significantly more pronounced in local environments. This is our experience, rather than in larger centres”.

23 KS9: “I think you are, look, everyone who has entered some kind of entrepreneurial endeavour, anyone who has founded or started an initiative for a cooperative, association and some sort of joint movement, is certainly innovative. Because in some ways it has to have some sort of goal that it wants to achieve and then it’s thinking, it constantly ponders how will I improve my service, how to become better, how to attract more users, and by that think in a different way and innovate”.

24 KS6: “I think it requires cooperation with the public sector, we have tried something, that are slow experiments, the systems of work are different [...] But it is not the case that there’s no ideas, something has come to fruition, but our system does not recognize and supports innovations. This is seen in the public sector”.

25 Besides that, there are general barriers towards third sector development regarding institutional framework, work of organizations and general values and modernization capacities in society (discussed in Bežovan, et al., 2016b; Baturina, 2016).

by inertia. We have small number of associations that have some great innovations, really suggest something, apply something completely new, and to a greater extent what, maybe I would say, 70% of the associations are working their projects through inertia, as they are already established.

KS7: “Despite the fact that we are witnessing a number of innovations every year, still there is an impression that what is missing the most in the programs and projects that associations are sending to public funding tenders are new ideas, new solutions. And somehow it’s getting harder to deal with these professional projects writers (from consulting agencies) that have been writing and preparing project formats to perfection.

There are possible expectations that, under certain external pressures such as EU funds tender demands, innovativeness would begin to emphasize as the principle of action and expectations of projects and organizations.

KS7: There will now be even more emphasis through European Social Fund on innovations, on finding new models for existing social problems and this will be from tenders that will be established.

KS15: Now yes, because if any organization is to fund its programs and projects from a tender, and nowadays it would be less and fewer tenders, then they have to be really good, interesting, and especially today, a lot of tenders value innovativeness, creativity.

DISCUSSION

Examples of case studies from both researches showed us that certain social innovations from all sectors have an impact on socio-economic development of Croatia (more in Bežovan et al., 2016a; Baturina, 2016). Findings of mapping exercise (Jelinčić et al., 2016) showed that majority (51%) of respondents see a high potential of social innovations’ contribution to the society, therefore reinforcing these results. Social innovations environment will be assessed through the lenses of how public, private, and third sector contribute (or not) and are they creating enabling social innovation environment.

One of the barriers is that there are still expectations that state organizes and delivers social, health-care, cultural and other services (Bežovan et al., 2016b), which is not creating space for innovation. The monopoly over the provision of social services in the institutions of social policy is under the “tight grip” of the state. Welfare institutions and centres for social care do not show capacity for cooperation and development of new solutions. Civil society, on the other hand, has certainly built capacities but cannot build the expected partnership with the state. The public sector in perceptions of stakeholders is rather inflexible and puts more than needed administrative burden on innovative organization (Bežovan et al., 2016b; Baturina, 2016). Administrative burdens towards day to day operations, often referred as general “bureaucratization”, is generally recognized as a problem.²⁶ Also, there is a lack of institutional capacities to recognize not only social innovation as the concept but also innovative initiatives. Social intrapreneurs are not the usual phenomenon in Croatia as public officials are not “entitled” to produce social innovations (Bežovan et al., 2016a). They behave in a rather bureaucratic way with designated tasks in institutions in which hierarchical style of management prevails.²⁷ Also, there are significant fluctuations in the workforce, especially in state managerial positions related to election changes of political structures, which does not encourage the principles of expertise and openness to other sectors. At the policy level, there is a lack of horizontal coordination between the sectors and the ability to monitor but also to recognize modernization trends, which is particularly evident in the areas of social innovation and social entrepreneurship (Bežovan et al., 2016b; Baturina, 2016). Europeanization capacities in this regard are modest. The weakness of public administration is constantly cited by the European Commission as a challenge in Croatia (European Commission, 2016; European Commission, 2017a), and the same is perceived by citizens as well²⁸. In the last decade, there are constant announcements of public administration reforms but no concrete reform attempts are made. Interestingly, Strategy for Public Administration Development for the period from 2015 to 2020 does not mention social innovations.

Croatia is a society with low levels of trust (Šalaj, 2011; Nikodem & Črpić, 2014), which contributes to the low level of active citizenship (Matančević & Bežovan, 2013; Bežovan & Zrinščak, 2007). Generally, but also regarding private sector possibilities, rather

26 For example, third sector organizations in frame of Third sector Impact project “Increasing bureaucracy” was considered by 88.24% of organizations as very serious or serious problem (although the sample was not representative. An online survey was answered by 170 organizations, which was return rate of 21.7%).

27 Also, for example Strategy for the Development of Public Administration for the period from 2015 to 2020 does not recognize or mention social innovations.

28 In the research of the IPA project *Strengthening Citizens’ Role in Improving the Quality of Public Administration Services* conducted in 2016 on a representative sample, citizens rated 2.9 (out of 5 possible).

a passive mentality prevails in which there is lack of incentives to civil commitment and strengthening personal initiative which is the prerequisite for the development of social innovations in all sectors. That kind of environment is also limiting factor. Croatia besides that ranks among the EU economies with the lowest perception of entrepreneurial opportunities, but the highest perception of entrepreneurial capabilities – and indeed, entrepreneurial intention by the research of Global Entrepreneurship Monitor (GEM) (Singer et al., 2015). Despite the government's constant pledges to improving business infrastructure the circumstances for the development of entrepreneurship are still far from favorable.²⁹ New social risks are creating opportunities for the private sector, mainly through private welfare institutions (Matančević, 2014), to become involved in social innovation and provide new services or products in Croatia.

Regarding innovation itself, Croatia is lagging behind EU countries³⁰ measured by European Innovation Scoreboard³¹ The dimension Innovation friendly environment is particularly low scored. Especially worrying for social innovation environment that thrives from collaboration and cross-sector partnerships is that Linkages sub-dimension³² in years 2010–2016 has fallen from score 86.3 to 50.8.³³ The Strategy for Innovation Encouragement of the Republic of Croatia 2014–2020 (Government of Republic of Croatia, 2014) states as crucial problem nonexistence of systemic innovation policy which is more than relevant conclusion for social innovation field.

The third sector is therefore seen as the primary driver of social innovations (Jelinčić et al., 2016; Bežovan et al., 2016a). The research results from key third sector stakeholder's interviews argue the potential impact of third sector social innovation in several different aspects. Social innovations in the third sector could be seen as a result of unmet demand for public goods, which are unable to satisfy through the market and the state. The market does not have a social logic of functioning, so civil society opens up room for action-social entrepreneurship and solidarity economy innovations (Bežovan et al., 2016a). In different dimensions, it's shown that new social relationships between various individuals and groups are more created by engagement of the third sector (Baturina, 2016) than other stakeholders, but changes in that field are slow. Volunteer work, trust, and commitment to co-operation are the source of Croatian

social innovations (Bežovan et al., 2016a). Parts of third sector organizations in the ecology field, following progressive tendencies towards sustainable development, are starting to develop social innovations. Regarding other parts of the third sector we can see new developments in the sector of cultural creative industry as a space for hybrid organizations and fostering social innovations thinking. ICT has big intersectoral capacity to develop new social solutions,³⁴ and it is stated as potent sector in several strategic documents. The educational sector is just discovering service learning and is starting some third sector private initiatives, especially oriented towards marginalized groups. But for now, there is a slow progress. All four third sector subsectors have not sufficiently recognized potentials for social innovative actions and are just strengthening their capacities for those kinds of initiatives.

Social policy is the most prominent area to develop social innovations. Advantages of social innovations seen in research (Jelinčić et al., 2016), are that they mostly fit to fill the gap in the market and satisfy social needs. But, studies on the welfare mix have shown that there is a lack of cooperation between the various stakeholders in the social field (Bežovan, 2007; Matančević, 2014). There is no incentive in Croatia for the significant development of a welfare mix. It would be based on the processes of system hybridization, the principles of co-governance and co-production of services, civility and the intermediary role of non-profit organizations (Matančević, 2014; Bežovan et al., 2016b) which could be the significant incentive for the development of social innovations. Co-governance (Pestoff & Brandsen, 2008), which reflects the pluralization and hybridization of service providers, and implies the cooperation of the third sector and the state in providing services is not developed but third sector is showing capacities for positive changes in that regard (Bežovan & Matančević, 2017; Baturina, 2016).

CONCLUSION

Social innovations are a marginal theme in Croatia. They are poorly recognized as the driver of change among stakeholders. A relatively underdeveloped environment is characterized by few stakeholders and no conceptual understanding. Articulation of space for social innovations is for now seen as sporadic support, with "empty" policy recognition.

29 The combination of social norms inherited from socialism and the values and norms established by the transition processes (clientelistic bonds, situational reaction) present by some authors (Švarc, 2017) a cultural matrix that supports crony capitalism and suppresses both innovation culture and its precursors: individualism, competition, self-initiative and responsibility.

30 With Innovation Index score of 54. For example, the EU average is 102, and the best placed Switzerland has score 164.6 (European Commission, 2017b).

31 Global Innovation Index 2017 places Croatia on 41st place from 127 observed economies (Jamrisko & Lu, 2018).

32 It consists of Innovative SMEs collaborating with others, Public-private co-publications and Private co-funding of public R&D expenditure indicators.

33 On other innovation index's Croatia also perform poorly. For example, it is a 41st country on 2018 Bloomberg Innovation Index.

34 Interesting potentials have organizations like Code for Croatia.

Research results show that the third sector is prone to social innovation. Organizations in the sector are trying to develop new forms of action, work methods that are specific and derive from the characteristics of the third sector. It is seen as a significant area for the development of new social services, innovation in the field of social integration and social entrepreneurship, especially at local levels. But the environment gives a limited incentive and is more of a barrier to the development of social innovations. We can say that social innovations in Croatia are struggling and advancing by “baby steps” forward through limited development and involvement of various strategies and tenders. Over the last few years, resource organizations have been started to shyly develop and there is an increase of teaching about the subject at universities.

For the strengthening enabling environment we can mention a few necessary developments that can be noted as recommendations.

Further promotion of social innovation is needed. This may require increased management or marketing skills of people involved in social innovation projects but also the inclusion of social innovations in education programs, especially at the university level. There is also space for the involvement of the private sector that is for now unrecognized. There are scarce private-public partnerships; social entrepreneurship is just developing and business sector in the midst of introducing social goals as the legitimate course of business activities. Also, so far underdeveloped, corporate philanthropy could be a polygon for the financing of innovative approaches. The private sector could also provide parts of supporting environment via collaborative spaces and incubators, for example.

We expect that framework for thinking new initiatives would be further fostered by support, primarily financial, from the EU. Besides overreliance on EU, state and private sector should develop financial instruments for social innovations. Without the public sector that would provide systematic support, this is not enough. The public sector is too bureaucratized and has not shown the capacity to be a place of support or promotion of innovative solutions or changes in production. For example, public procurement should open more space for social enterprises and “green” procurement principles.

Croatia is still far from the horizon in which social innovations would be recognized as the factor of employment, quality of life, social inclusion, and the development of new relationships in the state and society. Hence, the more significant focus on innovation-driven governance (Brandsen et al., 2016), which is characterized by the general orientation to innovation, is the

Table 1: Third sector social innovation enabling factors vs. public sector challenges and limitations – brief recapitalization.

Third sector – enabling factors	Public sector – challenges and limitations
Volunteer work and capacity to build social trust	Clientelism and fluctuations of human resources
EU and national project-based expertise	Need for knowledge on social innovations
Flexibility, close connection with social needs	Rigid structures, lack of coordination
New modalities of work, open to innovations	Monopoly over the provision of social services, lack of social intrapreneurs
Social impact from bottom level	Birocratization and administrative requirements

search for synergy between economic and social policies is needed. Social innovations are cross-organizational, cross-sector, and cross disciplines. The question is how to foster border crossing in rigid public administration (and general mentality) and to open the space for innovations that go beyond single, unconnected projects. Sustainability of social innovations can be guaranteed by new relationships that come into force, mediated by socio-economic factors in which sectors are increasingly referred to co-operation, changing how things are done, encouraged, above all, by initiatives from the third sector (Baturina, 2016). Obstacles and resistance to social innovation are primarily coming from the conflict between the culture of the context and the new culture that social innovations bring with (Terstriep et al., 2015). That can be contrasted by the programs, pilot schemes, and evaluations that would allow their organization to fail and “fail better”. Grassroots social innovations in the form of creating bottom-up changes could be a possible focus of third sector action in that area. That practice would allow learning to all the stakeholders in practice and politics, which is, in that kind, for now, unknown in the Croatian context (Bežovan et al., 2016), should, therefore, be fostered. For sustainability of the field, the culture of public policy needs to be changed to include the opening space for policy experimentation and evaluation/impact measurement. Appropriate space trying something different is the key.

PRIZADEVANJA ZA OBLIKOVANJE DRUŽBENO INOVACIJSKEGA OKOLJA NA HRVAŠKEM

Danijel BATURINA

Univerza v Zagrebu, Pravna fakulteta, Ulica Vladimira Nazora, 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: danijel.baturina@pravo.hr

POVZETEK

Pričujoči prispevek ponuja kvalitativni pregled družbeno-inovacijskega okolja na Hrvaškem. Analiza temelji na rezultatih dveh kvalitativnih raziskav – prve izvedene v sklopu projekta FP7 »Socialne inovacije na lokalni ravni v korist integracije« in druge, ki se ukvarja z učinkom družbenih inovacij znotraj tretjega sektorja na družbeno-ekonomski napredek Hrvaške, kot tudi z ovirami za njihov razvoj. Rezultati raziskav kažejo, da je družbeno inovativno okolje relativno nerazvito, z majhnim številom zainteresiranih strani in splošnim pomankanjem razumevanja koncepta. Tretji sektor je prepoznan kot bolj naklonjen družbenim inovacijam. Organizacije tretjega sektorja poskušajo razviti nove oblike delovanja, delovne metodologije, ki so specifične in izhajajo iz značilnosti tretjega sektorja. Vsekakor okolje daje omejeno spodbudo in predstavlja oviro za razvoj družbenih inovacij.

Ključne besede: družbene inovacije, družbeno inovacijsko okolje, kvalitativni pregled, tretji sektor, javne politike

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

- Anheier, H. K., Krlev, G., Preuss, S., Mildenerberger, G., Bekkers, R., Mensink, W., Bauer, A., Knapp, M., Wistow, G., Hernandez, A. & B. Adelaja (2014): Social Innovation as Impact of the Third Sector. A deliverable of the project: "Impact of the Third Sector as Social Innovation" (ITSSOIN). European Commission – 7th Framework Programme, Brussels, European Commission, DG Research.
- Baturina, D. (2016): Utjecaj trećeg sektora na socio-ekonomski razvoj Republike Hrvatske. Doktorska disertacija. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- Baturina, D. & G. Bežovan (2015): Social Innovation Impact-review No. 9. Seventh Framework Programme (grant agreement 613034), European Union. Brussels, Third Sector Impact.
- BEPA (2010): Empowering People, Driving Change. Social Innovation in European Union. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- BEPA (2014): Social Innovation a Decade of Changes. <http://espas.eu/orbis/> (last access: 15.12.2017).
- Bežovan, G. (2007): Izazovi razvoja kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj (istraživački izvještaj). Zagreb, CERANEO.
- Bežovan, G. (2008): Civilno društvo i kombinirana socijalna politika. In: Puljiz, V., Bežovan, G., Matković, T., Šućur, Z. & S. Zrinščak (eds.): Socijalna politika Hrvatske. Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 391–436
- Bežovan, G. (2019): Civilno društvo kao dionik razvoja kombinirane socijalne politike. In: Bežovan, G., Puljiz, V., Šućur, Z., Babić Z., Dobrotić, I., Matković, T., & S. Zrinščak, S. (eds.): Socijalna politika Hrvatske. Zagreb, Pravni fakultet, 503–566
- Bežovan, G. & S. Zrinščak (2007): Civilno društvo u Hrvatskoj. Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo.
- Bežovan, G., Matančević, J. & D. Baturina (2014a): Zagreb. In: Evers, A., Ewert, B. & T. Brandsen (eds.): Social Innovations for Social Cohesion: Transnational Patterns and Approaches from 20 European Cities. Liege, EMES, 31–47.
- Bežovan, G., Matančević, J. & D. Baturina (2014b): Varaždin. In: Evers, A., Ewert, B. & T. Brandsen (eds.): Social Innovations for Social Cohesion: Transnational Patterns and Approaches from 20 European Cities. Liege, EMES, 47–65.
- Bežovan, G., Matančević, J. & D. Baturina (2016a): Socijalne inovacije kao doprinos jačanju socijalne kohezije i ublažavanju socijalne krize u europskim urbanim socijalnim programima. Revija za socijalnu politiku, 23, 1, 61–80.
- Bežovan, G., Matančević, J. & D. Baturina (2016b): Identifying External and Internal Barriers to Third Sector Development in Croatia, TSI National Report Series No. 5. 7th Framework Programme (grant agreement 613034), European Union. Brussels, Third Sector Impact.
- Bežovan, G. & J. Matančević (2017): Civilno društvo i pozitivne promjene. Zagreb, Školska knjiga.
- Borzaga C. & R. Bodini (2014): What to Make of Social Innovation? Towards a Framework for Policy Development. *Social Policy & Society* 13,3, 411–421
- Brandsen, T., Cattacin, S., Evers, A. & A. Zimmer (2016): Social Innovations in the Urban Context. Cham/Heidelberg, New York, Dordrecht, London, Springer.
- Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R. & W. Norman (2012): Defining Social Innovation. A deliverable of the project: The Theoretical, Empirical and Policy Foundations for Building Social Innovation in Europe (TEPSIE). European Commission – 7th Framework Programme. Brussels, European Commission, DG Research.
- Edwards-Schachter, M. & M. L. Wallace (2017): 'Shaken, but Not Stirred': Sixty Years of Defining Social Innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 119, 64–79.
- European Commission (2013): Guide to Social Innovation https://ec.europa.eu/eip/ageing/library/guide-social-innovation_en.
- European Commission (2016): Council Recommendation on the 2017 National Reform Programme of Croatia and Delivering a Council Opinion on the 2017 Convergence Programme of Croatia. Brussels, European Commission.
- European Commission (2017a): Council Recommendation on the 2016 National Reform Programme of Croatia and Delivering a Council Opinion on the 2016 Convergence Programme of Croatia. Brussels, European Commission.
- European Commission (2017b): European Innovation Scoreboard 2017. Brussels, European Commission.
- Godin, B. (2012): Social Innovation: Utopias of Innovation from c.1830 to the Present. Project on the Intellectual History of Innovation, Working Paper No. 11.
- Government of Republic of Croatia (2012): Strategy for the Creation of an Enabling Environment for Civil Society Development 2012–2016. Zagreb, Government of the Republic of Croatia Office for Cooperation with NGOs.
- Government of Republic of Croatia (2014): The Strategy for Innovation Encouragement of the Republic of Croatia 2014–2020. Zagreb, Government of Republic of Croatia.
- Government of Republic of Croatia (2015): Strategy for development of Social entrepreneurship 2015–2020. Zagreb, Government of Republic of Croatia.
- Government of Republic of Croatia (2016): Croatia's Smart Specialisation (S3) Strategy for Period 2016–2020. Zagreb, Government of Republic of Croatia.
- Howaldt, J. & M. Schwarz. (2010): Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends. Dortmund, Sozialforschungsstelle. http://www.sfs-dortmund.de/odb/Repository/Publication/Doc%5C1289%5CIMO_Trendstudie_Howaldt_Schwarz_englische_Version.pdf.

- Jamrisko, M. & W. Lu (2018):** The U.S. Drops Out of the Top 10 in Innovation Ranking. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-22/south-korea-tops-global-innovation-ranking-again-as-u-s-falls> (last access: 24. 1. 2018).
- Jelinčić, D. A., Farkaš, A. & S. Tišma (2016):** Social Innovations: Sign of the Times? *Annales, Series Historia et Sociologia*, 26, 2, 271–284.
- Kadunc, M., Singer, S. & T. Petričević (2014):** A Map of Social Enterprises and their Eco-System in Europe, Country Report: Croatia. Brussels, European Commission.
- Matančević, J. (2014):** Obilježja modela kombinirane socijalne politike u pružanju socijalnih usluga u Hrvatskoj. Doktorska disertacija. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- Matančević, J. & G. Bežovan (2013):** Dometi i ključni čimbenici razvoja civilnog društva u Hrvatskoj temeljem tri vala istraživanja. *Revija za socijalnu politiku*, 20, 1, 21–41.
- Moulaert, F., Mehmood, A., MacCallum, D. & B. Leubolt (2017):** Social Innovation as a Trigger for Transformations. Brussels, Publications Office in Luxembourg, European Commission.
- Mulgan, G. (2007):** Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How Can Be Accelerated. Oxford, Skoll Centre for Social entrepreneurship, The Young Foundation.
- Murray, R., Caulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010):** The Open Book of Social Innovation, London, Young Foundation/NESTA.
- Nikodem, K. & K. Črpić (2014):** O (ne) održivosti veza između povjerenja i demokracije. In: Balaban, J., Nikodem, K. & S. Zrinščak (eds.): *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi: Komparativna analiza*. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, Katoličko bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 259–308.
- OECD (2016):** OECD South East Europe Regional Programme. Social Innovation Policy Framework for Croatia. OECD Publishing.
- Patton, M. Q. (2002):** Qualitative Research & Evaluation Methods. London, Sage Publications.
- Pestoff, V. & T. Brandsen (2008):** Co-production: The Third Sector Services and the Delivery of Public Services. London, New York, Routledge.
- Phills, J. A. Jr., Deiglmeier, K. & D. T. Miller (2008):** Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6, 4, 34–43.
- Pol, E. & S. Ville (2009):** Social Innovation: Buzz Word or Enduring Term? *The Journal of Socio-Economics*, 38, 6, 878–885.
- Ritchie, J. & L. Spencer (1994):** Qualitative Data Analysis for Applied Policy Research. In: Bryman, A. & R. Burgess (eds.): *Analyzing Qualitative Data*. London, Routledge, 173–194.
- Šalaj, B. (2011):** Civilno društvo i demokracija: što bi Tocqueville i Putnam vidjeli u Hrvatskoj? *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 8, 1, 49–71.
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. & S. Oberman Peterka (2015):** Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012–2015. Zagreb, CEPOR.
- Švarc, J. (2006):** Socio-political Factors and the Failure of Innovation Policy in Croatia as a Country in Transition. *Research Policy*, 35, 1, 144–159.
- Švarc, J. (2017):** A Socio-political Approach to Exploring the Innovation Culture in Post-socialist Countries: the Case of Croatia. *Post-Communist Economies*, 29, 3, 359–374.
- Švarc, J., Lažnjak, J. & J. Perković (2011):** Unintended Consequences of the Innovation Policy Programmes: Social Evaluation of the Technological Projects Programme in Croatia. *Innovation: Management, Policy & Practice*, 13, 1, 77–94.
- Švarc, J. & J. Lažnjak (2017):** Innovation Culture in Crony Capitalism. Does Hofstede's Model Matter? Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Terstriep, J., Kleverbeck, M., Deserti, A. & F. Rizzo (2015):** "Comparative Report on Social Innovation across Europe", Deliverable D3.2 of the project 'Boosting the Impact of SI in Europe through Economic Underpinnings' (SIMPACT). European Commission – 7th Framework Programme. Brussels, European Commission, DG Research & Innovation.
- Wittmayer, J. M., Pel, B., Bauler, T. & F. Avelino (2017):** Editorial Synthesis: Methodological Challenges in Social Innovation Research. *European Public & Social Innovation Review (EPSIR)*, 2, 1, 1–16.

KAZALO K SLIKAM NA OVITKU

SLIKA NA NASLOVNICI: *Fragment človeške čeljustnice, Naravoslovni muzej v Trstu* (Foto: J. Kutin).

Slika 1: *Ulcinj leta 1573, Simon Pinargenti* (Wikimedia Commons).

Slika 2: *Karel Štrekelj (1859–1912)* (Wikimedia Commons).

Slika 3: *Spomenik Eve Heyman (Oradea, Romunija)* (Vir: Morar et al.).

Slika 4: *A: Pogled na skalno steno in vhod v jamo nad kotanjo Pri kaliču; B: Jamski prostor v jami Pri kaliču* (Foto: P. Jamnik).

Slika 5: *Drač leta 1573, Simon Pinargenti* (Wikimedia Commons).

Slika 6: *Jan Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929)* (Wikimedia Commons).

Slika 7: *Kip generala Traiana Moşoiu v parku Bălcescu (Oradea, Romunija)* (Vir: Morar et al.).

Slika 8: *Jama Č11* (Foto: P. Jamnik).

INDEX TO IMAGES ON THE COVER

FRONT COVER: *A fragment of a human jaw bone, Natural History Museum in Trieste* (Photo: J. Kutin).

Figure 1: *Ulcinj in 1573, Simon Pinargenti* (Wikimedia Commons).

Figure 2: *Karel Štrekelj (1859–1912)* (Wikimedia Commons).

Figure 3: *Eva Heyman Memorial (Oradea, Romunia)* (Source: Morar et al.).

Figure 4: *A: View of the rock wall and the entrance above the Pri Kaliču hollow; B: The cave interior of the Pri Kaliču Cave* (Photo: P. Jamnik).

Figure 5: *Drač in 1573, Simon Pinargenti* (Wikimedia Commons).

Figure 6: *Jan Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929)* (Wikimedia Commons).

Figure 7: *The Statue of General Traian Moşoiu, in the Bălcescu Park (Oradea, Romunia)* (Source: Morar et al.).

Figure 8: *Cave Č11* (Photo: P. Jamnik).

NAVODILA AVTORJEM

1. Revija ANNALES (*Anali za istrske in mediteranske študije*, Series Historia et Sociologia) objavlja **izvirne in pregledne znanstvene članke** z družboslovnimi in humanističnimi vsebinami, ki se navezujejo na preučevanje *zgodovine, kulture in družbe* Istre in Mediterana. Vključujejo pa tudi *primerjalne in medkulturne študije ter metodološke in teoretične razprave*, ki se nanašajo na omenjeno področje.

2. Sprejemamo članke v slovenskem, italijanskem, hrvaškem in angleškem jeziku. Avtorji morajo zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati.

3. Članki naj obsegajo do 48.000 znakov brez presledkov oz. 2 avtorski poli besedila. Članek je mogoče oddati na e-naslov Annaleszdjp@gmail.com ali na elektronskem nosilcu (CD) po pošti na naslov uredništva.

Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.

4. Naslovna stran članka naj vsebuje naslov in podnaslov članka, ime in priimek avtorja, avtorjeve nazive in akademske naslove, ime in naslov inštitucije, kjer je zaposlen, oz. domači naslov vključno s pošto številko in naslovom elektronske pošte. Razen začetnic in kratic pisati z malimi črkami.

5. Članek mora vsebovati **povzetek** in **izvleček**. Izvleček je krajši (max. 100 besed) od povzetka (cca. 200 besed).

V *izvlečku* na kratko opišemo namen, metode dela in rezultate. Izvleček naj ne vsebuje komentarjev in priporočil.

Povzetek vsebuje opis namena in metod dela ter povzame analizo oziroma interpretacijo rezultatov. V povzetku ne sme biti ničesar, česar glavno besedilo ne vsebuje.

6. Avtorji naj pod izvleček članka pripišejo ustrezne **ključne besede**. Potrebni so tudi **angleški (ali slovenski) in italijanski prevodi** izvlečka, povzetka, ključnih besed, podnapisov k slikovnemu in tabelarnemu gradivu.

7. Zaželeno je tudi (originalno) **slikovno gradivo**, ki ga avtor posreduje v ločenih datotekah (jpeg, tiff) z najmanj 300 dpi resolucije pri želeni velikosti. Največja velikost slikovnega gradiva je 17x20 cm. Vsa potrebna dovoljenja za objavo slikovnega gradiva (v skladu z Zakonom o avtorski in sorodnih pravicah) priskrbi avtor sam in jih predloži uredništvu pred objavo članka. Vse slike, tabele in grafične prikaze je potrebno tudi podnasloviti in zaporedno oštevilčiti.

8. **Vsebinske opombe**, ki besedilo še podrobneje razlagajo ali pojasnjujejo, postavimo *pod črto*.

Bibliografske opombe, s čimer mislimo na citat – torej sklicevanje na točno določeni del besedila iz neke druge publikacije, sestavljajo naslednji podatki: *avtor, leto izida* in – če citiramo točno določeni del besedila – tudi navedba *strani*. Bibliografske opombe vključimo v glavno besedilo.

Celotni bibliografski podatki citiranih in uporabljenih virov so navedeni v poglavju *Viri in literatura* (najprej navedemo vse vire, nato literaturo). Pri tem avtor navede izključno dela ter izdaje, ki jih je v članku citiral.

Primer citata med besedilom:

(Kalc, 2010, 426).

Primer navajanja vira kot celote:

(Kalc, 2010).

Popolni podatki o tem viru v poglavju Literatura pa se glasijo:

Kalc, A. (2010): „Statistični podatki o Trstu“ ob tretji francoski zasedbi leta 1809. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 20, 2, 423–444.

Če citiramo več del istega avtorja iz istega leta, poleg priimka in kratic imena napišemo še črke po abecednem vrstnem redu, tako da se viri med seboj razlikujejo. Primer:

(Kalc, 2010a) in (Kalc, 2010b).

Bibliografska opomba je lahko tudi del vsebinske opombe in jo zapisujemo na enak način.

Posamezna dela ali navedbe virov v isti opombi ločimo s podpičjem. Primer:

(Kalc, 2010a, 15; Verginella, 2008, 37).

9. Pri **citiranju arhivskih virov med oklepaji** navajamo kratico arhiva, kratico arhivskega fonda / signaturo, številko tehnične enote in številko arhivske enote. Primer:

(ARS-1851, 67, 1808).

V primeru, da arhivska enota ni znana, se dokument citira po naslovu v *opombi pod črto*, in sicer z navedbo kratic arhiva, kratic arhivskega fonda / signature, številke tehnične enote in naslova dokumenta. Primer:

ARS-1589, 1562, Zapisnik seje Okrajnega komiteja ZKS Koper, 19. 12. 1955.

Kratic razložimo v poglavju o virih na koncu članka, kjer arhivske vire navajamo po abecednem vrstnem redu.

Primer:

ARS-1589 – Arhiv republike Slovenije (ARS), Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (fond 1589).

10. Pri citiranju časopisnih virov med tekstom navedemo ime časopisa, datum izdaje ter strani:

(Primorske novice, 11. 5. 2009, 26).

V primeru, da je znan tudi naslov članka, celotno bibliografsko opombo navedemo *pod črto*:

Primorske novice, 11. 5. 2009: Ali podjetja merijo učinkovitost?, 26.

V seznam virov in literature izpišemo ime časopisa / revije, kraj, založnika in periodo izhajanja.

Primer:

Primorske novice. Koper, Primorske novice, 1963–.

11. Poglavlje o virih in literaturi je obvezno. Bibliografske podatke navajamo takole:

- Opis zaključene publikacije kot celote – knjige:

Avtor (leto izida): Naslov. Kraj, Založba. Npr.:

Šelih, A., Antić Gaber, M., Puhar, A., Renner, T., Šuklje, R., Verginella, M. & L. Tavčar (2007): Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Tuma, SAZU.

V zgornjem primeru, kjer je *avtorjev več kot dva*, je korekten tudi citat:

(Šelih et al., 2007).

Če navajamo določeni del iz zaključene publikacije, zgornjemu opisu dodamo še številke strani, od koder smo navedbo prevzeli.

- Opis prispevka v **zaključeni publikaciji** – npr. prispevka v zborniku:

Avtor (leto izida): Naslov prispevka. V: Avtor knjige: Naslov knjige. Kraj, Založba, strani od-do. Primer:

Lenarčič, B. (2010): Omrežna družba, medkulturnost in prekukulturnost. V: Sedmak, M. & E. Ženko (ur.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Založba Annales, 245–260.

- Opis članka v **reviji**:

Avtor, (leto izida): Naslov članka. Naslov revije, letnik, številka strani od-do. Primer:

Lazar, I. (2008): Celejski forum in njegov okras. Annales, Series Historia et Sociologia, 19, 2, 349–360.

- Opis **ustnega vira**:

Informator (leto izporočila): Ime in priimek informatorja, leto rojstva, vloga, funkcija ali položaj. Način pričevanja. Oblika in kraj nahajanja zapisa. Primer:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, župnik v Vižinadi. Ustno izporočilo. Zvočni zapis pri avtorju.

- Opis **vira iz internetnih spletnih strani**:

Če je mogoče, internetni vir zabeležimo enako kot članek in dodamo spletni naslov ter v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

Če avtor ni znan, navedemo nosilca spletne strani, leto objave, naslov in podnaslov besedila, spletni naslov in v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran.

Članki so razvrščeni po abecednem redu priimkov avtorjev ter po letu izdaje, v primeru da gre za več citatov istega-istih avtorjev.

12. Kratice v besedilu moramo razrešiti v oklepaju, ko se prvič pojavijo. Članku lahko dodamo tudi seznam uporabljenih kratic.

13. Pri ocenah publikacij navedemo v naslovu prispevka avtorja publikacije, naslov, kraj, založbo, leto izida in število strani (oziroma ustrezen opis iz točke 10).

14. Prvi odtis člankov uredništvo pošlje avtorjem v **korekturo**. Avtorji so dolžni popravljeno gradivo vrniti v enem tednu.

Širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Druge korekture opravi uredništvo.

15. Za dodatna pojasnila v zvezi z objavo člankov je uredništvo na voljo.

UREDNIŠTVO

ISTRUZIONI PER GLI AUTORI

1. La rivista ANNALES (Annali per gli studi istriani e mediterranei, Series Historia et Sociologia) pubblica **articoli scientifici originali e rassegne** dai contenuti sociologici e umanistici relativi allo studio della *storia, cultura e società* dell'Istria e del Mediterraneo. Include inoltre *studi comparativi e interculturali* nonché saggi *metodologici e teorici* pertinenti a questa area geografica.

2. La Redazione accetta articoli in lingua slovena, italiana, croata e inglese. Gli autori devono garantire l'ineccepibilità linguistica dei testi, la Redazione si riserva il diritto di una revisione linguistica.

3. Gli articoli devono essere di lunghezza non superiore alle 48.000 battute senza spazi, ovvero 2 fogli d'autore. Possono venir recapitati all'indirizzo di posta elettronica Annaleszdp@gmail.com oppure su supporto elettronico (CD) per posta ordinaria all'indirizzo della Redazione.

L'autore garantirà l'originalità dell'articolo e si impegnerà a non pubblicarlo altrove.

4. Ogni articolo deve essere corredato da: titolo, eventuale sottotitolo, nome e cognome dell'autore, denominazione ed indirizzo dell'ente di appartenenza o, in alternativa, l'indirizzo di casa, nonché l'eventuale indirizzo di posta elettronica. Tranne sigle e acronimi scrivere in minuscolo.

5. I contributi devono essere corredati da un **riassunto** e da una **sintesi**. Quest'ultima sarà più breve (max. 100 parole) del riassunto (cca 200 parole).

Nella *sintesi* si descriveranno brevemente i metodi e i risultati delle ricerche e anche i motivi che le hanno determinate. La sintesi non conterrà commenti e segnalazioni.

Il *riassunto* riporterà in maniera sintetica i metodi delle ricerche, i motivi che le hanno determinate assieme all'analisi, cioè all'interpretazione, dei risultati raggiunti. Si eviterà di riportare conclusioni omesse nel testo del contributo.

6. Gli autori sono tenuti ad indicare le **parole chiave** adeguate. Sono necessarie anche le **traduzioni in inglese (o sloveno) e italiano** della sintesi, del riassunto, delle parole chiave, delle didascalie, delle fotografie e delle tabelle.

7. L'eventuale **materiale iconografico** (originale) va preparato in formato elettronico (jpeg, tiff) e consegnato in file separati alla definizione di 300 dpi a grandezza desiderata, purché non ecceda i 17x20 cm. Prima della pubblicazione, l'autore provvederà a fornire alla Redazione tutte le autorizzazioni richieste per la riproduzione del materiale iconografico (in virtù della Legge

sui diritti d'autore). Tutte le immagini, tabelle e grafici dovranno essere accompagnati da didascalie e numerati in successione.

8. Le **note a piè di pagina** sono destinate essenzialmente a fini esplicativi e di contenuto.

I **riferimenti bibliografici** richiamano un'altra pubblicazione (articolo). La nota bibliografica, riportata nel testo, deve contenere i seguenti dati: *cognome dell'autore, anno di pubblicazione* e, se citiamo un determinato brano del testo, anche le *pagine*.

I riferimenti bibliografici completi delle fonti vanno quindi inseriti nel capitolo Fonti e bibliografia (saranno prima indicate le fonti e poi la bibliografia). L'autore indicherà esclusivamente i lavori e le edizioni citati nell'articolo.

Esempio di citazione nel testo:

(Borean, 2010, 325).

Esempio di riferimento alla fonte, senza citazione:

(Borean, 2010).

I dati completi su questa fonte nel capitolo Fonti e bibliografia verranno riportati in questa maniera:

Borean, L. (2010): Collezionisti e opere d'arte tra Venezia, Istria e Dalmazia nel Settecento. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 20, 2, 323–330.

Se si citano *più lavori dello stesso autore* pubblicati nello stesso anno accanto al cognome va aggiunta una lettera in ordine alfabetico progressivo per distinguere i vari lavori. Ad es.:

(Borean, 2010a) e (Borean, 2010b).

Il riferimento bibliografico può essere parte della nota a piè di pagina e va riportato nello stesso modo come sopra.

Singole opere o vari riferimenti bibliografici in una stessa nota vanno divisi dal punto e virgola. Per es.:

(Borean, 2010a, 37; Verginella, 2008, 37).

9. Le **fonti d'archivio** vengono citate nel testo, *tra parentesi*. Si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, numero del documento (non il suo titolo). Ad es.:

(ASMI-SLV, 273, 7r).

Nel caso in cui un documento non fosse contraddistinto da un numero, ma solo da un titolo, la fonte d'archivio verrà citata *a piè di pagina*. In questo caso si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, titolo del documento. Ad es.:

ACS-CPC, 3285, Milanovich Natale. Richiesta della Prefettura di Trieste spedita al Ministero degli Interni del 15 giugno 1940.

Le sigle utilizzate verranno svolte per intero, in ordine alfabetico, nella sezione »Fonti« a fine testo. Ad es.:

ASMI-SLV – Archivio di Stato di Milano (ASMI), f. Senato Lombardo-Veneto (SLV).

10. Nel citare fonti di giornale nel testo andranno indicati il nome del giornale, la data di edizione e le pagine:

(Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009, 26)

Nel caso in cui è noto anche il titolo dell'articolo, l'intera indicazione bibliografica verrà indicata *a piè di pagina*:

Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009: Da Mestre all'Archivio segreto del Vaticano, 26.

Nell'elenco Fonti e bibliografia scriviamo il nome del giornale, il luogo di edizione, l'editore ed il periodo di pubblicazione.

Ad es.:

Il Corriere della Sera. Milano, RCS Editoriale Quotidiani, 1876–.

11. Il capitolo **Fonti e bibliografia** è obbligatorio. I dati bibliografici vanno riportati come segue:

- Descrizione di un'opera compiuta:

autore/i (anno di edizione): Titolo. Luogo di edizione, casa editrice. Per es.:

Darovec, D., Kamin Kajfež, V. & M. Vovk (2010): Tra i monumenti di Isola : guida storico-artistica del patrimonio artistico di Isola. Koper, Edizioni Annales.

Se *gli autori sono più di due*, la citazione è corretta anche nel modo seguente:

(Darovec et al., 2010)

Se indichiamo una parte della pubblicazione, alla citazione vanno aggiunte le pagine di riferimento.

Descrizione di un articolo che compare in un **volume miscelaneo**:

- autore/i del contributo (anno di edizione): Titolo. In: autore/curatore del libro: titolo del libro, casa editrice, pagine (da-a). Per es.:

Povolo, C. (2014): La giusta vendetta. Il furore di un giovane gentiluomo. In: Povolo, C. & A. Fornasin (eds.): Per Furio. Studi in onore di Furio Bianco. Forum, Udine, 179-195.

Descrizione di un articolo in una **pubblicazione periodica – rivista**:

autore/i (anno di edizione): Titolo del contributo. Titolo del periodico, annata, nro. del periodico, pagine (da-a). Per es.:

Cergna, S. (2013): Fluidità di discorso e fluidità di potere: casi d'internamento nell'ospedale psichiatrico di Pola d'Istria tra il 1938 e il 1950. Annales, Series Historia et Sociologia, 23, 2, 475-486.

Descrizione di una **fonte orale**:

informatore (anno della testimonianza): nome e cognome dell'informatore, anno di nascita, ruolo, posizione o stato sociale. Tipo di testimonianza. Forma e luogo di trascrizione della fonte. Per es.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, parroco a Visinada. Testimonianza orale. Appunti dattiloscritti dell'intervista presso l'archivio personale dell'autore.

Descrizione di una **fonte tratta da pagina internet**:

Se è possibile registriamo la fonte internet come un articolo e aggiungiamo l'indirizzo della pagina web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). (15. 9. 2008). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf)

Se l'autore non è noto, si indichi il webmaster, anno della pubblicazione, titolo ed eventuale sottotitolo del testo, indirizzo web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso.

La bibliografia va compilata in ordine alfabetico secondo i cognomi degli autori ed anno di edizione, nel caso in cui ci siano più citazioni riferibili allo stesso autore.

12. Il significato delle **abbreviazioni** va spiegato, tra parentesi, appena queste si presentano nel testo. L'elenco delle abbreviazioni sarà riportato alla fine dell'articolo.

13. Per quanto riguarda le **recensioni**, nel titolo del contributo l'autore deve riportare i dati bibliografici come al punto 10, vale a dire autore, titolo, luogo di edizione, casa editrice, anno di edizione nonché il numero complessivo delle pagine dell'opera recensita.

14. Gli autori ricevono le **prime bozze** di stampa per la revisione. Le bozze corrette vanno quindi rispedito entro una settimana alla Redazione. In questa fase, i testi corretti non possono essere più ampliati. La revisione delle bozze è svolta dalla Redazione.

15. La Redazione rimane a disposizione per eventuali chiarimenti.

LA REDAZIONE

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1. The journal ANNALES (*Annals for Istrian and Mediterranean Studies*, Series Historia et Sociologia) publishes **original** and **review scientific articles** dealing with social and human topics related to research on *the history, culture and society of Istria and the Mediterranean*, as well as *comparative and intercultural studies* and *methodological and theoretical discussions* related to the above-mentioned fields.

2. The articles submitted can be written in the Slovene, Italian, Croatian or English language. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language, while the editorial board has the right to have them language edited.

3. The articles should be no longer than 8,000 words. They can be submitted via e-mail (Annaleszdjp@gmail.com) or regular mail, with the electronic data carrier (CD) sent to the address of the editorial board. Submission of the article implies that it reports original unpublished work and that it will not be published elsewhere.

4. The front page should include the title and subtitle of the article, the author's name and surname, academic titles, affiliation (institutional name and address) or home address, including post code, and e-mail address. Except initials and acronyms type in lowercase.

5. The article should contain the **summary** and the **abstract**, with the former (c. 200 words) being longer than the latter (max. 100 words).

The *abstract* contains a brief description of the aim of the article, methods of work and results. It should contain no comments and recommendations.

The *summary* contains the description of the aim of the article and methods of work and a brief analysis or interpretation of results. It can contain only the information that appears in the text as well.

6. Beneath the abstract, the author should supply appropriate **keywords**, as well as the **English (or Slovene) and Italian translation** of the abstract, summary, keywords, and captions to figures and tables.

7. If possible, the author should also supply (original) **illustrative matter** submitted as separate files (in jpeg or tiff format) and saved at a minimum resolution of 300 dpi per size preferred, with the maximum possible publication size being 17x20 cm. Prior to publication, the author should obtain all necessary authorizations (as stipulated by the Copyright and Related Rights Act) for the publication of the illustrative matter and submit them to the editorial board. All figures, tables and diagrams should be captioned and numbered.

8. **Footnotes** providing additional explanation to the text should be written *at the foot of the page*. **Bibliographic notes** – i.e. references to other articles or publications – should contain the following data: *author, year of publication* and – when citing an extract from another text – *page*. Bibliographic notes appear in the text.

The entire list of sources cited and referred to should be published in the section *Sources and Bibliography* (starting with sources and ending with bibliography). The author should list only the works and editions cited or referred to in their article.

E.g.: Citation in the text:

(Blaće, 2014, 240).

E.g.: Reference in a text:

(Blaće, 2014).

In the section on *bibliography*, citations or references should be listed as follows:

Blaće, A. (2014): Eastern Adriatic Forts in Vincenzo Maria Coronelli's Isolario Mari, Golfi, Isole, Spiaggie, Porti, Citta ... *Annales*, Series Historia et Sociologia, 24, 2, 239-252.

If you are listing *several works published by the same author in the same year*, they should be differentiated by adding a lower case letter after the year for each item.

E.g.:

(Blaće, 2014a) and (Blaće, 2014b).

If the bibliographic note appears in the footnote, it should be written in the same way.

If listed in the same footnote, individual works or sources should be separated by a semicolon. E.g.:

(Blaće, 2014, 241; Verginella, 2008, 37).

9. When **citing archival records** *within the parenthesis* in the text, the archive acronym should be listed first, followed by the record group acronym (or signature), number of the folder, and number of the document. E.g.:

(ASMI-SLV, 273, 7r).

If the number of the document can not be specified, the record should be cited *in the footnote*, listing the archive acronym and the record group acronym (or signature), number of the folder, and document title. E.g.:

TNA-HS 4, 31, Note on Interview between Colonel Fišera and Captain Wilkinson on December 16th 1939.

The abbreviations should be explained in the section on sources in the end of the article, with the archival records arranged in an alphabetical order. E.g.:

TNA-HS 4 – The National Archives, London-Kew (TNA), fond Special Operations Executive, series Eastern Europe (HS 4).

10. If referring to **newspaper sources** in the text, you should cite the name of the newspaper, date of publication and page:

If the title of the article is also known, the whole reference should be stated *in the footnote*:

The New York Times, 16. 5. 2009: Two Studies tie Disaster Risk to Urban Growth, 3.

In the list of sources and bibliography the name of the newspaper. Place, publisher, years of publication.

E.g.:

The New York Times. New York, H.J. Raymond & Co., 1857–.

11. The list of **sources and bibliography** is a mandatory part of the article. Bibliographical data should be cited as follows:

- Description of a non-serial publication – a book:

Author (year of publication): Title. Place, Publisher.

E.g.:

Darovec, D., Kamin Kajfež, V. & M. Vovk (2010): Among the monuments of Izola : art history guide to the cultural heritage of Izola. Koper, Annales Press.

If there are *more than two authors*, you can also use et al.:

(Darovec et al., 2010)

If citing an excerpt from a non-serial publication, you should also add the number of page from which the citation is taken after the year.

- Description of an article published in a **non-serial publication** – e.g. an article from a collection of papers:

Author (year of publication): Title of article. In:

Author of publication: Title of publication. Place, Publisher, pages from-to. E.g.:

Muir, E. (2013): The Anthropology of Venice. In: Dursteler, E. (ed.): A Companion to Venetian History. Leiden - Boston, Brill, 487-511.

- Description of an article from a **serial publication**:

Author (year of publication): Title of article. Title of serial publication, yearbook, number, pages from-to. E.g.:

Faričić, J. & L. Mirošević (2014): Artificial Peninsulas and Pseudo-Islands of Croatia. Annales, Series Historia et Sociologia, 24, 2, 113-128.

- Description of an **oral source**:

Informant (year of transmission): Name and surname of informant, year of birth, role, function or position. Manner of transmission. Form and place of data storage. E.g.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, born 1930, priest in Vižinada. Oral history. Audio recording held by the author.

- Description of an **internet source**:

If possible, the internet source should be cited in the same manner as an article. What you should add is the website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis):

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

If the author is unknown, you should cite the organization that set up the website, year of publication, title and subtitle of text, website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis).

If there are more citations by the same author(s), you should list them in the alphabetical order of the authors' surnames and year of publication.

12. The **abbreviations** should *be explained* when they first appear in the *text*. You can also add a *list of their explanations at the end of the article*.

13. The title of a **review article** should contain the following data: author of the publication reviewed, title of publication, address, place, publisher, year of publication and number of pages (or the appropriate description given in Item 10).

14. The authors are sent the **first page proofs**. They should be returned to the editorial board within a week.

It is not allowed to lengthen the text during proof-reading. Second proof-reading is done by the editorial board.

15. For additional information regarding article publication contact the editorial board.

EDITORIAL BOARD

